ANTIQVITATVM ROMANARVM PAVLI MANVTII LIBRI DVO,

VNVS DE LEGIBVS, alter de Senatu.

ACCESSERVNT INDICES RERUM memorabilium.

COLONIAE AGRIPPINAE,
Apud Ioannem Gymnicum, sub Monocerote. M. D. LXXXII.

PAVLI MANVTII AD ILLVSTRISSIMVM PRINCIPEM, HIPPOLYTVM ESTENSEM, *Cardinalem, in librum de Legibus præfatio.*

Mnes artes, atque omnes res, HIPPOLYTE Princeps, & Cardinalis, modò augeri, modò minui, nec easdē perpetuò esse, satis inter omnes constat. patet hoc quidē oculis primū, deinde etiā mentibus. oculis notamus euenta: mēte, cur quidq; eueniat, quóue referenda sit quisq; rei mutatio, intelligimus. itaq; lapides, & metalla, quæ omniū durissima sunt, quæ vis hominū frangere vix potest, hæc tamen consumit, & conficit vetustas. quidquid ex partibus aliquādo coijt, & concretū est, id easdē in partes aliquando dilabatur, ac dissipetur, necesse est. habet hoc materia illa, vnde res oēs constant, vt formæ mutationem quærat, idq;, quod sequitur, assecuta, migrat in alias naturas, quasi quod appetijt, eo nunquā esse contenta videatur. neque vero hæc naturales tantū ad res conditio pertinet, sed inuenta quoq; hominū, operaq; attingit. mores, consuetudines, loquendi ratio, quā Linguā appellamus, leges ipsæ, quas ne quid vnquā ex hominum memoria deleat, in æs incidimus, omnia demū, quæ ab arte naturā imitante fluxerunt, quotidie mutantur, ac tolluntur, non modò ab externis caussis cōtra voluntatē nostram, verùm etiā à nobis ipsis, quia tēpus ita postulet. sed artes liberales, optimaq; studia, quæ nusquā magis, quā in Italia, honor aluerat, atq; auxerat, ætas nulla magis afflixit, quàm cū Romani Imperatores, Imperij sede in Thraciā trāslata, Italiā

barbaris nationibus diripiendam, ac deuastandā reliquerunt. quod nisi superioribus annis principes, ac Pontifices aliquot, maximè verò Leonis X egregia, propeq; diuina liberalitas huic malo subuenisset; quē Laurentij Medices, patris sui, clarissimi viri, exēplo commotū, etiā veræ laudis cupiditas impulit, vt iacentes ingenuas artes, magnis propositis præmijs, excitaret: barbara, credo, quod ad litteras attinet, magna ex parte nunc esset Italia. dignitas omnis philosophiæ, splēdor omnis obsoleuisset eloquentiæ. sed neq; ille huius præclari operis summā potuit absoluere, ereptus morte, disciplinis liberalibus nimis immatura: & interitū illius tempora sunt eiusmodi cōsecuta, vt, quæ paululum iā luxerant honestarum scientiarū studia, ea perpetuis multorū annorum tenebris quasi nox quædam obscurauerit prorsus, atq; exstinxerit. fatalis enim bellorum tempestas non exercitationem modò litterarū sustulit, verùm, quæ sunt in excolenda virtute positæ laudes, eas labefactauit omnes, atq; peruertit. ac nunc quoq;, cū pacis aliqua spes, longo sanè interuallo, affulsisset, misera rursus eodem malo tētatur Italia, veteresq; calamitate aduersus bonis artibus nescio quis Genius inuehit. Nunc te, Hippolyte Cardinalis, cui summā iuuandi generis humani voluntatē, nec minimam cum voluntate facultatem Deus tribuit, eximiā ad laudē vocat occasio. suscipe desertum pænè ab omnibus litterarum patrocinium. collige tu, quæ alij dissipant, omnium laudandarum doctrinarū studia, & restitue nobis illa, quæ vel hominū improbitas, vel, vt alio culpa deriuetur, fortunæ vis eripuit. hæc est actio digna Cardinali, digna Principe, Hippolyto vero & Cardinali, & Principe dignissima. Vidimus tuā præteritā vitam. ab ea nihil humile, nihil obscurū, nihil vulgare, ampla omnia, præclara, inusitati exempli, noui generis exspectantur. quæ tu, ne à te ipso dissentias, nūc quidem magna ex parte præstabis, atque adeò iam præstas, bonis viris, & eruditis beneficentia subleuādis.

dis.quorũ ex ingenijs non dubito,quin quotidie aliquid efflorescere tuo beneficio videas.quod quia pręclarum est exemplum alij sequẽtur. scribent omnes, quod quisq; poterit, illecti gloria, & commodorum spe compulsi.nam, vt coniecturam de me ipso faciã, quem esse nihil in litteris fateor ; sed,vt aliquid tamen essem,laboraui:ego olim (decenniũ,opinor,abijt,eoq́; amplius)auctoribus duobus eximijs viris, Petro Bembo Cardinali, & Bernardino Mafæio,qui postea dignitatẽ eandem magnis in Ecclesiam Christi meritis est consecutus,dederam me ad res Romanas, illas veteres,obseruandas,& ex omnibus antiquorũ monumentis omni studio colligendas: vt,cùm illam Rempublicam, qua nulla fuit, nec erit vnquam illustrior,vniuersam animo, ac scientia comprehendissem,latinis eam litteris explicarem, egregiumq́; benè,ac laudabiliter institutæ ciuitatis exemplũ meis, quatenus quidem ipse possem,scriptis expressum,posteris relinquerem. Res erat præclara, meq́; delectabat vehementer, & afficiebat ipsa tractatio. itaque meam omnem industriam, omnem curam, omnes deniq; in hoc studio cogitationes fixeram,ac locarã. sed accidit iniquo meo fato,vt horũ vtrumque, Bembum primo iam senem,cuius in beneuolentia ornamenti mihi erat plurimum, deinde Mafæium nõ ætate minus,quàm virtute,florentem, in quo mei spes otij sita omnis erat,à quo pendebam totus, importuna morte ereptum amiserim.destitutus eo præsidio, quo meæ fortunæ nitebantur vno, fractus animo, ac debilitatus,institutum Antiquitatum Romanarum opus omiseram,& ad alia me cõuerteram.postea verò quàm,honorifica in primis conditione delata,magno sum à te tuo beneficio in tuorum familiariũ ordinem inuitatus, quod ego summæ felicitatis loco duxi:erectus mente,atque animo,rursus, quod abieceram,suscepi,onusq́; tantum, quantum priuatis opibus perferri vix,aut ne vix quidem potest, te vno fretus egregiè sustineo.&,vt ex parte totum iudicare

 possès,

posses, decem, quos exorsus sum, libris hunc de Legibus potissimum, quem ad te mitterem, delegi: non quod ita postularet ordo: (sextum enim in Antiquitatũ volumine locũ obtinet) sed, quod, cum omnium librorum materies nõ modo coacta iam in vnũ à me esset vniuersa, verùm etiam satis diligenter in partes distributa: casu accidit, vt hic minus, quàm cæteri, rudis, minus esset impolitus. præterea feci libenter, tuis actionibus admonitus. leges enim hic liber complectitur. porrò leges nihil aliud, quàm rationem, nihil præter ordinem, docent, ratio autẽ, & ordo, si vsquã, in tuis moribus elucet. quippe nihil agis non moderatũ, nihil non æquabile, nihil, quod non cũ ea, quam sustines, persona, id est, cũ religione verè Christiana, ac Sedis Apostolicæ dignitate, consentiat. quare, cum omnia mea tua sunt, quandoquidẽ ego me tibi, quidquid sum, & quantus quantus esse possum, totũ addixi: tũ verò hic de legibus Romanis liber verè tibi debetur, tibiq; est à me iure optimo inscriptus. Quo in libro benè positam à nobis operam si duxeris, de cæteris quin idem sentias, haud equidem verebor. pergo enim studio pari, voluntate etiam, vt mihi videor, acriore. vnum modò exoptandum est, vt, quando nos ab hoc studio nulla vtilitas, nulla voluptas, ne valetudinis quidem satis imbecillæ ratio potest auellere, nostris laboribus tua beneuolentia quasi propitiũ numen adsit. sic enim fiet, ne qua prorsus in difficultate, ne quo vnquam in scopulo nostra hæreat industria & in eum, quo spectat animus, portum secundo cursu, tuæ benignitatis aura prosequente, facilè perue-himur. Vale, Venetijs.

ANTI-

ANTIQVITATVM ROMANARVM PAVLI MANVTII, LIBER DE Legibus.

OPTIMA *omnium, atque æquißima naturæ lex est, quæ tum nihil cuiquam deesse, tum ea, quæ quisque habet, æterna iubet esse. nam, quemadmodum illæ, quæ cœlestibus corporibus præsunt, beatæ mentes iustißimæ sunt, & suum quæque corpus iustißimè regit: sic ipsa natura, quæ de superioribus illis mentibus deriuata, & in vnum collecta vis est, æquißimum in agendo ordinē, seruauit: eaq; quæ egit, patere omnibus, nec vnquàm non esse vult. itaque & eam partem aëris, quæ sublimior, eoq; purior est, oculis traÿcientes, adspectu cœli iucundißimo omnes fruimur: & inferiorem, mixtam, spiritu haurimus: & sustinemur, atque alimur terra: & aqua ad ea, quæ cuique cōmoda, ac necessaria sunt, vtimur. nam, etsi horum singula vni animantium generi tributa ad vsum ac victum præcipuè videntur: tamen ita vni generi proprium vnumquodque est, vt diuersi generis animātibus nihil denegetur. alitibus aër, mare piscibus, quadrupedibus terra, certa cuique animanti sedes, ac naturale domicilium est: omnia tamen omnibus communia sunt, neque alieni alimenti vsu animal vllum perpetuo caret. Hac sua lege natura, communis omnium mater, ita constituis,*

ac sanxit. cuius ad similitudinem quo propius accedunt humanæ leges, eo certior ac laudabilior ea vitæ ratio est, quam hominum generi præscribunt. neque ad aliud exemplum spectarunt homines illi, quos antiqui scriptores diuinis laudibus extollunt, quia suas ciuitates optimis institutis ac saluberrimis legibus temperarunt. Celebrantur præter cæteras Lacædemoniorum leges, à Lycurgo latæ, Atheniensium, à Solône. Commemorantur & illæ, quas Locrensibus Zaleucus, Thurijs Carondas, Getis Zamolxis, Pythagoræ discipulus, dedit. Laudat etiam Cretensium leges Plato, Carthaginiensium Isocrates. Romanas verò Polybius anteponere omnibus non dubitat. hæc cùm ab ijs, qui cæteris hominibus ingenio, ac sapientia præstiterunt, summoperè laudatæ prædicatæq; sint: quid aliud, nisi præclaras fuisse, credendum est? at dissimiles inter se, &, si dissimiles, quo modo omnes præclaræ? quia nimirum ad eundem finem, eandemqúe quasi metam. non eadem tamen via, omnes tendunt. Ius naturæ, in quo nihil inæquale deprehenditur, primi conditores legem ante oculos habuerunt eius imaginem in suas quisque leges, quantum imitatione licuit, transtulerunt. qui cùm ad iustitiam pariter intenderent, eandem tamen in tradendo iure rationem ideo secuti non sunt, quia non eiusdem loci, non eiusdem cœli, non eiusdem hominibus ingenij leges ferebant. hæc illi cùm animo circumspicerent, atque cogitarent: modò perficere possent, quod agebant: qua ratione perficient, laborandum non esse iudicarunt. neque enim ipsarum legum vitio fa-

ctum

ctum est, vt aut Athenienses minus diu, quam Lacedæmonij, aut Lacedæmonij minus, quàm Romani, floruerint: sed quod Athenæ citius, quàm Sparta, & Sparta citiùs, quàm Roma, de recta maiorum consuetudine deflectens, legum imperium maiestatemq; neglexit. Quare prudenter iudicat Polybius, quod, duabus potentißimis ciuitatibus, Carthagine, & Roma, multorum annorum bello de imperio decertantibus, ad extremum succubuisse Carthaginem, & victam conditiones accepisse, ob eam maximè caussam putat, quod, quo tempore inter eas incidit contentio, tum & Carthagine multò, quàm antea, negligentius, & Romæ multò, quàm vnquam, diligentius leges colebantur. nihil enim sine iure perpetuum est. Ius autem ipsum nihil aliud est, quàm benè viuendi norma, legibus tradita, atque præscripta. quam qui tenent, soli duas maximas res, maximæq; optabiles adipiscuntur. primùm, ipsi quotidie magis in sua ciuitate cari sunt, atque honorati, inter ignotos, clari, inter homines viri, inter viros heroes; deinde, id quod velle bonitatis est, perficere virtutis facilè consequuntur, vt eorum patria ciuibus frequens, pace tuta, opibus beata sit. ex hoc genere fuisse legimus Thebis Epaminondam, Spartæ Agesilaum, Athenis Aristidem, Romæ Camillum, Fabios, Decios, Scipiones, Catones, innumerabiles alios nulla enim ex omnium sæculorum memoria magis ad omnem laudem ciuitas excelluit. ex hoc etiam numero multos in patria mea fuisse, apud maiores nostros Carolum Zenum, Franciscum Barbarum, patrum ætate Bernar-

dum Iustinianum, Hermolaum Barbarum, Hieronymum Donatum, Andream Naugerium, accepimus. ipsi vidimus, &, quod in magna felicitatis parte ponimus, allocuti sæpè sumus Gasparem Contarenum, cui quidem ex ijs, quos nominaui, prudentia, bonitate, amore in patriam, pietate in Deum anteferri nemo, doctrina ne conferri quidem potest. fuit enim ille vir, non modò Venetijs, quamdiu gerendis magistratibus operam Reipub. nauauit, verùm & Romæ, & vbicunque fuit, posteaquam absens pœnæ contra voluntatem, præter opinionem certè Cardinalis factus est: fuit, inquam, ille vir, cuius mihi nunc scribenti vultus, & os illud, regia quadam maiestate decorum, ante oculos obuersatur, in omni genere vitæ inter omnes homines admirabilis, & eximius. qui cùm esset habitu naturæ excellenti, ac propè diuino, domestica etiam disciplina, præter rectum, & honestum, nihil agnosceret, nihil vellet, tamen, assiduo philosophiæ studio, ita voluntatem auxerat, ita naturam expolierat, vt cùm nemo magis virtutem diligeret, tum nemo diligendam magis iudicaret. hunc ego mihi cùm à prima adolescentia, tanquam vnicum exemplum, & in moribus, & in litteris ad imitandū proposuissem: nunc, in vtroque à perfecta illa facultate, quæ in illo fuit, quàm longè absim, quámq; id, quod imitari statueram, consequi difficilè sit, re tentata, & cognita perspicio. equidem, in litteris, neque tempori, quantum rei familiaris occupatio permittit, neque labori, quantum mea non admodum firma valetudo fert adhuc pepercí: seduloq; sum conatus, vt, quemadmodū ille suorum

rum studiorum rationem exstare voluit: itaque multa litteris ab illo praeclarissimè tradita leguntur, itidem ego facerem, &, pro mea tenui facultate, meis scriptis hominum studiosorum vtilitati commoduq; consulerem. par in vtroque voluntas fortasse fuit: nos inferiores ingenio, scientia verò impares maximè sumus. ille Venetam Rempub. hoc est eã, quae inter omnes nostri temporis Respub. plurimum excellit: nos Romanã, hoc est eam, quam omniũ praestantissimã antiquitas habuit, ad scribendum delegimus. ille, quod voluit, perfecit: nos, euentu dubio, perficiendi tamen spe conamur. nã, etsi quanta in re versamur, intelligimus: tamen, quia superioribus quinq; libris, primo de vrbe, altero de ciuitate, tertio de religione, quarto de senatu, quincto de comitijs, operam à nobis non omninò malè positam existimamus, incepti nondum pœnitet, animoq; satis alacri pergemus ad ea, quae restãt. Sextus hic erit de Legibus liber, in quo cùm diligentiae, tum ingenij, addo etiã prudentiae, grauissimae sunt partes. nam ex ijs legibus, quae Romae latae sint, nullam praetermittere, diligentiae est: quo in genere negligentes certè non fuimus. Quid aũt in ferẽda lege quisq; cogitauerit, & vtrũ id, quod cogitauit, vtile Reipub. fuerit: haec verò neq; sine ingenio, eoq; peracuto, quisquã viderit, neq; sine prudentia iudicauerit. quare cũ eam partẽ, quae tota studij ac laboris est, & à volũtate pendet, absoluerimus (nihil enim in hoc, quantũ quidẽ in nobis erit, desiderari patiemur) eã, quae ad ingenium, & prudentiam pertinet, quae nobis satis parcè natura tribuit, si minus pro rei susceptae magnitudine praestabimus, iniquus erit lector,

lector, si quis infirmitatem pro crimine posuerit, meamq́; caussam potius condemnauerit, quia, quod debui, non potuerim, quam probauerit, quia, quod potui, certè voluerim. Quinque partes erunt huius libri. primo loco, quibus nominibus appellatæ leges sint, quis cuiusque lator, quæ cuiusque sententia fuerit, ostendemus. hac parte absoluta, quæ erit omnium maxima, tū illa quattuor, quæ ad rationem ferendæ legis pertinēt, ordine curabimus, vt, à quo genere hominum, quibus in locis, quibus temporibus, quibus de caussis latæ leges sint, explicemus. IVS omne aut à natura est, aut à consuetudine, aut à legibus. ius naturæ ipsum per se, sine consuetudine, & legibus, ad optimam vitæ conditionem satis erat. satis enim beatè viueremus, si naturam ducem sequeremur. sed quia, quod iustum, & laudabile est, multi, vel quia sunt hebetes, non intelligunt, vel, quia sunt improbi, dissimulant: iccirco, ne peccantibus daretur excusandi locus, scripta lex est, quæ quid agendum, fugiendumue esset, perpetuis litterarum notis testatum, atque expressum ante oculos poneret. is enim, qui legem fert, si modò suam voluntatem ciuitatis commodo metitur, tria spectat, vt pœnam factis dignam perditi homines luant, vt cæteri, exemplo admoniti, pœnaq́; deterriti, meliores efficiantur, vt viri boni, sublatis improbis, tutiorem, ac tranquilliorem vitam ducant. est igitur lex tanquam præco, qui, suggerente natura, iustitiam ciuibus enunciat: cuius vocem qui volentes auribus percipiunt, eamq́ue fideliter animo custodiunt: ita viuunt, vt virtutem à vitio facilè distinguant, & ab altero, tanquam à peste-

stife-

stifero angue, refugiant, alteram amplexentur, & amabilem præ cæteris rebus existiment. verùm, quia publica res ita cum priuata cohæret, vt altera alterius commodo nitatur, nec ferè, nisi vtrique rectè sit, diu vigere & stare ciuitas vlla poßit, propterea, quæ vtrique consulerent, leges, aliæ pro statu Reipub. aliæ pro singulorum vtilitate, diuersis temporibus latæ sunt. fuit igitur & ius publicum, & ius priuatum. Rursus, quia publica sunt infirma, si separentur à diuinis, publici iuris facta diuisio est, vt altera pars ad religionem altera ad res humanas pertineret. Ius priuatum ne ipsum quidem simplex est, sed leges quidem omnes de rebus humanis, alias tamē de iure ciuili, alias de criminibus continet. Primùm igitur nobis agendum est de iure publico, deinceps de priuato: & primùm de publico diuino, deinde de humano: item de priuato, primum de eo, quod ad ius ciuile pertinet, secundo loco de eo, quod crimina persequitur. ROMANAE leges aut à regibus latæ sunt, aut ab ijs magistratibus, quos, regno sublato, alios alijs temporibus creatos, ciuitas habuit. ipsas leges magna ex parte aliunde sumptas facilè crediderim. non enim dubitandum est, quin, cum ea tempestate in Italia & Albani, & Sabini, & præter cæteros Etrusci floruerint, cumq; Albæ Romulus, in Sabinis Numa, Priscus etiam matre Etrusca, patre in Græcia nato, in Etruria educato, genitus esset, ad suā quisq; patriā respexerit, & ea, quæ in ijs populis probabiliora videbātur instituta, delegerit, Romæq; legibus sanxerit. à Lacedæmonijs etiā nonnulla, ab Atheniensibus multa ad ius constituendū video deriuata. nā ferè, quæcunque

quæ in xij. tab. decemuiri scripserunt, de Solonis legibus translata sunt. & earũ tabularum supplementa Romanos à Faliscis collegisse, apud Seruiũ Honoratũ scriptũ est. cuius in commentario, à Cretensibus etiã aliquid sumptũ, animaduertimus. Maiores, inquit, nostri, sedẽtes epulabantur: quem morẽ habuerunt à Laconibus, & Cretensibus, vt Varro docet in libris de gente populi Ro. in quibus docet, quid à quaq; traxerit gente per imitationem. Nec verò, ab ingenio pauca, atq; à prudentia esse deprompta, credendum est, præsertim in Rep. cùm in magnis opibus imperij, pro vario rerũ euẽtu, noua iura temporũ necessitas exigeret. Regũ ætate nõ multas in vrbe leges fuisse existimauerim: nõ solũ, quia regum iussa pro legibus erant, ad eos grauissima quæq; deferebantur: eorũ omnes dicto annuere, imperio parere cogebantur: verùm etiam, quia ciuitas, neq; dum populo satis frequens, neq; opibus locuples, legum multitudinem non desiderabat. inter paucos, & assiduis bellis exercitatos, nondum licentia, nondum planè vis emerserat: non luxuries. non illa, quæ ferè opes consequitur, malarum artiũ lues in vrbem inuaserat. regibus exactis, simul cum publicis opibus & nata noua vitia sunt, & ea, quæ fuerant, aucta. tunc, vt ad varios morbos diuersa medicamenta inuestigata, inuentaq; sunt, sic ad ea mala, quæ manare cœperant in ciuitate, comprimenda, atq; sananda, varia legum genera peperit necessitas. neq; tamen reges ipsi leges neglexerunt. poterãt omninò, quidquid vellent: sed voluit nemo, nisi quod liceret. quin, vt ait Liuius, ab ipso statim vrbis primordio Romulus, rebus diuinis ritè perpetratis, vocata

ad concionem multitudine, quæ coalescere in populi vnius corpus nulla re, præterquàm legibus, poterat, iura dedit. quem Numa subsecutus, multò etiam magis ciuitatem legibus excoluit, & ab armis ad religionē, bonosq́; mores totam traduxit. omnesq́; deinceps, præter Superbum, ita regnarunt, vt, quod idem Liuius alio loco tradit, Brutus idem, qui tantum gloriæ, Superbo exacto, meruit, malo publico vel maximo id facturus fuerit, si, libertatis immaturæ cupidine priorum regū alicui regnum extorsisset. quare, cùm ipsos moderati ingenij, optimiq́; exempli fuisse constat, tum leges habuisse quarū ad præscriptū vniuersos ciues viuere voluerint. quibus de legibus, deq́; ijs, quæ postea latæ sunt, ita summatim agemus, nihil tamen vt patiamur desiderari. ac primū de publicis, & inter has primum de ijs, quæ ad religionē pertinent, agendū est. LEGES publicæ de sacris & de religione iam inde à primis regibus, Romulo, & Numa, non sanè paucæ institutæ sunt, sed ante omnia, Romulus videtur, ne quis vnquā suas leges, aut sua facta posset infirmare, legē illam, quā Régiā Vlpianus vocat, de suo imperio tulisse: cùm populus ab eo rogatus, omne suum ei, & in eū imperiū, omnemq́ue potestatem contulit. Hoc facto ad inducendam religionem animum adiecit, & cum religione securitatē simul ciuiū spectauit. de ipsa enim vrbe id primū statuit, ne quis, nisi per portas, ingrederetur, egrederetúrue: mœnia sacrosancta essent. quā legē videtur Cicero significasse in II. de natura deorū, cū ait, muros à pōtificibus habitos esse sanctos, quos violare nefas esset. Itaq; cū & suā Romulus, & publicā salutē religione munijsset,

set, sanxit deinde, idq; semper seruauit, ne quid publicè inaugurato fieret. vidit enim, reliquas leges, quas ferre de rebus humanis cogitabat, haud paulò plus in nouo, varieq; multis ex locis confluente populo habituras esse ponderis, si cũ quadã erga deos pietate coniungeretur: quandoquidem id esse quasi frenũ videretur ad impetus animorum reprimendos, hominesq; in officio, rectaq; ratione continendos. Atq; hac quidem de lege ita loquitur Cic. in 3. lib. de natura deorũ, vt ab ea fluxisse Romani imperij magnitudinẽ significet. Romulũ, inquit, mihi persuadeo, auspicijs constitutis, iecisse fundamenta nostræ ciuitatis. Tum, sacris rebus ac ritibus præesse principes ciuitatis, hoc est, patricios, lege iußit: qui, diuina tractari à plebeijs hominibus, neq; pium, neque decorũ iudicaret: siquidem ea, quæ vim habet neceßitatis, inopia faceret, vt eorum non modò manus labe rerũ vilißimarũ fœdarentur, verùm animi quoque tũ cogitandis, tum etiã patrandis sceleribus inquinarentur. Addidit aliã legem, ne in templo nocturnæ vigiliæ haberẽtur: optimo sanè consilio, primũ, ne quid per noctem minùs castè, minúsue pudicè sacrorum specie committeretur: quod fieri plerunque contigit, deinde, ne qua fieri coitio, ne quid iniri aduersus ipsum, publicamúe rẽ occulti cõsilij, ne quid insidiarũ tendi posset. ad quã legẽ Cicero spectauit, cũ in suis legibus illa scripsit: Nocturna mulierum sacrificia ne sunto, præter illa, quæ pro populo ritè fiant. Et, quoniã opinio fabularũ, quibus antiquitas deos admiscere solita est, familiaritatẽ quandam inter homines & deos videtur inducere: vnde manat primum contemptus, & in moribus licen-

licentia, deinde ad omne facinus audacia: vinculum hoc quoque incolumitatis publicæ firmißimum sapientißimus rex futurum putauit, si pœnam ijs lege indiceret, qui fabulosa de dijs figmenta credidissent. Quid illud? vbi diuersa religio est, tollitur societas, & consuetudo, ex eo facilè odia, & ex odijs seditiones exsistunt. quo sæpè malo ciuitates intereunt: prouidit hoc Romulus, cauitq; lege lata, ne deos peregrinos, præter Faunum, colerent, neue sacrificia externa facerent. Has leges, & eas, de quibus infrà suo loco agemus, videtur comitijs curiatis tulisse, qua de re Pomponij iurisconsulti verba recitabo. Romulus, inquit, populo in xxx. partes diuiso, quas curias appellauit, quod tūc Reipub. curam per sententias earum partium expediebat, leges quasdam curiatas ad populum tulit: tulerunt & sequentes reges: quas omnes conscriptas exstant in lib. Sext. Papirij qui fuit illis temporibus, quibus Superbus, Damarathi Corinthi filius. isq; liber appellatur Ius ciuile Papirianū. Hæc Pomponius. Aliam eiusdem Romuli, sed ita mutilam ponit Festus, vix vt sententiam consequi liceat. scribit enim sic: In regis Romuli, & Latij legibus: (siue Tatij, qui cum eo regnauit, malimus legere) Si nurus, sacra diuis parentum esto. Verùm in Romulo temperatum fuit ingenium, quale scilicet nascentis vrbis initia postulabant, tum ad rem bellicam, tum ad religionem accommodatum. Numa totus in re diuina fuit: itaque ad eos sacerdotes, quos Romulus instituit, qui sexaginta fuerunt, ipse alios præterea adiecit, flaminem Dialē, Martialem, Quirinalem, virgines Vestales quattuor, salios Marti Gradiuo duodecim, pontificem maximum ex

B patri-

patricijs, cui omnia sacra tum publica, tum priuata commisit. hæc, non dubito, quin ad perpetuitatem legibus sancita sint, sicuti alia multa quæ religionis caussa tum ab alijs regibus, tum à magistratibus in Repub. constituta sunt. Addit eiusdem legem Plutarchus in Coriolano: Vt, cùm sacerdotes rem diuinam facerent, clara voce præco clamaret, Hoc age: vt attento animo sacris operam darent. Tres & Plinius nominat, vnam lib. 14. c. 12. Ne rogus vino resspergeretur: néue dijs ex imputata vite vina libarentur. quorum alterum sanxit propter inopiam: alterum, vt putare cogerentur, alias aratores, & pigri circa pericula arbusti. hanc puto Postumiam Numæ legem ideò dictam esse, quia Postumius eam aliquis in magistratu iussu Numæ tulerit. nec verò quemquam Numa regnante fuisse crediderim ea potestate præditum, vt legem ferre posset, præter præfectum vrbis: qui videtur à Romulo institutus, quod ipse, propter aßidua bella, vrbanis negotijs operam dare nullo modo posset. certè rex vltimus Tarquinius, Rutulis bellum illaturus, curam vrbis commisit Sp. Lucretio Tricipitino: quem Liuius Præfectum vrbis appellat. Alteram Numæ legem idem Plinius nominat lib. 8. cap. 2. Vt deos fruge colerent, & mola salsa litarent. Tertiam lib. 31. cap. 2. Ne pisces squamosos pollincerent. Legem quoque de prædiorum terminis, quos tanquam deos coli voluit ab eo latam, & alia quædam sacris inducendis, aut confirmandis idonea, ab eo instituta, docet libro secundo Dionysius. Festus etiam, Numa, inquit, statuit eum, qui terminum exarasset, & ipsum, & boues sacros esse. Idem alio loco. Aliuta antiqui pro aliter dicebant.

hinc

hinc illud in legibus Numæ: Si quis alinta faxit: ipsos Ioui sacer esto. A diuinis ad humana conuersus, luctui modum statuit pro cuiusque ætate, vt apud Plutarchum in eius vita scriptum est. Legem eius de iudicijs Festus memorat his verbis: Numa in secunda tabula, secunda lege, in qua scriptum est. Quid horum fuit vnum iudici, arbitróue, reóue, eo die diffensus esto. Recitat idem eiusdem legem, his verbis: Si parentem puer verberit, ast, olle plorassit parentes: puer diuis parentium sacer esto. Quæ sine dubio ad eam, quæ parentibus debetur, pietatem spectat. Regibus eiectis, lege tribunicia omnes leges exoleuerunt: (ponam enim eiusdem Pomponij verba) iterumq; cœpit populus R. incerto magis iure, & consuetudine aliqua vti, quàm perlata lege: idque prope xx. annis. postea placuit, publica auctoritate x. constitui viros, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus, vt ciuitas fundaretur legibus: quas, in tabulis x. oneis perscriptas, pro Rostris proposuerunt, vt possent apertius perspici: datumq; est eis ius eo anno in ciuitate summum, vti leges corrigerent, &, si opus esset, interpretarentur, neque prouocatio ab eis, sicut à reliquis magistratibus, fieret. qui & ipsi animaduerterunt aliquid deesse primis x. legibus: ideoquè sequenti anno alias duas eijsdem tabulis adiecerunt. In his legibus, quas centuriatis comitijs x viri tulerunt, multa propriè de iure diuino sancita esse, necesse est: siquidem ita diligenter, & ita copiose scripta sunt, inspectis prius & sapientissimi Solonis legibus, & aliarum Græciæ ciuitatum institutis, ac moribus, vt vel ætate sua Liuius in immenso aliarum super alias aceruatarum legum

gum numero, fontem tamen omnis publici priuatiq; iuris XII. tabul. esse dicat. sed de sacris ritibus pleraq; vetustate obliterata, euanuerunt: nonnulla de legibus ad creandos sacerdotes pertinentibus, veterum historiarũ, ac monumentorum ope, quasi scalmus è naufragio, seruata sunt. Atque hoc de genere (vt à primis temporibus ordiar: vnde veluti per gradus ad postrema descẽdam) leges inuenio Romiliam primum: qua cautum est, ne alij, præter patres, & magistratus, sacra inirent peragerentúe, deinde tribuniciam, Sextiam Liciniam, vt x. viri sacrorum, non, vt antea, omnes patricij, sed ex parte dimidia de plebe crearentur: item aliam tribuniciam, Ogulniam, vt, cùm quattuor pontifices essent, placeretq́ue sacerdotum numerum augeri, quattuor præterea pontifices, quinque augures, de plebe omnes, allegerentur: vt omninò octo pontificum, nouem augurum numerus fieret. iam enim inter plebem, & senatum, hoc est, inter inopes, & diuites, peculiare malum in liberis ciuitatibus erumpere discordia cœperat: seq; plebs, quasi profanam, à sacris amoueri querebatur. ideoq; tribuni pl. aduersante senatu, ad extremum, latis rogationibus, obtinuerunt, vt sacerdotia communicarentur. Fuere præterea de cooptandorum sacerdotum iure partim pro plebe pro collegijs latæ tribunitia Cn. Domitij, consularis L. Cornelij Syllæ dictatoris, tribunicia T. Atij Labieni: consularis C. Cæsaris: consularis deinceps & M. Antonij. cùm enim, veteri lege, ac more, augures ab auguribus, pontifices à pontificibus, reliqui sacerdotes à suis quique collegijs crearentur, vnus pontifex maximus à populo: quod & Ciceronis

in Agraria II. & omnium pœnè historicorum, ac Liuij maximè testimonio constat: Cn. Domitius tribunus pleb. Neronis Imperatoris atauus, pontificibus offensior, quòd alium, quàm se, sui patris in locum cooptassent, lege lata, ius sacerdotum subrogandorum à collegijs ad populum transtulit, eo anno, quo C. Marius tertium consul fuit. nec multò pòst ipse pontifex maximus populi suffragio creatus est, opinor in locum Q. Seruilij Cæpionis: vt ex Valerij libro VI. licet conijcere. huius legis in II. in Rullum agraria oratione Cicero mentionem facit, his verbis: Hoc idem de cæteris sacerdotiis Cn. Domitius tribunus pl. vir clarissimus, tulit: quod populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, vt minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. Sunt etiam hæc in oratione pro C. Cornelio. Quid? auunculus tuus, clarissimus vir, clarissimo patre, auo, maioribus, credo silentio, fauente nobilitate, nullo intercessore comparato, populo R. dedit, & potentissimorum hominum collegijs: eripuit cooptandorum sacerdotum potestatem. Existimo autem hac lege permissum, vt absentes etiam possent petere sacerdotia. nam eam, vt opinor, significat Cicero, cùm ad M. Brutum ita scribit. Ciceronem nostrum in vestrum collegium cooptari volo. existimo omninò absentium rationem haberi sacerdotum comitijs posse: nam etiam factum est antea. Caius enim Marius, cùm in Cappadocia esset, lege Domitia factus est augur: nec, quo minus id postea liceret, vlla lex sanxit. Postea L. Sylla, rerum potitus, cùm alia multa contra

populum, qui Marianas partes fouerat, tum hoc sanxit, vt rursus sacerdotes à collegiis crearentur. de quo sic Pedianus in Diuinationis explanatione. His x. annis, Victore Sylla, bellis ciuilibus, spoliatus est populus R. potestate tribunicia, iudicandi iure, arbitrio creandorum sacerdotum. Sed quemadmodum legem Domitiam abrogauit sua lege Sylla: sic legem Syllæ, aliquot post annis, T. Atius Labienus tribunus pl. abrogauit, Domitiamq; restituit. fecit autem hoc auctore C. Cæsare: qui, si populus in mandando sacerdotio suffragium ferret, se, qui popularis admodum erat, pontificem maximum, in demortui Metelli Pij locum creatum iri, non sine caussa putabat. quod re comprobatum est. nam, P. Seruilio Isaurico, & Q. Lutatio Catulo, consularibus viris, & prouecta iam ætate, deiectis, ipse, nondum prætorius, in amplissimi sacerdotij gradum ascendit. Tulit & ipse legem, non quæ à Labieni lege discreparet, (fuit enim vterque popularis) sed quæ nouum aliquod ius adscriberet. Domitiam quidem legem in eo capite confirmauit, vt absentibus petere sacerdotia liceret. scripsit enim hæc in sua lege: Qui petit, cuius ue ratio habebitur. quorum verborum sententiam Cicero exponens in epistola ad M. Brutum, Apertè, inquit, indicat, posse rationem haberi etiam non præsentis. Rursus à populo ad collegia, lege Labieni abrogata, ius cooptandorum sacerdotum retulit post obitum Cæsaris M. Antonius consul, eo consilio, vt facilius ac certius M. Aemilius Lepidus, cuius filio filiam suam collocauerat, pontifex maximus in Cæsaris locum subrogaretur. ita, quod

histo-

historia demonstrat, ius creandi sacerdotes quater immutatum est, à Domitio, Sylla, Labieno, Antonio. mihi tamen & de quincta mutatione oritur opinio, vt puto, satis certa, primùm ex epistola ad M. Brutum: in qua ita scriptum est. Pansa viuo celeriora omnia putabamus. statim enim collegam sibi subrogasset, deinde, ante prætorum, sacerdotum comitia fuissent. cùm enim, quo tempore hæc epistola scripta est, tum non à collegijs, sed à populo subrogari solitos esse sacerdotes: manifestum sit, quia comitia de populo dici nemo nescit: hæc autem epistola eo anno scripta sit, quo Hirtius & Pansa cos. fuerunt, id est eo, qui Antonij consulatum primus consecutus est: liquet Antonij legem non esse seruatam, sed eam, quam Domitius tulerat, iterum esse restitutam. nitor etiam Dionis testimonio: qui libro XLVI. leges Antonij à Pansa consule abrogatis esse narrat. quod etiam fecit Lentulus ille, qui scripsit his verbis ad Ciceronem: Primus ego leges Antonianas fregi. vt eius potiùs exemplum Pansa, quàm ipse Pansæ, secutus esse videatur. est etiam ex ipso Cicerone minimè dubium de abrogatis Antonij legibus argumentum. Acta, inquit oratione XIII. in ipsum, Antonij rescidistis: leges per vim, & contra auspicia latas decreuistis. Præterea patet hoc eo clarius, quod in ea, de qua proximè mentionem feci, ad Brutum epistola proximam legem de sacerdotijs Cicero Iuliam appellat: quæ petendi sacerdotij potestatem absentibus permittebat. quòd si post Antonij consulatum, in quo legem tulit de iure cooptandi, proxima dicitur C.

Cæsaris lex: nimirum sublata iam erat Antonia, & mos ille renouatus cooptandorum sacerdotum populi comitijs, quem sua lege primus Domitius induxerat. quamquam non id primus esset aggressus. nam aliquot annis ante C. Licinius Crassus eadem sententia legem promulgauit, nec tamen pertulit: sic enim in libro de Amicitia loquitur D. Lælius, is, qui cum Africano minore coniunctissimè vixit. Quam popularis lex de sacerdotijs C. Licinij Crassi videbatur. cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. tamen illius vendibilem orationem religio deorum immortalium, nobis defendentibus, facile vincebat. atque id actum est prætore me, quinquennio ante, quàm consul sum factus. itaque re magis, quàm auctoritate, caussa illa defensa est. Hic, quando veterum testimonia, quæ sunt de legibus ad sacerdotum creationem pertinentibus, recitaui: adiungam dubitationis nescio quid, quod explicare, non cuiuis. vt opinor, facillimum est. non enim minus libenter meas dubitationes quam expositiones, profero: neque ego me eum esse profiteor cui omnia pateant. contra, si qui se multa nescire fateatur, &, qui libenter in legēdo dubitet, is ego sum. Quæro igitur, vtrum Cn. Domitij lex etiam ad ipsius pontificis maximi creationem pertinuerit, an verò ad sacerdotes, pontifice excepto. nam, si Domitius legem tulit non de pontifice maximo, sed de cæteris sacerdotibus à populo creandis: quia de pontifice ferri non opus esse iudicaret, cum is iam ante à populo crearetur: cur dixit Dio libro xxxvij. legem Domitiam de cooptatione sacerdotum à Labieno tribuno pl. esse renoua-

nouatam, vt pontifex maximus in locum Metelli C. Cæsar à populo crearetur? quòd si quis Domitium & de pontifice maximo tulisse dixerit: huic ego opponam Ciceronis, & Liuij auctoritatem: qui, quod Domitius tulit, vt in sacerdotibus fieret, id tam antè in pontifice maximo esse factum significant, vt scilicet à parte populi crearetur. Ciceronis verba sunt hæc in ij. in Rullum oratione: Item, inquit, eodemque modo, capite altero, vt comitijs pontificis maximi. ne hoc quidem vidit: maiores nostros tam fuisse populares, vt, quod per populum creari fas non erat propter religionem sacrorum, in eo tamen propter amplitudinem sacerdotij voluerint populo supplicari atque hoc idem de cæteris sacerdotijs Cn. Domitius tribunus pl. vir clarissimus, tulit: quod populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, vt minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus is à collegio cooptaretur. Satis apertè significat, ante Domitij legem à parte populi pontificem esse factum. sed Liuius paulò clarius etiam hoc idē libro xxv. exponit: ait enim: Comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. comitia pontificis maximi nominat, plurimis ante Domitij ætatem annis. Quænam igitur est huius explicandæ quæstionis ratio? hæc fortasse Concedo, ante Domitij legem populi comitijs pontificem maximum esse factum: sed Domitium existimo, cùm reliquorum sacerdotum. id est pontificum, augurum, XV. virorum, VII. virorum, flaminum, aliorumque omnium, qui iure sacerdotij sacris rebus praeessent, eandem esse conditionem vellet, vt,

quemadmodum pontifex maximus, item ipsi à parte populi crearentur, de sacerdotibus omnibus generatim tulisse, vt etiam pontificem ipsum maximum comprehendere videretur, ita, quod de iure subrogandorum sacerdotum Domitius tulit, non illud quidem in pontifice maximo nouum fuit, sed, cum generalibus verbis esset perscriptum, non minus ad eum, quàm ad reliquos sacerdotes, pertinuit. quam ob caussam, cùm L. Sylla Domitiam legem abrogauit, abrogatum simul & de pontifice maximo, & de sacerdotibus reliquis dicemus. non, quod nominatim Domitius de pontifice maximo tulisset: (iam enim, neq; hoc esse factu, neq; fieri oportuisse, diximus) sed, quod, cùm de sacerdotibus omnibus tulisset, legis sententia etiam ad pontificem maximum, qui & ipse sacerdos esset, pertineret. itaq;, lege abrogatà omnium sacerdotum, quorum in numero pōtifex maximus erat, ad collegia rursus translata cooptatio est. eademq; lege à Labieno renouatà, pontificis maximi & reliquorum sacerdotum par conditio fuit, vt omnes à parte populi crearentur. quod enim communiter omnibus de sacerdotibus sancitum à Domitio fuerat, eo pontificem maximum excludi ius non fuit. Vetus etiam de religione lex illa fuit, quam Q. Papirius tribunus pl. tulit: quæ vetabat iniussu populi quidquam consecrari, neq; aut hominem, aut locum, aut rem excipiebat vllam quod ex oratione pro domo coniici videtur posse. Item illæ de ritu capiundæ virginis Vestalis, Papia primum, deinde Popillia. qua de re apud Gelliū scripta sunt hæc. De more rituq; capiundæ virginis, litteræ quidem antiquiores non exstant, nisi quod capta

fuisse

fuisse fertur, quæ capta prima est, à Numa rege. sed Papiam legem inuenimus: qua cauetur, vt pontificis maximi arbitratu virgines è populo viginti legantur, sortitioq; in concione ex eo numero fiat, sed ea sortitio ex lege Papia non necessaria nunc videri solet. nam si quis honesto loco natus adeat pontificem maximum, atque offerat ad sacerdotium filiam suam, cuius duntaxat, saluis religionum obseruationibus, ratio haberi poßit: gratia Popilliæ legis per se ratum fit. Capi autem virgo propterea dici videtur, quia, pontificis maximi manu prehensa, ab eo parente in cuius potestate est, veluti bello capta adducitur. in libro Fabij Pictoris, quæ verba pontificem maximum dicere oporteat, cùm virginem capit, scriptum est. ea huiusmodi sunt. Sacerdotem Vestalem, quæ sacra faciat, quæ ius fiet sacerdotem Vestalem facere pro populo R. Quiritibus, vti quod optima lege fiat: ita te Amata capio. Amata autem inter capiendum à pontifice maximo appellatur, quoniam, quæ prima capta est, hoc fuiße nomine traditum est. Legum de religione vltima erit, & quasi agmen coget ea, quæ sacerdotes militiæ vacationem, præterquam Gallico bello, habere iußit: non quod ijs bello prorsus interdiceret: sed hoc tribuit, vt, si minus ire ad militiam vellent, cogi ne possent. nam, sponte multos augures, multos pontifices ad bellum exisse, historiæ narrant. qui tamen extra Italiam primus põtifex maximus P. Licinius Crassus Mucianus contra Aristonicum, qui Asiam occupauerat, profectus est, is in prælio interfectus, neglectæ religionis pœnas dedit. hanc legem significat Plutarchus in Fabij Maximi vita, cùm

ait:

ait: Crassum, quod erat pontifex maximus, diuina quadam lex domi tenuit. eodemq; & Liuius libro 8. spectauit. Nominatæ, inquit, consulibus prouinciæ sunt Scipioni Sicilia extra sortem, concedente collega, quia sacrorum cura pontificem maximum in Italia retinebat Brutij Crasso, sed hic Crassus multis annis ante illum fuit, qui ab Aristonico est interfectus: vt ex obseruatione temporum facile est intelligere. Sequuntur proximè leges de ludis: quas cum ijs, quæ ad religionem pertinent, coniunctionem, & quasi affinitatem quandam habere, satis ex eo constat, quòd nulli sine sacrificijs ludi fuerunt. & sacrificia religionis pars est. ideò & M. Varro, cum de rebus diuinis libros quinque componeret, vnum de ludis, vt de re diuina fecit. qua ratione adducti sumus, vt post leges de sacerdotijs eas, quæ sunt de ludis, exponeremus. Ac prima inter has Licinia nominatur, de ludis Apollinaribus: qui cùm in vnum annum vouerentur, incertoq; die fierent, senatus P. Licinium Varum prætorem vrbis ferre ad populum iussit, vt in perpetuum in statum diem vouerentur. hi ludi, cùm Hannibal esset in Italia, victoriæ caussa Q. Fuluio Flacco tertium, Ap. Claudio cos. ex Martij, clari vatis, carmine primùm instituti sunt: cuius in libris hæc inuenta Liuius recitat lib. 5. eademq; ferè & Macrobius lib. Saturn. 1. Hostes, Romani, si expellere vultis, vomicamq; quæ gentium venit longè: Apollini vouendos censeo ludos qui quotannis comiter Apollini fiant: cùm populus dederit ex publico partem, priuati vti conferant pro se, suisq; ijs ludis faciendis præerit prætor is, qui ius populo plebiq; dabit summum. x. viri

viri Græco ritu sacra faciant. hæc si faxitis, gaudebitis semper fietq; res vestra melior. nam is deus exstinguet perduelles vestros, qui vestros campos pascit placidè. Hoc inuento carmine, censuerunt patres Apollini ludos vouendos, faciendosq;: voueri autē, & fieri à prætore vrbano: quòd is esse videretur, qui ius populo plebiq; summum daret: cùm facti essent, duodecim millia æris prætori ad rem diuinam, & duas hostias maiores dandas: & vt x. viri sacra ritu Græco facerent, hisq; hostijs, Apollini boue aurato & capris duabus albis auratis, Latonæ boue feminina aurata. Ludos prætor cùm facturus esset, edixit, vt populus per eos ludos stipem Apollini, quantam commodum esset, conferret. populus eos coronatus spectauit. matronæ supplicauêre: vulgoq; apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celeberq; dies omni cærimoniarum genere fuit. anno proximo, referente Calpurnio prætore, decreuit senatus, vt ij ludi in perpetuum in statum diem vouerentur. P. Varus, vt diximus, prætor vrbanus, à senatu iussus, legem tulit: & ex ea lege ipse primus vouit, fecitq; ante diem 2. nonas Quinct. eumq; diem solennem deinde seruatum esse Liuius tradidit: ego tamen M. Bruti, qui Cæsarem interfecit, prætoris vrbani, absentis nomine, neque vno die tantùm, neque 2. nonas Quinct factos inuenio. sed cum nonis Quinct essent commissi, vsque ad 2. Idus datos fuisse. quod ex duobus locis libri Epistolarum ad Atticum XVI. colligitur. quod ipsum, de pluribus ludorum Apollinarium diebus, confirmat, vt opinor, Liuius lib. XXXVII. his verbis: Ludis Apollinaribus ad V. Idus Quinct. cælo sereno, interdiu obscu-

rata

rata lux est. Alios præterea ludos Romæ fuisse, notum est. de quibus agetur in alio libro separatim. Nunc leges ostendamus: id quod propositum nobis est. Liciniam Fannia sequitur: de qua Gellius hæc ludis Megalensibus Principes ciuitatis mutua inter sese conuiuia agitabant: qui vetere S. C quod factum est. C. Fannio & M. Valerio cos. iurare cogebantur, conceptis verbis, apud consules, non amplius in singulas cenas sumptus esse facturos. quàm centenos, vicenosq́ue æris, præter olus, & far, & vinum, neque vino alienigena, sed patrio vsuros, neque argenti in conuiuium plus pondo, quàm libras centum, illaturos. sed post illud S. C. lex Fannia lata est, quæ ludis Romanis, item plebeijs, & Saturnalibus, & alijs quibusdam diebus in singulos dies centenos æris insummi concessit, decemq́ue alijs diebus in singulis mensibus tricenos, cæteris autem omnibus denos. Et, quoniam spectandi locum senatores in imis gradibus ante omnes habuerunt: quod instituere curules ædiles, censorum iussu, Atilius Serranus, & L. Scribonius Libo: fecit sua lege L. Roscius Otho, Ciceronis ætate, alteram in populo distinctionem. tulit enim, vt equester ordo seorsum à plebe in XIV. gradibus sederet, ijs tamen equitibus exceptis. qui siue suo, siue fortunæ vitio decoxissent. cui generi certum locum aßignauit, pœna irrogata, si in XIV. sedissent. hinc illud in Antonium, oratione II. Tenésne memoria, te prætextatum decoxisse? patris, inquies, ista culpa est. concedo: illud tamen audaciæ tuæ, quòd sedisti in XIV: cùm esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus: quãuis quis fortunæ vitio,

vitio, non suo decoxisset. Primum igitur senatores in sedibus circa proximis considebant. secundo loco proximè sedisse equites putabam, cùm, exceptis senatoribus, & magistratibus, dignitate anteirent: sed à Cornelio Tacito monitus opinionem mutaui, is enim, sedisse quidem in XIV. ordinibus equites, narrat, non tamen, ante plebem, sed confuse, tantum vt XIV. ordines haberent. Nero, inquit libro XV. equitum Romanorum locos sedilibus plebis anteposuit apud circum. nam ad eam diem indiscreti ibāt: quia lex Roscia nihil, nisi de XIV. ordinibus, sanxit. Hic legis Titiæ & Corneliæ, à duobus fortasse tribunis pleb. latæ, (nam & plebeij Cornelij fuerunt) subiungenda mentio est: quæ sanxit, ne quis in pecuniam luderet, sponsionemque eius rei ergo faceret, nisi si certaretur disco, pilóue iaciendo, currendo, saliendo, ludendo, pugnando: quæ virtutis caussa fiebant. hanc legem vtrum Reip. an Imperatorum temporibus latam existimem, compertum non habeo. mentionem video fieri apud iurisconsultos. Nec omittendum illud, quod pertinere videtur ad ludos: histrionum licentiam repressam esse lege. qua de re is, qui libros rhetoricorum scripsit ad Herenniū, atque etiam Suetonius mentionem facit. Non est, opinor, à legibus de religione lex illa seiungenda: quam vetustatem fuisse Liuius asserit, priscis litteris verbisq; scriptam: vt, qui prætor maximus esset, idibus. Sept. clauum pangeret. cuius religionis seruandæ gratia creatū esse dictatorem, idem Liuius ait, L. Manlium Imperiosum, ab eoq; clauum esse fixum dextro lateri ædis Iouis optimi maximi, ea parte, qua Mineruæ templum

fuit: & addit, eum clauum, quia raræ primis vrbis temporibus erant litteræ, notam numeri annorum fuisse credi: eoq́; Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum esset: eam autem cærimoniam cùm per aliquot annos fuisset intermissa, ideò esse renouatam, vt pestilentia sedaretur quod antea factũ, prosperéq́; rem successisse, seniores prædicabant. Post res diuinas humanæ sequuntur, & inter humanas primum dignitatis locum obtinent magistratus. itaque ordo postulat, vt, quæ leges de ijs latæ sunt, eas hic exponamus. Sed quoniam ex ordine Senatorio leguntur magistratus ~~[ita que ordo postulat, vt, quæ leges de ijs latæ sunt, eas hic exponamus. Sed quoniam ex ordine Senatorio leguntur magistratus]~~ de legendo senatu prius agi, æquum videtur. qua de re Festi verba subscribemus. Præteriti senatores, inquit, quondam in opprobrio non erant: quod, vt reges sibi legebant sublegebantq́; quos in consilio publico haberent: ita post exactos eos, Consules quoque, & tribuni militum consulari potestate, coniũctissimos sibi quisque patriciorum, & deinde plebeiorum legebant: donec Ouinia interuenit qua sanctum est, vt Censores ex omni ordine optimum quemque curiatim in Senatu legerent. quo factum est, vt, qui præteriti essent, & loco moti, haberentur ignominiosi. De magistratibus prima fuit opinor, hæc: vt de senatu, id est, de patricijs familijs, omnes magistratus crearentur: idq́; à Romulo institutum reliqui deinde reges obseruarunt. hanc autem legem, vix putauerim, comitijs curiatis, vt reliquas, a Romulo esse latas. quippe, quæ aduersus plebis voluntatem res esset,

eam

eam rem cur ipsius plebis iudicio potestatiq; committeret? sanxit igitur hoc regio iure, publicisq; tabulis consignauit, & obseruari pro lege voluit. quod perspicuè demonstrat Dionysius libro 2. cùm ait: Romulum de muneribus patriciorum & plebeiorum lege sanxisse, vt patricij sacra curarent, magistratus gererent, ius dicerent: plebeij, quia rudes inopesque essent, agros colerent, quaestuarijsq; artibus operam darent. Temperamentum illud tamen, quo ciuitatum concordia, id est, salus ipsa custoditur, maximè quaesiuit. nam, ne nimis in ordinem patricium videretur esse propensus, datum aliquid populo voluit, &, vt is suis suffragijs magistratus crearet, leges sisceret, bella decerneret, curiatis comitijs tulit. Duumuiros quoque, qui perduellionem iudicarent, ita creari iussit, vt ad populum prouocatio esset. qua ipsa de lege & infra mentio fiet inter eas, quae ad crimina capitalia pertinent. nec tamen hic, cùm ad duumuiros, hoc est, ad magistratum pertineat, omittendam putauimus. Eiusdem legem creauit populus tribunum Celerum, qui equitibus praeerat, & veluti secundum locum, vt ait Pomponius iurisconsultus, à regibus obtinebat. quo in numero fuit L. Iunius Brutus, ille reges eijciendi, & inducendae libertatis auctor. Creatos etiam, regnante Romulo, quaestores, Vlpianus prodidit à Iunio Gracchano traditum in ijs libris, quos de de Potestatibus inscripsit. idem tamen haec subiungit: Sicut dubium est, an, Romulo & Numa regnantibus, quaestor fuerit: ita, Tullo Hostilio rege, quaestores fuisse certum est. & sané crebrior opinio est, Tullum Hostilium primum in Rempub. quaestores induxisse. Le-

gem aliam præter ea in regno Romano de magistrati- bus non video nominari. Regibus pulsis, prima de ma- gistratibus lex fuit, quam L. Iunius Brutus tulit, vt singulis annis bini consules, regia potestate, crearen- tur, ijsque primum creandis centuriata comitia ab in- terrege, vt ait Dionysius, haberentur: quæ tamen à præfecto vrbis esse habita, Liuius tradit. sic enim lib. 1. scripsit, in extremo: Duo consules inde comitijs cen- turiatis à præfecto vrbis ex commentarijs Ser. Tullij creati sunt. in quo videtur illi esse cum Dionysio con- trouersia: quæ tamen nulla est. nam & ab interrege, & à præfecto simul vrbis habita sunt ea comitia, qui- bus primi consules creati sunt: cùm ijs præfuerit Sp. Lucretius Tricipitinus, Lucretiæ pater: qui erat idem vrbis præfectus: interrex, quod eum senatus ha- bendis consularibus comitijs, Bruto referente, creas- set: præfectus, quod ei Tarquinius, ad bellum profi- ciscens, curam vrbis mandauerat. vtrumque enim scriptum est apud Dionysium. aut igitur à præfecto vrbis Lucretio creati consules sunt, vt ab interrege, non vt ab vrbis præfecto: aut etiam, quod, qui inter- rex esset, idem & præfectus vrbis vocari posset. vrbis enim curam gerebat interrex: quia tunc, vrbanas res qui curaret, magistratus omninò nullus esset. Post hāc legem duæ sequuntur proximæ, à P. Valerio consule, Bruti collega latæ, quibus plebis potestas aucta, senatus & magistratuum imminuta est: primum, vt magi- stratum nemo caperet, nisi qui à populo imperium acciperet, si quis aliter fecisset, capitali pœna puni- retur: qui eum occidisset, ei impunè esset: deinde, vt

aduer-

aduersus magistratum prouocatio ad populum esset: néue quis magistratus ciuem Romanum aduersus prouocationem verberare, aut necare vellet. quam legem cēturiatis comitijs esse latam, Valerius tradit lib. IV. Pro patricijs ea fuit, quæ, vt opinor, T. Lartio Flauo iterum, Q. Cœlio cos. lata est, de dictatore sine prouocatione creando, & vt de consularibus legeretur. fuit autem hæc lex ideò pro patricijs, quia, cùm creari dictatorem de consularibus iuberet, sequebatur, vt de patricijs crearetur. consules enim tunc, & per annos deinde multos, patricij fuerunt: nec prius de patricijs legi dictator desiit, quam creari duo consules patricij desierunt. non enim consul patricius dictatorem quemquam de plebe dixisset. itaque, qui primus de plebe dixisset. itaque, qui primus de plebe dictator fuit, C. Marcius Rutilus, is à M. Popillio Lænate consule plebeio dictus est: cùm ita casus tulisset, vt aduersus Etrusci belli terrorem dictator dicendus esset, nec nisi à consule plebeio dici posset: quia consul alter patricius M. Fabius Ambustus bello retineretur. ita communicata plebi dictatura, anno ab vrbe condita CCCIC. idque contra veterem consuetudinem, non tamen contra legem factum est. non enim lex dictatorem de plebe fieri vetuerat, sed de consularibus iusserat. at C. Marcius consularis. satisfecit igitur legi Popillius cùm consularem hominem dictatorem dixit: patricijs non satisfecit, quia consularem de plebe dixit: cùm omnes antea de patricijs dici soliti essent. Eadem fortasse lege sancitum est, (legem certè, quæ hoc sanxerit, nominat Plutarchus in Fabio)

ne dictator equo posset vti, idq; vel ob eam caussam, quòd, cùm plus inesse roboris in pedestribus copijs putaretur, propterea in legione permanere, nec locum deserere deberet imperator: vel quòd, cùm ad alia omnia dictatoris esset singularis potestas, in hoc vno voluerũt eum populo inferiorem videri. senatus tamen petenti Fabio Maximo Verrucosso contra veterem legem concessit, vt equo vehi posset datumq; id hominis virtuti, ac tempori, cùm, cæsis ad Cannas Romanis, in vno Fabio, dictatore creato, melioris fortunæ spes reposita videretur. Illa pro plebe aduersus patricios fuit, quæ in Sacro monte lata est, & sacratæ nomen accepit, vt plebi sui magistratus essent, ijque sacrosancti, quibus auxilij latio aduersus consules essent, neue cui patrum capere eum magistratum liceret. qua lege tribuni pl. quinque primi creati sunt: nec tamen, vtrum vna tantùm lex, an plures in Sacro monte latæ sint, satis constat. Liuius, & Dionysius, vbi rem ipsam narrant, vnam nominant. sed Liuius alibi non semel, Sacratæ leges, dixit. Cicero quoque de prouincijs consularibus, Si patricius inquit, tribunus pl. fuerit, contra leges Sacratas priuatis hominibus leges irrogari. & in ea, quæ integra non exstat, pro C. Cornelio: Tanta in illis virtus fuit, vt anno post reges exactos XVI. propter nimiam dominationem potentium, secederent, leges Sacratas ipsi sibi constituerent. Quibus locis non de vna lege, sed de pluribus accipiẽdum videtur. quòd si vnam omninò legem velimus fuisse, &, rectè tamen dictum vtroque numero, defendere: rationem afferemus hanc, vnam legem dici, quod ab eodem magistra-

tu, eodemq́; tempore lata sit: plures, quia pluribus partibus constet: quo modo XII. tab. & legem, & leges appellari videmus. Legem quidem tribuniciam primam Festus cúm nominat, non dubito quin latam in Sacro mõte significet. vtrum autem primam intelligat earum, quæ in Sacro monte, an primam omnium, quæ in omni ætate in Vrbe à tribunis pl. latæ sint, affirmare non licet. Homo inquit, sacer is est, quẽ Populus ob maleficium iudicauit: neq; fas est eum immolari, sed, qui occîdit, parricidij non damnatur. nam lege tribunicia prima cauetur, si quis eũ, qui eo plebiscito sacer sit, occiderit, parricida ne sit. ex quo quiuis homo malus, atq; improbus Sacer appellari solet. Sequitur lex â Publilio, & Lætorio tribunis pl. lata, vt plebeij magistratus tributis comitijs fierent: qui curiatis antea fieri solebant. Tum illa lex, qua, vt X. tribuni pl. crearentur, bini è singulis claßibus: anno à primis tribunis pl. XXXVI. cautum est. Alia lex fuit, qua Dionysio teste, cauebatur, ne quis, tribuno apud populum concionante, aliquis contradiceret, vel dicentem interpellaret: si quis fecisset, vades tribunis daret, pœnamq́; à tribunis impositam solueret: qui vades non dedisset, morte puniretur, bona eius sacra essent: de pœnis autem ipsis populus iudicaret. Et, quoniam Atinij plebisciti, quod ad tribunatum pl. pertinuit, mentionem à Gellio fieri video: quænam eius fuerit sententia, quærendum videtur. Ego sic existimo: tribunos pl. ante Atinium plebiscitum partim senatores fuisse, alios non fuisse: quod scilicet librum esset populo R. tribunatum pl. mandare cui vellet. Atinius, quo modo quidem mihi videtur,

nec ademit hanc libertatem plebi Romanæ, & auxit potestatis tribuniciæ dignitatem. tulit enim; non, ne quis, nisi iam senator, tribunus fieri posset, (plebis enim libertatem huiusmodi rogatione minuisset: neque id plebes vllo modo sciuisset) verùm, vt, quem tribunum pl. creasset, is hoc ipso in posterum senator esset. atque, hanc esse Gellij verborum sententiam enediderim, cùm ait libro X I V, tribunis pl. senatus habendi ius fuisse, quamquam senatores non essent ante Atinium plebiscitum. hoc etiam è quodam Suetonij loco suspicamur; nam in Augusto, Comitijs, inquit, tribunicijs. si candidati senatores deessent, ex equitibus R. creauit. ex quo sequitur, non licuisse antea equitibus R. tribunatum petere. multo igitur minus tertio ordini, ijs, qui de plebe dicebantur, qui nec equites, nec senatores erant. quin, primis temporibus, tantum abest, vt ex senatu tribuni pl. crearentur, vt ob eam ipsam caussam instituti sint, ne senatus aduersus plebem crudelius, aut arrogantius ageret, ideoq; ex ipsa plebe per annos multos creati sunt. postea cœpere equites quoque Romani, ac senatores tribunatum pl. petere. Nec multò pòst X. viri, sine prouocatione creati, X I I. tab. leges condidere, comitijsque centuriatis pertulere. quibus in legibus cum alia multa prudenter ad temperandam ciuitatem, tum de magistratibus multa sancita esse, credibile est. X. virorum imperio finito, cum tribuni pl. creati essent, quos X. viri simul cum prouocatione sustulerant, quæ firmissima plebi auxilia, & tamquam duæ tuendæ libertatis arces fuerant: tribunatu inito, sine vlla mora

M. Dui-

M. Duilius de consulibus cum prouocatione creandis rogationem pertulit. quam ipsam multò antè P. Valerius consul, vt diximus, tulerat: sed, intermissam, & quasi sublatam X. virorum magistratu, Duilius renouauit, auctam, opinor, aliquà re, & grauiori iure confirmatam: sicuti & aliæ leges multæ diuersis temporibus plures labores habuere, cùm vetus lex noua lege vel corrigeretur, vel, vt tempus, moresq; ferebant, alijs cautionibus adiectis, augeretur. hinc de communi omnium Quiritum iure leges, primùm Valeria Horatia, deinde Publilia, postremò Hortensia, prima duorum consulum, reliquæ duæ dictatorum: hinc sumptuariæ, vel, vt Cato censorius appellabat, cibariæ, Orchia, Fannia, Didia, Licinia, Aemilia, Antia: hinc de ambitu Petilia, Cornelia & Bæbia, Calpurnia, Tullia, Iulia quæ non ideo alia post aliam latæ sunt, vt priorem legem posterior abrogaret: sed, vt dixi, vel vt corrigeretur aliquid, vel vt nouum ius, vtile ciuitati, adsisceretur: vel vt, moribus ad deteriora quotidie magis inclinantibus, pœna grauior irrogaretur. quod libro II. de officijs Cicero significat his verbis. Nondum centum, & decem anni sunt, cùm de pecunijs repetundis à L. Pisone lata est lex, nulla antea cùm fuisset. at verò postea tot leges, & proximæ quæque duriores. Caussam porrò iuris eadem de reconstituendi hanc video fuisse, vt antiquæ legi, iam vetustate senescenti, noua subueniret quod in lege Licinia de sumptibus. quæ ferè idẽ, quod Fannia, sanxit, quæsitũ esse in Macrobio legimus, Sat. lib, III. atq; hoc ipsum de XII. tab. euenisse, dem tradit quarũ vbi cõtemni cœpit antiquitas: eadẽ

illa, quæ illis legibus cauebantur, in alia latronum nomina transierũt. Retulit igitur Duilius, quod antè latũ erat: &, quod Duilius retulit, id eodem anno lege lata L. Valerius & M. Horatius cos. non confirmarunt modò, sed auxerunt etiam, nouo iure adscripto; cùm ille de prouocatione à consulibus tantùm, hi de prouocatione ab omni magistratu, quicunq; crearetur, lege sanxerint, qui & aliam legem, qua veterem illam Sacratam confirmarunt, tulerunt, vt sacrosancta essent tribunorum pl. corpora: cuius rei propè iam extincta memoria erat: religione etiam ad legem adiecta, cærimonijs quibusdam ex magno interuallo relatis. eademq; lege cautum est, vt, qui tribunis pl. ædilibus, X. viris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset. sed horum consulum prima lex ea fuit, qua tribunorum pl. potestatem quàm maximè auxit, quàm tulere centuriatis comitijs, vt, quod tributim populus iussisset, omnes tenerent: quod antè veluti in controuerso iure fuisse, & Liuius ait, & Dionysius confirmat. cur autem controuersum fuerit, Liuius non exponit, sed Dionysius subobscurè significat: quia, cùm lege centuriatis comitijs lata populus omnis teneretur: tributis verò comitijs latam plebeij tantùm seruarent: plebs eandem esse conditionem in vtrisque legibus volebat, vt, quemadmodum centuriatis comitijs, vbi plus patricij possent, latas leges plebeij obseruarent, item eo iure, quod tributis comitijs sancitum esset, in quibus plebeij patricijs suffragio præstabant, patricij tenerentur. Eodem anno idem Duilius plebem rogauit, plebesq; sciuit: qui plebem sine tribunis pl. reliquissent, quiq; magistratum sine prouocatione

catione creassent, tergo ac capite punirentur: qualem & consules Valerius & Horatius tulerant. qua lege, tum consulari, tum tribunicia, dictator, à quo antea prouocatio ad populum non erat, cum cæteris magistratibus exæquatus est, quod apertius exposuit Festus Pompeius. Anno proximo L. Trebonius tribunus pl. rogationem tulit, vt, qui plebem Romanam tribunus pl. rogaret, is vsque eo rogaret, dum X. tribunos pl. faceret. nam Duilia lex de tribunis nusquam numerum præfinierat. tantùm, vt relinquerentur, sanciebat, & ab ijs, qui creati essent, cooptari collegas iubebat sustulit igitur Trebonia lex cooptationem: nam, cùm iusserit ab eo, qui comitia tribunis creandis haberet, omnes planè tribunos, qui X. omninò erant, creari: nimirum partem tribunorum creari, reliquos autem ab ijs, qui creati essent, cooptari vetuit quod cùm M. Duilius tribunus pl fecisset: rectéq; factum, neque contra legem ab ipso latam commissum, defenderet: anno insequenti Trebonius tribunus pl ne in posterum fieret, lege cauit, nec aliam legem intelligit Liuius lib IV. cúm ait: Ante omnia refellit falsum imaginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. hæc enim verba nihil aliud significant, nisi id, quod idem lib. III. scripsit, vt, qui plebem Romanam tribunos pl faceret. Secuta lex est de tribunis mil. consulari potestate promiscuè ex patribus ac plebe creandis: qui tamen per annos IV. & XL patricij omnes creati sunt. Huic proxima successit de censoribus quinquenni imperio è gente patricia creandis, Geganio Macerino II. Quinctio Capitolino V. cos. quam ipsam le-

gem sexennio post Mam. Aemilius dictator correxit, lege lata, ne plus, quàm annua, ac semestris censura esset. grauis enim omnis diuturna potestas in libera ciuitate. Biennio pòst lata lex est à tribuno pl. tollendæ ambitionis caussa, ne cui album vestimentum addere petitionis caussa liceret. cuius deinde vim auctoritatemq; fuisse nullam, innumera de candidatis exempla declarant. Legem etiam nominat in Coriolani vita Plutarchus, Marcio Censorino suadente latam, ne cui bis eundem magistratum petere liceret. quam postea constat esse abrogatam: cùm multi iterum, ac sæpius consules fuerint. De duplicando quæstorum numero lata lex est, vt, præter duos vrbanos, quorum fuisse originem antiquissimam iam ostendimus, duo, qui consulibus ad ministeria belli præsto essent, crearentur, ijsq; promiscuè de plebe ac patribus, libero populi suffragio. Plebis autem opes maximè omnium auxerunt L. Sextius, & C. Licinius Stolo: qui tribuni pleb. duas leges tulerunt, vnam, vt x. viri sacrorum ex dimidia parte de plebe crearentur: alteram, vt alter vtique consul plebeius esset. quam Liuius Liciniam, non Sextiam, vocat, opinor ob eam caussam, quod Licinius tulerit, subscripserit Sextius. Leges deinde aliæ de consulatu latæ sunt, omnes è Repub. quæ tamen haud omninò sunt obseruatæ. quid enim vtilius Reipub. quàm ne quis iterum consul fieret? quod quidem omnium ciuium iura exæquare videbatur, & malè cogitantibus viam obstruebat ad potentiam singularem. hoc igitur lege sancitum est: item illud, ne quis ante XLII. ætatis annum consulatum petere posset; temeritas enim florentis

tis ætatis, prudentia maximè senectutis, aut eius ætatis, quæ proximè ad senectutem accedit. Absentes etiam à consulatu lege summoti sunt. æquum enim fuit adesse, & populo supplicari in eo magistratu, quem populus ipse mandabat. Duas tulit L. Sylla, vtramque præclaram, vnam, ne quis intra x. annos consul iterum fieret: alteram, ne ædilitas, & prætura omitteretur. quæ valuerunt ambæ ad extrema Reipub. tempora. eā quidem de magistratibus curulibus non omittendis Cicero significat oratione XI. in Antonium: Vopiscus, inquit, ex ædilitate consulatum petit. soluatur legibus. Atque ego in hac lege additum caput existimauerim de magistratuum interuallo, sed exceptos eos, quorum opera in ciuili bello Sylla vsus esset. id Cicero lib. Acad. II. perspicuè de Lucullo declarat, his verbis: Absens factus ædilis, continuò prætor: licebat enim celerius legis præmio. Sed, quo anno lex Licinia de altero consule plebeio rogata est, eodem M. Furius Camillus è S. C. tulit, vt ædiles ex patribus duo crearentur, qui curuli sella, vt consul, censor, & dictator, sederent. Ab eodem latum existimo, vt prætor vnus, qui ius in vrbe diceret, quod antè consulum munus fuerat, patricius crearetur. quæ lex neque à quo magistratu, neque quibus comitijs lata sit, Liuius explicat. ego tamen, cùm patricij prætorem postulassent, ijsque, vt de gente patricia crearetur, à tribunis ple. concessum esset: non dubito, quin legem, qua patricijs honor accederet, patricius magistratus tulerit. quod si ita est, latā à dictatore Camillo, qui controuersias inter patres plebemque sedauit, facile crediderim: præsertim, cùm & legem de curulibus

rulibus

rulibus ædilibus è gente patricia creandis ab eodem dictatore, eodem anno esse latam, Liuius narret. comitijs autem vtramque legem non ijsdem latam puto, sed tributis de ædilibus curulibus, quia minor esset magistratus, centuriatis autem de prætore, qui maiores inter magistratus fuit. cùm enim minores magistratus tributis comitijs, maiores centuriatis crearentur: leges quoque, quibus creati sunt, ijsdem comitijs latas esse, rationi consentaneum est. non enim, quia lex de ædilibus & è S. C. tum à maiore magistratu tributis tamen comitijs latas esse, constet, vt quam Piso consul de incestu P. Clodij S. C. rogauit: quam in foro latam esse, vbi non centuriata, sed tributa comitia habebantur, patet ex epistola: Vereor, libro 1. ad Atticum. Illud additum videtur aut tunc, aut postea, in lege de prætore vrbis: ne plus quàm X. dies ac vrbe abesset. hanc ego facio coniecturam ex ijs verbis in Philippica II, Cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab vrbe plus, quàm X. dies, abfuisset? erat enim prætor vrb. eo anno M. Brutus. Quod autem hic magistratus, consulibus absentibus, consulare munus in vrbe sustinebat: factum id non lege sed more maiorum: qui tamen ferè pro lege solebat esse. itaque Vlpianus, Diuturna, inquit, consuetudo pro iure, & lege in ijs, quæ non ex scripto descendunt, obseruari solet. eiusq; rei caussam egregiè tradidit Iulianus: qui cùm hæc scripsisset: Quibus de caussis scriptis legibus non vtimur, id custodiri oportet, quod moribus & consuetudine introductum est, subiunxit: Nam, cum ipsæ leges nulla ex alia causa nos teneant, quàm quòd iudicio populi receptæ sunt: meritò

&

& ea, quæ sine vllo scripto populus probauit, tenebunt omnes. quid enim interest, suffragio populus suam voluntatem declaret, an rebus ipsis, & factis? quare rectissimè etiam illud receptum est, vt leges non solò suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogetur. Anno proximo, cùm, pro vno consule plebeio tres patricios prætextatos esse, vnũ prætorem, & duos ædiles, tribuni pleb. in cõcione quererentur: concordiæ caussa concessum primo est, vt ædiles curul. alternis annis ex plebe fierent. postea promiscuum fuit, libero in omnibus ædilium cur. comitijs populi suffragio. Cautum etiam plebiscitis nonnulli scripsere, ne quis eundem magistratum intra x. annos caperet: neu duos magistratus vno anno gereret: vtique liceret consules ambos plebeios creari, sed, legem de magistratuum interuallo neque in consulibus, neque in prætoribus seruatam inuenio: credo, quia, quod populus postremum comitijs iuberet, id ius ratumq; esse in XII. tab. sancitum erat. iussum autem populi & suffragia esse interpretabantur. qua ratione & duos consules patricios contra legem Liciniam creatos, Liuius lib. VII. scriptum reliquit. Graue etiam eo anno patricij damnũ accepêre, quo Q. Publilius Philo dictator legem nouam tulit, vt alter vtique ex plebe censor crearetur, veterem confirmauit, vt plebiscita omnes Quirites tenerent. Nullus iam erat magistratus præter præturam, in quo patribus plebs inuidere posset: promiscua erat curulis ædilitas: communis consulatus, atque adeò plebis potiùs, quàm patrum, cùm duos consules patricios fieri lege non liceret, duos autem plebeios nulla lex veta-

ret: ad dictaturam, ad censuram æque plebeijs hominibus & patricijs aditus patebat, de prætura, quæ patricijs tantùm hominibus deferebatur, nulla tamen adhuc querela, nulla plebis vox exaudiebatur: credo ob eam caussam, quia, cùm, vnus prætor crearetur, eum ipsum locum appetere, impudentiæ videretur. itaque, cùm auctus deinde prætorum numerus est, eum, ne cuius magistratus particeps plebs non esset, prætura plebeijs etiam hominibus impertita. Eodem anno M. Valerius consul de prouocatione legem tulit, diligentius sanctum. eamq; tertio tum post reges exactos latam esse, semper à Valeria familia, lib. x. scribit Liuius. caussam autem sæpius renouandæ haud aliam putat fuisse, quàm quod, plus paucorum opes cùm possent, quam libertas plebis, prouocationis auxilio aduersus magistratuum iniurias haud ferè quisquam vtebatur. Quod autem eam legē ait tertio tum ab eadē familia esse latam: neque præterea latores ipsos nominat? significat, primùm eam, quam P. Valerius Poplicola consul, anno post reges exactos, de prouocatione aduersus magistratus ad populum primus tulit, de qua libro II. mentionem fecit: deinde eam, quam consul L. Valerius tulit, ne quis vllum magistratum sine prouocatione crearet: de qua idem Liuius libro III. scriptum reliquit. in tertia ita sanctum: eum, qui prouocasset, virgis cædi, securiq; necari non licere: si quis aduersis ea fecisset, eum improbè fecisse. pœnam autem in eum, qui contrà fecisset, Valerius in sua lege nullam nominauit: &, quæ tum probitas erat, pœnam in ipso improbitatis nomine satis grauem duxit. At multis post annis,

cùm

cùm audacia magis emineret, neque satis à facinore deterreret infamia, graui pœna, si quis verberasset, necassetúe ciuem Romanum, M. Porcius Læca sanxit. has leges, de prouocatione à tribus consulibus Valeriæ gentis latas, ad populi libertatem potestatemqúe pertinuisse, manifestum est: easque significat Cicero Academicorum II. cùm ait: Commemorat reliquos, qui leges populares de prouocationibus tulerunt, cùm consules essent. tres enim consules Valerios intelligit. Postea secuta est illa, quam M. Fuluio Pæto, T. Manlio Torquato cos. M. Curius Dentatus tribunus pleb. tulit, vt ante comitia patres auctores fierent, hoc est, vt probare sese diceret eos magistratus, quos populus creasset. quam legem, Cicero in libro de claris oratoribus, Appio Claudio Cæco interrege comitia habente, Liuius autem, P. Sulpitio, latam esse tradunt. de quo tantùm illud dicam, ab eo, qui primus interrex esset proditus, comitia non haberi solita esse. quare, si duo interreges proditi sunt, à posteriore habita esse comitia necesse est. priorem esse proditum Appium Liuius asserit, Cicero Sulpicium, videtur existimasse itaque ille Sulpicium, hic Appium comitia habuisse dicit. Lex autem Mœnia, quæ ipsa quoque de magistratibus fuit, quam in Bruto simul cum lege Curia Cicero nominat, quo anno lata sit, quidqúe planè sanxerit, adhuc quæro. Rutilia lex de iure tribunorũ milit. à Festo nominatur, his verbis: Rufuli tribuni milit appellati, quos Consul, non populus, faciebat: de quorum iure quod Rutilius Rufus legem tulerat, Rufuli, ac post Rutili sunt appellati. Pedianus

alterum

alterum genus tribunorum milit. addit, qui Comitiati vocabantur, quod populi suffragio crearentur. quod à Festo etiam scriptũ esse, ex imperfectis, consumptisq; eius verbis licet conijcere. De communi omnium ciuium Romanorum iure, vt, quod à plebe scitum esset, eo Quirites omnes tenerentur, legem tulit Q. Hortensius dictator, bis antea latam, à Valerio Potito, Horatio Barbato cos. & à Publilio dictatore. Illa fuit pro dignitate magistratuum praeclara lex, quae, si cuius pater in hostium potestate esset, ab eo magistratum capi vetuit. videlicet hoc iudicauerunt sapientissimi viri, hominis non liberi filium Rempub. administrare, nimis indecorum esse. itaque Liuius lib. XXVII. Seruilium, inquit, negabant, iure aut tribunum pleb. fuisse, aut aedilem esse: quòd patrem eius, quem III. virum agrarium occisum à Boijs circa Mutinam esse, opinio per x. annos fuerat, viuere, atque in hostium potestate esse, satis constabat. & lib. xxx. de eodem: Latum ad populum est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quod, qui curuli sella sedisset, viuo, cùm id ignoraret, tribunus pl. atque aedilis pl. fuisset, contra quam legibus sancitum erat. Legem etiam fuisse, qua is, qui comitijs praeesset, sui rationem in petendo magistratu habere vetaretur, Liuius lib. X. significat. Tulit & L. Villius tribunus pl. rogationem, quot annos nati quique magistratum peterent, caperentquè: vnde & ipsi, & posteris cognomen indicium, vt Annales Villij dicerentur. Et quòniam, quis planè cuique magistratui petendo legitimus annus esset, nominatim hac lege expressum non inuenio: quid ipse legendo obseruauerim, breuiter

subijciam. Omitto quæsturam, tribunatum pl. ædilitatem pl. quia curules tantùm magistratus in lege Villia nominatos existimo. nam, si quæsturæ certum annum Villius sua lege statuisset: vnde postea tam incerta ratio? gesserunt enim quæsturam duo Gracchi, Tiberius, & Caius, anno ætatis XXVII. M. Cicero anno XXXI. C. Cæsar XXXIII. M. Cato Vticensis XXIX. quod si quis dixerit, liberam fuisse, quo quis anno vellet, quæsturæ petitionem, modò peteretur post annum XXVI. qui esset ad petendum legitimus: ideo mirum videri non debere, si Cicero, Cæsar, & Cato, non eodem omnes anno, petierint: quandoquidem satis duxerint leges obseruare, quæ petendæ quæsturæ annum definiebant XXVI. gerendæ XXVII. hoc si quis obiecerit: ad coniecturam, id est, ad rationem ipsam, confugiam. Quid enim? simile ne veri est, C. Cæsarem, (omitto Ciceronem: cui tamen, cùm homo nouus esset, laborandum maximè fuit de dignitate, nec, quæ prima daretur, occasio negligenda) sed C. Cæsarem, quo nemo magis honores appetiuit, nemo potestatis & imperij fuit auidior, eum ne verisimile est petitionem quæsturæ ab anno XXVI. si is legitimus esset, in annum XXXII. distulisse? gestam enim ab eo quæsturã anno XXXIII. Suetonius demonstrat, his verbis: Pertæsus ignauiam suam, quod nihil à se memorabile actum esset in ætate, qua iam Alexander orbem terrarum subegisset. Perijt autem Alexander octauo Mense anni XXXIII. ætatis suæ. quod ex Arriano lib. 7. & Plutarcho colligitur, & ex oratione V. in Antonium. verùm habeo, quo vitar, aliud paulo firmius argumentum. video enim, Pompeiũ

Magnum, cùm annum ageret XXXV. consulatum gessisse, solutum videlicet legibus, meritorum ingentium in Rempub. eximiaq; virtutis ergo. at eo anno magistratum nullum per leges capere licuisse, Cicero demonstrat: quo modo igitur & Cicero ipse, & Cæsar, & Cato quæsturam ante annum XXXV. ceperunt (num obscurum est, leges loqui de curulibus tantùm honoribus, ædilitate, prætura, consulatu: quæsturæ autem, ædilitatis pl. tribunatus pl. rationem habuisse nullam? sed recitentur verba Ciceronis. Quid, inquit in oratione pro lege Manilia, tam singulare. quàm vt, ex S. C. legibus solutus, consul ante fieret, quàm vllum alium magistratum per leges capere licuisset? dicit, Vllum alium magistratum. quòd si de quæstura leges locutæ sunt, falsum est: cùm, vt ostendi, quæsturam multi gesserint ante annum xxxv. quo anno creatum esse consulem Pompeium, tum ex Appiano constat, tum ex Velleij historia, in qua scriptum est, perijsse Pōpeium Cæsare & Seruilio cos. anno ætatis suæ LVIII. à quo anno si retrorsum numeres, cadet primus eius consulatus in annum eius ætatis xxxvi. nam, quod ait Plutarchus anno LIX. interijsse Pompeium, id quoque potest esse verum, hoc modo, vt primum eius ætatis annum capiamus C. Atilio Q. Seruilio cos. quo anno Pompeium esse natum, Velleius affirmat. tametsi, cùm ait ipse Pompeium perijsse anno liix. non incipit numerare ab eo anno, sed à proximo sequenti, quòd scilicet non ita multò ante exitum consulatus Atilij & Seruilij natus esset Pompeius, & exiguum illud spatium in annorum numero videretur omittendum. Constat igitur,

tur, legem Villiam nihil de ijs honoribus sanxisse, qui caperentur ante eum annum, quo Pompeius primùm consul fuit, siue eum velis esse xxxvi. vt Velleius sensit, excluso anno, quo natus est, siue malis xxxvij. ex Plutarchi sentētia, qui videtur numerasse annum, quo Pompeius natus est, Serrano, & Cæpione cos. nam ædilitatis curulis annus erat xxxvij. cuius rei argumētum est, quod eam petijt Scipio Aemilianus xxxvi. &, solutus legibus, consul factus est. annum porrò fuisse eius ætatis xxxvi, Velleius demonstrat his verbis. Decessit M. Aquilio C. Sempronio cos. anno fermè LVI. de quo si quis ambiget, recurrat ad priorem consulatum eius, in quem creatus est anno xxxv. ita dubitare desinet. vt omittam, quod, cùm ædilitas præturam biennio antecedat, & prætura item biennio consulatum, consulatus autem geratur anno XLIII. quod paulò pôst ostendemus: necesse est, vt gerendæ ædilitati legitimus annus sit XXXVII. Nunc agamus, quando satis de ædilitate dictum est, de anno præturæ. at hoc, si de ædilitate conceditur, in dubium vocari non potest. geritur enim ædilitas anno XXXVII. sequitur post biennium prætura: quod indicant & multorum exempla, & illa maximè verba Ciceronis in epistola ad Furnium: Si ædilis fuisses, post biennium tuus annus esset. ex quo de anno præturæ constat. Ad hanc legem videtur spectasse Dio, cùm ait lib. XXXIX. Consules in senatu sententiam dixerunt, vt ei prætura daretur: licet nondum per leges liceret. Et Plutarchus, cùm dixit: Decreuit senatus, vt Catoni prætura extra orbem daretur. Et Valerius lib. IV. cap. I.

inquit: Cato Cypriacam pecuniam maximā cum diligentia, & sanctitate in vrbem deportauerat. cuius ministerij gratia senatus relationem interponi iubebat, vt pratorijs comitijs extra ordinem ratio eius haberetur. sed ipse id fieri passus non est, iniquum esse affirmans, quod nulli alij attribueretur, sibi decerni: ac ne quid in persona sua nouaretur, campestrem experiri temeritatem, quam curiæ benefitio vti, satius esse duxit. Quanquam est quiddam, hac in re cur magnoperè dubitem. nam, cùm id eo sit anno decretum, quo Marcellinus & Philippus consulatum gesserunt: certè per ætatem potuit Cato petere præturā. tribunus enim pl. ante annos quinque Silano & Murena cos. fuerat. prætura verò quadriennio tantùm à tribunatu distat. eoq; magis liquet, potuisse Catonem Marcellino & Philippo cos. petere præturam, quod anno sequenti, Pompeio & Crasso cos. petijt, non vt designaretur, sed, vt creatus magistratum statim iniret, quod anno proximo superiore habita comitia nulla fuerant: ideoq; consules Pompeius & Crassus ex interregno facti sunt: qui deinde prætores crearunt. quod igitur ob domesticas discordias Marcellino & Philippo cos. producta in annum sequētem comitia sunt, propterea Cato non petijt eo anno, petijt autem sequenti, consulibus, vt dixi, Pompeio & Crasso creatis. Præterea, cùm eum obijsse anno ætatis XVII. Plutarchus asserat, quo anno consulatum Cæsar gesßit, satis constat, annis retrorsum numeratis, eum Philippo & Marcellino cos. prætorem creari potuisse. Quare Dionem quidem excusare non possum. Plutarchus autem, & Valerius defensione fortasse non carēt.

putemus

putemus enim senatũ decreuisse, non vt Catoni ante legitimum annum petere liceret, sed vt omninò Cato prætor crearetur, neq; à populi suffragijs penderet, quorum dubius esset euentus. quam sententiam illa quoq; videntur confirmare Valerij verba: Compestrem experiri temeritatem, quàm Curiæ beneficio vti, satius esse duxit. Post præturam non minore, quàm biennij spatio sequebatur consulatus: eiusq; legitimus dicebatur annus xliij. hinc illa in Antonium oratione V. Quid Macedo Alexander? cùm ab ineunte ætate res maximas gessisset, nónne tertio & trigesimo anno mortem obijt? quæ est ætas decem annis minor, quàm Consularis. Verùm de hoc legitimo Consulatus anno sic opinor æquè dici, suo anno consulatum gerere eũ, qui extremis diebus anni xlij. consulatum init, puta tribus, aut quatuor diebus ante expletum annũ xlij. & eum, qui anno xlij. consulatum init, sed peragit anno xliij. oppinor enim in lege Annali scriptum fuisse, vt nemo gereret consulatum ante xliij. ætatis annum. inde legi quodam modo facta fraus, cùm nonnulli consulatum inirent anno xlij. & satis haberent, si primis anni xliij. Mensibus, aut etiam diebus postremòs consulatus menses, aut etiam dies tantùm attingerent. Contrà Cicero in agraria II. gloriatur se consulatũ petijsse, cùm primùm licuerit. quod secus est: nam petijt anno xliij. cùm licuerit petere anno xlij. & satis esset, aliquam modo partem consulatus gerere anno xliij. idq; Cæsaris exemplo comprobatur: qui cùm patrem amiserit, vt ait Suetonius, annum agens xvi. Cinna III. & Carbone cos. ratione subducta cognoscitur, initum ab eo consulatum, cùm an-

nos xli. & menses sex natus esset, peractum sexto Men se anni eius ætatis xliij. non enim assentior Suetonio, qui scripsit eum obijsse sexto & quinquagesimo ætatis anno. quòd si uerum esset, consulatum Cæsar totum gessisset ante annum XLIII. quod legibus non licebat. præterea nostram sententiam confirmat ordo magistratuum. nam, cùm prætura consulatum, præturam ædilitas, ædilitatem quæstura biennio saltem antecedat, Cæsar autem quæsturam inierit anno ætatis xxxiij. quod Suetonius his verbis ostendit: Quasi pertæsus ignauiam suam, quod nihil tum à se memorabile actũ esset in ætate, qua iam Alexander orbem terrarum subegisset: hæc inquam, cùm ita sint, initium consulatus eius cadit in sextum item mensem anni xlij. exitus autem in sextum item mensem anni xliij. natus enim est, quod Macrobius asserit, iiij. Idus Quinctilis, qui dies à Kalendis Ianuarij sequentes, id est, à primo consulatus die, sex mensibus, duodecim diebus minus, distat. Nec licet obijcere solutum legibus Cæsarem consulatum gessisse planè totum antè, quàm annum ætatis attingeret xliij. Quis hoc putes? primùm nulla mentio, deinde, nec rationi consentaneum: siquidem & ordo & interualla patent eorum honorum, quos Cæsar gessit. Aut igitur apud Suetonium legendũ est, anno lvij. non lvi. aut Suetonius de anno lvi. iam peracto significauit: quod si ita sensit, quàm propriè, & vsitatè sit locutus, alij viderint: aut, si periisse Cæsarem intra annum ætatis lvi. & sensit ipse, & omninò demõstrare voluit, verbis vtens cum vsu Latinæ linguæ congruentibus, parum attentè rem cogitauit, cùm nõ animad-

maduerteret ita fieri, vt Cæsaris consulatus annũ xliij. legibus constitutum, non attingeret. Redeo ad Ciceronem. Is Serrano, & Cæpione cos. vt ipse in Bruto, & Gellius lib. xv. cap. 28. docuit. iij. Nonas Ianuarij, vt idem ep. v. lib. vij. ad Att. scribit, consulatum petijt mẽse sexto anni ætatis xliij. & inijt diebus tantùm tribus ante exitum eiusdem anni: reliquum præterea consulatus tempus traduxit anno xliiij. cùm igitur Cicero dixit, Consulatũ se petijsse, cùm primùm licuerit, si cõsideratur præscriptum lege Villia tempus, quo geritur consulatus, verè dixit: quandoquidem satis est, aliqua anni xliij. parte consulatum attingere, quem attigit Cicero, vt ostendimus, tribus duntaxat diebus: sin autem ad tempus respicitur, quo per eandem legem licuit petere, ambitiose magis, quam verè, Cicero locutus est quod cùm oratorium, tum ipsius maximè Ciceronis, qui fuit auidior etiam, quàm satis est, gloriæ proprium videtur. id autem eo fit apertius, quòd in oratione pro Sylla suum collegam in quæstura Cicero significat Autronium fuisse: Autronium autem biennio citius, quâm Ciceronem, & petijsse consulatum, & designatum esse, satis ex historia constat. Nec verò quisquã existimare poßit, solutum legibus Autronium, quòd Cn. Pompeius magnis rebus gestis consecutus est, biennio maturius, quã per leges liceret, consulatũ petijsse: nam neq; huius rei mẽtio in libris vlla reperitur, nec Autronius is vir fuit, cui tribuendũ videretur idẽ, quod Pompeio, propter eximia in Rẽpub. merita, cõcessum est. Fuit & lex, vt duo prætores crearentur: mox alia, vt tres, deinde Bæbia, vt quattuor; &, quia leges ad temporũ

rationem accommodantur, propterea simul cum vrbis opibus, & ciuium frequētia, prætorum quoque numerus ita deinde auctus est, vt, quo anno C. Cæsar cum M. Antonio consul fuit, XVI. prætores Romæ esse cœperint, cùm ante Syllæ dictaturam VI. vt ait Velleius, post IIX. deinde X. fuissent. quos deinde ab Augusto rursus X. esse factos, apud Dionem in historia scriptum est. Legimus etiam apud Censorinum de prætore vrbis plebiscitum, à M. Plætorio tribuno pl. latum, his verbis: Prætor vrbis, qui nūc est, quiq; post hac fuerit, duos lictores apud se habeto: isq; supremam ad solem occasum ius inter ciues dicito. Varro autem libro 5. Suprema, inquit, summum diei. id à supremo. hoc tempus XII. tabulæ dicunt occasum esse solis. sed postea lex Plætoria id quoque tempus iubet esse supremum, quo prætor in comitio supremam pronunciauit populo. Referam in hunc numerum & eam legem, quam, ad imminuendam tribuniciam potestatem, dictator Sylla tulit, primùm, ne tribunis plebis alios magistratus capere liceret: deinde, ne ad eos prouocatio esset: tū, ne leges ferre possent: postremo, ne ijs concionari liceret. hanc Sylla iratus plebi tulit, quia pro Marianis partibus contra ipsum steterat. sed, eo mortuo, C. Aurelius Cotta consul primùm legis caput abrogauit. tulit enim, vt alios magistratus tribunis pl. capere liceret, alterum caput abrogauit. Pompeius Magnus in primo consulatu, lege lata, vt ad tribunos pl. esset prouocatio. omniaqúe omninò, quæ tribunis pleb. ademerat Sylla, illis esse restituta, exemplis intelligitur. ius autem intercedendi, lege nunquam amiserunt: quod illis initio belli

ciuilis

ciuilis iniquè ereptum, queritur Cæsar his verbis lib. 1. de bello ciuili: Aguntur omnia raptim, atque turbatè: neque docendi Cæsaris propinquis eius spacium datur: nec tribunis pl. sui periculi deprecandi, neque etiam extremi iuris intercessionem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur: sed de sua salute septimo die cogitare coguntur, quod illi turbulentissimi superioris temporis tribnni ple. octauo denique mense suarum actionum respicere, ac temere consueuerant. & in eodem libro, paulò pòst: Nouum in Repub. introductum exemplum queritur, vt tribunicia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ superioribus annis armis esset restituta: Syllam, nudata omnibus rebus tribunicia potestate, tamen intercessionem liberam reliquisse, Pompeium, qui amissam restituere videatur, bona etiam, quæ ante habuerat, ademisse. Vetuit etiam lex tridunos pl. integrum diem ab vrbe abesse: de qua, vt opinor, significant illa verba Gellij lib. III. cap. II. Tribuni pl, quos nullum diem abesse Roma licet, cùm post mediam noctem proficiscuntur, & post primam faciem ante mediam sequentem reuertuntur, non dicuntur abfuisse vnum diem: quando, ante horam noctis sextam regressi, partem aliquam illius in vrbe sunt. Nam, quod in Liuio lib. IX. legitur, duos tribunos pleb. L. Liuinm, & Q. Melium, cùm de ijs, qui pacem Caudinam fecerant, dedendis in senatu ageretur, ita locutos: Neque exsolui religione populum deditione sua, nisi omnia Samnitibus, qualia apud Caudium fuissent, restituerentur: neque se pro eo, quod spondendo pacem, seruassent exercitum populi Rom.

pœnam vllam meritos esse: neque ad extremum, cùm sacrosancti essent, dedi hostibus, violariúe posse: tribunos quidem plebis esse, cùm hæc dicerent, Liuium, & Melium, constat: non tamen simul illud, eosdem fuisse tribunos pl. cùm pacem ad Caudium spoponderunt. nō enim hoc anno, quo de sponsoribus pacis populo Samnitum dedendis actum est, sed proximo superiore pax illa per sponsionem facta fuerat, in qua non affuisse tribunos ple. indicant hæc, quæ subscribam, eiusdem Liuij verba. Spoponderunt consules, præfecti, legati, quæstores, tribuni mil. nominaq; omnium, qui spoponderunt, exstant. itemque illa, haud ita multò pòst, in eodem libro. Samnitibus non fuit satis, consules spondere, sed legatos, quæstores, tribunos mil. spondere coëgerunt. tribunos pleb. non nominat. ergo nulli affuerunt. Liuius autem, & Melius eo tempore tribuni milit. vt opinor, in castris fuerant. vnus, quòd meminerim, aut etiam, quod omninò legerim, Q. Metellus Nepos, cùm tribunatum pleb. gereret, contra leges in Syriam ad Cn. Pompeium sua sponte, nulla vi cogente, profectus est. quo facto subijt ignominiam, nulla tamen affectus est insigni pœna, consul etiam aliquot post annis cum Lentulo Spinthere creatus est, siue quod hominis vitia familiæ dignitas tegeret, siue quod eū non tam ipsius facta deprimerent, quam Pompeij, & aliorum, qui plurimùm in Repub. poterant, amicitia subleuaret. Redeo ad institutum. De iure magistratuum, ne quis peteret absens, legē tulit Pompeius Magnus in tertio consolatu: in qua cùm neminem excepisset, mox, soceri sui C. Cæsaris recordatus, lege iam in æs incisa, & in ærarium

condita,

condita, correxit errorem, vno Cæsare excepto. Tulit aduersus censoriam potestatem P. Clodius in tribunatu, ne quem censores in senatu legendo præteriret, néue qua ignominia afficerent, nisi qui vtriusque censoris sententia damnatus esset. qua de lege sic in Pisonem Cicero: Ab eodem homine vetus illa magistra pudoris, & modestiæ, censoria seueritas sublata est. Tullia fuit de legationibus liberis, lata à M. Cicerone consule, ne, sicut antea, infinitum, sed annum tempus earum esset. Alias quoque de magistratibus, atque huiusmodi de genere non dubito fuisse, præsertim tribunitias, vt potestas patriciorum magistratuum minueretur. semper enim tribuni ple. id egerunt, vt iura magistratuum, ac senatus ad vniuersum populum omnia transferrent. quare longum esset omnes enumerare: neque tamen de omnibus mentio reperitur. insignes autem præter cæteras hæ sunt, quas nominauimus. De comitijs omnes ferè populares leges fuerunt. Tulit cum Volerone Publilio Lætorius, id quod iam dictum est, vt tributis comitijs plebeij magistratus fierent. quo primum tempore tributa comitia Romæ esse instituta, facile suspicor. neque enim ante hanc legem vsquam ea video nominari: &, opinor, curiatis comitijs plebeij magistratus, centuriatis patricij creabantur. plebeij autem dicebantur, qui plebis caussa, & ex ipsa plebe, patricij verò, qui patriciorum caussa, & ex patricijs familijs primum erant instituti. postea plebi quoque ius petendi patricios magistratus cōcessum est: plebeios magistratus, saluis legibus, patricius nemo petijt. sed legē Voleronis, quam à nonnullis video Voleroniam imperitè vocari,

cùm

cùm leges à prænominibus nominari mos non esset, Publiliam appellauerim: siquidem Publiæ gentis Volero prænomen fuit. Tulerunt deinde L. Valerius, & M. Horatius cos. vt, quod tributis comitijs lex sanxisset, eo Quirites omnes æquè tenerentur, ac si centuriatis comitijs perlata lex esset. ita centuriatis comitijs tributa sunt æquata, & quod ait Liuius, tribunicijs rogationibus acerrimum telum hac lege datum est: cùm quidquid tribuni pl. ferrent, id deinde ab omnibus ciuibus seruari necesse esset. Etiam illa Publilij dictatoris contra senatum pro populo fuit, qua cautum est, vt omnium legum, quæ comitijs centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent: ne scilicet roboris haberet minus, si quid populare patribus inuitis latum esset. Item illa C. Caßij tribunicia, vt ordinem senatorium amitteret is, quem populus damnasset, cuiúe imperium abrogasset. Quoniam autem potestatem soluendi legibus senatus habebat, C. Cornelius eam potestatem lege paululum imminuit: tulit enim, ne quis in senatu, nisi CC. senatores affuissent, legibus solueretur: néue quis, cùm solutus esset, intercederet, cùm de ea re ad populum ferretur. quæ duo capita neque omninò è senatus, neque è populi voluntate vtraque fuerunt, sed primum pro populo, alterum pro senatu, inuitis tamen optimatibus, vt Pedianus ait, lata lex est, qui vel pauci gratificari solebant. De iure, & tempore comitiorum lex Aelia & Fusia contra populum pro senatu fuerunt, cùm tamen à tribunis pleb. latæ sint: id quod significat Cicero in oratione in Pisonem his verbis: Centum prope annos legem Aeliam & Fusiam tenueramus. in-

tra centum enim annos ante Pisonis & Gabinij consulatum non modò consules eodem anno non fuerunt Aelius, & Fusius, sed nemo omninò ex Aelia gente consulatum gessit. quare, cùm eodem anno lata lex videatur, nimirum, à duobus tribunis pleb. latam esse, iure putabitur. Quod autem Vlricus Zasius in eo libro, in quem antiquas leges coniecit, legem Aeliam, & Fusiam tradit post interfectos Gracchos, & ante Punicum bellum tertiam esse latam, apertè loquitur pugnantia. nam, si post interfectos Gracchos, quo modo ante Punicum bellum tertium? cùm Tit. Gracchum Scæuola & Pisone cos. annis post euersam Carthaginem, & Scipionis triumphum, XIII. occisum esse, non solùm historiæ, verùm & fasti declarent: quos Paulo III. Pontifice, felici quodam litterarum fato, Romæ repertos, multis locis iniuria temporum mutilos, & imperfectos restituit, atque absoluit magnæ doctrinæ vir, & ingenio præditus eximio, Carolus Sigonius. Accedit testimonium Ciceronis: qui contra Vatinium. Leges, inquit, Aelia, & Fusia in Gracchorum ferocitate vixerunt. Opinor etiam, vel potius planè video, contra quam idem Zasius videtur existimasse, non vnam legem, sed duas, Aeliam & Fusiam fuisse. nam, etsi sæpè Cicero ita loquitur, vt dicat legem Aeliam & Fusiam: aliquando tamen eas separat, vt duas leges agnoscere videatur. in oratione pro Sextio: iisdem, inquit, consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, vt lex Aelia, lex Fusia ne valeret. & in Vatinium: Sanctissimas leges, Aeliam, & Fusiam dico, quæ in Gracchorũ ferocitate,

& in audacia Saturnini, & in colluuione Drusi, & in contentione Sulpicij, & in cruore Cinnano, & inter Syllana arma vixerunt. In Pisonem: *Centum propè annos legem Aeliam, & Fusiam tenueramus: quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo vnquam conuellere.* In ea de prouincijs consularibus: *Aut vobis statuendum est, legem Aeliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam.* Post reditum in senatu: *Vt lex Aelia, & Fusia ne valerent.* clarißimè autem de haruspicum resp. *Sustulit duas leges Aeliam, & Fusiam, maximè Reip. salutares.* Sed videamus, quæ fuerit vtriusque sententia: quod etiam, vt puto, de numero erit argumentum. sententiam verò non aliunde, quam ex ipso Cicerone, possumus colligere. quare loca ipsa proponemus: vt, non modò quid in ijs sancitum sit, verùm etiam quid inter vtramque differat, intelligatur, ac primum, quod ait in ea pro Sextio: *Iisdem cōsulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent, ne quis obnunciaret, ne quis legi intercederet, vt omnibus fastis diebus legem ferri liceret, vt lex Aelia, lex Fusia ne valeret:* dicendum est, quattuor illas partes, de auspicijs, de obnunciatione, de intercesione, de fastis diebus, omnes duabus legibus, quæ subijciuntur, Aelia, & Fusia, comprehendi, sed tres priores Aelia, posteriorem autem Fusia: rursus, è tribus prioribus, eiusdem generis, & quasi naturæ duas esse, tertiam separatam, & tamquam alienam. nam auspicia ideo erant, vt esset, obnunciatio: cùm enim de-

calo

cælo seruatum esset, tum ferentibus legem obnunciabatur. itaque auspiciorum quasi partus quidam erat obnunciatio: nec vmquam seruatum est de cælo, quin obnunciatum sit, siue prospera, siue aduersa signa essent, cùm prospera confirmarent id, quod cum populo ageretur, aduersa impedirent. propterea sublatum esse à Clodio morem de cælo seruandi, scripsit Dio lib. xxxviij. cùm tamen antea ita diligenter auspicia seruata essent, vt M. Drusi legibus, quia contra auspicia latæ iudicarentur, senatus decreuerit populum non teneri. quod Cicero libro II. de legibus, & Pedianus in commentario Cornelianæ tradidit. ergo cum hoc auspiciorum genere quasi cognatione quadam cohæret obnunciatio. at intercessio nihil habet commune cum auspicijs. auspicia enim ad religionem referebantur, quod à cælo, id est, à deorum numine, pendere viderentur. intercessio autem humanæ potestatis erat, & cùm à voluntate semper nulla religionis obseruatione, manabat, tum ab ea voluntate nonnunquam, quæ ab omni religione dissentiret, & cum ipsa quasi deorum voluntate pugnaret. præterea, seruare de cælo, augurum, atque omnium planè magistratuum fuit, quod & suprà notauimus: intercedere verò, duntaxat ad tribunos pleb. tum veteri Sacratarum legum iure, tum, vt ego existimo, legis Aeliæ iussu pertinuit. loquor autem de intercessione ad populum, cùm lex ferretur. nam in senatu, cum S. C. fieret,

fieret, non tribunos pl. tantùm. sed omnes, qui eadem potestate, qua ij, qui S. C. facerent, maioréue essent, intercedendi facultatem habuisse, diximus in libro de Senatu. atque etiam, quod in eo libro non diximus, forensis, vt ita dicam, erat intercessio, cum prætori de priuata controuersia decernenti prætor intercedebat. cuius generis idoneus locus erit in libro de iudicijs. nunc persequamur institutum. Dixi legis Aeliæ fuisse tria illa membra, de auspicijs, de obnunciatione, de intercessione, quæ Clodius sua lege sustulit: quartum de fastis diebus Fusia lege sancitum. itaque in oratione de prouincijs consularibus, in extremo, paulò distinctius locutus est Cicero, cùm caput illud, de fastis diebus, separatim à reliquis posuit, reliqua verò tria separatim quidem & ipsa ab eo capite, sed ipsa tamen inter se coniuncta. vt dubitandũ minimè sit, quin hæc in vna lege simul fuerint, sicuti simul sunt à Cicerone pronũciata, quod si in vna lege: ne illud quidem dubitandum de duabus legibus, Aelia scilicet, & Fusia, vtram intelligamus, nam si de tribus coniunctis vnum aliquod in Aelia lege fuisse docuero: Aeliæ legi & reliqua duo tribus debere, concedendum, vt opinor, erit. docebo autem Pediani verbis obnunciationem Aeliæ legis fuisse. nam illud in Pisonem, A P. Clodio, fatali portento, prodigioq; Reip. lex Aelia, & Fusia euersa est, ipse sic interpretatur: Legem tulit P. Clodius tribunus pl. ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo seruaret, propter quam rogationem, ait, legem Fusiam, et Aeliã propugnacula, & muros trãquillitatis, atq; otij, euersam esse. obnunciatio enim, qua perniciosis legibus resiste-

resistebatur, quam Aelia lex confirmauerat, erat sublata. miror autem, cur eo loco nihil de sententia Fusiæ legis addiderit Pedianus, cùm tamen ipsam legem simul cum Aelia nominarit. non enim tantum tulit Clodius, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo seruaret, quod contra lex Aelia iubebat: sed etiã, vt omnibus fastis legem ferri liceret: vt apertè demonstrant illa, quæ sunt à nobis ex oratione pro Sextio recitata, & hæc in ea de prouinciis: Aut statuendum vobis est, legem Aeliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere, cùm, lex feratur, de cælo seruari, obnunciari, intercedi licere: Verùm, vt fortasse mutilus Pedianus, quia prætermiserit id, quod Fusia lege scitum Clodius abrogauit, non item mendosus in eo, quod de lege Aelia posuimus: satis enim planè loquitur, atque ita, vt, cur de mendo suspicemur, caussam esse nullam videam. quare habemus quod volumus, obnunciationem ad legem Aeliam pertinere, quòd si hoc, ergo & illud, auspicia quoque, à quibus obnunciatio deriuatur, & intercessionem ad eandem legem pertinere. &, si hæc tria ad legem Aeliam, vnum illud, quod reliquum est, de fastis diebus, ad Fusiam pertineat, necesse erit. Eandem vtriusque legis sententiam, nisi fallor, attigit in epistola, Quæris, lib. I. ad Atticum, cùm ait: Lurco autem tribunus pleb. qui magistratum simul cum lege Aelia iniit, solutus est & Aelia, & Fusia, vt legem de ambitu ferret. inibant enim veteres Romani magistratum auspicato, neque omninò quidquam publicè, nec domi, nec militiæ, sine auspiciis gerebatur. quod

autem in tribunatu pl. Lurconi mandando factũ erat, vt auspicia seruarentur. id vt ipse in lege de ambitu ferenda ne seruaret, neque auspiciorum vllam omninò rationem haberet, decretum est à senatu: neque hoc solùm, sed illud simul, vt omnibus fastis legē ferre posset. quòd lex Fusia vetabat: ideo enim solutt cum senatus & Aelia lege, & Fusia, vt neque auspiciorum religio, neque dierum ratio impedimento esset, quo minus primo quoq; tēpore perferri lex de ambitu posset. Has ipsas leges, & in oratione pro Sextio lege Clodia significat abrogatas. cùm ait: Mitto eam legem, quæ omnia iura religionum, auspiciorum, potestatum, omnes leges, quæ sunt de iure, & de tempore legum rogandarum, vna rogatione sustulit. nam, etsi non nominat, legem tamen Aeliam significari certum est, cùm ait, Quæ sunt de iure, Fusiam autem, cùm subijcit, Et de tempore: ius enim intelligit auspicandi, obnunciandi, intercedendi, quæ sanxerat Aelia lex: tempus autem, quo legem perferri non liceret, fastos videlicet dies, de quibus cauerat Fusia lex. nec dubito, quin, cùm dixit, Omnia iura religionum, auspiciorum, potestatum, ad sententiam potius Aeliæ legis, quàm Fusiæ, spectauerit. nihil enim horum video, quod ad Fusiam referri possit. nam ego quidem in verbo, Potestatum, obnunciationem, & intercessionem significari puto, quæ legis Aeliæ fuisse, iam diximus. &, quamquam, Auspiciorũ, potestatum, dixit, ad interpretationem antecedentis verbi, Religionum, quod sæpè facit, & in dictione, Potestatum, & obnunciatio, & intercessio simul includũtur: solam tamen obnunciationem ad religionem refero: nam

ro: nam intercessioni cũ religione nihil erat: quod paulò antè demonstraui. Verùm sic aliquis argumentabitur. si, cùm dixit Cicero, Religionum, auspiciorum, potestatum, Aeliam legem tantùm significauit, Fusiæ rationem nullam habuit: cur proximè ipse se explanans intulit, Omnes leges, quæ sunt de iure, & de tempore legum rogandarum? nam, si proxima superiora exponit, quod nemo dubitat: proxima verò ad solam Aeliam legem referuntur: cur non subiecit vnam potius legem, quàm omnes leges? Est omninò hæc specie probabilis argumentatio. re verò falsa. nam, quid attinet argumentari de sentẽtia Ciceronis, cùm ipse semetipsum patefaciat, atque exponat? videbat maiorũ esse momenti, legem Aeliam tolli, quàm Fusiam. nam Aelia lex perniciosarum legum lationem impediebat obnunciatione, & intercessione. Fusia verò, non, vt omninò ferri ne posset lex, efficiebat, sed tantùm, vt ne fastis diebus posset: comitialibus autem vt posset, nõ vetabat. itaque quo plus intererat Reipub. nunquam ferri malas leges, quàm serò ferri: eò erat vtilior ciuitati Aelia lex, quæ malum prohibebat, quàm Fusia, quæ tantum differebat. potius igitur legis Aeliæ sentenciam ostendit. Cicero, quàm Fusiæ quod, id, in quo grauius peccauerat Clodius, commemorare, plus ad concitandam inuidiam posse intelligebat. nec tamen ideo legis Fusiæ sententiam omisit, vt eius abrogationem Clodio condonaret. nam subiecit deinde, vt legem vtramque significaret: Omnes leges, quæ sunt de iure, & de tempore: quorum alterum ad Aeliam, alterũ ad Fusiã spectare, iam diximus. Quòd si quis paulò obsti-

nacior repugnat adhuc, nec facilè manus dat, cedat saltem ipsi Ciceroni: cuius in consuetudine notanda nisi plurimus fuissem, nunquam hæc, quæ sum aggressus, vlla ex parte præstare mihi licuisset, si modò, vt præstare possim, is, cui accepta omnia refero, concesserit Deus. ipse igitur Cicero cum Vatinio sæpè obijciat, eum contra legem Aeliam & Fusiam fecisse, tamen in ea pro Sextio, cùm de eodem Vatinio loquatur, vnam Aeliam nominat, ait enim sic: Qui ita se in populari ratione iactarat, vt auspicia legem Aeliam, senatus auctoritatem, consulem, collegas, bonorum iudicium nihil putaret. & in ea post reditum in senatu, cum eiusdem Aeliæ vim & significationem exponat, de Fusia nihil afferat, proximè tamen vtramque nominat: Legem, inquit, tribunus pl. tulit, ne auspicijs obtemperaretur, ne obnunciare consilio, aut comitijs, ne legi intercedere liceret, vt lex Aelia & Fusia ne valerent. & in Vatinium: Audire à te cupio quare, cùm ego legem de ambitu ex S.C. tulerim, sine vi tulerim, saluis auspicijs tulerim, salua lege Aelia, & Fusia, tu eam esse legem non putes. Rursus dubitabitur in ea pro Sextio, primùm, cur eas leges significauit potius, quàm nominauit: deinde, si significandas duxit, cur, cùm de duabus tantùm legibus intelligeret, omnes, dixit: quasi & de iure, & de tempore legum rogandarum plures leges essent. placet in his dubitationibus immorari. nã, vt ex lapidum conflictu ignis, sic ex rationibus vtrimque collatis veritas elicitur. Significauit potius, quàm nominauit, non solùm, quia nominauerat antea, cùm dixit: Iisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus,

bus, lata lex est, vt lex Aelia, lex Fusia ne valeret: vt, cùm de re iam nominata, & sua sponte satis nota loqueretur, obscura non posset esse significatio: verùm etiam, quia vehementior & grauior sæpè fit oratio, cũ id, quod obiicitur, significatur potius, quàm nominatur. quo potissimum genere abundant ij, qui inter cæteros excellunt, Demosthenes, & Cicero. Omnes, autem potius dixit, quàm, duas, vel quia re vera, præter Aeliã, & Fusiam, de iure, aut de tempore, legum rogandarũ lex erat nulla: vt, qui Aeliam, & Fusiam, is omnes planè significaret: vel quia, cùm essent aliæ quoque leges & de iure, & de tempore, quas vltima Aelia & Fusia, in eandem sententiam scriptæ, confirmarunt, qui tolleret duas vltimas, superiores quoque omnes tolleret. nã quemadmodum, magis nobili sublato, vt apud philosophos est minus quoque nobile simul tollitur, vt sublato corpore, simul ea tolluntur, quæ in corpore adhærescunt: sic, qui Aeliã & Fusiam rogatione tollebat, quas & diligentius, & grauius, quàm superiores omnes esse conscriptas verisimile est, eum omnes simul leges eadem rogatione sustulisse certum est. quòd si quis, vtrũ, ante Aeliam, & Fusiam, & de iure, & de tempore aliæ leges fuerint, dubitat: neq; credit, nisi vel ratione admodum firma, vel graui teste probetur: ego, vt in vtroque satisfaciam, rationem, vt opinor, afferam non imbecillam: testem autem eum producam, quem leuissimum appellare nemo possit. primum igitur pro ratione illud opponam: cùm in oratione in Pisonem ita loquatur Cicero: Centum prope annos legem Aeliam & Fusiam tenueramus: credibile non esse, supra centum an-

vrbem Romam sine vlla lege de auspicijs, & de fastis diebus fuisse: præsertim cùm idem in illa in Vatinium acerbißima interrogatione auspiciorum vetustatem his verbis ostendat: Qui tantus furor, vt auspicia, quibus hæc vrbs condita est, quibus omnis Resp. atque imperium tenetur, contempseris? quod ipsum in III. de natura deorum confirmauit: scripsit enim sic: Mihi ita persuasi, Romulum auspicijs, Numam, sacris constitutis, fundamenta iecisse nostræ ciuitatis. accedit Pediani testimonium in commentario Pisonianæ. Obnunciatio inquit, qua perniciosis legibus resistebatur, quam Aelia lex confirmauerat, erat sublata. verbum enim, Confirmauerat, legem Aeliam obnunciandi ius non sanxisse primam significat, sed, quod alia lex sanxerat, confirmasse. Vt omittam, quod suprà commemoraui, vetustißimum fuisse ius intercedendi, datum tribunis pleb. iam ab illo tempore, cùm in Sacro monte institutus magistratus est, qui plebem tueretur quod cùm ita sancitum esset, intercessio tamen tribunicia Aelia lege confirmata est. Verùm de lege Aelia & Fusia satis multa: pergam ad reliquas, quæ ad comitia pertinent. Lex fuit, quam Gellius memorat, vt, quo die auspicia capta essent, eodem ea de re, cuius rei caussa auspicatum esset, comitia absoluerentur. alioqui infirmum & inane populi iussum erat. Leges quoque tabellariæ hoc de genere videntur. sunt enim de suffragijs ferendis: cùm porrò suffragium populus fert, comitia dicuntur. hæ quatuor fuerunt, omnes, vt puto, tribuniciæ, Gabinia, Caßia, Papiria, Cœlia,

lia. Gabinia sanxit, vt populus in magistratibus mandandis suffragium non, vt antea, voce, sed per tabellam ferret. Caßia biennio post idem iußit, in omnibus iudiciis populi, perduellione excepto. Papiria & ipsa populo tabellam dedit, in iubendis ac vetandis legibus. Cœlia, quo vno in genere vocis suffragium reliquum erat, hoc est, in perduellione, quod lex Caßia exceperat, in eo genere tabellam dedit. ita quattuor tribunorum pleb. rogationibus factum est, vt populus liberè, quod sentiret, in omnibus comitiis, nullo inimicitiarum metu, posset ostendere. ideò tabellam vindicem tacitæ libertatis appellat Cicero in agraria II. & libr. III. de legibus: in oratione autem pro C. Cornelio, principium iustißimæ libertatis Caßiam legem, quæ tabellam in iudiciis populo dedit. magis enim intererat populi, tabella voluntatem in iudiciis tegere, cùm ageretur de capite fortunisque ciuium, quàm aut in magistratibus, quod lex Gabinia sanxerat, aut in legibus, quod postea Papiria. Hæc de sententia legum tabellariarum: nunc de latoribus, & quo quæque anno lata sit. Gabinium rogauit homo ignotus, & sordidus: quod libr. III. de legibus Cicero tradit. &, cùm biennio ante Caßiam rogata sit, quod idem eodem in loco demonstrat, Caßiam verò Lepido & Mancino cos. esse latam, ex libro de claris oratoribus constet: necesse est, Pisone & Lænate cos. rogatam, existimare. Caßiam Lepido & Mancino

cos. auctore Scipione Africano posteriore, tulit L. Cassius. Q. F. Longinus Rauilia, pater illius L. Cassij, qui in omnibus caussis quærere solebat, cui bono, & C. Cassij, eius, quem C. Mario C. Flauio cos. leges multas ad minuendam nobilitatis potentiam tulisse, in quibus hanc, vt, quem populus damnasset, cuiúe imperium abrogasset, in senatu non esset, Pedianus tradidit. Papirium tulit C. Carbo, ille eloquentißimus: tulit autem, vt opinor, P. Popillio, & P. Rupilio cos. nam eo anno tribunum pleb. fuisse, quo Scipio Aemilianus de Numantinis triumphauit, omnes historiæ declarant: quem à porta ad concionem productum, quid de Tit. Gracchi morte sentiret, seditiose interrogauit. Cœlia, non facilè est conijcere, à quo sit rogata: sed, rogatam Q. Metello, T. Flaminino cos. crediderim, ex ijs verbis, quæ sunt apud Ciceronem lib. III. de legibus: Vt opprimeret Cœlius Popillium. nam, id de P. Popillio dictum esse, quem C. Gracchus Metello & Flaminio cos. tribunus pleb. in exsilium eiecit, videtur intelligendum. vt eius iudicij caussa, quo Popillius, tribuno pleb. Graccho, est oppressus, Cœlius sua lege tabellam dederit. sed hoc, quia non planè firmis nititur coniecturis, inter dubia referatur. Etiam in eo consultum est Reipublicæ, quod aduersus ambitionem lata lex, ne quis candidatus nomenclatore in magistratus petitione vteretur, eò tamen, vt ferè fit, progressa pedetentim licentia est, vt, Ciceronis ætate, suus cuique candidato nomenclator, cùm prensaret, peterétue, adesset. atque inter laudes M. Catonis, qui Vticensis postea dictus est, hanc ennumerat Plutarchus, quod in petitione tribu-

tribunatus legem, quæ candidato nomenclatorem adesse vetat, solus seruauit. Lex Maria ipsa quoque præclara: quam Plutarchus à C. Mario, qui septies consul fuit, tribuno pleb. esse latam significat. eius legis hæc sententia fuit, vt pontes, quibus suffragiorum cistæ imponebantur, essent angustiores: ne scilicet multos capere possent. nam in turba fraudem aliquã committere, difficilis negotij non est, propterea quod hac lege sancitum est, id ambitiosis oppositum fuisse, & planè Cicero dicit in III. de legibus, & Plutarchus ipse significat in Marij vita, cùm ait: in tribunatu legem de suffragijs tulisse, qua potentium opes tum in ferendis suffragijs, tum in creandis magistratibus imminuit. Pontes autem illi perpetui non erant, sed ad tempus exstruebantur, vel in foro, vel in campo. vtrobique enim comitia habebantur. nec verè pontes, sed mensæ angustißimæ, pedibus altioribus, fuêre, singulæ singulis tribubus, aut centurijs attributæ, pontes à similitudine dictæ, de quibus infrà paulò vberius agemus. Tulit & P. Sulpicius tribunus pleb. L. Sylla, Q. Pompeio cos. vt in omnibus tribubus libertini suffragium ferre possent, cùm in quatuor tantùm vrbanis tribubus antea ferre consueuissent. hanc legem puto à victore Sylla, Sulpicij inimico, esse abrogatam. puto autem ob eam caussam, quia C. Manilius tribunus pleb. aliquot post annis eandem legem ferre conatus est: idemqúe postea & & P. Clodius cogitauit. testis Cicero in duabus orationibus, pro C. Cornelio, & pro Milone. Sancitum & legibus illud existimo, quod apud Ciceronem lib. 2. de legibus scriptum est, vt augurum arbitratu comitiatus

& concilia vel instituta dirimerentur, vel habita rescinderentur. Quod autem in eorundem augurum cõmentarijs traditum erat, Ioue fulgente tonante comitia haberi nefas esse: & illud sinistrum fulmen aduersum infaustumq; comitijs esse signum: item illud, dimittenda esse comitia, cùm quis eo morbo, qui insputatur, corruisset, ex quo Comitialis morbus dictus est: hæc omnia & in augurum libris notata, &, vt seruarentur, legibus cautum esse, non dubito. Atque hæc, quæ ad impedienda comitia pertinent, non tam religionis caussa homines sapientissimi legibus constitui voluerunt, quàm vt, si quando perniciosa Reipub. rogatio ferretur, obsisti per aliquem augurem facilè posset. quam totam rationem C. Cæsar, qui nihil, nisi potentiæ suæ caussa, fecit, in consulatu neglexit, Bibulumque collegam obnunciantem armis foro expulit. Pertinere & illud ad vim comitiorum videtur, quod in XII. tabul. cautum inuenio, vt, quod postremùm populus iussisset, id ius ratum esset. Item lex illa, qua cautum est, ne priuilegia, nisi centuriatis comitijs, irrogarentur. cuius mentionem facit Cicero in oratione pro domo, & in ea pro Sextio, & libro III. de legibus. Nec excluditur ab hoc genere illa lex, quam renouare multis post annis C. Cornelius tribunus pleb. quem Cicero defendit, conatus est, ne quis, nisi per populum, legibus solueretur. itaque in omnibus S. C quibus tum aliquem legibus solui placebat, adijci erat solitum, vt de ea re ad populum ferretur: sed paulatim ferri desitum est: resq; in eam consuetudinem venit, vt postremò ne adijceretur quidem in S. C. de rogatione ad populum ferenda:

rendas

renda: eaq; ipsa S. C. per pauculos admodum fiebant. quam ob caussam ferente legem Cornelio, vt antiquum ius renouaret, inductus à senatu P. Seruilius Globulus tribunus pleb. intercessit. Firmauit etiam populi iudicia, quæ comitiorum nomine continentur, Cassia lex, C. Mario. C. Flauio cos. & C. Cassio tribuno pleb. L. Cassij Rauiliæ filio, de quo proximè mentionem fecimus, rogata, vt, quem populus damnasset, cuiúe imperium abrogasset, in senatu ne esset. ¶ Migremus nūc paulisper ex vrbe in prouincias. Tulit primo de prouincijs C. Gracchus tribunus ple. Tiberij frater, vt consulares prouinciæ per senatum quotannis decernerentur. Postea C. Cæsar, qui dictator fuit, ne prætoriæ prouinciæ plus, quàm annum, neu plus, quàm biēnium, consulares obtinerentur. tulit autem hanc legem victo Pompeio: cùm ipse iam per nouem annos Galliam contra C. Gracchi legem obtinuisset, consecutus id, quod nemo antea, & S. C. & lege. Hic, quando legum caussa de prouincijs incidit mentio, non alienum est, & quot omninò in ditione populi Ro. & à quibus, quóue anno captæ, tum, quæ consulares, quæq́ue prætoriæ fuerint, subijcere. Quo anno M. Cicero Ciliciam procōsul administrauit, q. fuit ab vrbe cōdita DCCII. M. Marcello, Ser. Sulpicio cos. prouinciæ XV. fuerūt in ditione populi Ro. Sardinia, Corsica, Sicilia, duæ Hispaniæ, citerior, vlterior: Asia, Aetolia, Macedonia, Illyriū, Dalmatia, Africa, Achaia, Galliæ duæ, Cisalpina, Trāsalpina. Cilicia, Bithynia, Pōtus, Creta, Syria, Cyprus. quibus ex omnibus prouincijs vectigal capiebat annuum Respub. vt à Plutarcho proditum est, scutatorum,

quos

quos appellant, octuagies quinquies centena millia, nō excedente scutato pretium decem Marcellorum argenteorum, qui Venetijs imprimuntur, vel Iuliorum, qui Romæ. Sardiniam cepit, inter primum & secundū Punicum bellum, consul T. Manlius Torquatus, de qua triumphauit; eaq́; prima, anno vrbis D. XVIII. prouincia populi R. facta est, missis ad eam componendam x. legatis: quod in faciendis prouincijs seruatum est. Corsicam vicit, ac prouinciam fecit C. Papirius Maso consul, &, à senatu triumpho non impetrato, ipse de sua sententia in monte Albano primus triumphauit, anno D. XIIX. & hanc vna cum Sardinia semper vnus rexit magistratus Romanus. Siciliam primus vicit, magnaquè ex parte prouinciam fecit Q. Catulus primo Punico bello: post aliquot annos, captis Syracusis, vniuersam in prouinciæ formam redegit M. Marcellus bello Punico secundo, aut certè, qui ei successit, M. Læuinus. nam de Marcello Velleius tradit: debellatum verò in Silicia à Læuino potius prætore, quàm à Marcello consule. & Cicero in Verrem, & Liuius significant. Marcellus quidem, secutus exemplum Papirij Masonis, in Albano monte triumphum egit, vrbemq́; ouans est ingressus. Hispaniæ tum à Scipione Africano maiore, secundo Punico bello, tum, aliquot post annis, M. Catonis Censorij virtute, multis victorijs domitæ: & in eas magistratus Romani modò pro consulibus, modò pro prætoribus ierunt. variè tamen possessæ, & vt ait Velleius, sæpè partibus amissæ, certa ac stabilis esse populi R. possessio, stipendiumquè pendere non priùs, quàm Augusto principe, cœperunt. Asiam cis Taurum

mon-

montem bello Antiochino L. Scipio: maioris Africani frater, profectus in eam consul, ad imperium adiunxit, annoq; post consulatum proximo triumphauit, ab vrbe condita DLXIV. post eam possedere beneficio senatus populiq; R. reges Attali, donec M. Perperna consul Aristonicum, qui eam, Attalo rege mortuo, occupauerat, deuicit, ac cepit. eam tamen in prouinciæ formam non Perperna, sed, qui ei successit, M Aquillius consul redegit: qui etiam de Aristonico triumphauit, anno DCXXIV. Aetoliam M. Fuluius Nobilior subegit bellum gerere cœpit consul, proconsul confecit, & triumphauit biennio post, anno vrbis DLXVI. Macedoniam XL. diebus deuicit consul iterum L. Aemilius Paulus, anno DXXCVI. neque tamen prouinciam fecit, sed de sententia X. legatorum, quos ad cōponendam Macedoniam, atque Illyricum senatus de more misit, Macedonas omnes liberos esse iussit: &, vt suis legibus viuerent, suas vrbes, & agros haberent, magistratus annuos crearent, permisit: veteris etiam stipendij, quod regibus pependerant, dimidia parte releuauit: anno proximo, Persæ rege inter captiuos Romam ducto, triumphauit. prouinciam verò Macedoniā fecit anno vrbis DCVII. Q. Metellus, is, qui ex ea proprætor triūphauit, & Macedonici cognomen est adeptus. hanc prouinciam postea cum Achaia coniunxit, eq; duabus vnam fecit, rogatione perlata. P. Clodius tribunus pl. vtramque L. Pisoni quasi præmium, quod in Cicerone eijciendo consensisset, dedit administrādum. Illyricum & Dalmatiam eodem anno, quo Macedoniam, Paulus, L. Anicius prætor debellauit, & vnam pro-

prouinciam fecit, triumphauitq́; post Paulum aliquot diebus, rege Illyriorum Gentio cum fratre, coniuge, & liberis ante currum ducto, Carthaginem, & Corinthũ, illam Africæ, hanc Achaiæ caput, exciderunt eodem anno, & triumpharunt, Scipio Aemilianus, & L. Mummius, tulitq́; inde Scipio cognomen Africani, Mummius Achaici factæ sunt prouinciæ duæ, Africa, & Achaia. Africam autem intelligo regionem vniuersam, quam Carthaginenses possederant. nam Numidia, & ipsa pars Africæ, Massanissæ regnum fuit, Syphace superato, paruitq́; regibus, & à C. Cæsare demùm post Scipionem, & Iubam, Mauritaniæ regẽ, deuictos, in formam prouinciæ redacta. Mauritaniam verò, & ipsam in Africa, multis post annis, Caligula imperator in duas prouincias diuisit. Galliam cisalpinam puto prouinciam esse factam eo tempore, cùm M. Marcellus, is, qui consul quinquies fuit, primusq́ue Hannibalem acie vicit, Virdumarum, Gallorum regem, singulari certamine occidit, deque Gallis Insubribus triumphauit, anno DXXXI. patet enim prouinciam esse factã, quia coloniæ plures annis sequentibus eò deductæ. transalpinam verò Galliam, quæ Narbonensis quoque dicta est, Q. Fabius, L. Pauli nepos, deuictis Allobrogibus, vnde cognomen sumpsit, in prouinciæ formã redegit, anno DCLXXII. Ciliciam perdomuit P. Seruilius proconsul, qui, quod Isauron, Ciliciæ arcem euertit, Isauricus est dictus, triumphauitq́ue anno DCLXXIX. ex eo tempore Cilicia prouincia fuit. Bithyniam populo Rom. rex Nicomedes, vt antea rex Attalus Asiam, testamento reliquit, eaq́ue simul cum

Ponto,

Ponto, in quo Mithridates regnauit, vna prouincia fuit, Bithyniaq; nomine appellata. vtramque verò prouinciam fecit, Mithridate victo, Pompeius Magnus proconsul, triumphauitq; anno DCXCII. eiusdem Pompeij lex à Plinio iuniore in epistolis memoratur, Bithynis, & Ponticis data: ne quis annis XXX. minor magistratum caperet, néue in Senatu esset: qui verò magistratum cepisset, ei liceret in Senatu esse: ne decuriones, in curiam à censoribus lecti, pecuniam pro introitu darent. sed id obseruatum semper non est: nam, vt apud eundem Plinium legimus, quandoque bina millia soluerunt, quæ vocabantur sportulæ. item. vt senatores certis de caussis à censoribus ordine mouerentur: vt Bithynicis ciuitatibus adscribere sibi, quos vellent, ciues liceret, dum ne ciuitatis essent alienæ, sed earum quisque ciuitatum, quæ essent in Bithynia. atque hæc à Pompeio sunt ad exemplum Romanæ ciuitatis instituta. Cretam debellauit Q. Metellus proconsul, & triumphauit anno DCXCI. Creticusq; postea nominatus. Syria, Pompeij Magni singulari virtute, vltimo bello Mithridatico victa, leges accepit, prouinciarumq; populi Rom. numerum auxit. triumphauit ex ea Pompeius proconsul, item ex Asia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria, Scythis, Iudæis, Albanis, Iberia, Breta, Basternis, præterea de regibus Mithridate, & Tigrane, anno DCXCII. Cyprus vltima, stante Rep. in prouinciæ formam redacta, misso in eam M. Catone quæstore cum iure prætorio, lege P. Clodij tribuni ple. Pisone & Gabinio cos. anno DCXCV. sed primùm ea simul cum Cilicia, tanquam

tanquam vna prouincia, S. C. tradita est P. Lentulo procõsuli. quod illa verba Ciceronis in epistola ad Lentulum significãt: [Te posse perspicere, qui * Siciliam, Cyprumque teneas, quid efficere, & quid consequi possis] eamque Lentuli successores, Appius & Cicero rexerunt postea, tenente Remp. Cæsare, quæstores in eam missi. quod ab eodem Cicerone didicimus, qui ad C. Sextilium Rufum in quadam epistola ita scribit: [Tuæ laudi cõducere arbitror, cùm primus in eam insulam quæstor veneris, ea instituere, quæ sequantur alij.] Tertia pars superest, quæ prouinciæ consulares, quæue prætoria diceretur. Ne quis erret, neutrum perpetuum fuit, non enim hæc, vel illa prouincia semper aut consularis, aut prætoria: sed ita nomen mutabant, vt variè modò à consularibus, modò à prætorijs administrabantur. quam potestatem senatus habebat, vt, quos vellet, in quas vellet mitteret, administratione annua: quod lege Sempronia C. Gracchi tribuni pleb. sancitum erat. Cæsari tamen Galliæ in quinquennium, contra legem Gracchi, & lege Vatinia tribunicia, & S. C. mandatæ sunt, posteaq; in alterum quinquennium lege Trebonia item tribunicia, Pompeio Magno, & Crasso II. cos. confirmatæ. qua de re sic ad Lentulum Cicero: [Stipendium Cæsari decretum: &, ne lege Sempronia succederetur, facilè perfectum est.] Decerni autem solitas lege Gracchi, non à populo, sed à senatu prouincias, idẽ in oratione pro domo, in P. Clodium inuehens, planè demonstrat. [Itàne verò? inquit, tu prouincias consulares, quas C. Gracchus, qui vnus maximè popularis fuit, non modò non abstulit à senatu, sed etiam, vt ne-

cesse

* Ciliciam, locus ē ep. 7. lib. 1.

cesse esset quotannis constitui per senatum, lege sanxit, "
eas, lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti? "
extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non con- "
sulibus, sed Reip pestibus?] Erat igitur eadem prouin- "
cia ex voluntate senatus, modò consularis, modò præ-
toria. itaque Macedoniam (vt hac exempli caussâ no-
minetur) Cn. Dolobella, C. Curio, M. Lucullus, L. Tor
quatus, C. Antonius, omnes consulares, administra-
runt: tum, Cn. Octauius prætorius, pater Augusti natu-
ralis, rursus consularis L. Piso, & Pisone reuocato, Q.
Ancharius prætorius. idemq́ patet in cæteris. Quo autē
anno S. C. illud Cœlius in epistola sua ad Ciceronem
misit, in quo S. C. hæc sunt: senatui placere, in Ciliciā
prouinciam, inq́ IIX. reliquas prætorias mitti: rege-
bantur IIX. prouinciæ, quæ in eo S. C. Prætoriæ vocā-
tur, à magistratibus IIX. prætorijs, Sicilia, Sardinia, Io
nia, Asia, Macedonia, Bithynia, Creta, Mauritania. &
cum Sardinia Corsicam simul fuisse, cum Bithynia Pō-
tum, paulò antè dictum est. Sed quæratur fortasse,
quot fuerint, & quæ fuerint, & à quibus administra-
tæ eo anno prouinciæ consulares. Quattuor fuere. nam
duas Gallias, Illyricum, & Dalmatiā, omnes vno pro-
uinciæ nomine comprehensas, vnus C. Cæsar regebat:
duas Hispanias itē vnus Cn. Pompeius per legatos ab-
sens administrabat: Syriæ M. Bibulus, Ciliciæ M. Cice-
ro præerat. ita fuerunt hoc anno XII. prouinciæ, consu
lares IV. prætoriæ IIX. cur autem in vnā consularem
Ciliciam, cùm tres præterea essent, itē vt in octo reli-
quas prætorias mittendum senatus censuerit, non qui
consularis, sed qui prætorius fuisset, in nostro earū epi-

stolarum commentario demonstratum est. Neque verò miretur quisquam, si Aetoliam, Græciam, Achaiam Thessaliam, Bœotiam, Pamphyliam, Phrygiam, Lycaoniam, Cyprum, Lydiam, Cariam, Mysiam, Gallogræciam siue Galatiam, Pisidiam, Lyciam, Cappadociam, Armeniam non nominarim. nam Aetolia Græciæ pars fuit: Græcia verò cum Achaia, Thessalia, Bœotia ad iurisdictionem Macedoniæ pertinuit, omnesq; simul ab vno regebantur. id seruatum est post consulatum Pisonis, & Gabinij. nam eo anno legem tulit P. Clodius, vt omnes illæ prouinciæ ab eo, qui Macedoniæ præesset, regerentur. non enim tulit, vt à Pisone nominatim regerentur, (nam fuisset priuilegium, non lex) sed, vt ab eo, cui Macedoniam daretur. is autem fuit eo anno L. Piso, cuius caussa lata lex est. Pamphyliam verò, Phrygiam, Lycaoniam, cum Cypro insula, qui Ciliciam, idem administrabat, cuius etiam ad imperium Laodicea pertinuit, quam Plinius aßignat Mediæ. at Lydiæ, Ioniæ, Cariæ, Mysiæ, etiam Phrygiæ parti præerat idem, qui Asiæ. nec mirũ est, Phrygiã in duas iurisdictiones dispertitam fuisse, vt vna pars Ciliciæ, altera tribueretur Asiæ. nam etiam ipsius Asiæ tres diœceses ad Ciliciam attinuisse, Cicero ipse, alijq; prodiderunt. Galatiam regebat Deiotarus rex, socius fidelißimus populi Rom. Pisidæ, & Lycij inter socios erant. suisq; legibus, sine magistratu Romano, vtebantur. itaque Cicero eas gentes appellat auxilia in epistola ad Atticum. Exercitum, inquit, infirmum habebam, auxilia sanè bona, sed ea Galatarum, Pisidarum, Lyciorum. hæc enim sunt nostra robora. Cappadociæ rex

erat

erat Ariobarzanes ipse quoque socius populi Rom. nã Pompeius reges multos à Mithridate pulsos in regnũ restituit, & fœdere ac societate Reip. obstrinxit: Armenia Tigrani regi, qui Mithridatem armis iuuerat, venia data concessit: nationes quasdam prouincias fecit populi Ro. alijs, vt socij essent suisq; legibus viuerent permisit. Hæc est Romanæ ditionis ab Hispania vlteriore, vltima ad occidentem prouincia, ad Euphratem, qui terminus ad orientem imperij fuit, descriptio quædam, breuiter à nobis informata. nec enim vagari longius licuit in ea tractatione, quæ nostri argumenti propriè non est: quia tamen disiuncta non videtur, hæc attigimus. In prouincias ibant, vel consulares cum XII. fascibus, vel prætorij cum VI. totidem vtrique, quot in vrbe habebant. interdum etiam prætorios cum iure consulari, & XII fascibus, senatus in prouincia mittebat, vt Q. Ciceronem in Asiam de quo Suetonius, Extant, inquit, M. Ciceronis epistolæ, quibus Quinctum fratrem, parùm secunda fama proconsulatum Asiæ administrantem hortatur, & monet, imitetur in promerẽdis socijs vicinum suum Octauium. proconsulatum vocat hominis prætorij administrationem. eadem ratione titulus est, Q. Metello Celeri procos. in duabus epistolis quæ lib. 5. fam. primæ leguntur: qui tamen consulatũ non gesserat, sed ex prætura in Galliam cisalpinam profectus erat & lib. III. de leg. Gelliũ ait Cicero proconsulem ex prætura in Græciam venisse. Primis temporibus, cùm prouinciæ tuendæ armis essent, & in discrimine versarẽtur, exibãt in eas, inito statim magistratu cõsules, & pratores, vel vt quæq; cui-

que sorte obtigerat, vel etiam quãdoque consulibus inter ipsos comparantibus. sic enim loquebantur, cùm inter eos de consularibus prouincijs conuenisset. nam cõparandi consuetudinem apud prætores non video fuisse. quod si bellum produceretur, imperium in ijsdem prouincijs proconsulibus, aut proprætoribus à senatu prorogabatur. postea L. Sylla lege cauit, ne quis plus anno prouinciæ præesset: qui viderit, opinor, in Repub. diuturnis imperijs assuescere, tutum non esse: itaque Galliarum illa per decennium Cæsaris administratio libertatis exitium fuit. hac de lege Cicero in epistola ad Appium his verbis: Eo discessisti, quo ego te ne persequi quidem possem triginta diebus, qui tibi ad decedendum lege, vt opinor, Cornelia constituti essent. & in eadem: Vt habere rationem possis, quo loco me salua lege Cornelia conuenias: in prouinciã veni pridie Kalend. Sext. Nunc de legibus agamus, quæ rectoribus prouinciarum imperium dabant: eæ duæ fuerunt, curiata, vetus ad modum lex, & Cornelia, quam tulit L. Sylla dictator. curiata dabat imperium populus, vt Liuius indicat lib. IX. Cornelia senatus. nam, cùm S.C. esset factum, vt prouincias magistratus sortirẽtur, aut compararent inter se: tum si ij, vel sine lege curiata, in prouincias proficiscerentur, imperium habere dicebantur, donec in vrbem reuertissent. ideò, quod in epistola Ciceronis ad Lentulum scriptum est, Ap. Claudius frater P. Clodij, cupidus prouinciæ, dictitabat, sese, si licitũ esset legem curiatam ferre, sortiturum esse cum collega prouinciam: si curiata lex non esset, paraturum cũ collega, Lentuloq; Spintheri, Ciliciam proconsule admini-

ministranti, successurum: legem curiatam consuli ferri opus esse, necesse non esse: se, quoniam ex S. C. prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in vrbem introijsset. Quod autem in agraria II. scriptum est, Rem militarem sine curiata lege attingere non licet: propterea dictum, quia sumptu publico ibant in prouincias, quorum de imperio lata curiata lex esset. poterant igitur publica pecunia milites alere, & bellum gerere. at sine curiata lege poterat quidem aliquis priuato sumptu in prouinciam ire: exercitum verò habere, bellumq; de suo gerere, cui tantæ opes erant, vt liceret? non igitur sine curiata lege, quæ pecuniam dabat, rem militarem attingere cuiquam licebat. nam, cùm ad Atticum libr. IV. Cicero ita scribit: Appius sine lege suo sumptu in Ciliciam cogitat: non intelligit de pecunia in stipendia militum erogãda. (nec enim sustinere sumptum potuisset) sed, opinor, de suo cohortisq; viatico ipse enim Cicero, viaticum dari solitum comitibus eorum, qui irent in prouincias, significat in epistola ad Cassium his verbis: Cætera cuiusmodi sint, ex hoc iudica, quod legato tuo viaticum eripuerunt. Curiata porrò lex, non, vt, primis temporibus, vniuersi populi suffragij, curiatum in forum conuenientis, ferebatur, sed tantùm à xxx. lictoribus, xxx. veteres curias repræsentantibus. itaque Cicero in oratione II. in Rullum, cùm loquatur de curiatis comitijs, id est, de lege curiata, qua x. viris imperium dari Rullus volebat: Illis, inquit, comitijs, ad speciem, atque ad vsurpationem vetustatis, per xxx. lictores auspiciorum caussa adumbratis. Ferri autem solitam à consulibus

legem curiatam, idem Cicero in eadem oratione significat his verbis: Consulibus, legem curiatam ferētibus, à tribunis pleb. sæpè est intercessum. idemq; confirmāt illa verba in epistola ad Lentulum: Legem curiatam consuli ferri opus esse, necesse non esse. Nam, quod in sua lege Rullus posuerat, vt à prætore ferretur, extraordinarium fuit: quia videbat adduci consules minimè posse, vt eam ferrent, vtpote qui nullum x. viris imperium dari vellent: itaq; Ciceronis exstant orationes aduersus legem Rulli de x. viris. Moris autem fuit, vt, cū lex de imperio ferretur, tres augures adessent, ob eam caussam, opinor, quia xxx. curiæ tres veteres tribus repræsentabant, quas singulas in denas curias Romulus diuisit: Porrò veteres tribus suum quæque augurem habuit: quod à Liuio libr. 10. traditum est. In prouincias populi Ro. coloniæ ducebantur, propterea, quando de prouincijs proximè dictum est, subscribemus hic legem illam, qua Cn. Pompeius Strabo consul, Cn. Pompeij Magni pater, transpadanis colonijs ius dedit Latij, vt possent habere ius, quod cæteræ Latinæ coloniæ id est, vt, petendi magistratus gratia, ciuitatem Romanam adipiscerentur. quod ego sic interpretor, vt, qui in ijs colonijs magistratus gessissent, deinde ciues Romani essent, ferendiq; suffragij ius haberent, eadem conditione, qua populi Latini. quod etiam significatur epist. 11. lib. 5. ad Att. Has Colonias postea ius absolutum Romanæ ciuitatis cupijsse, id est, vt, etiam non gesto magistratu, ciues Romani essent, in eo Suetonius ostendit, cùm ait, Cæsarem colonias Latinas, de petenda ciuitate agitantes, adijsse, & aliquid

vtique

vtique effecturum fuisse, nisi consules conscriptas in Ciliciam legiones ob id ipsum retinuissent. Sequitur militia: de qua legem veterem video fuisse, vt, qui ciuem ab hoste seruasset, is ab imperatore quercea corona donaretur: quam Cn. Marcio Coriolano datam esse, Plutarchus memoriæ tradidit. Fuit & illa, ne dolo malo, neue aliena iniquitate, sed iure & propria virtute bellum gereretur. quam Camillus, is, qui vrbem Romam à Gallis Senonibus liberauit, ita diligenter coluit: vt, cùm Falerios, Faliscorum vrbem, obsideret, eamq; illi tradere publicus litterarum magister, deductis in castra nobilibus pueris, tentasset, iniustum beneficium recusarit, magistrumq; vinctum Falerios cum pueris remiserit. Lex etiam lata est, quam Sacratam Liuius appellat, ne cuius militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleretur: & ne quis, vbi tribunus milit. fuisset, postea ordinum ductor esset. Duas aliquot post annis tribuni pleb. eodem anno rogarunt, vnã L. Atilius, & C. Marcius, vt tribuni milit. senideni in quattuor legiones à populo crearentur: quæ antea, perquàm paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum fermè fuerant beneficia: alteram M. Decius, vt II. viros nauales, classis ornandæ reficiendæq; caussa, populus iuberet. Leges duas C. Gracchus tribunus ple. tulit, vnã de vestibus militi publicè dandis, stipendio non imminuto, alteram, ne quis infra 17. ætatis annum ad militiam cogeretur. ex quo patet, interdum ad militiam antè coactos fuisse, qui nondum annum ætatis XVII. agerent. quod puto difficillimis Reipub. temporibus, exhausta cladibus ciuitate, vt secundo Punico bello,

extra ordinem esse factũ. Legibus de militia rectè subijcientur leges de triumpho. non est enim triumphus sine militia. Antiquissima fuit, quæ nunquam seruata non est, vt, qui ob rem in bello benè gestam triumphum ducturi essent, ante triumphum vrbem ne ingrederentur. triumphabant enim cum imperio: &, imperiũ deponere, vrbem intrantibus necesse erat. triumphum autem senatus decernebat: sed imperium in vrbe, quo die triumphus duceretur, populus dabat, rogatione ab aliquot tribunis pleb. lata. id apertè demonstrant illa apud Liuium, lib. XLV. *Tribus his omnibus triumphus ab senatu decretus: mandatumq́; Q. Cassio prætori, cũ tribunis pleb ex auctoritate patrum ageret, rogationẽ ad plebem ferrent, vt ijs, quo die vrbem triumphantes inueherentur, imperium esset.* Et erant impediendi triumphi rationes multæ: primùm cùm tribuni pleb. imperatori, qui triumphum peteret, aliqua de caussa infensi, de rogatione ferenda omnes recusarent: deinde, cum rogationem quidem tribunus aliquis ferret, sed eam populus suffragijs antiquaret: tertio, vbi, tribuno rogationem ferente, vnus, pluresúe de collegio intercederent: postremò, cùm tribunus imperatori ob res in bello gestas diem diceret, sicuti C. Memmius L. Lucullo, qui, duobus potentissimis regibus Mithridate, & Tigrane, deuictis, tamen non nisi triennio pòst triumphare potuit ad extremum, accusationem Memmio remittente, Cicerone consule triumphum duxit. vnde illa in Academicis, lib. 2. *cùm victor à Mithridatico bello reuertisset, inimicorum calumnia triennio tardius, quàm debuerat, triumphauit. nos enim currum clarissimi viri no-*

ri nostra manu in vrbem duximus. hanc legem de imperio vnius diei intra vrbem Cicero significat his verbis lib. IV. ad Att. Pontinius vult ad 3. Non. Nouem. triumphare. huic obuiã Cato, & Seruilius prætores apertè, & Q. Mucius tribunus pleb. negant enim latum de imperio. & est latum, Hercule, insulse. latum insulse dicit, quia legem de imperio Pontinij Ser. Galba prætor clam ante lucem tulerat. quod à Dione traditum est. & agi quidquam cum populo ante horam primam leges vetabant. Paulò pòst secuta est altera, (si modò primis temporibus lege potius, quàm more, triumphabãt) vt, qui hostes acie vicissent, triumphantes vrbem inirent. idq́; factum etiam cùm intra VII. lapidem vrbis Romanæ fines includerentur, apud Valerium notauimus. Post, vt imperatorum ambitioni, qui leuibus prælijs prosperè factis, triumphum petebãt, obuiam iretur, lege cautum est, ne quis triumpharet, nisi qui & V. millia hostium vna acie cecidisset, & de suo exercitu multò pauciores amisisset. quo in vtroque ne falsus senatui numerus ederetur, altera lex à L. Mario, & M. Catone tribunis pl. lata est, vt punirentur ij, qui aut hostium occisorum, aut ciuium amissorum in numero mentiti essent. Sancitum & illud est, vt, pro aucto imperio, non pro recuperatis, quæ populi Ro. fuissent, triumphus decerneretur: quam ob caussam neque Q. Fuluio, qui Capuam receperat, neque L. Opimio, qui Fregellas, permisit senatus, vt triumpharent. Eademq́; fuit eorũ conditio, qui ad res gerendas sine magistratu missi erant. qui etsi res triumpho dignas gessissent, triumphare tamen lege vetabantur. itaque nec P. Scipioni, qui

postea Hannibalem vicit, ob recuperatas Hispanias, nec M. Marcello ob captas Syracusas triumphum senatus decreuit. Pompeius tamen, qui Magni cognomēto est vsus, Sylla dictatore concedente, contra legem, eques Romanus adhuc, triumphauit. Illud etiam fortasse lege datum, vt qui triumphans vrbem ingressus esset, ei laurea corona in spectaculis vti liceret. id ex eo coniicio, quod Valerius, cui Plinius lib. naturalis historiæ XV. subscribere videtur, C. Papirium Masonem tradit, cùm, triumpho à senatu non impetrato, in Albano monte triumphasset, myrtea corona pro laurea in spectaculis vsum esse. Inter publicas leges illa quoque referenda, quam, quo anno Cn. Manlius cum C. Marcio consul fuit, tribuni pl. tulerunt, ne quis populum seuocaret. nam, cùm Manlius ad Satrium in castris, nouo exemplo, tributim de vicesima eorum, qui manumitterentur, legem tulisset, eiusq; legis, quia publicum vectigal haud parū augeretur, patres auctores fuissent, tribuni pl. non tam lege, quam exemplo, moti, ne quis postea populum ab vrbe auocaret, capite sanxerunt: nihil enim non per milites iuratos in consulis verba, quāuis perniciosum populo, si id liceret, fieri posse. Leges agrariæ num sunt de iure publico? sunt omninò, quia pertinent ad populi commodum. Primus omnium promulgauit Sp. Cassius Viscellinus in III. consulatu, perferre tamen non potuit, Virginio collega, omniq; senatu resistente. hic anno proximo, quasi de regno cogitasset, à patre, vt Valerius, & Plinius Secundus affirmāt, à populo, vt ab aliis traditum Liuius ait, dānatus, nefarii consilii pœnas morte persoluit, in quo fœdissimum in

Vale-

Valerio erratum deprehendi. nam libro II. vbi de parentum seueritate aduersus liberos agit, ita scribit: Caßius filium, qui tribunus pl. agrariam legem primus tulerat, adhibito propinquorum & amicorum consilio affectati regni crimine damnauit, verberibusq́; affectũ necari iußit, ac peculium eius Cereri consecrauit. tribunum pl. ait fuisse Caßium, qui agrariam legem promulgauit, quod apertè falsum esse, Liuius, & Dionysius demonstrant. tulit enim de agro Hernicorum diuidendo in III. consulatu: quo tempore Caßij erant patricij, (consules enim fiebant) & patricio tribunatum pl. dari leges vetabãt. inde plebis concitandæ agrorũ diuisio seditiosis tribunis pl. occasio semper fuit. itaq; de ferendis legibus non sine magno ciuili motu sæpè actũ. Primus pertulit Sex. Licinius Stolo tribunus pl. is, qui etiã, vt alter consul de plebe crearetur, legem rogauit. eius lege nemini vltra D. agri iugera, neq; pecoris maioris vltra C. minoris vltra D. capita licuit habere. his adiũgebantur capita seruorũ, ac ingenuorũ, quæ quis ad custodiã agri, pecorisq́; certo numero haberet. Et, vt appareat leges à tribunis pl. odio nobiliũ potiùs, quã studio publici cõmodi esse latas, paucis post annis hic ipse Stolo, accusante M. Popillio Lænate, primus, vt ait Valerius, sua lege dãnatus est, quòd M. iugerũ agri cũ filio poßideret, emãcipandoq́; filiũ fraudẽ legi fecisset. rationẽ postea locupletes inierũt, vt plus D. iugeribus poßiderẽt, nec tamẽ Licinia lege dãnari possent. alijs. n. ad emendũ agrũ summißis, ipsi poßidebãt. huic malo mederi primus voluit C. Lælius, (de minore loquor: nã ita duo Lælij, vt duo Africani, fuere) Africani minoris amici-

amicitia non minus, quàm sua virtute, clarus: sed, aduersante locupletum magno numero, cùm excitari ciuilem discordiam & contentionem videret, otio ac tranquillitati ciuium consulens, susceptam rem abiecit: ex quo Sapientis cognomen est consecutus. Liciniam secuta est Flaminia, à C. Flaminio tribuno pl. lata, quam decem annis ante II. bellum Punicum, inuito senatu, Fabio Verrucosso, iterum consule, inprimis resistente, tamen pertulit, de agro Gallico, & Piceno viritim diuidendo. Post captam autem Carthaginem de agris in Africa diuidendis Rubria lex lata est, Liuia verò de x. viris, qui diuiderent. quarum legum in tabula ænea mentionem inuenimus. Ti. Gracchus tribunus pl. aliquot post annis legem pertulit. cuius sententia hæc erat: si quis filium emancipatum haberet, ei dimidiam partem D. iugerum attribuere posset; III. viri agris diuidendis plebi crearentur, ne quis agrum à III. viris acceptum venderet. hæc lex vtrum seruata sit, an, occiso Tiberio, neglecta, parum constat. seruatam ait Plutarchus, idq́; senatum voluisse, vt plebis dolor, Tiberij morte susceptus, leniretur: neglectam, videtur Liuius tradidisse, cùm in epitome, renouatam à Caio, Tiberij fratre, scriptum sit. res ita conueniet, si & seruatam, leniendæ plebis caussa, primis post Tiberij interitũ annis, & postea ita neglectam credamus, vt eandem Caius referre necessarium duxerit. quod & alijs non paucis in legibus esse factum animaduerti. Tulit & Sp. Thorius legem, qua agrum publicũ vectigali leuauit: quã vitiosam & inutilẽ Cicero appellat in Bruto, quia nocuit ærario. Sequuntur eodem de genere tribunicia

duæ, Titia, Marcia: Titia, M. Antonio oratore, A. Postumio Albino cos. à Sex. Titio lata, Marcia, quibus cõsulibus incertum, à L. Marcio Philippo. Est etiam agrariæ Plotiæ, & Flauiæ mentio apud Ciceronem lib. I. ad Atticum. quam vtramque fuisse tribuniciam, constat. vtraque autem videtur hoc sanxisse, vt vel agri, quos à senatu locupletes emissent, reddita possessoribus pecunia, plebi distribuerentur: vel si neminem vetere possessione moueri senatus vellet, alij agri ea pecunia, quæ ex nouis vectigalibus per quinquennium reciperetur, emerentur, & plebi, quæ agros non haberet, partirentur. hoc certè videtur in Flauia scriptum fuisse, vt ex epistola ad Atticum lib. I. licet conijcere. in alia verò, quæ ante hanc proxima est epistola, Flauiam eandem ferè, quæ fuit Plotia, Cicero scribit esse. ex quo non dissimilem vtriusque sentẽtiam fuisse, facilè cognoscitur. sed Flauiam, quæ Q. Metello Celere & L. Afranio cos. promulgata est, cur existimem esse perlatam, nihil habeo. Dictator quoque Sylla, lege lata, multos agros in Etruria militibus suis diuisit. Scriboniam tribuniciam C. Curionis filij nominat, eamq; viariam appellat, nec dissimilem agrariæ Rulli, M. Cœlius epist. fam. libr. IIX. Vltimus agrariam legem pertulit C. Cæsar in primo consulatu: qua Stellatem campum, maioribus consecratum, vt ait Suetonius, & agrum Campanum, ad subsidia Reipub. vectigalem relictum, diuisit extra sortem xx. millibus ciuium, quibus terni pluresq; liberi essent. Postremò loco duas P. Clodij tribuni pl. leges constituemus, quæ ad ius publicum videntur pertinere: vnam, vt frumentum populo, quod antea

semis

semis æris ac trientibus in singulos modios dabatur. gratis daretur: quam legem & L. Saturninus in tribunatu ferre conatus erat: altera fuit de collegijs restituendis, quæ nouem ante annis Cæcilio & Marcio cos. sublata fuerant: quibus alia quoque, quæ antea non fuerant, Clodius adiunxit quod ei Cicero sæpè in orationibus exprobrat. Supersunt leges de iure priuato: quarum duo genera esse diximus, vnum earu, quæ ad ius ciuile, alterum, quæ ad crimina pertinent. De iure ciuili quod, vt ait iurisconsultus, de iure gentium quædã detrahit, quædam assumit, lex erat de adoptionibus, quæ vt curiata lege fierent, cautum erat. licebat autẽ non patricio plebeium, sed plebeio patricium adoptare. atque hoc in genere tria lex iubebat obseruari: primum, vt is adoptaret, qui neque procreare iam liberos posset: &, cùm potuisset, expertus esset: alterum, vt tum generum, ac dignitatis, tum sacrorum ratio haberetur, id est, vt ita fieret adoptio, vt ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minueretur: tertium, ne qua omninò calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhiberetur: quæ si seruarentur omnia, tum adoptionem rectè fieri. nihil tamen horum in adoptione P. Clodij seruatum esse, arguit Cicero in oratione pro domo sua: neque solum ob hanc caussam ait esse infirmam irritamq; illam adoptionem, verùm etiam, quod cùm curiata lex ferretur, tum seruatum de cælo sit: quod cùm fieret neque legem ferri, neq; omninò quidquam agi cum populo licebat, primùm enim adoptandi caussas esse oportuit, de quibus pontifices iudices erant: deinde, si caussæ probarentur, curiata lex fe-

reba-

rebatur: quam qui ferret, is omnia seruare debebat, quæ in cæteris legibus, cùm ferrentur, seruari mos fuit. quod vtrumque significat Cicero in ea oratione, cùm ait: Vt is adoptet, qui, quod natura iam assequi non potest, legitimo & pontificio iure quærat. itaque, quod est apud Cornelium Tacitum lib. XVII. Lege curiata apud pontifices adoptio fiebat: id ita est intelligendum, vt, nisi & lex ferretur, & adoptandi caussas pontifices probassent, adoptio fieri non posset. vtrumq; verò separatim agebatur, cùm de caussis pontifices cognoscerent, legē verò magistratus ferret. Adoptantis aūt ætatem XIIX. annis maiorem, quàm eius, qui adoptaretur, esse oportere, à Modestino scriptum est his verbis: Non tantū cū quis adoptat sed & cùm arrogat, maior esse debet eo, quem sibi per adoptionem, vel per arrogationem filium facit, sed vtiq; plena pubertate, id est, XIIX. annis, eum præcedere debet. De testamentis leges multæ fuere, quarum nominanter Voconia, Furia, Falcidia, Cornelia, Iunia Velleia. Voconia de mulierū hereditatibus inter secundū & postremū Carthaginēse bellū à Q. Voconia Saxa aricino tribuno pl. suadente M. Catone censorio lata, sanxit hoc, ne quis heredē relinqueret filiā supra HS XXVM. nā Dio lib. LVI. ita scriptum reliquit Augustus quibusdam feminis tribuit, vt supra XXVM. heredes esse possent: licet hoc lex Voconia vetaret. Etiam hoc eadem lege cautum est, vt à Theophilo, in tit. Instit. de lege Falcidia, didicimus, ne plus legatarius, quàm heres, haberet. quo de genere Trebellianum quoque S. C. exstat, ne bona vltra dodrantē vniuersali fideicōmisso ab herede relinqui

qui

qui poßint. Voconia, & Furia, Falcidia, Iunia Velleia, tribuniciæ fuere, Cornelia consularis, L. Syllæ. de Voconia diximus. Furia cauebatur, vt à Theophilo scriptũ legimus, ne cui plus, quàm M. nummûm, legaretur, quod amplius legatum esset, quadruplum restituere-tur. Falcidia cauebatur, ne cui plus liceret legare, quã dodrantem ex tota hæreditate, id est, vt, siue vnus heres institutus esset, siue plures, apud ipsum, eósue quarta pars tantùm remaneret. mentionem facit huius legis Celsus, lib. XXII. digestorum, his verbis. Cùm de lege Falcidia quæritur, heredis probatio est, locum habere legem Falcidiam. quod dum probare non potest, meritò condemnabitur. in Iunia Velleia hoc erat, vt, qui testamentum faceret, omnes eos virilis sexus necessariò institueret heredes: qui, cùm nascerentur, ei heredes sui futuri essent, eorumq; in locum liberi succederent: qui nisi instituti essent, aut si exheredati, ad exemplum postumorum, essent, testamentum ne valeret. atque in hac lege duplex caput fuit, primum, vt, mortuo filio, nepotes nondum nati poßint institui: itẽ, vt, viuente filio, nascituri nepotes poßint institui, si, auo viuente, & mortuo filio, nascantur: ne facti sui, cũ nascentur, si se præteritos inuenerint, rumpant testamentum. altero capite cautum est, vt nepotes, iam nati, viuente filio, ab auo heredes instituantur, vel nominatim exheredentur, ne forte, mortuo post testamentum filio, facti sui heredes, ad exemplum postumorum testamentum infirment. quæ tradita sunt in iurisconsultorum libris. Cornelia falsum testamentum facientibus pœnam irrogabat, eaq; lege senatores soli tenebantur,

bantur, vt in Suetonio legimus. nisi si, non Senatores, sed Signatores legas. quòd si quis in hostium potestate decessisset, eius testamentum perinde lex Cornelia confirmabat, ac si, qui testamentum illud fecisset, in hostium potestatẽ nõ peruenisset. testis Iulianus lib XXIIX. digestorum. Testamenta porrò lex infirmabat, irritaq; prorsus iubebat esse, quæ improba, inofficiosa, inhumana dicerentur, hoc est, contra leges, merita, pietatem facta: item, quæ à V. testibus, ijsq; fide dignis, nõ essent obsignata. quod ad VII deinde testes prætorum edicto translatum est. postremò ab imperatoribus inuentum, vt testes subscriberent, vt legitur I Instit. de testamentis, paulò pòst principium, atque horum generum caussas, de rescindendis confirmandisúe testamentis, à C. viris esse iudicatas, quod hastæ iudicium dicebatur, Cicero, Valeriusq; declarant. Aelia Sentia, quã iurisconsulti nominant, non videtur ad nostrum institutum pertinere. non enim stante Rep. sed Augusti tẽporibus, à Sex. Aelio, L. Sentio cos. lata est. veruntamen, quia spectat ad testamenta, quorum leges hoc in loco exponuntur, simul cum alijs eam legibus enumerare non alienum duximus. in ea scripta sunt hæc: vt vnus modò heres necessarius fieret: plures si fierent, irritum esset: ne duo pluresue ex eadem caussa heredes scripti essent: qui primo loco esset nominatus, heres esset: item, quibus de caussis manumitti seruos placeret: ne quis, licèt ex tutoris auctoritate, posset manumittere, nisi caussam apud consilium probaret: neue serui, in fraudem creditorum, aut libertate donarentur, aut heredes instituerentur. nam eum, pluribus heredibus

seruis institutis, ijsdemq; manumissis, futurum esset, vt creditores ad suum peruenire non possent: quia, data seruis libertate, pretium hereditatis deminueretur: ideoq; seruorum manumissio iniusta videretur, quia contra rem creditoris esset: lex Aelia Sentia sanxit, vt vnum duntaxat seruum cum libertate heredem debitor facere posset. atque hæc videre licet ver. 1. Instit. quibus de caussis manumittere non licet. postremò iubebat, vt, si esset donatio facta inter virum & vxorem, maritusq; re nondum tradita, vita excessisset, ne mulier rei vindicationem post obitum mariti haberet; sed tantummodò exceptionem, si non possideret contra petitores. Hæc de lege Aelia Sentia, veterem fortasse aliquam legem referente, obseruauimus. Alia verò fuit Aelia Sanctia, à Cicerone in Topicorum libris nominata: quæ assiduo vindicem esse assiduum, id est, locupleti locupletem, iubebat. pertinuit igitur ad iudicia. atque hac lege nihil amplius, neque de latoribus, neque de sententia, compertum habemus. quin, eum Ciceronis locum esse mendosum, neque in libris scriptis vllam omninò in eo loco legis Aeliæ Sanctiæ mentionem fieri, nonnulli tradiderunt. Verùm hoc de genere leges præterea X. video nominari, diuersis temporibus latas, tribunicias V. Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Vatiniam: prætoriam, Aureliam: consulares, Corneliam, Pompeiam, Iuliam, Antoniam. his de singulis prius quàm agamus, tria loca, quæ ad hoc de iudicijs argumentum pertinent, vnum Plutarchi, alterum Pediani, tertium Ciceronis examinabimus. ordinem enim, & sententiam earum legum, quas nomina-

mina-

minauissus, perturbant, & obscurant. quare, vt erroris caussa tollatur, disputabimus primùm ea quæ veterum in libris aut re vera fortasse falsa sunt, aut eiusmodi, vt, vera cùm sint, falsa tamen videri poßint. hoc vbi satis apertum fuerit, tum, veritate quasi è tenebris educta, leges ipsas, & quibus singulæ temporibus latæ sint, & quæ cuiusque vis ac sententia fuerit, ostendemus. Ac primum, quod in Gracchorum vita Plutarchus tradidit, legem à C. Graccho esse latam, vt CCC. equites simul cum CCC. senatoribus iudicarent, id ego (pace tanti viri dixerim) falsum esse iudico. non enim lege Gracchi equites cum senatoribus, sed soli equites rem iudiciariam administrarunt. probatur antiquorum exemplis. nam Paterculus, vbi leges C. Gracchi commemorat: [Dabat, inquit, ciuitatem omnibus Italis: extendebat eam penè vsque ad alpes: diuidebat agros: vetabat quemquam ciuem plus D. iugeribus habere: noua constituebat portoria: nouis colonijs replebat prouincias: iudicia à senatu transferebat ad equites: frumentum plebi dari instituerat: nihil immotum, nihil tranquillum, nihil denique in eodem statu relinquebat] satis planè loquitur. non dicit, communicata inter equites & senatores iudicia, sed à senatu ad equestrē ordinem translata. & idem infrà: Tribunatum inijt M. Liuius Drusus: qui cùm senatui priscū restituere cuperet decus, & iudicia ab equitibus ad eū transferre ordinē: (quippe eam potestatem nacti equites Gracchanis legibus, cum in multos clarißimos, atque innocentißimos viros sæuissent, tum P. Rutilium, virum non sæculi sui, sed omnis æui optimum, interrogatum lege repe-

tundarum, maximo cum gemitu ciuitatis damnauerant) in ijs ipsis, quæ pro senatu moliebatur, senatum habuit aduersarium. & infrà: Per idem tempus Cotta iudicandi munus, quod C. Gracchus ereptum senatui ad equites, Sylla ab illis ad senatum transtulerat, æqualiter inter vtrumque ordinem partitus est] hæc ille: quæ Pedianus in commentario diuinationis confirmat his verbis: [C. Gracchus legem tulerat, vt equites Romani iudicarent. iudicauerunt per annos XL. sine infamia. pòst victor Sylla leges tulerat, vt senatorius ordo iudicaret: & iudicarunt per X. annos, turpiter. & in eodẽ commentario infrà: Rutilium Rufum, quod in Asia cum prætore suo consensisse, ne publicam aliquid agerent in prouincia sua, equites Romani, qui tum iudicabant, damnarunt] Quod si quis in tuenda Plutarchi caussa ita pertinax est, vt Velleij, & Pediani testimonio standum neget: vel quod de solis equitibus non satis apertè loqui videantur: vel quod ipsi quoque falli, vt homines, alucinariq; potuerint: audiat Appiani verba: quæ vt ego statuo, Plutarchum manifestè condemnãt. is igitur libro 1. sic: [M. Liuius Drusus tribunus pleb senatum, & ordinem equestrem, iudiciorum caussa, quæ adempta senatui, & equitibus tradita fuerant, dissidentes, lege conciliare, & ad concordiam perducere conatus est itaque tulit ad populum, vt ad vtrumque ordinem cognitio caussarum pertineret. sed, quoniam, ob superiorum temporum discordias, numerus senatorum ad CCC. redactus erat: persuasit equitibus, vt de suo ordine totidem legerent, ne in iudicijs numero inferiores essent] quid apertius? non enim tribus aut quattuor

verbis

verbis rem obscurè significat, sed ita copiosè, ita nō ambiguè declarat, vt de illius sententia dubitare, nisi qui nodum in scyrpo velit quærere, nemo poßit. quid opus fuit, legem à Druso ferri de communicādis inter duos ordines iudicijs, si, quod ait Plutarchus, eiusdem sententiæ legem C. Gracchus antè pertulerat? præsertim cùm, eam fuisse abrogatam, nemo dicat. Accedit ad hæc Liuij testimonium: cuius in epitome lib. LXX. scriptum est [P. Rutilius, vir summæ innocentiæ, qui, legatus Q. Mucij proconsulis à publicanorum iniurijs Asiam defenderat, visus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus in exilium missus est. Et ibidem: Senatus, cùm impotentiam equestris ordinis in iudicijs exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit, vt ad se iudicia transferrentur. Et libro sequenti: M. Liuius Drusus tribunus ple. legem tulit, vt æqua parte iudicia penes senatum & equestrem ordinem essent] Age, falsus testis Velleius, leuis Asconius, Appianus mendax, vanus & futilis Liuius: quid de Cicerone? an ipsum quoque præ Plutarcho nihil putabimus? nemo est opinor, qui non illum grauem, & certum veritatis auctorem ducat, præsertim in ratione iudiciaria, in qua ita versabatur, vt excelleret. quid igitur hic ait? ante bellum Italicum nunquam equites cum senatoribus iudicasse. quo patet, Gracchi legem de solis equitibus fuisse. verba ipsa recitabimus: ne nobis, quod aiunt, sine pignore credatur. in oratione pro C. Cornelio, cuius inter Pediani commentarios fragmenta quædam sunt, ita scriptum est: Memoria teneo, cùm primum senatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, ho-

minem dijs ac nobilitati perinuisum, Cn. Pompeium caussam lege Varia de maiestate dixisse. Cùm primũ, dicit. ex quo satis liquet, lege Gracchi, quæ multis ante annis lata erat, nullam in iudicijs equitum & senatorum societatem fuisse. quod ipsum interpres eorum verborum Pedianus confirmat. adscribit enim hæc: M. Plautius Siluanus tribunus pleb. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. secundo anno belli Italici, cùm equester ordo in iudicijs dominaretur, legem tulit adiuuantibus nobilibus: quæ lex vim eam habuit, quã Cicero significat. nam ex ea lege tribus singulæ è suo numero quinos denos creabãt, qui eo anno iudicarent. ex eo factum est, vt senatores quoq; in eo numero essent, & quidam etiã ex ipsa plebe. Et in ea pro Scauro: Reus est factus à Q. Seruilio Cæpione lege Seruilia, cùm iudicia penes equestrem ordinem essent. non obscurè significat solos equites iudicasse. quod & Pedianus demonstrat, qui subscribit hæc: Scaurus tanta fuit cõstantia, & animi magnitudine, vt Cæpionem cõtra reũ detulerit, &, breuiore die inquisitiõis accepta, effecerit, vt ille prior caussam diceret: Marcum quoque Drusum tribunum pleb. cohortatus sit, vt iudicia commutaret. quid est, Iudicia cõmutaret? nempe id, quod iam ex Appiano recitauimus, ne solis equitibus iudicandi potestatem relinqueret. Eodemq; referenda sunt illa verba in Bruto: Equestrẽ ordinem C. Seruilius Glaucia beneficio legis deuinxerat. Sequor igitur libentius ego quidẽ auctorem in hac re Ciceronẽ, quam Plutarchũ: primùm, quod in rebus Romanis homini potius Romano, quàm Græco, credendũ est: deinde, quod ab æta-

te C.

te C. Gracchi propius abfuit, quam Plutarchus: postremò, quod, iudiciarū peritißimus cū esset, veteres leges minus ei cognitas fuisse verisimile non est. Atq; hæc de Plutarcho. nam locū in epitome Liuiana, ex quo videtur idem Liuio placuisse, mendosum libēter existimauerim: vt homini parcam, alioqui Romanarum rerum peritißimo. iam enim, ante legem Plotiam nunquam cum senatoribus equites iudicasse, Cicerone teste, vt alia omittam argumenta, probatum est. & ipsum quoque Liuium idem sensisse, indicare videntur illa, quæ iā recitaui, ex epitome, lib. LXX. Venio ad Pedianū: qui & ipse, non vt Plutarchus, in genere iudicum, sed in legū ordine ac numero peccauit. is in commentario diuinationis ita scripsit: C. Gracchus legē tulerat, vt equites Romani iudicarent. iudicauerūt per annos xl. sine infamia. pòst victor Sylla legē tulerat, vt senatorius ordo iudicaret: & iudicauit per decem annos, turpiter. Hæc, si legum sententiam consideres, vera sunt. nam & equites lege Gracchi, vt iam diximus, & senatores lege Syllæ iudicarunt. itaq; eadem sunt à nobis suprà recitata vt probaremus illud contra Plutarchū de solis equitibus lege Gracchi iudicantibus. sin ordinē ac numerū suū spectes, falsa Pedianus narrat. non enim post legem Gracchi secuta proximè est lex Syllæ, sed lex Cæpionis, & deinde Drusi, pòst Siluani, postremò Syllæ. Drusi autem lege, quæ fuit eadem cū Cæpionis lege, eo ipso, quo lata est, anno sublata, rursus lege Sempronia per annū soli equites iudicarūt. multos ab equitibus, lege Varia de maiestate accusatos, Appianus asserit esse condemnatos. anno pòst, successit Plotia: &

Plotiam tum denique Syllæ lex consecuta. quare culpam Pediani, non video, qui liceat excusare: qui equites dicat lege C. Gratchi per annos XL. hoc est, ad L. Syllæ dictaturam, iudicasse: cùm tantùm vsque ad eũ annum soli ea lege iudicauerint, quo M. Plautius Siluanus tribunus pl. (legem enim Liuiam, quæ statim, vt diximus, sublata est, omitto) ad populum tulit, vt singulæ tribus quinos denos è suo numero crearent iudiciorum caussa. eosq; non vno ex ordine, sed ex omnibus, hoc est senatorio, equestri, ipsa plebe. quòd si generatim dixisset, nulla Gracchanæ legis mentione facta, equites per annos XL iudicasse: verè dixisset. liceret enim intelligere id quod res est, equites modò solos lege Gracchi, modò cum senatu, atque etiam cum plebeijs hominibus lege Plotia, iudicasse. ad quam sententiam referendum est illud Ciceronis in II. in Verrem actione: Cognoscet ex me populus R quid sit, quamobrem, cùm equester ordo iudicaret, annos propè L. continuos nullo iudice equite Romano iudicante ne tenuissima quidẽ suspicio acceptæ pecuniæ ob rem iudicandam constituta sit. Quo loco fortasse adductus est Pedianus, vt solos equites Gracchi lege vsque ad Syllam dictatorem iudicasse crederet. qui cùm explanat illud, Annos propè L. continuos, ait: Tanto enim ferè tempore equester ordo lege Sempronia iudicauit: cùm Cicero, vt opinio mea fert, equites quidem iudicasse dicat vsque ad Syllam dictatorem, tamen de solis equitibus, vt Gracchi lex iusserat, sed & de solis equitibus primùm, & mox de equitibus vnà cum senatoribus, alijsq; etiam ex ipsa plebe, iudicantibus significet: quod lege Plotia cau
tum

tum erat. Pedianum autem satis apertè de vno ordine equestri, per annos XL iudicante, locutum esse, tum ea quæ proximò recitaui, verba demonstrant, tum etiam illa, quæ in eiusdem commentarij scripsit argumento: quæ sunt hæc: Agitur caussa senatoris iudicijs in inuidia apud populum constitutis, flagitante plebe iudicia equestris ordinis, quæ ferè ante annos. X. Sylla sustulerat. vocat iudicia equestris ordinis ea, quæ Sylla sustulit: cùm non vnius equestris ordinis sed omnium ordinum iudicia fuerint siquidem, vt omnibus ordinibus iudicandi potestas daretur, lex Plotia sanxerat. quòd si quis dixerit, fieri posse, vt, Plotia lege ante Syllam dictatorem abrogata, rursus Gracchi lex restituta sit, ideoq; Syllam, lege Gracchi postea sublata, equestris ordinis iudicia sustulisse: hic tamen nihil dicet. nam, cùm Pedianus illa, quæ ipsa recitauimus, litteris mandauit: Gracchus legem tulerat, vt equites Romani iudicarent: iudicauerunt per annos XL de Gracchi tantùm lege videtur accepisse, oblitus videlicèt Plotiæ legis, de qua scripsit postea idem in commentario orationis pro C. Cornelio. Et, quamquam apud scriptores antiquos in more sit positum, vt integros numeros malint, decem, centum, mille, quàm cum exigui numeri additione, pronunciare: quod à Cicerone factum in oratione aduersus L. Pisonem, & in ea, quam habuit contra Catilinam in senatu, Pedianus animaduertit: in eo tamen nimis magnum Cicero numeri fecit incrementum, quod appellauimus, equestrem ordinem annos propè L. continuos iudicasse dixit: cùm anni tantùm XLI. fuerint, id est, à primo Gracchi tribunatu,

vt ex epitome Liuij, Plutarchoq; intelligitur, ad annum primum dictaturæ L. Syllæ. sed oratoriæ licentiæ datur, vt res in narrando plus interdum, quàm concedit veritas, efferatur. quamquam historici quoque, qui quidem arctioribus tradendæ veritatis legibus adstringi videntur, id sibi iuris arrogarunt, vt à veritate discederent. nam Liuius: Vrbs, inquit, à Romulo viribus datis, tantum valuit, vt in XL. deinde annos tutam pacem haberet. Cùm Numæ regnum intelligat, quod per annos XLIII perpetua pace durauit. Tertius restat de tribus, quos proposui, locus in Cicerone considerandus. nam, cùm in ea pro C. Cornelio dixerit, Lege Plotia primùm senatores cum equitibus Romanis iudicasse: falsum hoc esse, poßit aliquis obijcere, cùm biennio ante M. Liuius Drusus, quod Appiani verbis iam ostendimus, legem tulerit, vt cum equitibus senatores pari numero iudicia tractarent. Respondemus: vtrumque verum esse, & lege Plotia primùm senatores cum equitibus iudicasse, & Drusum tamen ante rogationē tulisse, vt cum equitibus senatores iudicarent. nam, & si lege Drusi ita sancitum est: tamen, quod ea lex iussit, propterea non est obseruatum, quod eo ipso anno L. Marcius Philippus consul, inimicus Drusi, obtinuit à senatu, vt leges eius omnes vno S. C. tollerentur: itaque decretum est, contra auspicia esse latas, neq; ijs populū teneri hoc tum à Pediano in commētario Cornelianæ, tum à Cicerone in lib. de legibus II. & in oratione pro domo sua proditū est. vt omittam, quod in Appiani notauimus historia, equites, Druso interfecto, lege Gracchi iudicasse de ijs, quorum dolo malo bellum Italicum

esse commotum diceretur, idq́; ex ea lege, quā de maiestate Q. Varius tribunus pl. eo ann, rogauit. quo in nomine mendosi sunt ij, qui typis impreßi veneunt, Appiani libri. nam, pro Q. Varius, habent Q. Valerius: cū legem illam de maiestate non à Valerio, sed à Vario latam esse, Valerius, Cicero pro C. Cornelio, & in Bruto, & Pedianus declarent. Venio nunc ad leges ipsas, quas X. nominaui. Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Corneliam, Vatiniam, Aureliam, Pompeiam, Iuliam, Antoniam: quibus de singulis ita nobis est agendum, vt, temporum ratione seruata, prima quæque cognoscatur. Ante C. Sempronij Gracchi alterum tribunatum soli senatores, vetustißima, vt opinor, Romuli lege, iudicabant. Gracchus tribunus pl. Cn. Domitio Ahenobarbo, C. Fannio Nepote cos. legem tulit, quam paucis ante annis frater eius Tiberius ferre conatus erat, vt equites soli iudicarent. sic enim contra quam Plutarchus prodidit, ex Velleio, Pediano, Appiano, Cicerone ipso probaui. Posteà Q. Seruilius Cæpio consul, qui deinde cum Cimbris malè pugnauit, legem rogauit, vt cum equitibus, qui antea lege C. Gracchi soli iudicauerant, etiam senatores iudicarent. hanc tamen legem, quam & Caßiodorus, & Obsequēs, & Cicero ipse latam significant, non multò pòst esse abrogatam, ex eo suspicor, quòd paucis post annis C. Narbanū, quo accusante Cæpio damnatus erat, non ab equitibus, & senatoribus, sed à solis equitibus esse iudicatū. Cicero lib. II. de Oratore declarat his verbis: Animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices caussa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter

pter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. Facit etiam mecũ illa ratio quòd, cùm M. Liuius Drusus tribunus pl. Philippo & Cæsare cos legem tulerit, vt cum equitibus senatores iudicarent: quod proximè, cùm de lege Liuia agetur, probabimus: manifestũ est, solos equites ante Drusi tribunatum iudicasse. Praeterea scriptum est apud Ciceronem in oratione pro C. Cornelio, non ante legem Plotiam senatores cum equitibus iudicasse. at legem Plotiam Pompeio Strabone, & Porcio Catone cos. latam esse, Pedianus docet. ex quo, legis Seruiliæ de communicandis inter equites & senatores iudicijs nullam habitam esse rationem, ac ne Liuiæ quidem, quæ id sanxit, facilè est cognoscere. Post Cæpionem M. Liuius Drusus tribunus pl. eius Drusi filius, quo tribuno pl ad labefactandam C. Gracchi potentiam senatus vsus erat. L. Marcio Philippo, Sex. Iulio Cæsare cos tulit ad populum, vt cum equitibus senatores caussas cognoscerent. cuius legibus, Philippo consule referente, S. C. sublatis, in eundem, quo antè fuerat, statum re iudiciaria restituta, soli equites ex lege Gracchi iudicarunt. Anno deinde interiecto, M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos qui fuit annus belli Italici secundus, tulit ad populum, vt singulæ tribus è suo numero quinos denos per annum iudicaturos, suffragio crearent. quo factum est, vt senatores quoque in eo numero essent, & quidam etiam ex ipsa plebe. Post victor Sylla, dictator primus Reip. constituendæ caussa factus, infensus equitibus, quia pro Cinnanis partibus steterant, legem tulit, vt nemo, nisi qui senator esset, iudicare

care posset quod ante C. Gracchi tribunatum fieri solitum esse, diximus. Sylla mortuo, quod ille sanxerat, per annos X I. seruatum est, hoc est, vsque ad Cn. Pompeij & M. Crassi primum consulatum: quo anno L. Aurelius Cotta prætor populum rogauit, populusq; iussit, vt tres ordines, senatores, equites, tribuni ærarij simul iudicarent. tametsi, & centurionibus aditum ad res iudicandas patuisse hac ipsa lege, & sequentibus Pompeia, Iulia, censu tamen præfinito, Cicero docet in Philippica I. videtur autem Paterculus, nisi mendosi libri sunt, neque tempus, neque sententiam huius legis perfectè nouisse: qui lib. II. legem à Cotta latam per id tempus significet, quo Gabinius tribunus pl. rogationem tulit, vt Pompeius contra Piratas summo cum imperio mitteretur. quod falsum esse constat. nam Gabinius biennio post Pompeij consulatum, hoc est Pisone & Glabrione cos. eam legem tulit: quod & Velleius ipse asserit, & inde facilè licet existimare, quod, absoluto bello Piratico, statim C. Manilius tribunus ple. tulit ad populum, vt Mithridaticum bellum Pompeio mandaretur id Plutarchus, Velleiusq; confirmant. Maniliam autem legem Cicerone prætore latam esse, luculenta ipsius oratio declarat. porrò autem Ciceronem gessisse præturam Lepido & Tullo cos. qui fuit annus post Pisonis & Glabrionis consulatum proximus, quis est qui ignoret? testem habemus Pedianum: vt alia, quæ facilè probarent, argumenta prætermittam. tulit igitur de Piratico bello rogationem Gabinius tribunus pl. Pisone & Glabrione cos. at Cotta, cùm rogationem de iudicijs eo anno tulerit, quo designatus ædilis Cicero Verrem

rem accusauit, defendente Hortensio consule designato, planè videtur eo anno tulisse, quo Pōpeius & Crassus consules fuerunt. quod apertè Dio narrat. Hoc de tempore. Quod ad sententiam attinet, non video, qui probari poßit id, quod idem narrat, Cottam iudicandi munus inter equites & senatum æqualiter esse partitum: cùm, eam potestatem non his modò, sed præterea tribunis ærarijs esse permissam, sexcenti loci demonstrent. nisi fortè illud (libenter enim tueor antiquitatem) æqualiter inter vtrumque ordinem partitus est, ideo Paterculus dixit, vt significaret non solū senatum, vt anteà, sed equestrem pariter ordinem post legē Aureliam iudicasse: vt ærarios tribunos, qui deinde cum senatoribus & equitibus iudicarunt. etsi non nominauit, non tamen exclusisse videatur. quo modo & Ciceronem lib. V. in Verrem locutum videmus. ait enim, cùm Cottæ legem significet, Iudicium de iudicibus, & de te futurum est. at quo tempore futurum est? nempè eo, cùm populus R. aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res iudicandas requirit, nempè ea lege de iudicijs iudicibusq; nouis promulgata. Alium ordinem dixit, cum tamen non vno de ordine, sed de tribus, hoc est, de senatoribus, equitibus, tribunis ærarijs in ea lege mentio fieret. Eodemq; modò, cùm, censorū iudicia rescissa esse iudicum sententijs. significare vellet, in oratione pro Cluentio locutus est. Senatores, inquit, equitesq; Romani in compluribus iam reis, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est, sua potius religioni, quàm censorum opinioni, paruerunt. & in Diuinatione: Iudiciorum leuitate ordo quoq; alius ad res iudican-

dican-

dicandas postulatur. Pedianus etiam in commentario II. orationis in Verrem, Cottam, inquit, prætorem significat, qui legem promulgarat de restituendis equestri ordini iudicijs cùm tamen Cottæ lex non de vno equestri ordine, sed de senatoribus, equitibus, tribunis ærarijs mentionem faceret. Plutarchus etiã in Pompeio iudicia ad equites ait esse translata: cùm tamẽ lege Cottæ inter tres ordines essent communicata. Quod si quis putat in vno ordine, quem Cicero ad res iudicãdas requiri significat, simul cũ equitibus tribunos ærarios intelligi, opinione fallitur. nam senatores, equites, tribuni ærarij, non ordines duo, sed tres à scriptoribus antiquis appellantur itaq; Pedianus in cõmentario Cornelianæ, L. Cotta, inquit, lege sua iudicia inter tres ordines cõmunicauit, senatum, equites, tribunos ærarios: & in commentarijs duarum orationũ, in Pisonem, in extremo: pro Milone, in principio. Suetonius etiam in Iulio: Iudicia, inquit, ad duo genera iudicum redegit, equestris ordinis, ac senatorij: tribunos ærarios, quod erat tertium, sustulit. Lex Vatinia secuta est. tulit enim eam, vt opinor, P. Vatinius tribunus pleb. Cæsarè & Bibulo cos. qua sententia, nondum inuenire potui: sed fuisse popularem, cùm Vatinius senatum, senatus illum vehementer oderit, facilè possum existimare. Lex Pompeia, quam tulit Cn. Pompeius Magnus in consulatu II. nihil ab Aurelia de tribus ordinibus discrepabat, (nam postea de tribus ordinibus iudicantibus exempla multa sunt, maximeq; apud Pedianum. & Suetonij testimonio, tria fuisse iudicum genera vsque ad Cæsaris dictaturam, cognoscitur) sed ex amplissimo cen-

mo censu, è centurijs legi iudices iubebat. amplissimus autem census à Liuio traditur, centum millia æris, eoq; amplius. Iulia, quam C. Iulius Cæsar, rerum potitus, tulit, iudicia ad duo genera iudicum redegit, equestrē ordinem, ac senatorium: tribunos ærarios, quod erat tertium, sustulit. Antonia consularis, M. Antonij, qui III. vir fuit, hoc sanxit, vt ad duas iudicum decurias accederet tertia è centurionibus, hoc est, vt cum equitibus, & senatoribus (tertium enim ordinem, tribunos ærarios, lex Iulia sustulerat) centuriones iudicarent. quod genus hominum ne superiores quidem leges, Iulia, Pompeia, Aurelia iudicandi iure excluserant: sed præscripserant, quo censu eos esse oporteret: sicuti senatoribus quoque, & equitibus, & tribunis ærarijs census erat præfinitus: cùm in iudice, vt ait Cicero, & fortuna spectari deberet, & dignitas. Antonij verò lex plus æquo impudens & dissoluta, quæ rationem census nullā habuit, omnibus, quicunque ordinem duxissent, iudicandi potestatem permisit. atque hanc Antonij legem de tribus decurijs non esse abrogatam, cùm ille hostis iudicatus est, cùm eiusdem legem de sacerdotijs abrogatam esse suprà docuerim, è Suetonio cognoscitur: qui in Augusto ita scripsit: Ad tres iudicum decurias quartam addidit, ex inferiore censu, quæ ducenariorū vocaretur, iudicarentq; de leuioribus summis. Hæc de ordine iudiciorum, pro varijs legibus, vario. De numero autem iudicum, lex Gracchi CCC. fecit, omnes ex equestri ordine, totidem, quot antea senatores iudices fuerant: lex Drusi CCC. equites, & CCC. senatores, numero pari: lex Plautij DXXV. iussit enim è singu-

lis

lis tribubus, quæ XXXV. erant, quinos denos creari: lex Syllæ CCC. omnes ex ordine senatorio, lex Aurelia cum lege Syllæ de numero, vt opinor, congruebat, cùm in ordinibus discreparet: nam libro epistol. famil. IIX. de iudicibus CCC. cùm lex Aurelia seruaretur, mentionem fieri video. quod si ita est, auctum deinde numerum esse lege Pompeij, verè dicemus: quia Velleius auum suum inter CCCLX. à Pompeio lectum esse narrat. eundemq; numerum Plutarchus in Pompeio tradidit. lex Cæsaris, cùm de tribus ordinibus vnum, vt diximus, sustulerit, numerum simul iudicum, vt ego sentio, commutauit. lex Antonij cum tertiam decuriam addiderit, satis liquet, eorum, qui res iudicarent, ampliorem numerum esse factum. quem rursus & ab Augusto esse auctum, cùm ad tres decurias quartam addidit, facilè cognoscitur. De iudicum ætate legem fuisse, ne quis intra XXX. ætatis annum iudicaret, facilè possum ex eo conijcere, quòd Suetonius de Augusto scripsit: Iudices à 25. ætatis anno elegit, id est, quinquennio maturius, quam solebant. Callistratus quidem iurisconsultus, lege Iulia cautum esse, ait, ne minor annis XX. iudicare cogeretur, néue minorem annis XX. compromissarium iudicem liceret eligere. Sanxit idem eadem lege, vt opinor, de numero patronorū. nam, ante L. Domitij Ahenobarbi, & Ap. Claudij Pulchri consulatum rarò quisquam pluribus, quam quattuor, patronis vsus erat. his consulibus M. Scaurum, de repetundis accusatum, sex defenderunt. Sed, vt existimem hac de re biennio pòst à Magno Pōpeio III. cōsule lege cautum esse, Taciti verbis adducor. is enim in

dialogo de oratoribus ita scriptum reliquit. Transeo ad formam, & consuetudinem veterum iudiciorum. Nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur: & liberæ comperendinationes erant: & modum dicendi sibi quisque sumebat: & numerus neque dierum, neque patronorum cauebatur. primus tertio consulatu Cn. Popeius adstrinxit, imposuitque frenos eloquentiæ. Hac de lege ita loquitur Cicero in Bruto: Lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad caussas simillimas inter se, vel potius easdem noui veniebamus quotidie. Et ad Atticum lib. 13 epist. 47. Verùm, post bella ciuilia, neglecta lege Pompeia, peruentum ad duodecim patronos: eiusque licentiæ modum, à Cæsare dictatore impositum, Pedianus significat. Et fortasse idē Cæsar, qua in lege de numero patronorum, in eadē tulit de ratione iudicandi. quod Gellius lib. XIV. cap. ij. significare videtur his verbis: Atque in rerum quidem diffißionibus, comperendinationibusque, & alijs quibusdam legitimis in rebus ex ipsa lege Iulia, & ex Sabini Massurij, & ex quorundam aliorum iuris peritorum commentarijs commoniti sumus. Legimus etiam apud Priscianū de lege Lætoria, quæ minorem annis XXV. stipulari vetabat. De diebus quoque iudiciarijs leges nominat Vlpianus his verbis: Si feriatis diebus fuerit iudicatum, lege cautum est, ne ijs diebus iudicatum sit, nisi ex voluntate partium. &, quod aliter aduersus ea iudicatū erit, ne quis iudicatū facere, néue soluere debeat: néue quis, ad quem ea de re aditum erit, iudicatum facere cogat. In hoc ordine locum habent leges illæ, quæ & de personis, quæ facinus iudicare possent, & de caussis,

sis, in quibus possent, tum de indicijs, deq; testimonij dicendi potestate agebant. Ac primùm illud ponatur, legibus eos iure iudicandi exclusos non esse, quos ignominia censores notassent. id Cicero significat his verbis in oratione pro Cluētio. In omnibus legibus, quibus exceptum est, de quibus caussis aut magistratum capere non liceat, aut iudicem legi, aut alterum accusare, hæc ignominiæ caussa prætermissa est. timoris enim caussam, non vitæ pœnam, in illa potestate esse voluerunt. & ibidem, paulò pòst: Prætores vrbis, qui iurati debēt optimum quemque in selectos iudices referre, nunquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse duxerunt. postea tamen inductum lege Iulia, vt senatu moti iudicare non possent. quod & lege Cassius, de senatoribus, traditum est: & Paulus quoq;, vt proximè docebimus, significat. Turpi autem iudicio damnatis ademptam esse iudicandi potestatem: idem Cicero in eadem oratione, paulò antè, demonstrat. Quod si, inquit. illud iudicium putaretur, vt cæteri, turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore, ac dignitate priuantur: sic hominibus ignominia notatis neque ad honorem æditus, neque in curiam reditus esset turpia verò, famosaq; iudicia erant, calūniæ, præuaricationis, furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo, pro socio, mādati, tutela, depositi, & alia quædā à Iuliano memorata digest. lib. iij. Famosos etiā non minus, quā qui turpi iudicio dānati essent, Pegasus & Nerua filius eos iudicarunt, qui quæstus caussa in certamina descendissent, aut propter præmiū in scenam prodijssent. athlætas autem, quia ludicrā artem

non facere, sed virtutis gratia exerceri viderentur, infamia liberabant Sabinus & Caßius, quæ scripta sunt apud Vlpianum. Præterea, cùm ab eodem ita traditum sit lib. digest. XLIIX. qui iudicio publico damnatus esset, eum ius accusandi non habuisse, nisi si libertorum, vel patronorum suorum mortem, vel rem suam exequeretur: consentaneum videri potest, eundem iudicandi munere exclusum. quamquàm ad rationem accedit auctoritas. nam ita scriptum post ea comperi apud Marcellum iurisconsultum. Omnes etiam de vi priuata damnatos iudicare lex Iulia prohibebat. qua de re Martianus his verbis lib. digest. XLIIX. De vi priuata damnati pars tertia bonorum ex lege Iulia publicatur: & cautum est, ne senator sit, aut decurio, aut vllum honorem capiat: néue in eum ordinem sedeat, néue iudex sit. Huc illa pertinent, quæ tradita sunt à Paulo iurisconsulto: quæ seruata credimus etiam Reipub. temporibus. nihil enim à iure, aut æquo dissentiunt: Quidam, inquit, lege impediuntur, ne iudices sint: quidam moribus, quidam natura: natura, vt surdus, mutus, & perpetuò furiosus, & impubes, quia iudicio caret: moribus, vt feminæ, & serui: nõ, quia nõ habeant iudicium, sed, quia receptum est, ne ciuilibus fungantur officijs: lege, qui senatu motus est. qui verò possunt esse iudices, nihil interest, in potestate, an sui iuris sint. Cum iudicibus rectè coniungentur testes. itaque subscribemus ea, quæ de testimonio dicendo idẽ Paulus tradidit. Lege, inquit, Iulia, & Papia iudiciorum publicorum cauetur, ne cui inuito denuncietur, vt testimonium dicat aduersus socerum, generum, vitricum,

tricum, priuignum. Caßius etiam Longinus, cuius libri non exstant: sed eorum testimonio Martianus digestorum lib. 1. vtitur: putabat, ei, qui ob turpitudinem senatu motus, nec restitutus esset, non licere neque iudicare, neque testimonium dicere: quia lex Iulia repetundarum ea fieri vetaret. Calumniæ damnatis publico iudicio quid licuerit, satis apertè Papiniani præclara sanè verba demonstrant. Quæsitum, inquit, scio, an in publicis iudicijs calumniæ damnati testimonium iudicio publico perhibere poßint. sed neque lege Rhemmia prohibentur: & leges Iuliæ de vi, repetundarum, peculatus eos homines testimonium dicere non vetuerunt. verùm tamen, quod legibus omissum est: non omittetur religione iudicantium: ad quorum officium pertinet, eius quoque testimonij fidem, quod integræ frontis homo dixerit, perpendere. Mulieribus quoque videtur licuisse testimonium dicere: siquidem, non licuisse de adulterio damnatis, Paulus indicat his verbis: Ex eo, quod prohibet lex Iulia de adulterijs testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur, etiam mulieres testimonium in iudicio dicendi ius habere. Dictũ est de iudicio, & testimonio: superest de indicio. Senatori indicium profiteri saluis legibus non licebat. alijs impunitas dabatur, nec tamen omnibus in caußis, sed proditionis, maiestatis, & si quid huiusmodi: in caussa repetundarũ non dabatur: itaq; nec per indices agi solitam esse legimus. Non est ab hoc genere aliena Mẽmia lex, quæ eorum, qui Reipub. caussa abessent, recipi nomina vetabat. itaq; C. Cæsar, cùm in prouinciam, peracto cõsulatu, abijsset, & ab L. Antistio tribuno pl.

Romæ appellatus esset, appellato collegio obtinuit, cum Reip. caussa abesset, reus ne fieret. at M. Antonius, ille disertus, L. Crassi æmulus in oratoria laude, cùm, quæstor in Asiam proficiscens, Brundusium iam peruenisset litteris certior factus, incesti se postulatum apud L. Cassium prætorem, cuius tribunal, propter nimiam seueritatem scopulus reorũ putabatur, legis Memmiæ beneficio vti noluit, ne sibi malè conscius videri posset statimq; in vrbẽ recurrit, &, caussa dicta, absolutus est. hanc legẽ Cicero significat in oratione in Vatinium, cũ ait: Cùm tibi, vtrum velles, liceret. poterat enim Vatinius, cùm legatus esset, iudicium recusare. quod ei per legem Memmiam licebat. Cur igitur, inquit Cicero, cũ legationis perfugio, quod lex Memmia tibi dabat, vti nolueris. postea, ne caussam diceres, tribunos pl appellasti? Non abhorret à legibus de iudiciis lex illa, quam C. Calpurnio Pisone, M. Acilio Glabrione cos. C Cornelius tribunus pl. tulit, vt prætores ex edictis suis perpetuis ius dicerent: cùm antea, vt quisque auaritia, aut ambitione ducebatur, variè ius dicere consuessent. In iure ciuili & coniugia sunt: de quibus illa fuit admodũ præclara lex, quam à Romulo latam Dionysius & Plutarchus prodidere, vt vxor viro pecuniarũ sacrorumq; omnium esset socia, eiq; si sine liberis & intestato diem obiisset, heres esset: sin filios reliquisset, æqualem cum iis partem possideret: quæ si aduersus virum delinqueret, vir ipse cum propinquis eã iudicaret, &, si aut impudica fuisset, aut venefica in liberos suos, aut etiam vinum ebibisset. (hæc enim omnia Romulus capitalia esse voluit) morte multaret, vel, si mallet, diuortiũ faceret.

ceret. quod si quis alia de caussa vxorem repudiasset, eius bonorum partem ad vxorem pertinere, partem verò Cereri sacram esse iussit. dijs porrò inferis, qui diuortium faceret, sacrificare voluit. ita probas mulieres, & viro obsequenies, tum præmio, tum pœna Romulus affecit. quæ lex ad matrimonij concordiam ita valuit, vt per annos DXX. nullum diuortium in vrbe fuerit. mores enim ad ingenium viri vnaquæque fingebat, eique in omnibus rebus morigera fidem, officiumquè præstabat. Legem etiā video fuisse, illam quidem paulò seueriorē, sed ad augendam viribus ciuitatem vtilissimam, vt, quicunque per ætatem vxorē ducere possent, omnes ducerent, quæq; genita essent, educarent. qua lege factum est, vt maximis cladibus ciuitas affecta, præsertim secundo Punico bello, nunquam tamen penitùs exhauriretur, sed nouos semper exercitus summitteret, adeò, vt extremis illius cedi temporibus, post multas legiones occidione cæsas, tamen supra C. millia ciuiū Romanorū in armis fuerit. Post Romulum Numa quiddā lege sanxit, quod ad tuendam matrimonij fidem ac religionem pertinuit, scripsit enim hæc in pellices, quæ legimus in Gellio: Pellex ædem Iunionis non tangito. si tāgit, Iunoni, crinibus demissis, agnū feminā cædito. quæ Festus eadē narrat. Fuit illa quoq; lex de coniugijs, quam in XII. tab. X. viri scripserunt, ne patricijs liceret cū plebe connubio iungi. quod eo consilio factum est, ne per nuptias reconciliati ijsdem animis contra X. viros, qui deponere imperium nolebant, pro libertate consentirent. quam legem paucis post annis C. Canuleius tribunus pl. abrogauit, lege lata, vt pa-

trum & plebis promiscua connubia essent. in quo tamē patres acerrimè repugnarunt, qui contaminari sanguinem suum, confundi iura gentium ea rogatione arbitrabantur: cùm tamen ad ciuium concordiam, in qua ciuitatum sita salus est, nihil esset vtilius. Legem etiam video fuisse, ne libertinam ingenuus, aut libertinus ingenuam vxorem duceret. nam S.C. Hispalæ Feceniæ libertinæ concessum esse scribit Liuius, vt ei nubere ingenuo liceret. quo patet, libertinis cum reliquis ciuibus cōnubia non fuisse. Postea lege Papia cautum est, vt omnibus ingenuis, præter senatores, eorumq́; liberos, vxores libertinas habere liceret. hoc Iulianus: addit Vlpianus: Si senator libertinam habuerit vxorem, quamuis interim vxor non sit, attamen in ea conditione est, vt, si amiserit dignitatem, vxor esse incipiat. Et Paulus ex lege Iulia subiungit: Qui senator est, quiue filius, nepos proneposue, ex filio, vel ex filia natus, cuius eorum est, eritue, ne quis eorum sponsam, vxorémne sciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quæ ipsa, cuiúsue pater, matérue artem ludicram facit, fecitue: néue senatoris filia, neptisue, ex filio, proneptiue ex nepote, filio nato, nata libertino, eiue, qui ipse, cuiúsue pater, matérue artem ludicram facit, fecitue, sponsa, nuptáue sciens dolo malo esto. Propterea reprehendit in orationibus Cicero M. Antonium, qui libertini hominis, Q. Fadij, filiam vxorem duxerat. Mulierum dotibus cautum eadem lege animaduertimus, ne quis, inuita vxore, dotale prædium, quódue dotis caussa datum esset, alienare posset. Non omittendum, quod apud Callistratum legimus, quinque legibus mulieris damnatæ

dotem

dotem publicatam, maiestatis, vis publicæ, parricidij, veneficij, de sicarijs. Nunc agamus de iure ac libertate ciuium Ro. quo de genere primùm Sacratis legibus, deinde XII. tabulis sancitum est, vt neque priuatis hominibus leges irrogarentur, hoc est, ne priuilegia ferri possent, nec de capite ciuis, nisi comitijs centuriatis, rogari liceret. quod vtrumque memorat Cicero in oratione pro Sextio, & in suas leges libro de legibus tertio transtulit. Legem autem de prouocatione ad populum ter à Valeria familia latam animaduerti: primùm, ab eo, cui Poplicolæ cognomen fuit. is enim consul, eiecto Tarquinio rege, & hanc legem de prouocatione, & duas præterea, vt in eius vita scripsit Plutarchus, pertulit: quarum prior capitis pœnam irrogabat, si quis ad magistratum iniussu populi adisset: altera, ciuium vectigalia sustulit. Sed, quæ de prouocatione fuit, eam tertiò M. Valerius consul diligentius sanxit, adscripta pœna, si quis eum, qui prouocasset, virgis cecidisset, securiue necasset. at qua pœna? hac vna, improbè fecisse. ea tum probitas erat, vt ignominia non minus, quàm acerbissima pœna, timeretur. Postea lex Porcia, quam fortasse M. Porcius Cato, ille maior, in consulatu tulit: etsi neque Plutarchus in eius vita, neque alius, quod meminerim, vllam mentionem facit, ne ciuem Romanũ verberari, necariue liceret: si quis fecisset, graui pœna puniretur, qua in sententia leges alias deinde scriptas esse significat in coniuratione Catilinæ Sallustius, cùm ait: An, quia lex Porcia vetat? at aliæ leges item condemnatis ciuibus non animam eripi, sed exilium permitti iubent. propterea videmus in criminum suspicione seruos

ad eliciendam veritatem torqueri solitos esse, cùm de liberis hominibus quæstionem haberi leges vetarent. quo fiebat, vt ij, qui aliquid supplicio dignum commiserant, seruos, si quos eius culpæ participes, aut conscios habebant, statim liberarent: liberos enim torqueri sciebant non licere. quod cùm magistratus, qui iudicio præerat, antequam fieret, suspicaretur, mittebat ad eũ cuius nomen delatum erat, vt seruos in sua potestate haberet, (sic enim loquebantur) hoc est, ne manumitteret, cùm eos ad confitendam veritatem tormentis cogi vellet. hinc illud apud Liuium lib. IIX. Eo anno Minucia Vestalis suspecta primò propter mundiorem iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cum decreto eius iussa esset sacris abstinere, familiamq; in potestate habere: facto iudicio viua sub terrã ad portam Collinam dextra via strata defossa Scelerato cãpo, cùm enim pontifices fore suspicarentur, vt Minucia, indicium metuens, seruos, à quibus prodi posset, manumitteret: habere eam in potestate familiam iusserunt. ideo & Pedianus in commentario orationis pro Milone, Pompeium ad Milonem significat misisse, vt quosdam seruos, quorum opera in occidendo Clodio vsus esse dicebatur, in potestate sua haberet: Milonem respondisse, ex ijs seruis, quos nominasset, partim neminem se vnquam habuisse, partim manumisisse. postea quoque lege Iulia Augusti cautum est, ne serui vxoris adulterij accusatæ intra LX. dies manumitterentur: idemq; in seruis patris eius constitutum. de quo apud iurisconsultos. Tulit & C. Gracchus tribunus pl. ne de capite ciuium Romanorũ iniussu populi iudicaretur,

retur. qua de lege Plutarchus in eius vita mentionem facit. Fuerunt hoc de genere & illa, quæ ad moderanda iudicia legibus esse cõstituta, significat Cicero in oratione pro domo sua: ne pœna capitis cum pecunia coniũgeretur: ne nisi prodicta die quis accusaretur: vt antè magistratus accusaret intermissa die, quàm multã irrogaret, aut iudicaret: vt esset accusatio trium nundinum, prodicta die, qua iudicium esset futurum. repẽtina enim accusatione reos opprimi, iniquum, & graue visum est. Fuere & de sepulchris leges, quorum iura Romanis sacra fuisse, antiquæ legis illa verba declarãt: Vbi corpus de mortui hominis cõdas, sacer esto. & illa: Ne quis vestibulum aditúmue ad sepulchrũ vsu capito, neu bustũ violato. & illa: Deorum manium iura sancta sunto. quod & postea seruatũ esse, irrogata violantibus pœna, posteriores iurisconsulti Vlpianus, Paulus, Caius tradiderũt. In vrbe sepeliri, neque ante XII. tab. vsitatum fuit, & deinde lex ipsa XII. tab. vetuit his verbis: In vrbe ne sepelito, néue vrito. Illa omnium antiquissima, quam à Numa Rege latã memorat Festus, ne iusta fierent ei, qui fulmine occisus esset, néue is supra genua tolleretur. quasi ictus fulmine infensus Ioui videretur esse. id autem opinor, tum vt ab oculis viuentium cadauera, quæ mæstitiam animis inferunt, quamprimùm amouerentur: tum ne cœlum illud vrbanum, vnde proximè spiritus duceretur, tætro putrescentium corporum nidore corruptum, pestem aliquã importaret. quod autem à docto & diligenti viro scriptum est, ante XII. tab. consuetudinem fuisse, vt intra vrbem mortui sepelirentur: id refelli videtur à Cicerone, qui

ne, qui lib. II. de legibus ita scriptum reliquit: Credo fuisse aut eos, quibus hoc ante hanc legem virtutis caussa tributum est, vt Poplicolæ, vt Tuberto. quod eorum posteri iure tenuerunt: aut eos, si qui hoc, vt C. Fabricius, virtutis caussa soluti legibus, consecuti sunt. planè significat etiam antè XII. tab. intra vrbem sepeliri nō licuisse: siquidem Poplicolæ, & Tuberto virtutis caussa tributum est. quod ipsum & Dionysium confirmat, & Plutarchus in Poplicola, his ferè verbis, aut certè hac sententia: Decretum est, vt intra vrbem iuxta Veliam sepeliretur, vtiq; eius posteris idem ius esset: qui tamen ætate nostra eo iure non vtuntur: sed, vbi quis de genere Valerio mortuus est, cadauere in eum locum, vbi Poplicola sepultus est, delato, extollitur accēsa fax: deinde eadem demittitur. quo genere quandam vetusti iuris imaginem ostendunt: vt perspicuum sit, eo se, si velint, vti posse. Seruius quidē, vbi explanat illud Virgilij, Aen. lib. XI. Finitimos tollunt in agros, vrbiq; remittunt, Duilio consule primum à senatu decretum esse ait, ne quis in vrbe sepeliretur. quod imperatores quoque Hadrianus, & Antoninus Pius renouarunt: & fuisse hanc veterem consuetudinem, patet in l. mortuorum, c. de religiosis, & sumptibus funerum. Vestalibus tamen, intra vrbem sepeliri, nunquam non licuit. nullis enim legibus tenebantur ideò etiam nocentes intra vrbem in campo Scelerato sepulchrum habebant. idemq; ius imperatoribus fuit. Hæc idem Seruius. Datum etiam decreto senatu ijs, qui triumphassent, vt, cū eorum corpora extra vrbem cremata essent, in vrbem ossa & cineres referrentur, humiq; mandarentur. hoc

Pyrrho-

Pyrrhonem Lyparæum scripsisse tradit Plutarchus in libro Romanarum rerum. Sumptum in mortuis & lamentationem 12. tab. sustulerunt. quo vtroque in genere stultè nimis, & pueriliter hodie peccatur cætera, quæ scripta sunt in 12. tab. quæ ad hoc genus pertinent, quia lib. 2. de legibus à Cicerone commemorãtur, huc transferre non necesse duximus. illa, quæ ab aliis scripta obseruauimus, de sepulchrorum ratione adscribemus: ac primum hoc, in agris sepulchra fuisse: in agri venditione iura tamen sepulchrorum penes eum, qui venderet, remansisse, eumq; sibi tantum agri in venditione excepisse, quantum adeundo sepulchro satis esset: quod qui non faceret, ei summo probro ac turpitudini fuisse. vnde in oratiõe Ciceronis pro Roscio Amerino: Cui de tanto patrimonio ne iter quidem ad sepulchrũ patrium relictum est. hac autem ipsa de re Pompeianus iurisconsultus ita scripsit: Dominis fundorum, in quibus sepulchra fecerint, etiam post venditos fundos adeundorum sepulchrorum ius est. tum igitur in agris, tum iuxta militares, vel publicas vias, vel cadauera, vel, si cremata essent, cineres condebantur. nam & sepeliendi cadaueris, & cremandi consuetudinem fuisse, indicat illud in xij tab. In vrbe ne sepelito, néue vrito. & illud, quod in II. de legibus scripsit Cicero: P. Cornelium Africanum sepultum esse, L. Cornelium Syllã primum è Corneliis cremari voluisse. Sepeliri autem antiquius fuisse, quàm cremari, Plinius lib. VII. cap. LIV. declarat his verbis: Ipsum cremari, apud Romanos non fuit veteris instituti. terra condebantur. at, postquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc

tunc institutum. & tamen multæ familiæ priscos seruauere ritus: sicut in Cornelia nemo ante Syllã dictatorem traditur crematus, idq; voluisse veritum talionem, eruto C Marij cadauere hæc Plinius: cui, quod ante XII. tab in more fuerit, id vetus non videri, mirum est Cremandi consuetudo vsque ad Antoninorũ imperatorum ætatem perdurauit. rursus terra condi cœptũ est. Illud ex Festo Põpeio scitu dignũ, antè quã cadauer ad pyram deferretur, digitũ abscissum esse, vt reliquo corpore perusto, ad eum iusta fierent. Cadauere pyræ imposito, qui propinquitate mortuo deuinctus artißimè fuerat, is auersus rogo facem accensam inferebat, Legimus & illud, maiores natu, ad tubas: minores, ad tibias, ad sepulchrum esse delatos: qui verò claris maioribus orti essent, his eorum imagines in funere prælatas. addit Seruius Honoratus, ante sepulchrũ aram fieri solitam: quod & Cicero in epist. ad Att. significat. tametsi non aram modò, sed fanum filiæ mortuæ cogitabat. At fuisse definitum in sepulchrorum exstructionem sumptum, indicat idem, cùm ad eundem scribit, lib. xiij his verbis: Nunquam mihi venit in mẽtem, quo plus insumptum in monumentum esset, quam nescio quid, quod lege conceditur, tantundem populo dandũ esse. Signum hominis sepulti non vnum fuit, nã & lapis, & tegula, & cespes, & tumulus, & cippus sepulturæ locum indicabant De fenore leges multæ fuerunt ad auaritiam coërcendã vnã Liuius lib. vij. nominat, quã C. Marcio, Cn. Manlio cos. duo tribuni pleb. M. Duillius, L. Menenius de vnciario fenore tulerunt: id quod iã antea lege XII. tab. cautum esse, tradit Tacitus

citus

citus lib. V. nec multò pòst, ne quis semunciario fenore amplius exerceret, latum est: quod lib. vij. Liuius prodidit. & aliquot post annis tulisse ad populum L. Genucium tribunũ ple. ne fenerari liceret, idem Liuius à quibusdã proditum esse tradit. sed, vt est hominum genus lucri appetens, cùm via fraudis inita esset, vt in socios, qui non tenebantur ijs legibus, nomina transcriberentur, M. Sempronius tribunus pl. L. Cornelio, Q. Minucio cos. legẽ tulit, vt cum socijs ac nomine latino pecuniæ creditæ ius idẽ, quod cum ciuibus Romanis, esset. De creditis pecunijs, ob vnius feneratoris libidinem & crudelitatem, qui nexum debitorẽ formosum adolescentem, de stupro recusantem, verberibus lacerauerat, C. Petilius, L. Papirius Mugillanus lege sanxerũt, ne quis, nisi noxam meruisset, donec pœnã lueret, in cõpedibus aut in neruo teneretur. pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esse. idem à posterioribus sancitum. Feneratores autem olim quadrupli, fures dupli condemnatos, ex quo patet peiorem apud veteres habitum feneratorem, quam furem, apud Catonem in lib. de re rustic. scriptum est. Sylla dominante, L. Valerius Flaccus consul de quadrãte, creditoribus soluendo, legẽ tulit: hoc est, vt terni nũmi pro cẽtenis in anno penderentur. quod factũ Velleius, vt iniustum reprehendit in historia sua: quia, cùm ipsum fenerari non honestum sit, idq; etiam leges vetuerint, Flaccus de quadrãte sua lege concedebat. Postea, sensim leges vsu vincente, ad centesimas menstruas peruentum est. quam inter vsuras grauissimam fuisse, ex epist. ad Att. lib. 1. cognoscitur. Vnciarium aũt fenus pro centẽnis

erant

erant singuli anni: quæ sæuissima fuit vsura. Licinia consularis, à Licinio Lucullo, Asiæ proconsule, ad leuandam ære alieno prouinciam lata, primùm sanxit, ne supra centesimam iure fenoris solueretur: deinde, ne maiores essent vsuræ, quā quibus veteri iure pecuniæ antea credebantur: postremò, in quo debitoribus consultum est maximè, ne creditoribus à debitore fenoris nomine plus omninò liceret accipere, quam quanta fructuum creditoris quarta pars esset. Sunt & illæ duæ de iure ciuili, Cæcilia Didia, Iunia Licinia, vtraque consularis. Cæciliam Didiam tulerunt Q. Cæcilius Metellus, T. Didius cos. anno ab V.C. D.CLV. Iuniam autē Liciniam D. Iunius Silanus, L. Licinius Murena cos. āno ab V.C. D CXC. nam & Cicero eam consularem videtur agnoscere, cùm ad Cæciliā Didiam adiūgat: &, latam Ciceronis ætate, indicant illa verba in oratione V. in Antonium: Vbi pœnæ recenti lege Iunia & Licinia? De Cæcilia Didia primum illud pono, quod video minus esse animaduersum: ab his consulibus non vnam legem, sed duas diuersa sententia esse latas. id ego, cùm Ciceronis loca contulissem, diligenterq́; considerassem, facilè potui coniicere. nam in oratione pro domo sua ita scripsit: Quæ est quasi alia vis, quæ sentētia Cæciliæ legis & Didiæ, nisi hæc, ne populo necesse sit in coniunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere: aut id, quod velit, repudiare? quibus verbis hāc Cæciliæ Didiæ sententiam fuisse constat, ne diuersis de rebus lex ferretur. at in eadem oratione de alia Cæcilia Didia mentionem fieri, ex ea re, qua de Cicero loquitur, intelligo. loquitur autem de trinundino, quod in

in seruanda lege ferebatur; & M. Drusi leges, quod in ijs ferendis trinundini habita ratio non esset sublata à senatu significat. verba sunt hæc: Hora fortasse sexta questus sum in iudicio, cùm C. Antonium, collegā meū defenderem, quædam de Repub. quæ mihi visa sunt ad illius miseri caussam pertinere. hæc homines improbi ad quosdam viros fortes longè aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. hora nona illo ipso die tu es adoptatus. si, quod in cæteris legibus trinūdinum esse oportet, id in adoptione satis est trium esse horarum: nihil reprehendo sin eadem obseruanda sunt, vt decreuit senatus M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam, & Didiam latæ essent, populum non teneri: iam intelligis, omni genere iuris, quod in sacris quod in auspicijs, quod in legibus sit, te tribunum pleb. non fuisse? Quid? illa quæ scripta sunt in oratione V. in Antonium, nónne satis apertè declarant, legem Liciniam de tempore sanxisse, quod in ferenda lege seruari oporteret? quæ, quo res pateat illustrius placet recitare. Tulerunt, inquit, tribuni pleb. de prouincijs cōtra acta Cæsaris, ille biennij, iste sexennij. num etiam hanc legem populus Ro. accepit? quid? promulgata fuit? quid nónne antè lata, quā scripta? nónne antè factam vidimus, quàm futuram quisquam est suspicatus? vbi lex Cæcilia & Didia? vbi promulgatio trinundinum? vbi pœna recenti lege Iunia & Licinia? quo in loco quia Cæciliam Didiam cum Iunia Licinia coniungit, quæ ijs, qui trinundinum nō seruassent, pœnas irrogabant, propterea libr. II. epist. ad Att. vbi Ceciliæ Didiæ pariter & Iuniæ Liciniæ mentio simul fit, de hac Cæcilia Didia, quæ tempus legum latoribus

toribus definiebat, non de illa, quæ diuersis de rebus legem ferri vetabat, opinor intelligendùm. Nunc de Iunia Licinia agamus. hæc, non planè video, quid sanxerit. nam quod aiunt nonnulli, eam, festis diebus cum populo agi, aut legem aliquam promulgari, vetuisse: id à quo libro didicerint, non inuenio. nemo enim ex ijs, quorum scripta æneis typis diuulgata circumferuntur, id memoriæ mandauit. & vt apertè meam sententiam pronunciem, quàm peritiores iudicabunt: vereor ne, quicunque ille fuit, ex ijs verbis, quæ sunt in oratione pro Sextio, inductus sit in errorem. sunt autem hæc. Iisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent: ne quis obnunciaret, ne quis legi intercederet, vt omnibus festis diebus legem ferri liceret, lex Aelia, lex Fusia ne valeret. quæ nō ad Iuniam Liciniam, sed ad Fusiam pertinent. Fusia enim non omnibus diebus festis, sed ijs tantum, qui comitiales essent, leges ferri iubebat. quod iam antea, in ordine legum de comitijs, demonstratum est. quæ fuit igitur, dicet aliquis, Iuniæ Liciniæ sententia? fortè hæc, vt ijs, qui trinundinum in ferenda lege non seruassent grauiores quam lex Cæcilia Didia sanxisset, pœnæ irrogarentur. id, puto, declarant illa verba in Antonium, quæ etsi antè recitauimus, iterare tamen, quia postulat locus, non alienum videtur. Vbi, inquit, lex Cæcilia & Didia? vbi promulgatio trinundinum? vbi pœna recenti lege Iunia & Licinia? Fuit alia Licinia non recens consularis, sed vetus tribunicia, & eiusdem generis Aebutia: quibus hoc rogatum, vt potestas nulla curatione non modò ijs, qui de aliqua curatione, aut pote-

potestate tulissent, sed nec eorum collegis, cognatis, affinibus mandaretur. Est autem illud animaduertendũ, duas fuisse diuersis de rebus Aebutias leges, hanc, de qua mentionem facit Cicero in agraria II. quæ cum Licinia idem sanxit: & illam, quæ XII. tab. correxit, quã Gellius lib. XVI. cap. X. nominat. Sunt & de iure ciuili Atinia, Furia, Fusia, de quibus mentionem facit Cicero lib. in Verrem III. & de ciuiũ iure omnes fuisse criminum capitalium, publiciq; iudicij nihil attigisse, Pedianus asserit. Atiniam de vsucapionibus fuisse, ne furtiua res vsu capi posset, sed eius rei perpetua esset auctoritas, tũ iurisconsultorũ libri, tum Gellius lib. XVII. cap. VII. declarat. etiã lex Iulia, & Plautia, de quibus agetur inter crimina, quasi Atiniæ subscribentes, rẽ vi possessam vsu capi prohibuerunt. Furiam eam fuisse puto, quam de testamentis esse latam, suprà dixi, ne cui plus, quã M. nummum, legari posset: alioquin eius, quod amplius legatũ esset, quadruplum restitui debere. Fusiæ sententententiam nemo significat. nisi si Furiam & Fusiam eandem putemus: quia Fusios, & Valesios, pro Furijs, Valerijs, veteres dicebant. De ciuitate, quin vel à primis Reip temporibus latæ leges multæ sint, dubitare non licet: sed earum nomina vetustas deleuit. duarum exstat mentio apud Liuium. prior sanxit, vt socij ac Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, ciues Romani fieri possent. posteà, cùm ei legi fraudẽ socij facerent, altera lex, sociarum ciuitatũ petentibus legatis, lata est, ne quis quẽ, ciuitatis mutãdæ caussa, suũ faceret, néue alienaret. Aliæ deinde leges, vt res, aut hominum volũtas tulit, latæ sunt, Seruilia,

Licinia Mucia, Iulia, Plautia, Papiria, Petronia, Papia. Seruilia fortasse prætoria fuit, aut tribunicia, à C. Seruilio Glaucia lata, qui cum L. Saturnino tribuno pl. in prætura occisus est. patet enim, hanc legem ante Muciam Liciniam rogatam esse. quod Cicero in ea pro Balbo declarat his verbis: Quòd si, acerbißima lege Seruilia, principes viri, ac grauißimi & sapientißimi ciues hanc Latinis, id est fœderatis, viam ad ciuitatem populi iussu parere paßi sunt: neque in his est hoc reprehensum Licinia & Mucia lege, cùm præsertim. & quæ sequuntur. Huius legis hæc sententia fuit. vt Latini, senatoribus Romanis damnatis, ciues ipsi Romani fierēt. Licinia & Mucia consularis fuit. L. Craßi & Q. Scæuolæ, vt socij Latini, qui se pro ciuibus Romanis gererent, cùm re vera non essent, in suarum ciuitatum iura redigerentur. qua lege ita alienati sunt Italorum animi, vt Italici belli, quod post triennium exortum est, ea vel maxima caussa fuerit. hoc spectauit Cicero, cùm dixit in oratione pro C. Cornelio: Legem Liciniam & Muciam de ciuibus regundis, video constare inter omnes, quam duo consules omnium, quos vidimus, sapiētißimi tulissent, non modo inutilem, sed perniciosam Reipub. tulisse. quo in loco paulò fusius historiam narrat Pedianus interpres: Cum, inquit, summa cupiditate ciuitatis Romanæ Italici populi tenerentur, & ob id magna pars eorum pro ciuibus Romanis se gereret: necessaria lex visa est, vt in suæ quisque ciuitatis ius redigeretur. verùm ea lege ita alienati animi sunt principum Italicorum populorum, vt ea vel maxima causa belli Italici, quod post triennium exortum est, fuerit.

Idemq; Cicero de officijs: Esse, inquit, pro ciue, qui non sit ciuis, rectum est non licere, quam tulerunt legem sapientißimi consules, Craßus, & Scæuola. Vnam tamē hæc lex habuit exceptionem, vt non omnes planè in suarum ciuitatum iura redigerentur, sed omnes præter eos, qui ciuitatem Romanam lege Seruilia essent consecuti. id mihi demonstrarunt facilè illa, quæ iam recitaui, Ciceronis verba pro Balbo. Iulia lata est à L. Cæsare consule, P. Rutilij collega. ea sanxit, vt ijs, qui, bello Italico exorto, in fide manserant, (manserant autem omnes Latini) & ijs, qui in amicitiam posteà redijssent, ciuitas daretur. ita primùm Latini, deinde etiam Italici omnes, cùm ad amicitiam populi Roma. redijssent, ciuitate donati. Iulia autem dicta, quia solus eam Cæsar, cùm eius collega Rutilius in prælio esset occisus, ex S. C. tulit. Huius legis beneficio coloniarum omnium, & municipiorum, quæ in Italia fuerunt, æquata iura sunt, non vt legibus Romanis æquè vterentur, (nam coloniarum duntaxat Romanarum hoc fuit: municipia suis legibus, atque institutis viuebant) sed vt æquè ius illud ciuium Romanorum, ferendi scilicet suffragij, & adipiscendorum magistratum, obtinerent. quod antea municipijs, & Romanis colonijs licuerat, Latinis verò colonijs, & Latino populo non itē. postea sublatam hanc legem licet opinari, cùm dicat Suetonius, homini Latino ius Quiritum à Claudio Imperatore propositum. nisi si hoc intelligas: omnibus id propositum, qui tantùm Latij ius haberent: cuiusmodi erant omnes extra Italiam Latinæ coloniæ, omniaq; municipia, quæ ius Latij habent, ius autem Quiritum

nondum essent assecuta. legis enim Iuliæ beneficium intra terminos Italiæ continebatur. Plautia Papiria, quod ego sciam, à nemine nominatur: mihi tamen ea, quam Cicero nominat in oratione pro Archia, cùm ait: Data ciuitas Siluani lege, & Carbonis, Plautia & Papiria videtur fuisse, lata à duobus eiusdem anni tribunis ple. M. Plautio Siluano, C. Papirio Carbone, C. Carbonis, eloquentissimi viri, filio, sexennio postquã Crassus & Scæuola legem eam tulerant, de qua suprà mentionem fecimus. nam Siluanũ Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. tribunatũ gessisse, Pedianus docet. Carbonem aũt eodem anno tribunum pl. fuisse, ex eo suspicari licet, quòd eum post M. Liuij mormortem, qui Philippo & Cæsare cos. est interfectus, tribunatum administrasse, Cicero in Oratore significat his verbis: Me stante C. Carbo C. F. tribunus pl. in concione dixit: O M. Druse, patrem appello: tu dicere solebas sacram esse Remp. quicunque eã violassent. ab omnibus esse ei pœnas persolutas. patris dictum sapiens temeritas filij comprobauit. præterea, cùm à duobus eiusdem anni consulibus non esse latam hanc legẽ, satis liqueat, quia Siluanus & Carbo collegæ in cõsulatu nũquam fuerunt: necesse est à duobus tribunis ple. latam existimare: quòd si à tribunis pl. sequitur, vt ab ijs duobus potiùs, quos nominaui, quàm ab alijs: vt tamen de secundo Carbonis tribunatu intelligamus. nam primũ cum Q. Vario, C. Curione, Q. Metello, Cn. Pompeio gessit, Cæsare & Lupo cos. vt ex Ciceronis Bruto patet. Eius legis hæc sentẽtia fuit, vt adscriptis in fœderatas ciuitates ciuitas daretur, ita, si tum, cùm lex ferebatur,

batur, in Italia domicilium haberent, & si sexaginta diebus apud prætorem essent professi. Post hanc legem Petronia, vt opinor, secuta est. latā enim ante Papiam patrum ætate, vt peregrini vrbe prohiberentur, Cicero de officijs ostendit. Petronius, inquit, apud patres nostros, Papius nuper. Sed Papiam post eam esse latam, quam à Siluano & Carbone rogatam dixi, idem Cicero & in oratione pro Archia significat his verbis: Quid? cùm cæteri non modò post ciuitatem datam, sed etiam post legem Papiam aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint: hic, qui nec nec vtitur quidē illis, in quibus est scriptus, quòd semper se Heracliensem esse voluit, reijcietur? ex quo primùm de tempore, deinde de sententia legis Papiæ docemur: de tempore, latam esse post eam, qua ciuitas data est, quàm à Siluano & Carbone rogatam ostendimus: de sententia, pœnam esse irrogatam ijs, qui dolo in tabulas municipiorum irrepsissent, vt ex eo, legis Plautiæ, & Papiriæ beneficio, ciues Romani fieri possent. nā adscriptis, vt dixi iam, in fœderatas ciuitates aditas ea lege in ciuitatem Romanam dabatur. Verùm nemo apertiùs Dione historico huius legis & sententiam, & tempus ostendit, ait enim disertè lib. xxxvij. latam esse à C. Papio tribuno ple. anno ante L. Cæsaris & C. Figuli consulatum, id est Cotta & Torquato cos. biennio ante Ciceronem consulem: sancitum autem ea lege, vt omnes peregrini, præter Italos, vrbe excederent. Valerius Max. M. Perpernæ patrem, hac damnatum, pristinas in sedes redijsse tradit, amissa ciuitate Romana, in quam contra leges irrepserat. Aliæ videntur de

ciuitate fuisse leges, quas Cicero pro Balbo significat his verbis: Num fundos populos Latinos factos arbitramur aut Seruilia lege, aut cæteris, quibus Latinis hominibus erat propositum aliqua ex re præmium ciuitatis? Subiungatur lex Cæcilia de vectigalibus tollendis, quod affine quiddam habet superioribus legibus. tulit eam Q. Cæcilius Metellus Nepos prætor, vt apud Dionẽ lib. XXXVII. scriptum est. quid cautum sit, idẽ Dio satis planè significat. Cùm enim, inquit, ciuitati, ac reliquæ Italiæ molesta, nec iam ferenda vectigalia viderentur: Metellus Nepos prætor, ea lege lata, inuito senatu sustulit. Et Cicero libr. II. epist. ad Atticum: Portorijs Italiæ sublatis, agro Campano diuiso, quod vectigal superest domesticum, præter vicesimam? Maniliæ legis mentio reperitur, de finibus per singulos arbitros regendis: & Maniliæ, in eos quorum consilio Iugurtha senatus decreta neglexisset, quiq; ab eo in legationibus, aut imperijs pecunias accepissent, qui elephantos, quiq; perfugas tradidissent: item, qui de pace aut bello cum hostibus pactiones fecissent. quàm legem tulit C. Mamilius Limetanus tribunus pl. eamq; Cicero de legibus, in Bruto, & Sallustius in Iugurthino memorãt habet autem argenteum nummum vir clarissimus, antiquitatis benè peritus, Andreas Lauretanus, ita inscriptum. C. MAMIL. LIMETAN. Legem de multis primam tulerunt duo Consules T. Menenius Lanatus & Sestius Capitolinus consules. ea lege sancitum est, vt peculatus pœna grauissima esset duarũ ouium, & triginta boum: quod à Festo traditum est. Postea lex Ateria cum alia, tum hoc sanxit, vt multa-

rum

rum dicendarum non, vt antè, consulum dūtaxat, sed omnium esset magistratuum. hanc legem & à Gellio, simodò Gellius ita scripsit, & ab ijs, qui Gellij testimonium secuti sunt, falsò nominatam aterinam existimo. opinor enim Ateriam, legem, non Aterinam, fuisse, quam Sp. Tarpeius Montanus Capitolinus, & A. Aterius cos. tulerint. quod videtur confirmare Festus Pompeius qui de Tarpeia lege scribit his verbis: Posteaquā ære signato populus Rom. vti cœpit, Tarpeia lege cautum est, vt bos centussis, ouis decussis æstimaretur. quā Tarpeiam Festus, eandem Gellius Ateriam (sic enim est legendum) appellat: quod, cùm à duobus eiusdem anni consulibus esset lata, vtrius nomine vocaretur, nihil interesset. nec est ab re, vt id ita esse constet, ipsius Gellij verba recitare, sic enim lib. XI. cap. 1. scriptum reliquit: Timæus in historijs, quas oratione Græca de rebus populi Ro. composuit, & M. Varro in Antiquitatibus rerum Romanarum, terram Italiam de Græco vocabulo appellatam, scripserunt, cùm boues Græca veteri lingua ἰταλοὶ vocitati sint quorum in Italia magna copia fuerit, bucetaq; in ea terra gigni, pasciq; solita sint complurima: coniectare autem ob eandem caussam possumus, quòd Italia tunc esset armentosissima, multam quoque, quæ appellatur suprema, institutam, in singulos dies duarum ouium, triginta boum pro copia scilicet boum, proq; ouium penuria. sed quoniam, cùm eiusmodi multa pecoris, armentiq; à magistratibus dicta erat, abigebantur boues, ouesq; aliàs pretij parui, aliàs maioris: eaq; res faciebat inæqualem multæ punitionem: iccircò postea lege Ateria constituti

sunt in oues singulas æris deni, in boues æris centeni. Papiriam quoque Iuliam consularem item de mode multarum esse latam, ex Liuio cognoscitur. Multam autem videntur ij tantùm indixisse, apud quos legis erat actio. quod apud iurisconsultos, l. tertia, c. de modo multarum, constat, & in eod. tit. multarum coartata est licẽtia. Tres etiam de nummis leges, omnes, vt opinor, tribunicias, à Plinio video nominatas, Papiriũ de assibus, vt, qui vnciales erant, semunciales fierent: Liuiam, vt octaua æris pars argento misceretur: Clodiã, vt Victoriati, quod antea nummi genus, ex Illyrico aduectum, mercis loco habebatur, percussi, &, quod indicat ipsum nomen: Victoriæ imagine signati, in vsu essent. Atq; ex his legibus licet conijcere, nouum nummũ nisi lege nullũ Romæ esse percussum, aut in pondere, pretióue mutatũ, vt cũ as ex librali factus est duarum vnciarũ: quod significat Plinius cùm ait: Pondus æris imminutum primo Punico bello, cum impẽsis Respub. non sufficeret: constitutumq;, vt axes sextantario pondere ferirentur. est enim sextans sexta pars libræ. idemq; de asse postea, primum vnciali, deinde semunciali facto, deq; denario à decem assibus ad sexdecim, quinario à quinq; ad octo. HS. à dupondio ac semisse ad quattuor deducto, videtur existimandũ. Sempronia C. Gracchi, tribunicia, de frumento pauperibus semissibus & trientibus distribuendo. iubebat vt frumẽtum publicè emeretur, singulisq; mensibus per singulas tribus vilissimo pretio plebi diuideretur. eratq; locus Romæ constitutus, in quo frumentum publicum asseruabatur vna cum legibus frumentarijs, qui dicebatur,

Hor-

Horrea Sempronia. Fabia de sectatorum numero, Cincia de donis & muneribus nominantur, illa contra ambitionem, hæc aduersus auaritiam. ac de Cincia Liuius lib. XXXIV. Quid, inquit, legem Cinciam excitauit de donis & muneribus, nisi quia vectigalis iam, & stipendiaria plebs esse senatui cœperat? Tacitus autem libro XIII. Patres legem Cinciam flagitant: qua cauetur antiquitus, ne quis ob caussam orandam pecuniam, donúmue accipiat. & infrà eodem libro: Cincia lex aduersus eos, qui pretio caussas orauissent. libro autem XV. Oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus Iulias leges, magistratuum auaritia Calpurnia scitā pepererunt. Hanc legem Festus muneralem esse dictam significat. quod autem addit: Qua Cincius cauit, ne cui liceret munus accipere, non de omnibus generatim, sed de patronis tantùm accipio. alioqui, Festum errasse, dicendum esset. Eiusdem legis mentio fit à Cicerone lib. 1. epist. ad Attic. & libr. 1. de oratore. Sed primus omnium ob defensum negotium, vt ait Ammianus lib. 30. pecuniam accepit Antipho Rhamnusius. postea Claudius Imperator vsque ad X. HS. capi permisit: quod & Nero confirmauit. qua de re testē habemus Suetoniū: cui subscribit lib. 11. Tacitus. & Plinius in 6. epist. ad Rufum. iurisconsultis permissum videtur capere vsq; ad C. aureos. l. 1. versic si cui cautum. de varijs, & extraordinarijs cognitionibus. Priuati sumptus non sunt ab ijs, qui Reip. præsunt, negligendi. domus enim exhauriuntur: & ex domibus ciuitas cōstat: itaq; valere non potest, quasi corpus aliquod, mēbris malè affectis. propterea leges sumptuariæ multæ

multæ ad coercendam luxuriam diuersis temporibus, omnes vtilißimæ, latæ sunt, vt de modo supellectilis domesticæ, funerum, cenarum, alioq; degenere. Publiũ quidem Cornelium Rufinum, à quo L. Sylla dictator originem duxit, strenuum ducem, bis consulatu & dictatura functum, Plutarchus, Valerius, & Gellius motum senatu narrant à censoribus C. Fabricio Luscino, Q. Aemilio Papo, quod eum comperissent argenti facti, hoc est, vasorum argenteorum, (sic enim Q. Mucius, vt ait Vlpianus, definit) decem pondo habere. Et de sumptibus mulierum C. Oppius tribunus ple. tulit, ne qua mulier plus semuncia auri haberet, neu vestimento versicolori vteretur, néue iuncto vehiculo in vrbe, oppidóue, aut propius inde M. passus, nisi sacrorum publicorúm caussa veheretur. Fuit etiam lex Metilia, qua ratio poliendarum vestium fullonibus præscribebatur. hanc ego mendose opinor nominari Metellum apud Plinium, lib. XXXV. leges enim à nomine, non à cognomine, vocabantur. & hũc Polybus μετίλιον appellat. ea lata est anno ab V. C. DXXXIII. siquidem, vt ait Plinius, dedere ad populum ferendam C. Flaminius & L. Aemilius censores. De moderando autem funerum sumptu legem tulit Sylla dictator: qui tamen in funere Metellæ coniugis præscriptum sua lege modũ transgressus est. De sumptibus in cenas tribunicia C. Orchij, consulares, C. Fannij, T. Didij, P. Licinij Craßi Diuitis, L. Cornelij Syllæ, M. Aemilij Lepidi: rursus tribunicia Q. Antij Restionis, consularis C. Iulij Augusti. quibus de legibus, videntur ea subscribenda, quæ scripta sunt apud Macrobium, vt, quid singulæ sanxerint, cognoscatur.

gnoscatur. Prima, inquit, omnium de cenis lex ad populum Orchia peruenit: quam tulit C. Orchius tribunus ple. de senatus sententia, tertio anno, quàm Cato censor fuerat. cuius verba, quia prolixa sunt, prætereo. summa autem eius præscribebat numerum conuiuarū. & hæc est lex Orchia, de qua Cato mox orationibus suis vociferabatur, quod plures, quàm præscripto eius cauebatur, tum ad cenam vocarentur. cumq; auctorē nouæ legis aucta necessitas imploraret, post annum XXII. Fannia lex lata est, anno post Romam conditā, secundum Gellij opinionem, DLXXXIIX. de hac lege Sammonicus Serenus ita refert. Lex Fannia, sanctissimi Augusti, ingenti omnium ordinum consensu peruenit ad populum. neque eam prætores, aut tribuni, vt plerasque alias, sed ex omni bonorum consilio & sententia ipsi consules pertulere: cùm Respub. ex luxuria conuiuiorum maiora, quàm credi pat est, detrimenta pateretur. siquidem eò res redierat, vt gula illecti plerique ingenui pueri, pudicitiam, & libertatem suam vendicarent: plerique ex plebe Romana vino madidi in Comitium venirent, & ebrij de Reip. salute consulerent. Hæc Sammonicus. Fanniæ legis seueritas in eo superabat Orchiam legem, quod in superiore numerus tantummodo cenantium cohibebatur, licebatq; secundum eam vnicuique bona sua inter paucos consumere: Fannia autem & sumptibus modum fecit assibus centum: vnde à Lucilio poëta festiuitatis suæ more, Centussis vocatur. Fanniam legem post annos decem & octo lex Didia consecuta est. eius ferundæ duplex fuit caussa, prima, & potissima: vt vniuersa Italia, non sola vrbs,

la vrbs, lege sumptuaria teneretur, Italis existimantibus Fanniam legem, non in se, sed in solos vrbanos ciues esse conscriptam: deinde, vt non soli, qui prandia cenásue maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad eas vocati essent, atq; omninò interfuissent, pœnis legis æquè tenerentur. Post Didiam Licinia lata est à P. Licinio Crasso Diuite. cuius ferundæ, probandæq; tantùm studium ab optimatibus impensum est, vt S.C. iuberetur, vt, ea tantummodo promulgata, prius quàm trinundino confirmaretur, ita ab omnibus obseruaretur, quasi iam populi sententia comprobata. lex verò hæc, paucis mutatis, in plerisque cum Fannia congruit. in ea enim ferenda quæsita est noua legis auctoritas, exolescente metu legis antiquioris, ita Hercules, vt de ipsis XII tab. factum est. quarum vbi contemni antiquitas cœpit, eadem illa, quæ legibus cauebantur, in alia latorum nomina transierunt. sed legis Liciniæ summa, vt Kalendis, nonis, nũdinis Romanis cuique in dies singulos XXX. duntaxat asses eundi caussa consumere liceret: cæteris verò diebus, qui excepti non essent, ne amplius apponeretur, quàm carnis aridæ pondo tria, & salsamentorum pondo. Secuta est, non ita multis post annis, lex Cornelia, & ipsa sumptuaria, quam tulit L. Cornelius Sylla dictator: in qua non conuiuiorum magnificentia prohibita est, nec gulæ modus factus, verũ minora pretia rebus imposita, & quibus rebus dij boni, quamq; exquisitis, & panè incognitis generibus deliciarum? quos illic pisces, quasq; offulas nominat? Sylla mortuo, Lepidus consul legẽ tulit & ipse cibariam. Cato enim sumptuarias leges cibarias appellat. Dehinc, paucis

paucis interiectis annis, alia lex peruenit ad populum, ferente Antio Restione: quam legem, quamuis esset optima, obstinatio tamen luxuriæ, & vitiorum firma cõcordia, nullo abrogante, irritam fecit. illud tamen memorabile de Restione, latore ipsius legis fertur, eum, quoad vixit, foris postea non cenasse, ne testis fieret cõtemptæ legis, quam ipse bono publico pertulisset. Hæc Macrobius: addit Festus, legis Orchiæ suasorem fuisse M. Catonem, Liciniam verò centenis aßibus, præter terra nata, impensam cenarum definiisse. Subijciam hic leges aliquot ex XII. tab. quæ sunt de iure ciuili, sumptas à Cicerone, Liuio, Valerio, Plinio, Seneca, Festo, Quinctiliano, Gellio, Dionysio, atque illam primùm, ei legi admodum similem, quam Romulus tulit, vt parentibus liberos ter vendendi ius atque potestas esset, statuíq; liberos etiam possent venundare. id postea ab imperatoribus sublatum est, cautumq́; vt ob solam famis neceßitatem à patre distrahi filius posset, l. 1. & 2. c. de patribus qui filios distraxerunt. Alia fuit item XII. tab. Si furiosus existet, agnatorum, gentiliumq́; in eo pecuniáue eius potestas esto. Nec ab hac lege abhorret illa, & ipsa XII. tab. qua prodigo bonis interdicebatur, vtique in agnatorũ curatione esset, cogebatur. Alia lex fuit XII. tab. vt, si quis rẽ in agẽdo plus petijsset, caussa caderet. idem apud iurisconsultos legimus in versic. si quis agens, Instit. de actionib. sed immutatum postea, in versic. & hæc quidem, Instit. de actionibus. Etiam illa nominatur: Si quis in ius vocatur, si morbus, æuitasúe vitium est, qui in ius vacabit, iumentum dato: si nolet, arceram ne sternito. ad iudi-

iudicia pertinet ea, quæ sanxit, vt vindiciæ secundum libertatem darentur. Nec minus ea, in qua tuendæ fidei caussa scripta sunt hæc. Aeris confeßi, rebusq; iure iudicatis, xxx dies iusti sunto: post deinde manus iniectio esto: in ius ducito: ni iudicatum faxit, aut quis pro eo in iure vindex sit. (sic enim apud Gellium libro xx. cap. primo legitur) secum ducito, vincito, aut neruo, aut compedibus, XV. pondo ne minore: aut, si volet, maiore vincito: si volet, suo viuito: ni suo viuit, qui eũ vinctum habebit. libras farris in dies dato: si volet, plus dato. erat autem ius interea paciscendi: ac, nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies LX. inter eos dies, trinis nundinis continuis ad prætorem in Comitiũ producebantur: quantiq; iudicati essent, prædicabatur. quod si plures essent, quibus reus esset iudicatus: lex ita loquebatur: Tertiis nundinis partes secanto: si plus minúsue secuerint, sine fraude esto. Ciuilis humanitatis atque clementiæ videtur lex illa XII. tab. quam X. viri tulerunt, vt vicinos ad societatem magis allicerēt: quæ fuit huiusmodi. Sanatibus idem iuris esto, quod fortibus. Et ad ius commune spectauit illa item XII. tab. vt, si quis sæpem in confinio poneret, terminum non excederet: si murum, pedem relinqueret: si domum, pedes duos: si sepulchrum, foueamúe, quantum id profundum esset: si puteum, passum: si oliuam, ficúmue, pedes nouem: si denique aliæ arbores plantarentur, quinque pedes ab alieno loco ponerentur: in controuersia de finibus, quinque pedum vsucapio nulla esset. Nec absurdum est, credere, in xij. tabulis eam quoque fuisse, quæ moribus, & liberorum hominum honestati consuluit,

suluit, ne quis percunctatum patris familiæ nomen seruum mitteret. cuius legis mentionem à Catone maiore factam esse in suasione legis Orchiæ, scripsit Festus. Ad ciuiles controuersias pertinet ea lex, quam de Sacramento L. Papirius tribunus ple. tulit, ne quis alteri temerè negotium facesseret. eam Festus memerat his verbis: Sacramentuum æs significat, quod pœna nomine penditur, siue eo quis interrogatur, siue contenditur. id in alijs rebus quinquaginta assium est, in alijs rebus quingentorum inter eos, qui iudicio inter se contenderent. qua de re lege L. Papirij tribuni ple. sanctum est his verbis: Quicunque prætor posthac factus erit, qui inter ciues ius dicet, tres viros populum rogato, ijsq; tres viri .... quicunque * facti erunt, sacramenta ex *.. iudicantoque eodemq; iure sunto, vti ex legibus, plebeiq; scitis exigere, iudicare, esseq; oportet. Sacramenti autem nomine id æs dici cœptum est, quod & propter ærarij inopiam, & sacrorum publicorum multitudinem, consumebatur id in rebus diuinis.*

NVNC, quando de iure ciuili leges dictæ sunt, eas, quæ ad crimina pertinent, explicabò. &, quia non omnium eadem est vis & natura criminum, sed alia publica, alia priuata: rursus, quia non eiusdem generis ipsa publica sunt, sed ita distinguuntur, vt alia capitalia sint, alia non capitalia: ordinem à conditione criminum petemus, & de publicis capitalia primùm, deinde non capitalia, postremo loco priuata, eaq; ipsa duobus dispertita generibus, aut cum infamia, aut sine infamia, persequemur. quod antequàm agamus, definiendum est, quale fuerit in Rep. id, quod capitale cri-

crimen nominauimus. quod vt aperiatur, præponendum illud est, lege Porcia cautum fuisse, ne quem ciuem Romanum vllam ob culpam, perduellione excepto, necare verberaréue liceret. quòd si quis ita grauiter peccasset, vt supplicio dignus vltimo duceretur: is post M. Catonis censorij ætatem, qui eã legẽ tulit, non capite, aut vlla omninò corporis parte, sed aut bonorum publicatione, aut amissione ciuitatis, cum aqua & igni interdiceretur, (nam exilium nulla lex irrogabat: sed, interdicta aqua & igni, exiliũ necessariò sequebatur) aut carcere etiã pœnas dabat. vinculorũ enim video fieri mentionẽ in oratione pro Cæcino, & in primo de oratore. Excipio illa tẽpora, cũ, ob seditiones domesticas, ad illud S. C. necessariò descẽdebatur, Darẽ operã consules, ne quid Resp. detrimenti caperet. qua de re pleniùs infrà. Redeo ad propositum. Crimen capitale non ita planè est intelligendũ, quòd vita priuaretur is, qui crimine capitali dãnatus erat, sed ideo capitale, quòd eũ, qui dãnatus erat, capitis pœna sequeretur. capitis aũt pœna, vel libertatis, vel ciuitatis amissio dicebatur. quã vtramq; capitis deminutionẽ vocabant. at capitis deminutio cùm triplex esset maxima, media, minima: nõ omnis tamẽ pœna fuit, sed tantùm duæ priores, maxima, quæ libertatis ademptione fiebat: & media, quæ ciuitatis. minima, cũ familia mutaretur, beneficiũ potiùs, quàm pœna, fuit. quòd si cui magistratus adimeretur, capitis ea deminutio nõ fuit, vt Instit. lib. 1. legimus: sicuti capitis deminutio fuit manente magistratu, vt in emancipatione filij: quod lib. xliix. Digestorũ, de capite minutis traditũ est. quocunque autem in crimi-

crimine vel maxima, vel media capitis deminutio sequeretur, capitale illud esse crimen dicebatur. porrò qui libertatem, idem ciuitatem simul, & familiam amittebat. serui enim neque ciues, neq; gentiles erant: qui ciuitatem, familiæ quidem iura, non tamen libertatem. nam etsi in oratione pro Cæcina scriptū ita est: Si semel ciuitas adimi potest, retineri libertas non potest: qui enim potest iure Quiritum liber esse is, qui in numero Quiritum non est? quod videtur Liuius libr. XLV. confirmare, cùm ait: Omnibus V. & XXX. tribubus mouere, id esse ciuitatem libertatemq; eripere: tamen eo non moueor: nec, quia dicat Callistratus iurisconsultus per deportationem adimi libertatem, & in Topicis Boetius, deportationem esse capitis maximam deminutionem. non enim verè proprieq; exules, aut deportati, aut omnibus tribubus moti, in ærariosq; relati, libertate carent: etsi neque testamentum facere, neque hereditatē capere, neq; omninò earum rerū, de quibus iure ciuili statutum est, habere vllam liceat. ius quidem in eo suum exul, ac deportatus amisit, & quodam modo partem pristinæ libertatis: (siquidem amittit ea, quæ iuris ciuilis sunt: quæ verò ius gentium complectitur, ea retinet omnia) libertatem tamen ipsam, qui redactus in seruitutem non sit, adhuc retinet. quare caussæ potiùs, quam agebat, rationem, oratorio more, Cicero habuit, quam veritatis. & apud Liuium Claudius censor, contra collegam disputans, exaggerandi caussa eripi libertatem ordini libertino cum ciuitate dixit. Boetius autem cùm deportationem esse deminutionem capitis maximam dixit, nō ad ius

gentium, neque ad libertatis vniuersæ, sed ad earum tantùm rerum, quibus iure ciuili constitutis deportati priuabantur, amißionem spectauit. Nec ab re videtur, quæ de capitis deminutione Festus tradidit, subiungere. Deminutus, inquit, capite appellatur, qui ciuitate mutatus est, & ex alia familia in aliam adoptatus: & qui liber alteri mancipio datus est, & qui in hostium potestatem venit, & cui aqua igniq; interdictum est. Illa sunt de exilio notanda: etsi mentionem ciuium Romanorum exulantium sæpe fieri videmus, nulla tamen lege damnatis ciuibus exilium esse irrogatum. quod ne vocari poßit in dubium, ponam verba Ciceronis in oratione pro Cæcina: Exilium, inquit, non supplicium est, sed perfugium portusq; supplicij. nam, qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum vertunt, hoc est, sedem, ac locũ mutant. itaque nulla in lege nostra reperietur, vt apud cæteras ciuitates, maleficium vllum exilio esse multatum, sed, cùm homines vincula, neces, ignominiasq; vitant, quæ sunt legibus constituta, confugiunt, quasi ad aram, in exilium. qui si in ciuitate legis vim subire vellent. non prius ciuitatem, quam vitam, amitterent. quia nolunt, non adimitur ijs ciuitas, sed ab ijs relinquitur, atque deponitur, nam, cùm ex nostro iure duarum ciuitatum, nemo esse poßit, tum amittitur hæc ciuitas denique, cùm is, qui profugit, receptus est in exilium, hoc est, in aliam ciuitatem. Hæc Cicero: quæ tum, non esse exilium vlla in lege nominatum, apertè docent: tum verò ideo multos in exilium ante damnationem sua

voluntate profugisse, quia legis pœnam, quam præsentes corpore subirent, vt vincula, neces, ignominiam aliquam, omninò vitare vellent. nam, etsi, reo in exilium profecto, nihilo minus caussa peragebatur, & sententiæ ferebantur: (id exemplo Fabricij, de veneficio condemnati, ex oratione pro Cluentio constat: qui cũ, absolutione desperata, à subsellijs sua spōte discessisset, eum tamen, latis sententijs, absentem iudices condemnarunt: idemq́ de Verre Pedianus significat, & in cōmentario Milonianæ, cùm ait: Multi præsentes, & cùm citati, non respondissent, damnati sunt) tamen, quod ad corpus attinet, aut ad præsentem ignominiam, ipse sibi iam vnus cauerat: leuiora ducebat reliqua siue sibi absenti aqua & igni interdiceretur, siue bona publicarentur, siue aliqua infamiæ nota inureretur. At idem Cicero ipse sibi quasi repugnare in Paradoxis videtur: vbi de exilio, tanquam pœna legum, ita loquitur. Omnes scelerati, atque impij, quorum tute ducem esse profiteris, quos leges exilio affici volunt, exules sunt, etiamsi solum non mutarunt. an, cùm omnes leges te exulem esse iubeant, non eris tu exul? & ibidem alia his similia. in oratione autem pro Murena, noua ambitus lege, quam ipse tulit, senatores in exiliũ missos, his verbis demonstrat: Legem ambitus flagitasti: quæ tibi non deerat: erat enim seuerißimè scripta Calpurnia. gestus est mos & voluntati, & dignitati tuæ. sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset, petitioni verò refragata est. pœna grauior in plebem tua voce efflagitata est: commoti animi tenuiorum. exilium in nostrum ordinẽ:

concessit senatus postulationi tuæ, sed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem te auctore cōstituit. Atque hac ipsa de lege, deq́ exilio X. annorum loquitur & Dio libr. XXXVII. nec desunt alia de ciuibus Romanis exulantibus exempla: quos tamen à lege, vel à iudicibus, qui ministri legum sunt, nominatim in exilium esse eiectos, non debemus opinari. quo modo igitur exules? Sciendum est, exilij duo genera fuisse, voluntarium, & legitimum: & voluntarij rursus duo genera, vnum cùm reus ante latas à iudicibus sententias in exilium abibat, vel vt legis pœnā vitaret, quod iam diximus, vel quia, cùm se dānatum iri perspicuè videret, spontè vellet eam pœnā subire, quàm paulò post leges & sine dubio illaturæ viderentur: quod ijs, quos paulò antè nominaui, Verres, Fabriciusq́, omni prorsus absolutionis abiecta spe, fecerunt. non enim ante damnationem ideo discesserunt, vt legis pœnam vitarent: quandoquidem Fabricius nihil exilio grauius timere à iudicibus poterat: cùm Oppianicum, qui mox eodem crimine præsens damnatus est, nullam omninò, præterquàm exilij, calamitatem tulisse constet, nec de repetundis, quo crimine damnatus est Verres, alia præter exilium, & litis æstimationem, nocentes reos pœna sequebatur. quam vtramque pœnam, post profectionem damnatus, Verres tulit. Alterum exilij voluntarij genus fuit, cùm reus, post damnationem, quia multā, à iudicibus dictā, soluere nō posset, ex vrbe discedebat. quod vt putē & legibus, ad effugiendā multæ solutionē, fuisse permissum, adducor ijs verbis, quæ sunt in oratione pro Cæcina: In colonias Latinas sæpè nostri

ciues

ciues aut sua volũtate, aut legis multa profecti sunt: quã multam si sufferre voluissent, tamen manere in ciuitate potuissent. Legitimũ aũt exiliũ erat, cũ reus, nõ ille quidem verbo, re tamen ipsa in exiliũ mittebatur. vetus enim consuetudo fuit, inducta legibus, more cõfirmata, quæ non modo in Rep. sed imperatorem quoque ætate, multisq́ue pòst sæculis viguit: vt, si quis exilij pœna dignus videretur, ei, nulla exilij facta mentione, tecto, aqua, igni, interdiceretur. ita earum rerum, quæ maximè sunt ad vitam sustentandam necessariæ, vsu priuatus, cum vno aëris alimento comtentus esse nõ posset, abire cogebatur. ex quo exulare ciues Romani dicebãtur. patet hoc in oratione pro domo, in qua ita scriptũ est: Qui erant rerũ capitaliũ condẽnati, nõ priùs hanc ciuitatẽ amittebãt, quã erant in eã recepti, quo vertendi, hoc est mutandi, soli caussa venerant. id aũt vt esset faciendũ, non ademptione ciuitatis, sed tecti, & aquæ, & ignis interdictiõe faciebãt. Ac ne ciues quidẽ omniũ improbissimi, atq; audacissimi, cũ in suos inimicos, acerrimo incitati odio, nõ leges, sed priuilegia ferrent, exiliũ nominabãt, sed ijs aqua, & igni interdicebant. itaq; & de ipso Cicerone, quod in eadem oratione legimus, P. Clodius tribunus ple. cui nihil in tota vita pudoris aut modestiæ fuit, qui in tribunatu pro sua libidine, neglecto more maiorum, abiectis legibus, cuncta gessit, ita populum rogauit: Velitis, iubeatis, vt M. Tullio aqua, & ignis interdicatur. neque solùm Clodius, sed antea quoque homines maximè seditiosi, C. Gracchus, & L. Appuleius Saturninus de suis inimicis eodẽ modo tulerunt. est enim ea-

dem in oratione ita scriptum: *Ne tū quidem, cùm aberam, nogare poteras esse me tua lege senatorem. vbi enim tuleras, vt mihi aqua, & ignis interdiceretur?* quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. & minorem, siue mediam capitis deminutionem, cùm ciuitas etsi non verbo, re tamen adimebatur, ita fieri solitam, tradi. Iustinianus Instit. lib. 1. de capitis deminutione, his verbis: *Minor, siue media capitis deminutio est, cùm ciuitas quidem amittitur, libertas verò retinetur: quod accidit ei, cui aqua, & igni interdictum fuerit, vel ei qui in insulam deportatus est.* ergo, cùm dixit Cicero aduersus Clodium in Paradoxis: *Familiarißimus tuus de te priuilegium tulit, vt, si in opertum Bonæ deæ, accesßisses, exulares*, hoc significauit: *Vt tibi aqua, & igni interdiceretur.* &, cùm de ambitu damnatis X. annorum exilio puniendis Dio locutus est, cuius verba suprà recitauimus, non aliud intellexit, quàm, vt ijs in X. annos aqua, & ignis interdiceretur. Erat autem, vt neque flagitia sunt paria, si hoc pœnæ genus neque loci spacio, neque temporis æquale. quibusdam enim tantum intra vrbem, hoc est, intra pomerij fines, alijs longius, aqua, & igni interdicebatur. crediderim tamen, actum satis leniter ac misericorditer cum reis, neminemq́, aut certè paucos admodum extra Italiæ terminos aquæ & ignis interdictione summotos, qui videam Oppianicum, de veneficio, quod capitale crimen erat, damnatum, impunè tamen ad vrbem habitare potuisse. notauimus enim hæc in oratione pro Cluentio: *Cùm vagus, & exul erraret Oppianicus, & huc ad vrbem profectus esset, (solebat enim intra*

vrbem aliquid habere conducti) cecidisse ex equo dicitur, & homo infirma valetudine latus offendisse vehementer, &, postea quam ad vrbem cum febri venerit, paucis diebus esse mortuus. Quid, quod Q. Pompeium Rufum, & T. Plancum Bursam, vtrumque de vi damnatum, quod ex Dionis historia constat, alterum Baulis fuisse, alterum Rauennæ, scribit M. Cœlius in epistola ad Ciceronem? nam Cicero ipse C D. millibus passuum, non vlla communi lege, neque iudicum sententijs, sed iniquissimo P. Clodij priuilegio, per operas Clodianas lato, abesse iussus est, aqua & igni citra illum terminum interdictis. Milonis autem Massiliæ exulantis exemplum vix cum altero licet exemplo coniungere. graue enim facinus, occiso in Appia via Clodio, à senatu iudicatum est: & fuit satis faciendum populo, Clodij morte concitato ideoq; noua lex perlata, & extra ordinem quæsitum. nec tamen satis habeo compertum, Massiliam ne sedem exilij Milo delegerit, quod citra esset ei interdictum aqua & igni, an verò, quod, cùm propius vrbem, concedente lege, posset habitare, Massiliam tamen probauerit, ac voluerit. nec puto leges aut iudices præscripsisse cuiquam, vbi esse deberet, sed vbi esse non posset. nec verò ijs, de quibus & Cicero in oratione pro Balbo, & historiæ loquuntur, Q. Maximo, P. Popillio, Q. Philippo Nuceria, aut C. Catoni Tarraco, aut Q. Cæpioni, & P. Rutilio Smyrna locus exilij definitus est: sed ipsi, cùm Romæ esse non liceret, eas vrbes, vt iucundas, aut quietas, aut commodas, aut sibi fortasse beneuolas, ad habitandum legerunt. Memorabile illud fuit, quod legimus in Polybio: capite

damnatis egredi palam ex vrbe licuisse, quòd si tribuum vna, quæ scilicet ad damnationem deesset, suffragium de reo nondum tulisset, facultatē reo esse datam exilij suo sibi arbitratu deligendi. exulibus autem cōmorari tuto licebat, in qua vellent vrbe fœderata, vt Neapoli, Præneste, Tibure. Hæc Polybius: cuius ætate populus de capitalibus criminibus iudicabat: quod idem scriptum reliquit. nam postea prætores quæsierūt, excepto crimine perduellionis, aut si quando tribunus pleb. diem alicui diceret, suffragiumq; de reo mallet à populo, quàm sententias à iudicibus, & prætore, ferri. Quod autem exilij tempus disparibus inculpis diuersum fuisse dixi, id ita verisimile est, vt exemplis probari multis non debeat. quare vnum ponam, etsi minimè necessarium. Damnatis de ambitu aqua & igni per X. annos tantùm interdicebatur: quod ante demonstraui. at damnatis de corrupto iudicio, in vniuersum vitæ tēpus: quod ex oratione pro Cluentio licet conijcere: cuius in extremo, periturum extra patriam Cluentium, si damnatus erit, his verbis significat: Quid erit profectum, nisi vt huius ex medijs mortis insidijs vita ad luctum reseruata, mors sepulchro patris priuata esse videatur? Ac de duobus exilijs, voluntario, ac legitimo, vtrum fuerit grauius, venit in mentem quæri posse. legitimū existimo: primū, quod eos, quibus aqua & igni interdictum est, recipi tecto intra spatium interdictum leges vetant: quòd ijs non contigit, qui sua spōte in exilium profugerunt: deinde, quod, vt ego arbitror, aliquanto turpius est, exulare legibus eiectum, quā exulare non eiectū. eijcitur enim ciuitate, cui aqua, & ignis inter-

interdicitur: qui verò sua voluntate discedit, non is ciuitate pellitur, sed eā ipse deserit, ac relinquit. huc adde, quòd, quibus interdicitur, ij senatores postea non sunt, & eos legi suo loco à censore in senatū leges prohibent: quibus verò non interdicitur, ij etiam si vrbe carent, senatores tamen sunt. hoc ex oratione pro domo didicimus: in qua hæc sunt. Ne tum quidē, cū aberam, negare poteras esse me senatorem. vbi enim tuleras, vt mihi aqua, & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines seditiosissimi de optimis, ac fortissimis ciuibus, nō vt esset interdictum, quod ferri nō poterat, tulerūt, sed vt interdiceretur. vbi cauisti, ne meo me loco cēsor in senatū legeret? quod de omnibus, etiā quibus dānatis interdictū est, scriptū est in legibus. Ergo, cùm de pœnis capitalibus loquimur, aut exilium inter eas numerandum nō est, quod lex nulla, nullum ob malefactum, irrogabat: aut eo de exilio dicendum, quod, etsi non nominaretur, necessario tamen, cum damnatis interdiceretur aqua & igni, consequebatur. Capitalia verò crimina publicis iudicijs omnia cognoscebantur: non item publica iudicia de capitalibus omnia criminibus fiebāt. nā, vt Instit. lib. IV. traditū est, si quā infamiam irrogabant publica iudicia cum dāno pecuniario, publica quidē erant, non tamē capitalia. quòd quidē si de caussis publicis, in quibus cū detrimento rei familiaris famæ iactura coniungeretur, verū est: multò magis de priuatis. & hoc ipsum declarat Cicero satis apertè in epist. ad Pætum, his verbis: Iudicia non solemus omnia tractare vno modo. priuatas caussas, & eas tenues, agimus subtilius:
capi-

capitis, aut famæ, scilicet ornatius. seiunxit enim à caussis capitalibus caussas famæ, siue publicas, siue priuatas. Sed ipse me in dubitationem reuoco. Si caussæ famæ, capitales non sunt: cur Quinctij caussam, quæ famæ est, capitalem Cicero significat? ait enim in exordio: Quid hoc iniquius, aut indignius, quàm me, qui caput alterius, famam, fortunasq́ue defendam, priore loco caussam dicere? & infra: Clamabat Quinctius: sese iccircò nolle satisdare, ne videretur iudicasse, bona sua ex edicto possessa esse: sponsionem porrò si istiusmodi faceret, se, id quòd nunc euenit, de capite suo priore loco caussam esse dicturum. & in extrema oratione. Horribile est, caussam capitis dicere: horribilius priore loco dicere. sanè non leuiter aliquandiu hæc me loca, & alia huiusmodi in ea oratione perturbarunt, eoq́ue magis, quod caussa Quinctij ad recuperatorem agitur. ex quo sequitur, vt priuata sit. recuperatores enim, et c. viri & arbitri, iudices sunt, (liceat hic arbitros inter iudices, vocabulo minimè proprio, nominare) ciuilibus in controuersiis ab vrbano prætore dati. caussam porrò capitalem ad recuperatorem agi, ita mihi absurdum, ita non rationi consentaneis videbatur, vt persuaderi nullo modo posset. sed fortasse, vt sæpè distinctione veritas illucescit, idem hic quoque potest euenire. cogitaui, nunquid caussam esse capitalem, &, agi de capite, siue, capitis esse caussam, idem sit. non enim dubito, quin, caussæ capitales quæ vocantur, eædem caussæ capitis vocari omnes possint: quæ verò capitis, fortasse non omnes item capitales. nam caussa capitis Quinctiana dicitur: quam tamen nullo modo capitalem fuisse conce-

do: cùm in ea neque de libertate, neque de ciuitate adimẽda, quæ capitalia fuisse iudicia notum est, agatur. & caussa Mancini, quem, vt Cicero, & alij prodiderunt, à patre patrato ex S.C. Numantinis deditum, Numantini non receperunt, caussa quidem capitis est, (agitur enim in ea de ciuitate, de libertate, de capite) capitalis tamen non est. in capitalibus enim quæritur de crimine, & damnatos deminutio capitis ex iudicũ sententia sequitur: in alijs autem capitis caussis agitur quidem de capite, non tamen quæritur de crimine, capitisque deminutio vel nulla sequitur, vt in caussa Quinctij, vel, si sequitur, vt in caussa Mancini, non sequitur vti pœna à iudicibus irrogata, sed ideò sequitur, quia is, qui iam deditus erat ex S.C. Numantinis, capite fuisse deminutus ostenditur: ita vt iudex non iudicet, sit, nec ne, capite minuendus, quod fit in caussis capitalibus, sed, fuerit ne antea, an nõ fuerit, capite deminutus: & status hominis non tunc mutatur, sed qualis sit cognoscitur. itaque, cùm de eo dixit Cicero lib. 1. de oratore: Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus caussam, contentionemq; maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? crimen nullum significauit, cuius criminis caussa vocatus in iudicium Mancinus, periculum amittendæ ciuitatis, aut libertatis in eo iudicio subiret, sed facultatem iudicibus cognoscendi, ac statuendi datã intellexit, eas ne res æquè Mancinus possideret, atque anteà quàm à patrepatrato esset deditus, an verò, quia deditus esset, amisisset, etiamsi receptus à Numantinis non esset. quare capitalis caussa nõ

fuit:

fuit: actum tamen esse de capite, ob eam, quam exposui, caussam rectè Cicero dixit. At, quod ad Mancini caussam attinet, ferri potest. exstat enim ratio, cur in ea de capite agi dicatur. in caussa verò Quinctij, in qua nullo modo neque de ciuitate, neque de libertate agebatur, mentio capitis vnde ducta? an ex eo, quia Caput pro existimatione vsurpari posse videatur? repugnat vetus loquẽdi consuetudo: nec huius generis exempla licet inuenire potius igitur, ex oratorũ licentia, crediderim: vt exaggeretur res, ad inuidiã aduersus Næuiũ ex eius crudelitate, & misericordiã erga Quinctiũ ex eius periculo quærendã. atq; hoc eò magis constat, quod Cicero nec in eo verè ac propriè loquitur, cùm eã vocat accusationẽ, quæ sponsi caussa est: nec, cùm ait, Quem nunc interficere nefariè cupis: quandoquidem ciuibus Romanis eripi nullo crimine vita, excepto perduellione, posset: caussam verò nõ esse capitalẽ, propriis verbis ipse clarè demonstrat in eo: iudiciũ, C. Aquilli, nõ de re pecuniaria, sed de fama, fortunisq; P. Quinctij vides & cũ dixit: Hortensius partes accusatoris obtinet: oratoriè loquitur. nec enim re vera accusabat Hortensius, sed accusare videbatur, nec est, nisi criminalibus in caussis, accusator. Redeo vnde diuerti. Publicorum criminum alia capitalia, alia non capitalia. quodq; notandum magis est, ne maiestatis quidem iudicium capitale semper fuit, cùm tamen publicũ semper esset. nã Claudiæ Vestali, Appij Cæci filiæ, C. Fundanius, & Ti. Sempronius ædiles pleb. quod populo Ro. calamitatem esset imprecata, multam dixerunt æris grauis xxv. millia, quæ capitalis pœna nõ fuit. iudiciũ

autem

autem illud & publicũ fuisse, inde patet, quòd ad populũ factũ est, idq; etiã Ateius Capito propterea inter publica iudicia retulit, & maiestatis nomine notatũ, Suetonius in Tiberio significat his verbis: Claudia nouo more iudiciũ maiestatis apud populum mulier subijt, quod in conferta multitudine, ægre procedente carpento, palã optauerit, vt frater suus Pulcher reuiuisceret, atq; iterum classem amitteret, quo minor turba Romæ foret. Publica erant capitalia, incestus, maiestas, repetundæ, vis publica duplex, ea, quæ in Rempublicam, ac magistratus inferebatur, de qua lex Lutatia fuit: & ea, quæ in priuatos ciues, de qua Plotia, & aliæ leges: tũ, peculatus, de residuis, inter sicarios, parricidiũ, veneficiũ, ambitus, pecuniæ ob iudicandũ captæ, adulteriũ, de falsis, de plagiarijs, de tutorũ fraude, de famosis libellis, de furto, clãdestina coitio. quibus de criminibus aut ad prætorẽ, aut ad iudicẽ quæstionis, aut ad populũ notio pertinebat. de maiestate, perduellione excepto, de vi, de repetundis, de crimine inter sicarios, de ambitu prætor quærebat: de incestu, & perduellione populus, sed tributis comitijs de incestu, tribuno pl. populũ per tribus in forũ cogente: cẽturiatis aũt de perduellione, cũ in campũ consul centuriatim populũ aduocasset. de veneficio aũt & prætor, qui iudex quæstionis idẽ dicebatur, & iudex quæstionis, etiamsi prætor nõ esset, cognoscebat. Prætores, quæ cuiusq; futura esset quæstio, antè sortiebãtur: vt deinde singulis de criminibus singuli, prout sors tulisset, cũ cõsilio quærerent: etsi de crimine inter sicarios, cùm in iudiciũ quandoq; ita multi vocarentur, vt prætor vnus minimè sufficeret,

ceret, non vnus, sed duo prætores cognoscebant. quod in oratione pro Cluentio animaduertimus. idemq; eandem ob caussam in alijs criminibus interdum esse factum, licet existimare. nonnunquam etiam, diem dicẽte aliquo tribuno ple. qui cogendi ad iudicium populi ius habebat, non prætor, sed populus ipse de maiestate quæstionem exercebat. itaque Cn. Domitius tribunus pl. is, qui cum C. Caßio postea consul fuit, accusauit M. Silanum, quod iniussu populi bellum cum Cimbris consul geßisset, cùm in eo bello graues ob eam caussam calamitates acceptas esse diceret. qua de re suffragium tribus tulerunt. In quo illud animaduertendum, quod à Festo proditum est: cùm populus de reo suffragium laturus esset, reum, ad eliciendam misericordiam, suppliciter per deos orasse, vt eo periculo liberaretur. quibus verbis quia populus religione quadam obstrictus esse videbatur, iccircò magistratus eundem reum iubebat resecrare, id est populum religione soluere. Quod autem dixi prætores de criminibus quæsisse: vnum excipio prætorem vrb. qui nullo de crimine publico quærebat: itaque nec quæsitor dicebatur, tantùm, ciuilibus controuersiis ad eum delatis, ius dicebat, hoc est iudices, & iudicij formulam, quam sequerentur, dabat, nec enim prætor ipse iudicare solitus erat, sed, cùm iudices, ab ipso dati, de controuersia cognouissent, ac iudicassent, exequebatur. ideò in omnibus fermè edictis prætorum legitur, Iudicium dabo. in quo posteriores lapsi sunt. Est igitur aliud, Ius dicere: aliud, Iudicare: contra quam, qui veterum iurisconsultorũ libros ignorant, opinantur, &, quemadmodum ciuilibus in rebus

prætor

prætor non cognoſcit, neque iudicat, ſed ius dicit: ſic, qui ab ipſo iudices dati ſunt, non ius dicunt, ſed cognoſcunt, ac iudicant. hinc recuperatores, hinc C. viri, hinc arbitri, quos prætor dabat, vt in epiſtola ad Q. fratrẽ, Prætor, inquit, ſolet iudicare, deberi? Quædam tamen erant, in quibus non modo non iudicabat, verùm nec ius dicebat prætor vrb. ſed, omiſſa iuriſdictione, imperio prætorio exequebatur: vt, cùm bonorum poſſeſsionem ſecundum tabulas, aut contra tabulas dabat: item, cũ reſtituebat in integrũ: & huius generis nonnulla. Porrò, cuius prætoris erat iuriſdictio, eius non erat quæſtio publica: neque, cuius quæſtio publica, eius iuriſdictio. vnus tamen de toto prætorum collegio, qui erant omnes octo, & iuris dicendi, & quærendi poteſtatem habebat, is, qui prætor inter peregrinos vocabatur. nam &, ius inter peregrinos ab eo dictum, ſatis conſtat: & quæſitum, ſociorum, hoc eſt peregrinorum cauſſa, de repetundis. Pedianus domonſtrat in orationis commentario aduerſus competitores. Nunc, quæ diuerſis temporibus leges ad ea, quæ nominauimus, crimina vindicanda, peccandiq; licentiam reprimendã rogatæ ſunt, eas oſtendemus. &, quoniam inter publica primum locum obtinet religio: de inceſtu, quæ in ſacram perſonam, ſacroúe in loco commiſſa libido fuit, ante omnia eſt agendum. Inceſtus ita graue crimen ducebatur, vt cum P. Clodius Bonæ deæ cærimonias & ſacra libidinis cauſſa polluiſſet, S. C. factum ſit, vt populus de reo cognoſceret. quo licet conijcere, quæſtionem de inceſtu non eſſe legibus prætori demandatam. quod eò magis opinamur, quia legimus apud Pedianum de M. Aemi

lio Scauro, qui princeps senatus fuit, deminutæ ac neglectæ religionis reo, comitijs tributis, accusante tribuno pl. Cn. Domitio, esse quæsitum. Lex illa fuit seuerissima, quæ virginem Vestalem, si stuprum commisisset, ad portam Collinam defodi viuam iubebat. quam legem Numa Pompilius, Romanorum II. rex, qui Vestalium virginum sacerdotium Romæ instituit ab Albanis trãstulit. illi enim Vestales virgines, in strupro deprehensas, virgis ad mortem cædebant: Numa verò mortem quidem & ipse pœnam esse voluit, sed cruoris expertẽ, vt, viuæ sepultæ, diem suum miserrimis in tenebris obirent: ne corpora sacrosancta cuiusquam manu violarentur. Qui verò stuprum cum Vestali commisisset, verberibus necabatur: de quo scripta sunt hæc apud Festum: Probrum virginis Vestalis vt capite puniretur: vir, qui eam incestauisset, verberibus necaretur: lex fixa in atrio Libertatis cum multis alijs legibus incendio consumpta est, vt ait M. Cato in ea oratione, quæ de auguribus inscribitur, adijcit quoque, virgines Vestales sacerdotio exauctoratas. Possem alia non pauca aduersus religionem crimina subiungere: sed locus hic non est, agitur enim de capitalibus: ea porrò capitalia non sunt, vt, si quis auguri non paruerit, aut inaugurato quid fecerit: si quis deos patrios alieno ritu, aut nouos separatim coluerit: si quis loca sacra priuata fecerit: si quis in deos, aut de dijs nefariè atque impiè locutus erit: si quis sacrum, aut in loco sacro surripuerit: si quis sacram personam, aut profanam in loco sacro percusserit: & illa duo: quorum alterum apud Paulũ iurisconsultum, alterum apud Vlpianum legimus: si

quis

quis alicuius numinis superstitione leues mentes terrue rit: si quis illicitam diuinationem pollicitus erit. De maiestate, nisi si aut perduellionis caussa esset, aut tribunus ædilisue ple. accusaret, quæstionem prætor, is, cui obuenisset ea quæstio, exercebat. quod ex Pediano, qui C. Cornelium apud P. Cassium prætorem de maiestate reum ait esse factum, satis liquet. interdum tamen capitale non fuisse crimen de maiestate, suprà demõstratum est. Quot autem modis maiestas læderetur, non omninò fortasse, sed magna tamen ex parte, vt opinor, exponemus. Læsa maiestas iudicatur, vbi quid in populum suum, suamue Rempub. aut in magistratus, persõnámue principis commissum est: in populum, vt si quis exercitum hostibus tradidit: si exercitum sollicitauit, delectúmue iniussu populi aut senatus habuit: si quis exercitum extra suam prouinciam iniussu populi duxit, aut ipse, relicto exercitu, prouinciæ finibus excessit: si quis Rempub. sua culpa malè gessit: si stationem deseruit: si contra libertatem consilia iniјt: si seditionem aut bellum excitauit: si publicum hostem domi priuatus habuit: si ius ciuitatis aut magistratus imminuit: si præter dignitatem populi Ro. regio in comitatu fuit: si contra bonũ publicum locutus est, quod maiestatis quidem crimen, non tamen capitale fuit, vt exẽplo docuimus: præterea, si quis ad hostẽ transiit, aliúdue quid cũ ijs aduersus Remp. pactus est. Hæc in populum læsæ maiestatis crimina. in magistratũ aũt, vel in principis personã, si quis vim omninò vllam attulit: si tribuno pl. intercedenti non paruit, aut ab eo concionem auocauit, eúmue priuati loco habuit, vtputa, si occurrenti

in via non ceßit, si consilium plebis disturbauit: & huius generis alia, quæ facilè possumus intelligere ex ea definitione, quæ prodita litteris est: Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus ciuitatis amplitudo cõstat. Leges nominantur hæ, primùm illa XII. tabu. de qua Polybius libr. V. vt, qui hostem concitasset, vel ciuem hosti tradidisset, capite pœnas daret: deinde, Tribuniciæ, Appuleia, Varia, consulares, Cornelia Iulia, Antonia. Appuleiam tulit, opinor, L. Appuleius Saturninus tribunus ple. quem postea cũ C. Seruilio Glaucia prætore C. Marius VI. consul S. C. interfecit. hac lege dãnatum legimus C. Iunium Norbanum: quia seditione populi concitata, quod ad maiestatem pertinuit, Q. Seruilium Cæpionem innocentem damnasset. Variam tulit Q. Varius Sucronensis tribunus pleb. qui Philippo & Cæsare cos. in locum M. Liuij Drusi interfecti tribunus pl. creatus est. huius legis hæc sententia fuit, vt quæreretur de ijs, quorum ope, aut consilio bellum Italicum esset concitatum. quo crimine cùm essent multi condemnati, & ad plures præterea, quos damnari necesse eßet, ea culpa pertinere videretur: fecit sapiẽter senatus, qui decreuerit, ne, dũ tumultus Italicus esset, iudicium vllum lege Varia fieret. Secuta est Cornelia, L. Syllæ dictatoris: inde Iulia, C. Cæsaris, in primo, vt opinor, lata consulatu, aut post victũ in Pharsalia Pompeium. nam consul iterum, bello Pompeij, aut Alexandrino impeditus, absuit. hæc lex damnatis aqua & igni interdicebat. Postremò Antonia M. Antonij consulis, qui III. vir postea fuit: quæ damnatis de maiestate prouocationem ad populum dabat. quod antea in vno per-

perduellione, omnium de maiestate criminum grauissimo, licebat. in caussa maiestatis, & proditionis, & si quid esset huiusmodi, impunitatem indici datam Pedianus ait: in caussa repetundarū negat. nulla verò prorsus in caussa senatoribus licuisse indicium profiteri, ne videlicet summi dignitas ordinis minueretur, affirmat. Præmium autem, si quis accusasset & damnasset, aliquem magistratum, ei datum crediderim eius ipsius, qui damnatus esset, magistratum, si modò accusator competitor fuisset, aut ei alioqui per leges petere liceret: aut si reus magistratus designatus non esset, & magistratum antea gessisset, ius eodem loco dicendæ sententiæ, si modò senator esset accusator. nam, cùm ait Cicero in oratione pro Balbo: Legum præmijs prætoriam sententiam, & prætextam togam consecuti sunt: apertè significat, quæ summa darentur accusatoribus præmia, hæc duo fuisse, potestatem dicendæ prætorio loco sententiæ, & magistratum: cùm scilicet damnatus esset is, qui ob gestam antea præturam, sententiam prætorio loco diceret: aut is, qui designatus esset in aliquo magistratu. quòd si hæc summa erant accusatoribus præmia: certè non nisi summis de criminibus dabantur. & si hoc, sequitur illud, vt ob maiestatem, quod summum erat crimen, præcipuè darentur. Perduellio, quod omnium de maiestate criminum fuit atrocissimum, (nam tunc est perduellio, cùm in ipsam Rempub. vel in personam magistratus, aut principis infertur iniuria) non à prætore, sed à II. viris cognoscebatur. deinde ad populum erat prouocatio. itaque & Horatium illum, qui sororem occidit, & Sp. Cassium Vi-

scellinum, qui de regno cogitauit, perduellionis accusatos, alterum à populo esse absolutum, alterum condemnatum, & , bonis publicatis, necatum, Liuius monumentis historiarum prodidit. quamquam Horatij factum parricidium, non perduellio videtur fuisse: & lege parricidij, quam Numa Pompilius fecerat, iudicatum esse, Hostilij regis iussu, Festus Pompeius docet. cur igitur perduellionem Liuius nominat? ait enim, Rex, concilio populi aduocato, II. viros, inquit qui Horatio perduellionem iudicent, secundum legem facio. Caussam hanc, fortasse veram, licet opinari: vel quia Numa, vir sanctißimus, parricidium omne perduellionem voluit esse: vel quia, si non omne parricidium, saltem illud, quod in cognatos, affinésue committeretur. Lege perduellionis primum II. viri iudicabant, deinde ad populum erat prouocatio. declarat hoc oratio pro Rabirio perduellionis reo: ex qua, primum à II. viris, deinde à populo de Rabirio iudicatum esse, cognoscitur. quod etiam Suetonius tradidit quamquam, multò antè, iudicem hoc de crimine populum fuisse, non modò Horatij proximo demonstratur exemplo, verùm etiam ex eo, quod à Plutarcho in Poplicola de Vitellijs, & Aquillijs, qui patriciæ gentis vtrique fuerunt, proditum est. nam cùm de Tarquinio rege restituendo cogitassent, damnati à populo pœnas morte debitas luerunt. Atque hoc vno crimine damnatos necare ciues Romanos licuisse, cum eo tamen, si populus ita iudicasset, (nam, alioqui ne liceret, Sempronia C. Gracchi tribunicia lege sancitum est) satis planè constat: quippe, cùm & crucem Rabirio à Labieno accusatore in campo constitu-

stitutam Cicero dicat, &, mortem lege Iulia irrogatam, posteriores etiam iuriſconſulti tradiderint, rei quoque memoria post mortem condemnata. Notat Vlpianus, quod à nobis omittendum non fuit, purgandū fuiſſe crimen perduellionis etiam ſucceſſoribus, ſi fortè reus obijſſet antè quàm de eo iudicatum eſſet. ait enim ſic: Is, qui in reatu decedit, integri ſtatus decedit. extinguitur enim crimen mortalitate. niſi quis fortè maieſtatis crimine reus fuerit. nam, ſi hoc crimen à ſucceſſoribus purgetur, hereditas fiſco vindicatur. planè non, quiſquis legis Iuliæ maieſtatis reus eſt, eadē condicione eſt, ſed qui perduellionis reus eſt, hoſtili animo aduerſus Remp. vel principem animatus. cæterùm, ſi quis ex alia cauſſa legis Iuliæ maieſtatis reus ſit, morte crimine liberatur. Hæc Vlpianus: quæ alij quoque confirmant, vt paulò pòst in crimine repetundarum oſtendemus. Quemadmodum autem omnium de maieſtate criminum perduellio grauiſſimum fuit: ſic à populo ijs comitijs, quæ maxima omniū erant, cēturiatis, inquā, iudicabatur. quod in ea, quàm proximè nominaui, oratione pro Rabirio declaratur. idemq; Liuius, Valeriusq; ſignificant, qui centurias nominant in eo perduellionis iudicio, quod de T. Gracchο, & C. Claudio cenſoribus, accuſante tribuno pleb. fiebat. nec dubito, quin Atilius ille Calatinus, Q. Fabij Maximi ſocer, quem ſcribit Valerius oppidi Soranorum proditionis reum ad populum eſſe factum, centuriatis & ipſis comitijs cauſſam dixerit: cùm oppidi proditio, quæ in Remp. grauis iniuria eſt, videatur eſſe perduellio. itaque miror (vt aliud ex alio) cur proditionem & maieſtatem Pedianus quo-

dam in loco separatim nominauerit: cùm proditio certè in maiestatem includatur, atque etiam, vt ego existimo, perduellio sit: quod inter maiestatis crimina summum fuit. nisi si vt speciem, quo modo philosophi loquuntur, à genere seiunxit, perduellionem scilicet à maiestate. nam & vocabulum ipsum, Prodere, videtur propriè ac directè perduellionem spectare. est enim, vbi quis cum hostibus aduersus Remp. conspirat. Videtur etiam considerandum: cùm tribuni pleb. aliquem perduellionis accusarent, vt duos, quos nominaui, censores Rutilius, Rabirium Labienus, qua ratione populũ, vt de reo iudicaret, per centurias conuocarent: siquidẽ tribunus ple. minor erat magistratus: centuriata verò comitia non nisi à maiore magistratu, vt consule, prætore, esse habita, traditum est. Dicendum quod veterũ in libris patet, accusasse quidem tribunum pleb. comitia verò maiorem magistratum, tribuno poscente, habuisse & hoc significat Liuius libro XXVI. cùm ait: C. Sempronius Blæsus perduellionis se iudicare Cn. Fuluio dixit, diemq́; comitijs ab C. Calpurnio prætore vrb. petit. eodemq́; modo locutus est lib. XLIII. Vtrique censori, inquit, tribunus ple. Rutilius perduellionẽ se iudicare pronunciauit, diemq́; comitijs à Cn. Sulpicio prætore vrb. petijt. est igitur, petere diem comitijs, petere vt sibi certo die comitia dentur. fuitq́; hoc genus antiquum loquendi, quo & ante Liuium Valerius Antias vsus est. notaui enim apud Gellium hæc, hoc ipso de crimine, lib. VII. cap. IX. Peposci, non poposci, Valerius Antias lib. Annalium XLV. scriptum reliquit. Denique, ait, Licinius tribunus pl. perduellionem ei diem dixit,

dixit, & comitijs diem à Q. Marcio prætore poposcit. Quæro etiam illud cur censores illos, perduellionis accusatos, in exilium ituros fuisse, si damnati essent, non morte multatum iri, Liuius demonstret, ait enim sic: Gracchus conceptis verbis iurauit, si collega damnatus esset, non exspectato de se iudicio comitem exilij eius futurum. Hoc ego mihi videor hac tueri ratione posse: quia censor magistratus esset, nec interfici, aut omninò violari magistratum, leges sinerent. Addi fortasse & illud potest: non fuisse verè, quæ censoribus illis obijciebantur, crimina perduellionis: quod eorum alter concionem à tribuno pl. auocasset, alter eum, intercessioni non parendo, in ordinem coëgisset: maiestatem quidē illam fuisse, perduellionem autem non fuisse: cùm sit omnis perduellio maiestas, non omnis maiestas perduellio. quod si quis tribunum pleb aliúmue magistratū necasset, aut aduersus Rempub. tyrannidis caussa consilia inijsset: verè tunc perduellio fuit. ideò & Cassium Viscellinum, de regno cogitantem, esse necatum, & Rabirio, ob interfectum Saturninum tribunum pleb. accusato, crucem in campo Marcio supplicij caussa fuisse constitutam animaduertimus. Postea hoc ad populum prouocandi ius lex Iulia, non C. Cæsaris, sed Octauiani, sustulit. Repetundarum crimen capitale, nec ne, fuerit, dubitatur à doctis. verùm omnem dubitationē tollit vna distinctio: prioribus enim temporibus capitale non fuit: postea, cùm auaritia magistratuum haud paulò latius manare iam in prouincijs cepisset, visum est vt acrioribus remedijs obuiam iretur. itaque, lege lata, capitale crimen factum est. vtrumque probatur

exemplis. L. Lentulum, de repetundis damnatum, postea cum L. Marcio Censorino censorem esse factum, credit Valerius lib 6. qua patet, damnatione ius Romæ manendi ademptum illi non esse, siquidem censuram deinde sit assecutus: quam gessit anno ab vrbe condita DCVI. Idem illa confirmant, quæ scripta sunt libr. 1. rhetoricorum ad Herennium. Lex vetat eum, qui de repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. augur quidam, damnatus de repetundis, in demortui locum qui petat, nominauit. veteris enim legis, non eius, quæ postremis Reip temporibus lata esset, exemplum videtur attulisse: cùm libro de officijs II. ita loquatur Cicero: Proximæ quæque leges de repetundis duriores. Hæc mansisse Romæ primis illis temporibus, qui iam de repetundis damnati essent, facilè demonstrant. Rursus, capitale crimen fuisse, eoq; damnatos exulasse, interdictis aqua & igni, A Gabinij, & C Verris exemplo cognoscitur. quod si quis obiecerit, non eos lege exulasse, sed quia, cũ soluendo non essent, aut omninò cũ nollent soluere, voluntarium in exiliũ profecti sint. adiungemus de C. Catone: quẽ & esse damnatũ de repetundis, Cicero in Verrem, Velleiusq; tradunt, & exulasse Tarracone, ex oratione pro Balbo perspicuum fit: cùm tamen æstimata ei lis esset tantummodo HS. XIIX. millibus. vt exulasse videatur, tũ quod fortasse posset aliquis de Gabinio, & Verre suspicari, ne solueret quod æstimatum erat, quod minimũ sanè pecuniæ fuit: sed quia legi, quæ repetundarum damnatis aqua & igni interdiceret, parere cogeretur. Est etiam apud Velleium P. Rutilij exemplum, repetundarum

lege

lege damnati: quem exulasse, & Cicero in oratione pro Balbo, & epitome Liuianæ lib. LXX. declarat. Verùm, vt hæc sint dubia, quæ tamẽ satis aperta mihi quidem videntur, Pediani testimonio nihil certius, nihil illustrius. is, vbi explanat illud Ciceronis in Verrem lib. I. Auaritiæ supplicio communi, subiungit, Aestimatione litis, & exilio: satis manifestè exilium cum pecuniaria pœna in repetundarum crimine coniungens. Actionem fuisse in hoc crimine aduersus heredes, nisi si rei in reatu, vt iurisconsulti loquebantur, perijssent, cum ex ipsis cognoscitur iurisconsultis, tum Valerius indicat his verbis: C. Licinius Macer, vir prætorius, Calui pater, repetundarum reus, dum sententiæ dicerentur, in Mænianum conscendit: deinde M. Ciceronem, qui id iudiciũ cogebat, prætextam ponentem cum vidisset, misit ad eum qui diceret, se non damnatum, sed reum perijsse, nec sua bona hastæ posse subijci: ac protinus sudario, quod fortè in manu habebat, ore & faucibus coartatis, incluso spiritu pœnã morte præcurrit. qua cognita re, Cicero de eo nihil pronunciauit. igitur illustris ingenij orator ab inopia rei familiaris, inusitato paterni fati genere vindicatus est. Pœna verò damnatis de repetundis, quod ex Pediano satis liquet, dupli fuit. Lex per annos DC. hoc de crimine lata Romæ nulla est: consulibusq; Censorino & Manilio L. Piso Frugi tribunus ple. primum de repetundis rogationem tulit, vt Cicero lib. de officijs II. & in Bruto docet, eodemq; anno, aut certè proximo, alia lex à Cæcilio tribuno ple. lata est: qua damnatum L. Lentulum, eum, de quo proximè mentionem fecimus, qui postea censor fuit, prodidit Vale-

Valerius lib. VI. necesse est enim, vt si ante censuram lege Cæcilia damnatus est, lata lex sit vel L. Marcio, M. Manilio cos. quo anno & Calpurnia lata est, vel certè Sp. Postumio, L. Calpurnio nã Africano & Druso cos. qui anno proximo consules fuere, censuram Lentulus & Censorinus gesserunt. aliæ deinde leges de repetundis. Seruilia, Acilia, Cornelia, Iulia: quibus singulis aliquandiu iudicia sunt administrata: nam posterior quæque proximam superiorem abrogauit, sic tamẽ, vt quædam retineret, atque adeò interdum multa. nõ enim dubito, quin, quot in rebus crimen repetundarum Seruilius constituit, iisdem in rebus, aut omnibus, aut plerisque, idem crimen Acilius, cùm suam legem ferret, esse voluerit. quod igitur ad criminis rationem, & peccandi genera pertinet, legem à lege non admodum dissensisse crediderim. pœnam verò semper ferè auxit posterior lex, & iudicij rationem aliqua re multæ mutarunt. itaque C. Seruilius Glaucia, (redeo enim ad quattuor leges, quas proximè nominaui) is, qui cũ Saturnino tribuno pl. prætor est occisus, cùm de repetundis rationem ferret, nouum de comperendinatione caput primus intulit, intraq; spatium hoc iudicij tempus conclusit, vt accusatori dies XX. ad agendum, totidẽ defensori ad defendendum darentur. ante hanc legẽ ampliari quidem licebat, comperendinari verò in iudicio repetundarum non licebat. quorum alterum lege Seruilia cõfirmatum, alterum, nulla in veteri lege scriptum sed nouum inductum. Acilia sustulit: qua de re Pedianus sic: Ante legem Glauciæ de comperendinatione, aut statim sententia dicebatur, si absoluendus

esset

esset reus: aut, Amplius, pronunciabatur, si videretur esse damnandus, cùm dixissent iudices: Non liquet, hoc est, obscura est. itaque ea pars, interposita dilatione, dicebat. in cuius peroratione videbatur obscuritas. comperendinatio verò vtriusque partis recitatio est. & infra subiungit hæc. Alij sic. Inter comperendinationem, & ampliationem hoc interest, quòd comperendinatio ex vna tantùm re dabatur, cùm caussam iudex non intelligeret. & omninò, si videbatur iudicibus bona caussa, absoluebant reum: si mala, non statim dānabant, sed hac excusatione parcebant, nam, cùm condemnandi nota esset C. littera, absoluendi A: ampliandi signum N. L dabant, quo significabant non liquere: vnde ampliatio nascebatur. quibus ex verbis primùm illud intelligitur, in ampliatione aut accusatorem solum, aut defensorem iterum caussam egisse. deinde, etiam hoc constat esse, Amplius, pronunciatum, non cum ambigeretur, absoluendus, an condemnandus esset, reus, sed cùm ita dilucidè pateret culpa, & condemnandus omninò videretur in quo tamen, vt, quasi ad excusandam dilationem, speciem aliquam dubitationis præ se ferrent, ampliandi signum in tabellis dabant N. L. tumq; iterum dicebat is, vel pro reo, vel contra reum, qui, quod proposuerat, argumentis non satis probasse videretur. Quod ad primum attinet: etsi Pediano, sicuti debeo, plurimum tribuo, quæro tamen, veréne senserit, secus. venit enim in mentem suspicari, ne, quemadmodum in comperendinatione, sic in ampliatione ab vtraque parte iterum acta caussa sit. Liuius enim libr. XLIII. caussam de repetundis ex ampliatione vtrimque

que ait esse actam. idem ex ijs verbis possum conijcere, quæ sunt apud Ciceronem actionis secundæ libr. 1. in Verrem: Quid ego nunc in altera actione Cn. Dolobellæ spiritus, quid huius lacbrymas, & concursationes proferam? Vocat alteram actionem post ampliationẽ. quod verbum spectare potiùs vtramque partem, quàm alterutrum, videtur & Asconius ipse, non dubito, quin idem senserit. subiungit enim hæc in suo commentario: Hic apparet, etiam in ampliatione sic alteram dici, quemadmodum in comperendinatione. De illo altero, cùm dixit, ampliationem fuisse, non in caussa dubia, sed in manifesta rei culpa, non ad caussam melius cognoscendam, sed ad damnationem differendam: planè non assentior: nec tamen audeo dissentire. libenter enim existimauerim, Amplius, esse pronunciatum, cùm obscura caussa esset, nec de absolutione, aut condemnatione satis liqueret, proptereaq; amplius requiri ad caussam demonstrandam videretur. nam, si ampliatio futuræ damnationis esset signum: quorsum, cùm de Philodamo esset, Amplius, pronunciatum, tantoperè Dolobella & Verres contendissent, vt condemnaretur? non opera superuacanea fuisset? contenderunt autem, quia videbant posse fieri, vt absolueretur. quid? Pedianus ipse nónne contra suam sententiam loquitur? quasi enim oblitus ea, quæ antè de ampliatione dixerat, hoc in loco ait: Mos veterum hic fuerat, vt, si absoluendus quis esset, statim absolueretur: si damnandus, statim damnaretur: si caussa non esset idonea ad damnationem, absolui tamen non posset, Amplius pronũciaretur. Sed fortasse Pedianus excusari poterit, si tempora distinguan-

ſtinguantur, hoc modo: vt ante legem Glauciæ ampliatio fuerit dilatæ condemnationis iudicium: poſt legem verò Glauciæ, obſcuritatis, nec ſatis exploratæ ſententiæ. vtrumque ſanè duo Ciceronis loca, ſi quis attenderit, videntur oſtendere: primùm, in iudicio Philodami, de quo proximè dictum eſt. ibi enim, dubium fuiſſe poſt damnationem euentum iudicij, planè conſtat. deinde, cùm ea dixit in eodem libro: Verùm, vt opinor, Glaucia primus tulit, vt comperendinaretur reus. antea vel iudicari primò poterat, vel, Amplius, pronunciari. vtram igitur putas legem molliorem? opinor, illam veterem: qua vel citò abſolui, vel tardè condemnari licebat. nam hoc, Tardè condemnari, ad illud, quod proximè dixerat, refertur, Amplius, pronunciari. vt ampliatione nihil aliud, quàm tardam condemnationem ſignificare videatur. Differt etiam in hoc à comperendinatione ampliatio, quòd ampliatio tantũ à iudicum arbitrio ac voluntate pendet, comperendinatio eſt illa quidem in iudicibus poſita, ſed petente vel accuſatore, vel defenſore. nã, niſi alteruter, aut vterque petijſſet, nihil iudices de comperendinando reo cogitaſſent. non potuiſſe autem comperendinationẽ inuitis iudicibus omitti, Pedianus docet, cùm ait, ideo teſtibus vſum eſſe Ciceronem, vt, ſi poſſet, cõperendinationẽ tolleret. ſperabat enim Cicero, cauſſa per teſtes patefacta, iudicibus probata, futurum vt de tollenda comperendinatione à iudicibus impetraret. ergo, tum in iudicibus, tum in accuſatore, ac defenſore ſitũ fuiſſe cõperendinandi ius, verè dixi. Differebant etiam origine ampliatio, & comperendinatio. nam vetuſtiorem

fuiſſe

fuisse ampliationem, verba Ciceronis de lege Glauciæ demonstrant &, P. Licinio, C. Cassio cos. hoc est multis ante primam de repetundis legem annis, quam à L. Pisone latam diximus, ampliatos esse reos in iudicio repetundarum, apud Liuium lib. XLIII. animaduertimus Redeo ad rem: nec tamen à re longius discessum est: quando in lege Seruilia caput fuit de comperendinatione: & Acilia, de qua proximè agemus, comperendinationem simul cum ampliatione, quæ vtraque Rei potius caussa, quàm accusatoris, videtur esse constituta, omninò sublatam esse iussit. Tulit eam legem M. Acilius Glabrio, pater eius, qui Verris in caussa prætor fuit, & cum C. Calpurnio Pisone post biennium consulatũ gessit, tulerit autem in tribunatu pl. an in prætura, minus constat latam tamen in tribunatu potiùs, quàm in prætura, vt existimem, hoc adducor argumento, quòd reliquas de repetũdis leges à tribunis ple. omnes video rogatas esse, exceptis iis, quas patricij, qui tribuni ple. esse non poterant, rogarunt, vt Cornelia, Iulia. Seuerissimam fuisse hanc Glabrionis legem, in qua ne comperendinari quidem, aut ampliari liceret reum, Cicero lib. I. in Verrem, & Pedianus tradunt. itaque multi, nulla omninò, neque comperendinationis, neque ampliationis, dilatione interposita, semel accusati, semel dicta caussa, semel auditis testibus, ea lege damnati sunt. Quod autem in eo loco Cicero dixit: Ego tibi illam Aciliam legem restituo: non dixit, restituo, quasi de lege ante Seruiliam lata, sed habuit rationem præsentis temporis, cùm ex lege Cornelia, non iam ex Acilia, de repetundis quærebatur. Acilia enim tollebat

omni-

omninò & comperendinationem, & ampliationem: quæ vtraque, comperendinatio quidem certè, lege Cornelia permittebatur. id Cicero significauit satis apertè, cùm dixit: Adimo enim comperendinatum: quod habet lex in se molestissimum, bis vt caussa dicatur. & in eo: Glaucia primus tulit, vt comperendinaretur reus. nam, si primus Glaucia, ergo aliquis post eum item de comperendinatione tulit. eum autem Acilium constat non fuisse: id quod ostendimus fuit igitur L. Sylla: cuius ex lege hoc tempore iudicia de repetundis administrabantur. idemq; declarat Pedianus, cùm ait, ideo testibus vsum esse Ciceronem, vt, si posset, comperendinationem tolleret. frustra enim Cicero conatus esset tollere, ac ne conatus quidem esset, si necessaria fuisset. Cùm autem in eo loco subiunxit, ita mittam in consilium, vt, etiamsi lex ampliandi faciat potestatem, tamen isti turpe sibi existiment, non primò iudicare: hoc dicit: Ita testes interrogabo, ita scelera Verris patefaciam, vt, etiamsi lex Acilia, quam, quod ad me attinet, tibi restituo, (adimo enim comperendinatū) permittat id, quod minimè permittit, dilationem videlicet, iudices tamen, haudquaquam ampliantes, (comperendinationem non nominat, quia comperendinatio non iudicum, sed accusatoris, & defensoris erat, cùm, eorum alterutro petente, fieret, ampliatio verò iudicum) magnitudine criminum, & vi probationum inspecta, sibi turpe arbitrentur non primò iudicare. Et, quod Aciliam Cicero mitissimam vocat, quam Asconius seuerissimam, vterque rectè: seuerissimam, si cum veteribus: mitissimam, si cum Cornelia conferatur. Hac

pluribus verbis, tum quia pertinent ad leges, tum quia locus Ciceronis in Verrem satis habet obscuritatis: & in eo interpretes omnes implicati, tanquam in salebra hæserunt. Quincta fuit Cornelia, L. Syllæ dictatoris, quæ comperendinationem, lege Acilia sublatam, restituit. fuit autem, vt posterior quæque lex, durior, quàm Acilia: etsi comperendinationem concedebat, quam Acilia tollebat. sicuti lex Glauciæ durior, quàm vetus: cũ tamẽ Glauciæ lege cõperendinari posset reus, vetere lege non posset. id Cicero significat his verbis: Vtrã putas legẽ molliorẽ? opinor, illam veterẽ. eodemq́; modo seuerior, quæ consecuta est, Iulia, quàm Cornelia. quod idẽ Cicero in oratione pro Posthumo tradit. Sunt autẽ lege Cornelia iudicia de repetundis omnia vsq; ad C. Cæsaris, qui postea dictator fuit, primũ consulatum administrata. consul enim Cæsar nouã de repetũdis legẽ rogauit. cuius quidem capita, quæ ex veterum scriptis liceat colligere, hæc maximè fuerunt: vt repeterentur pecuniæ, quas quis in magistratu, potestate, curatione, legatione, vel quo alio officio, munere, ministerióue publico cepisset, vel aliquis ex cohorte ipsius: vt vrbani magistratus ab omni sorde se abstinerẽt, néue plus doni munerisue in anno acciperent, quàm quod esset aureorum centum: néue quis ob iudicem arbitrúmue dandum, mutandum, iubendúmue, vt iudicaret: néue ob hominem in vincula publica conijciendũ, vinciendum, vinciriue iubendum, vel ex vinculis dimittendum: néue quis ob hominem condemnandum, absoluendúmue, néue ob litem æstimandã, iudiciúmue capitis pecuniaue faciendum, vel non faciendũ aliquid

quid acciperet. quæ verba non minus pertinebant ad prouinciales, quàm ad vrbanos magistratus. item, ne quis omninò ob negotium faciendum, vel non faciendum, per calumniā pecuniam acciperet. Cautum præterea, ne prouinciæ præsidū auaritia premerentur, aut exhaurirentur: ne illi, qui prouincias regebant, quiue circa eos erant, negotiarentur, nec mutuam pecuniā darent fenúsue exercerent: neq; hoc tantū, sed ne vxorem quidem quisquam ducere posset ex ea prouincia oriundam, vel domicilium ibi habentē: néue filio vxorem ducenti consentiret: ne ijs in liberos populos ius de pecunijs creditis dicere liceret: item, ne quis de prouincia exiret, aut exercitum inde sua auctoritate educeret, bellum sua sponte gereret, in regnum alienum iniussu senatus, ac populi accederet: vt libertas socijs, ac præmia ob merita in Rempub. data, integra essent: ne cuiquam aurum coronarium, aut imperare, aut accipere liceret, nisi cui decretus esset à senatu triūphus. cautum etiam hac lege, ne dona acciperent quæstores, aut xenia: vt rectores prouinciarum rationes, prius quam decederēt, apud duas in prouincia ciuitates deponerent: ne quis proconsul, aut proprætor legatum suum ante se de prouincia dimitteret. quod ab Vlpiano, in l. meminisse, traditum est. spectauit hæc lex non modò ad eos, qui cum aliqua potestate erant, verùm etiam ad eos, qui curabant aliquod opus publicè faciendum, frumentum comparandum, vel viam reficiendam: item ad legatos, qui prouinciarum rectoribus à senatu dabantur, præfectosq; & tribunos, quæstores etiam, totamq; cohortem prætoriam, si

quid accepisse à prouincialibus conuicti essent. eadem lege illud etiam sancitum erat, quid rectoribus prouinciarum, dum in prouinciam irent, à socijs populi Rom. liceret accipere. qua de lege Cicero, dum in prouinciã proficiscitur, ita scribit ad Atticum lib. V. Adhuc sumptus nec in me, aut publicè, aut priuatim, nec in quemquam comitum. nihil accipitur lege Iulia, nihil ab hospite. postea verò quàm in prouinciam peruenit, eodem libro sic: Scito non modò nos fenum, aut quod lege Iulia dari solet, sed ne ligna quidem, nec præter quattuor lectos, & tectum, quemquam accipere quidquam. Ad hanc legem postea Cæsar, rerum potitus fortasse caput hoc addidit, vt repetundarum conuicti etiam ordine senatorio mouerentur. id quidem ab eo factum, Suetonius narrat. quod vel aucta, vt dixi, sua vetere lege potuit, vel noua lege lata, vel etiam, sine lege, pro ea, quam omnium rerum vnus habebat potestate. Scriptũ etiã apud Martianũ iuriscõsultũ inuenio, lege Iulia repetundarũ cautũ esse, ne iudicare, néue testimoniũ dicere liceret ei, qui ob turpitudinẽ senatu motus, nec restitutus esset. De vi sequitur. ea duplex fuit, publica, et priuata. publica definitur, ea, quæ armis: priuata, quæ sine armis infertur. priuatis.n. hominibus armorũ vsu tũ in vrbe, tũ in agro lege Iulia interdictum, nisi si haberent ea venationis, itineris nauigationisúe caussa. legimus in Marciano, tit. ad l. Iuliam, de vi publica. idq; renouatum à Iustiniano, scribit ipse in lib. Nouellarum const. tit. de armis. sed hoc ante legem Iuliam, & ante Magni Pompeij edictum. de quo legimus in Plinij naturalis historiæ lib. XXXIIII. qui vetuit in tumultu

necis

necis Clodianæ vllum in vrbe telum esse, primis tempo ribus institutum, obseruatumq; non dubito. video e-nim, Seruio regnante populum Rom. ad centuriata comitia in campum extra vrbem propterea conuenisse, quia in vrbe vsus armorum interdiceretur. serpit deinde licentia: quam nouis legibus & edictis reprimi necesse est. Publica vis vel contra Remp. & magistratus, vel cõtra priuatos fiebat. cõtra Remp. & magistratus capitalis erat semper, contra priuatos, non item, sed tantummodò cum erepta vita esset. Priuatam vim nõ fuisse capitalem, etiamsi non probetur exemplis facilè tamen ex ipsa definitione licet existimare. Neque verò, vt de publica, item de priuata prætor cognoscebat, sed iudices dabat. ac ne de publica quidem semper. nã existunt controuersiæ quædam de vi, quæ consistunt in iure ciuili, vt ea pro Cæcina: in qua non prætor, sed recuperatores, quos à prætore vrbis datos iudices esse iã diximus, iudicarunt. ergo de publica vi modò prætor, cui ea quæstio obtigisset, (is autem nec vrbanus, nec peregrinus erat, sed vnus de reliquis sex) modo iudices, à prætore dati, cognoscebant. dabat autem eos prætor vel vrbanus, si caussa esset in iure ciuili, & ageretur inter ciues, vt ea pro Cæcina: vel peregrinus, si ageretur inter peregrinos: vel vnus de reliquis sex, si cognitio non à iure ciuili penderet. de priuata verò nunquã prætor, semper iudices à prætore dati cognoscebant, prætore autem vel peregrino, si res esset inter peregrinos: vel vrbano, si ciuis ciuem in iudicium vocaret, & in iure ciuili posita caussa esset: vel vno de reliquis, si de iure ciuili nulla esset consideratio. Nunc, quando de

capitalibus agitur criminibus, leges de vi publica narrabimus. Plotia fuit tribunicia, de vi publica priuatis ciuibus illata: (nam de publica contra Remp. lex Lutatia fuit) qua Catilinã ab L. Paulo, M. Lepidi, qui III. vir postea fuit, fratre, accusatũ, in Sallustio legimus, Clodiũ à Milone, in oratione pro Milone: M. Tutiũ à C. Sempronio Rufo, in epistola M. Cœlij, quæ omnes caussæ, non dubito, quin capitales fuerint: cùm, Catilinam & Clodiũ minimè leuibus flagitijs affines fuisse, cõstet: caussam aũt. qua in iudiciũ Tutius est vocatus, extraordinariam Cœlius appellet. hanc legem tulit, opinor, M. Plautius Siluanus tribunus pleb. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. is, qui, vt iã diximus, legẽ iudiciariã tulit. Sequuntur consulares, primũ Lutatia de vi Reipub. illata, quã Q. Lutatius Catulus consul, M. Aemilij Lepidi collega, in tumultu Reip. tulit: quæ festis etiã diebus iudicium de vi iubebat exerceri, vt ex procemio patet orationis pro M. Cœlio. eaq; damnati sunt, qui de Catilinæ socijs in vrbe remãserant. vnde illud in ea pro Sylla: Seueritatẽ iudiciorũ, quæ per hos mẽses in homines audacißimos facta est, lenitate, ac misericordia mitigate. quod exponitur in ea pro Cœlio his verbis: De vi quæritis. quæ lex ad imperium, ad maiestatem, ad statũ patriæ, ad salutem omniũ pertinet: quam legẽ Q. Catulus, armata dissensione ciuium Reip. extremis pœnè temporibus tulit: quæq; lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantes reliquias coniurationis exstinxit. Ex quo mihi oritur opinio, in oratione, quæ Sallustij nomine in Ciceronem inscribitur, vbi legis Plautiæ legitur, rectius fore, si legatur, legis

Luta

Lutatiæ: cùm eo loco de cõiuratorũ damnatione verba fiant: qui vim non in priuatos ciues, quæ lege Plotia iudicabatur, sed in vniuersam Remp. cõparauerant, cuius criminis quæstio Lutatiã ad legem pertinebat. & ob eam caussam ipse Cicero pro Cœlio dixit: Quæ lex fumantes reliquias coniurationis exstinxit: cùm de Lutatia lege loqueretur. Sed quæri potest: cũ Plautia lex de vi Ciceronis ætate seruaretur, cur M. Cœlius, pro quo exstat Ciceronis oratio, Lutatia lege potius, quam Plautia, sit ab Atratino in iudiciũ vocatus. quid enim aduersus Rempub. Cœlius cõmiserat? Facilè respondetur: non quod Romæ aut senatũ obsedisset, aut magistratibus vim attulisset: sed quod, seditione Neapoli cõcitata, (id enim obijciebat accusator) intulisse vim Reip. videretur. nam in oratione quodã in loco ita scriptũ est: Illam partẽ caussæ facilè patior grauiter, & ornatè à M. Crasso peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorũ pulsatione Puteolana quod attinebat ad Alexandrinorũ pulsationem, aut ad venenũ, quod Clodiæ necandæ caussa paratũ esse arguebat accusator. quibus in criminibus nõ publica, sed priuata res agebatur, postulatus esset Cœlius lege Plotia, non Lutatia. sed cùm simul crimen de seditione Neapolitana cõiungeretur, quæ ad imperium statumq; Reip. pertinebat, propterea lege Lutatia est accusatus. atque hanc quidem partem caussæ M. Crassus egit: illam de veneno Clodiæ dato libenter Cicero suscepit, inimicitiarum caussa. sed principem locum dedit accusator, quo grauius reum opprimeret, seditionibus Neapolitanis. ideoq; lege Lutatia accusauit, cùm tamen,

præter seditiones Neapolitanas, alia crimina obijceret, lege Plotia, non Lutatia, vindicanda. nam, damnatos esse reos alijs criminibus, ac legibus, quàm quo potissimum crimine, quaque potissimum lege essent accusati, colligitur ex oratione pro Cluentio. erat igitur vtrique legi locus eodem tempore in ciuitate: quia, cùm diuersa essent de publica vi crimina, diuersis etiam quæri legibus oportebat. Post Lutatiam consularis Pompeia fuit, à Cn. Pompeio Magno III. consule post occisum Clodium lata: quæ & pœnam grauiorem, quam reliquæ de vi superiores leges, & formam iudiciorum breuiorem continebat. iubebat enim, vt prius, quàm caussa ageretur, citati testes per triduum audirentur: dicta eorum iudices consignarent: quarta die adesse omnes in diem posterum iuberentur, & coram accusatore ac reo pilæ in quibus nomina iudicum inscripta essent, æquarentur: dein rursus postera die à quæsitore sortitio iudicum fieret vnius & LXXX. qui numerus cum sorte obtigisset, ipsi protinus sessum irent: tum ad dicendũ duas accusator horas, tres reus haberet, reusque eodem die illo iudicaretur: prius autem quàm sententiæ ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusator, totidem reus reijceret, ita vt numerus iudicum relinqueretur, qui sententias ferret. LI. hac lege qui damnati sunt, omnes exularunt, Milo, quia Clodium occidisset: Q. Pompeius, Syllæ dictatoris ex filia nepos, T. Munatius Plancus Bursa, Sex. Clodius, quod, ijs auctoribus P. Clodij corpore in curiam illato, curia flagrasset. cùm cæde enim Clodij, in Appia via facta, incendium simul curiæ, & oppugnationem domus M. Lepidi Pompeius

ea lege nominatim comprehenderat. sed hos postea, & omnes lege Pompeia de vi damnatos, vno Milone excepto, victor C. Cæsar restituit. Pompei acõsularis Iulia secuta est, à C. Cæsare post victum Pompeium lata, vt damnatis de vi aqua & igni interdiceretur. sic enim oratione I. in Antonium scriptum inuenimus. Aqua verò, & igni interdicere, nihil aliud est, quàm exilium, non nominatim, sed re ipsa inferre, damnato enim necessitas imponitur exilij, ope ea denegata, atque interdicta, sine qua viui non potest. quòd etiam Pompeia, & ante Pompeiam Plautia, & aliæ quoque superiores leges, vt puto, sanxerant. itaque non dubito, quin Cæsar noua lege nouam sententiam, ad vim remouendam, attulerit. Quod autem iurisconsultorum in libris ita scriptum est, deportationem de vi publica dãnatis, de priuata verò publicationem bonorum in tertiam partem Iulia lege irrogatam: possit aliquis suspicari, cùm videat mentionem fieri deportationis, non esse legem Iuliam, de qua Cicero mentionem facit, sed duas fuisse leges Iulias, vnam à C. Cæsare latam, alterã ab Augusto. ego autem sic existimo, vnam omninò fuisse. nam, si duæ, aliquid crederem iurisconsultorum in libris, distinctionis caussa, additum: sicuti, ad legem Iuliam de adulterijs, addit Vlpianus: Hæc lex ab Augusto lata est: ne qua scilicet ex Iuliæ nomine dubitatio posset existere. vnam igitur de vi puto Iuliam legem, tamq; latam à C. Cæsare. nam, quod deportatio nominatur, quæ ante Augustum nulla fuit: sciendum est, sublata aquæ & ignis interdictione, eam successisse: cũ tamen veteres eædem leges valerent. itaque & in lege

Cornelia de sicarijs & veneficijs, quam tulit L. Sylla Reip. temporibus, deportationem tamen Martianus nominat. sed redeo ad sententiam legis. Si commissa vis armis non esset, verùm aut virgo, aut vidua rapta esset: raptor, & qui opē tulisset, capite plectebatur. Hac lege tenebantur, vt Martianus ait, qui turbæ seditionisue faciendæ consiliū inijssent, seruosue. aut liberos homines in armis habuissent, omnesq́; puberes cum telo in publico deprehensi. Subiungit idem: de vi priuata damnatos, neque senatores, neque decuriones, neque iudices esse, neque honorem vllum capere, Iulia lege, potuisse. Consularis & Antonia, à M. Antonio post obitum C. Cæsaris lata, vt damnatis de vi ad populum prouocatio esset quod ad conciliandos sibi multitudinis animos, qui tyrannidem spectaret, excogitauit. Harum autem legum testimonia non recito, ne perdat narratio dignitatem, néue non modo alijs, verùm etiam ipse mihi molestiam pariam, dum illa crebrò repetantur, vt ait, vt scribit, & eiusdem generis alia. Peculatus à principio grauißima pœna fuit duarum ouium, & triginta boum, lege Menenia, Sestia: postea lege Ateria, Tarpeia cautum est, vt bos centußibus, ouis decußibus æstimaretur. quæ ne leuior, & contemnenda multa videretur, addit Gellius, quod omisit Festus, in singulos dies. tot autem, opinor, dies, quot magistratus iudicasset, præter æstimationem furti. Peculatus igitur eo tempore capitalis non fuit. quod Liuius quoque significat lib. XXVII. cùm ait. M. Liuius erat, multis annis antè ex consulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiam adeò ægrè tulerat, vt & rus migraret, &

per

per multos annos & vrbe & omni cœtu careret hominum. Ex his verbis, non esse M. Liuio, qui postea Salinator est appellatus, aqua & igni interdictum, sed, affectum animo grauiter ex eo iudicio, iratum populo, sua spõte vrbe cessisse, animaduerto eum autem peculatus nomine à populo esse damnatum, ex eo libello didici, quem nescio quis de viris illustribus composuit. est enim in eò ita scriptum: Liuius Salinator primò consul de Illyrijs triumphauit: deinde, ex inuidia, peculatus reus ab omnibus tribubus, excepta Mæcia, condemnatus & apud Liuium libr. XXXIIX. damnato de peculatu L. Scipione Asiatico, Africani maioris fratre, litis æstimatæ, & carceris, nisi solueret, mentio fit: aquæ verò & ignis interdictio nulla nominatur habemus etiam exemplum M. Camilli, qui vrbem Romam obsidione Gallorum liberauit. hic ob Veientanam prædam, vt ait Liuius, à L. Apuleia accusatus, XV. millibus grauis æris damnatus est. abijt autem in exilium ante iudicij diem: quia, cùm, se damnatum iri, de suis tribulibus & clientibus cognouisset, de patria maluit decedere, quam iniquissimam multam, populi suffragijs irrogatam, exsoluere. nam damnatis de peculatu vel soluendum erat quanti lis esset æstimata, vel in vinculis, quóad soluerent, miserrimè viuendum quod in Scipionis Asiatici iudicio, quo de proximè dictum est, Liuius significat. quòd si reus, iudicio non exspectato, in exiliũ voluntarium abijsset: tunc accusationem quidem is, qui cœperat, persequebatur: reum tamen absentẽ nõ alia quã pecuniaria pœna populus condẽnabat: eamq; pecuniam soluere, si rediret, damnatus cogebatur, aut,

aut, si soluendo non esset, in carcerem ire. &, cùm ait Liuius de Camillo lib. V. Non prius ab Ardea profectū Camillum, quàm comperit legem latam: quod iniussu populi mutari finibus non posset: non significat, quod fortasse videri posit, non licuisse Camillo aliam in ciuitatem, extra populi Rom ditionem, migrare: sed, non potuisse Romam redire, nisi, quam ab eo solui pecuniam populus iusserat, aut solueret, aut, lege lata, rescissóq; populi iudicio, liberaretur. non enim in exilium ire coactus eßet, si multæ satisfecißet. idq; satis apertè Liuius declarat, cùm ait: Accitis domum tribulibus & clientibus, quæ magna pars plebis erat, percunctatus animos eorum, responsum tulit, se collaturos quanti damnatus eßet, absoluere eum non poße. quare non fuit capitalis peculatus, cùm pecunia puniretur: sed, vel quia soluere multam rei non poßent, vel quia nollent, vt Camillus, tanquam in exilium proficiscebantur. Quòd si quis de Marcio Coriolano id, quod Dionysius & Plutarchus tradiderunt, mihi obijciat, perpetuo exilio à tribubus eße multatum, quod prædam in Antiati agro factam occultaßet, nec in publicum retulißet: fatebor fortasse peculatum fuiße, quo Marcius est condemnatus, iudicium tamen illud non vocabo, sed vim quandā & impetum multitudinis concitatæ. vlcisci plebs cùm alias iniurias à Marcio acceptas, tum illam maximè voluit, quod cùm frumētum à senatu peteret, vnus ex omnibus patricijs acerrimè restiterat. quare in illo iudicio nihil minus, quàm quid leges vellent, à plebe spectatum est. Quod autem Dionysius & Plutarchus, non absentem, sed præsentem, Liuius autem cōtra damna-

tum

tum absentem tradit: Liuio magis assenserim, est enim verisimilius, Coriolanum, irritatæ plebis vim timentem iudicio se non commisisse, & ante iudicij diem vrbe exijsse. Accedit illud, quod, etsi de Coriolani exilio inter omnes conuenit: de crimine tamen, quo damnatus est, non idem omnes tradunt. Plutarchus peculatum memorat. Liuius delicti nomen non ponit. Dionysius nominatum quidem à Sicinio tribuno pl. prædam Antiatem in Coriolani accusatione significat, sed vt perduellionis crimen, quod illi obiectum erat, probaretur: quod eam prædam Coriolanus amicis & clientibus diuisisset, eo consilio, vt socios & satellites ad parandam tyrannidem quamplurimos haberet. quare, si verum est, quod Græci homines scriptum reliquêre, multatũ exilio Coriolanum, cùm Liuius, nõ damnatum exilio, sed damnatum in Volscos exulatum abijsse tradat, vt significare quiddam de voluntario exilio videri possit: tamen, vel quia iudicium illud non fuit, sed furentis plebis impetus, vel quia cum peculatu coniunctum vnà fuit perduellionis crimen: nihil obstat, quin peculatum ex eo genere criminum fuisse credamus, quo in genere non capitis erat, sed pecuniæ pœna constituta. Hoc de crimine lex nulla nominatur. sed ante M. Aemilium Lepidum, C. Flaminium cos. quo anno superior Africanus à duobus Petilijs tribunis pl. est accusatus, iudicem senatum fuisse, Liuius libro XXXIIX. significat his verbis. Huic rogationi Q. & L. Nummij intercedebant, senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita vt antea semper factum esset. æquum censebant. tum Q. Terentium Culeonem prætorem de pecunia,

nia, quæ capta, ablata, coacta ab rege Antiocho dicerentur, quærere patres iusserunt. eoq́ue cognoscente L. Scipione, Asiaticus damnatus est. me tamen idē Liuius in dubitationem adducit. senatusne, an populus ante eos consules quos nominaui, de peculatu quæsierit. scribit enim duobus libris, XXVII. & XXIX. M. Liuium Salinatorem post priorem consulatū à populo esse condemnatum, ideoq́ue eum, cùm censuram gereret, tribus omnes, excepta Mæcia, in ærarios retulisse, quod & innocentem se condemnassent, & consulem postea censoremq́ue fecissent. eam porrò damnationem peculatus nomine fuisse, docet is, vt iam ostendi, qui de viris illustribus librum conscripsit. parum igitur ipse sibi constare Liuius videtur, qui ante consules M. Aemilium & C. Flaminium semper de peculatu senatum quæsisse affirmet, cùm idem eo de crimine M. Liuium, populo iudicante, damnatum antè dixerit. sed videlicet existimo, quouis de crimine, si tribunus ple. aliquis esset accusator, populum iudicare potuisse. id quod ante dictum est, exemplisq́ue comprobatum. quare, ne grauis auctor, T. Liuius, damnetur inconstantiæ, locum hæc habeat exceptio. Post Africani eiusq́ue fratris Asiatici accusationem, prætor cum iudicum consilio de ijs, qui peculatus arguerentur, quæstionem exercuit. id opinor lege ab aliquo magistratu lata institutum. alioqui quod senatus vniuersi munus erat, ad prætorem, certumq́ue iudicum numerum, senatu negligente, trāslatum, vix putarim. Lege postea Iulia capitalis peculatus factus est: quod iurisconsulti declarant. nec iniuria: cùm & repetundarum crimen, huic admodum simi-

simile, capitale iam antea fuisset. cur enim, quod socijs tribuebatur, id ærarij, hoc est ciuium, caussa minus fieret? tametsi Cæsar, cùm tam acriter de peculatu cauit, suam potiùs rem, quàm publicam spectauit. sibi enim, qui omnia teneret, furtum fieri statuit, non Reipub. Lege autem peculatus tenebatur, si quis pecuniam publicam surripuisset, vel, vt surriperetur, curasset: si quis in aurum, argentúmue, aut æs publicū quid indidisset, vel immiscuisset, fecissetq́, dolo malo, quo id peius fieret. Hæc apud Venuleium scripta sunt. Quod autem additur, eadem Iulia lege obstrictos fuisse qui æs, in quo leges incisæ erant, refixisset, vel quid immutasset, aut in publicis tabulis deleuisset, induxissetue: hæc ego non ad peculatum, sed ad maiestatem retulerim. quòd si pretio commissum id fuisset: ne sic quidem peculatus mihi videtur, sed damnandi potiùs maiestatis & corruptus, & corruptor. quædam enim incerta crimina in maiestatem conferebantur: neque aliud crimē patebat latiùs. atque etiam, quod in lege Iulia peculatus ait Vlpianus scriptum fuisse, ne quis ex pecunia sacra, religiosáq́, auferret, interciperet, in rem suam verteret, non peculatū magis, quā sacrilegiū: fuisse existimauerim. Hæc præterea sunt in crimine peculatus: si quis imperator pecuniam ex præda captam penes se priuatim retinuisset, eamq́, nec in triūpho tulisset, nec in ærarium retulisset. Pœna peculatus vel pecuniaria fuit, vel capitalis: nam, qui prædam ab hostibus captā surripuerat, in quadruplum damnabatur: cæteris autem aqua & igni interdicebatur. postea irrogata est alia lege deportatio, abrogata interdictionis pœna. depor-

deportati verò, quod in Vlpiano legimus, sicut omnia pristina iura, ita & bona amittunt omnia. Et quoniam vt repetundæ ita peculatus publicum furtum fuit: propterea. vt in repetundis, sic in peculatu æstimationes fiebant litium, contraq́; heredes, vt scripsit Papinianus ad legem Iuliam peculatus, actio dabatur. peculatum tamen, quod ante quinquennium esset admissum, obijci non oportuit, si Venuleio credimus. Cùm peculatu residuæ pecuniæ coniunguntur. damnum enim vtroque modo infertur ærario. residuæ autem pecuniæ sunt, vt ait Paulus, quæ priuatim retinentur, cùm vel in vsum publicum erogari, vel in ærarium inferri debeant. nec minus in hoc crimine quàm in peculatu, actio aduersus heredes dabatur. quæq́; de peculatu, eadem residuis de pecunijs lex cauebat. vt non dubitem, quin eadem pœna sit damnatis irrogata. amplius quidem tertia parte, quam deberent, soluisse eos, qui de residuis pecunijs damnarentur, Martianus ait. capitis autẽ lege Iulia esse damnatos, verisimillimum est. Inter sicarios graue crimen fuit, & ad vim pertinuit, propria tamen lege Cornelia vindicatum est, sicuti nec de perduellionis crimine, quod ad maiestatem pertinuit, eadem lege, qua de reliquis maiestatis criminibus, quæsitum est: cum perduellione populus, de reliqua verò maiestate prætor cognosceret. Lege de sicarijs Cornelia, quam dictator Sylla tulit, tenebatur qui hominem occidisset, aut occidendi caussa cum telo ambulasset, vel venenum parasset, habuisset, vendidisset: siue quis priuatus testimonium dolo malo dixisset, quo quis iudicio publico condemnaretur: aut si magistratus ob capitalẽ

caussam

caussam pecuniam accepisset, eorúmue quid fecisset, quod legibus permissum non esset. adiectum est ex S.C. eadem lege teneri eos, qui homines libidinis, vel, vt iurisconsulti loquuntur, promercij caussa castrauissent, aut filios, exceptis Iudæis, circumcidissent, sacrificiaúe mala fecissent, habuissent. excipiuntur tamen hac lege, qui occidissent perfugam, vel vim inferentem, vel pudicitiam violenter attentantem. exceperat etiam eos Sylla, qui ob relata proscriptorum ciuium capita pecuniam ex ærario accepissent: quos tamen postea C. Cæsar, cùm de sicarijs quæreret, in sicariorum numero habuit. hac lege tenebantur etiam ij, quorum fraude, aut consilio naufragi per vim suppressi fuissent, quiúe data opera in eorum, quòs odissent, res atque bona incendium immisissent. Hic, quæ pœna esset lege Cornelia ijs, qui hominem occidissent, fortasse quæretur. mors vt iam significauimus, non fuit, sed aquæ & ignis interdictio. nam Cato censorius, ciues Romanos necari, aut verberari, perduellibus exceptis, lege lata vetuit. quod si quis obijciat, à Nasica Ti. Gracchum, ab Opimio Caium, à Mario Saturninum, & Glauciam, à Cicerone ipso ciues Romanos vita priuatos, neque tamen quemquam eorum lege Porcia condemnatum: huic facilè satisfieri poterit, si ita respondebitur: cùm S.C. illud fieret, quo deuentũ nisi difficillimis, ac periculosissimis Reipub. temporibus non esse, traditum est: Darent operam consules, ne quid Respub. detrimenti caperet, iacuisse prorsus legem Porciã, & impunè licuisse ciues seditiosos, nec salutariter de patria cogitantes interficere. quibus S.C. excitati, atque armati Nasica, Opimius,

N

mius, Marius, Cicero, fecerunt id contra legem Porciam, quod nisi fecissent, timendum magnoperè fuit, ne leges reliquæ omnes perniciosis malorum ciuium consilijs, ac scelere, conciderent. leges enim ad salutem publicam referuntur. ea cùm in dubium venit, si legibus subuenire non licet, ad vim confugitur. eaq; iusta vis, ea pietas in patriam est, nullo neque præsenti, neq; posteritatis iudicio damnata, sed omniũ sæculorũ perpetuis sermonibus, ac laudibus excepta. Atque hanc in ciues vltimo supplicio animaduertendi potestatẽ non nisi S.C. vt diximus, consulibus esse datam (nã legibus multare ciues morte non licebat) illa in Catilinã indicant: Ad mortem te Catilina duci iussu consulis iãpridem oportebat. habemus enim S.C in te Catilina vehemens, & graue. non deest Reipub. consilium, neq; auctoritas huius ordinis. nos, nos, dico apertè, consules desumus. decreuit quondam senatus, vt L. Opimius consul videret, ne quid Resp. detrimenti caperet. nox nulla intercessit: mox interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, auis, maioribus: occisus est cum liberis M. Fuluius consularis. simili S.C. C. Mario, L. Valerio cos. permissa est Resp. num vnum diem postea L. Saturninum tribunũ pleb. & C. Seruilium prætorem pœna remorata est? at nos vigesimum iã diem patimur hebescere aciẽ horum auctoritatis. habemus enim eiusmodi S.C. veruntamen in tabulis, tanquam in vagina, reconditum. quo ex S.C. confestim interfectũ te Catilina cõuenit. & Sallustius in Catilinario: Senatus decreuit, quod plerunque in atroci negotio solet, vt darent operã consules,

sules, ne quid Resp. detrimenti caperet. ea potestas per senatum more Romano magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios, atque ciues, domi militiaq́; imperium atque iudicium summum habere. aliter sine populi iussu nulli earum rerum consuli ius est. Verùm, quia S. C. huiusmodi non nisi aduersus eos ciues fieri solitũ est, qui vel perniciosis legibus, vel armis, vel alia quauis ratione Remp. oppugnarent, perduelles fuisse T. & C. Gracchos, Saturninum, Glauciam, Catilinam, eiusq́; socios, ideoq́; non modò S. C. sed lege quoq́; Porcia concedente, iure cæsos, licet existimare. Opponitur etiam illud, quod à Pediano traditũ est. L. Tubulus, homo prætorius, ætate patrum Ciceronis, propter multa flagitia, cùm de exilio esset accersitus, ne in carcere necaretur, venenũ bibit. qui si necem timuit, non videtur, satis sibi constitutum fuisse præsidij in lege Porcia, iudicasse. Ego contra sic. Potuit Tubulus commißi perduellionis, quo crimine damnatos affici extremo supplicio neque Porcia, neque vlla omninò lex vetabat, sibi esse conscius: ideoq́; mortem iure pertimescens, ne in carcere necaretur, venenum bibit. potuit etiam perduellione non commisso, deterritus conscientia potius, quàm legibus, mortem timere, vt ij, quos aliquo scelere contaminatos furiæ vexant: horrent omnia: quocunq́; adspexerint, aut venerint, ibi carcer, ibi carnifex, ibi laqueus, & securis, ibi factis eorũ digna sibi videntur intueri. timuit igitur Tubulus, ne quẽadmodũ multi ob rectè facta legibus soluti sunt, vt summos honores ante legitimã ætatẽ, aut aliq̃d, qđ nemini præterea cõcedi

soleret, consequerentur: sic ipse, quandoquidem se ab exilio reuocari videret, exilio grauius aliquid, mortem nimirum, vel contra leges ob flagitia plurima subire cogeretur. certè, quò minus de Porciæ legis perpetua vi, perpetua inquam ad vsque postrema Reipub tempora, in dubium veniam facit illa vox Ciceronis in Verrem lib. V. O nomen dulce libertatis: ô lex Porcia, legesq; Sempronia: huccine tandem omnia reciderunt, vt ciuis Romanus, in prouincia populi Ro. in oppido fœderato, ab eo, qui beneficio populi Ro. fasces & secures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur? & pro C. Rabirio perduellionis reo, Porcia lex, inquit, virgas ab omnium ciuium Romanorum corpore amouit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem ciuium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. iam illa C. Cæsaris apud Salluſtiũ, si pro perduellibus, Lentulo, Cethego, Gabinio, & reliquis, Reip. statum non leuiter labefactare, sed omninò conuellere conantibus, dicuntur: quantò plus habere loci videantur, si pro ciuibus, qui priuatis hominibus vim attulerint, nihil aduersus maiestatem publicam deliquerint, pronuncientur? Per deos, inquit, immortales, quamobrem in sententiam non addidisti, vti prius verberibus in eos animaduerteretur? an, quia lex Porcia vetat? atqui & aliæ item leges condemnatis ciuibus non animam eripi, sed exilium permitti, iubent. & infrà: Maiores nostri, Græciæ morem imitati, verberibus animaduertebant in ciues, de condemnatis summum supplicium sumebant, postquàm Resp. adoleuit, & multitudine ciuium factiones valuere: circumueniri innocẽtes,

aliaq;

aliaq; huiuscemodi fieri cœpere. tunc lex Porcia, aliaq; leges paratæ sunt, quibus legibus exilium dãnatis permissum est. Exstat etiam Milonis exemplum. qui si, occiso P. Clodio, de qua nece & quærendum extra ordinem, vt in atrocissima re senatus censuit, & à Pompeio Magno consule lata noua lex est, Porciæ legis beneficio vitam retinuit, ciuili tantùm morte, hoc est, exilio, affectus est: multò magis reliquos ciues, qui leuiora delicta commisissent, eiusdem legis perfugio esse vsos, naturalemq; mortem effugisse, credibile est. At in oratione pro Cæcina, & in primo de Oratore mors, quasi pœna legibus irrogata, nominatur. nam pro Cæcina: Nulla, inquit, in lege nostra reperietur, vt apud cæteras ciuitates, maleficium vllum exilio esse multatum: sed, cùm homines vincula, neces, ignominiaq; vitant, quæ sunt legibus constituta, confugiunt, quasi ad aram, in exilium. de Oratore autem: Vitia hominũ, atque fraudes damnis, ignominijs, vinculis, verberibus, exilijs, morte multantur. Hæc loca legem Porciam non infirmant, sed ad perduellionis crimen spectant. quo vno in crimine ciues Romanos occidi vetustis legibus licuisse, iam diximus: quas tanquam ciuitati salutares, neque Porcia, neque lex vlla vnquam abrogauit. Sed venit in mentem quærere, magistratus ne soli, quorum in vindicandis Reis potestas esset, an etiam priuati lege Porcia tenerentur. Primum, vbicunque huius legis mentionem fieri video, verbum nullum animaduerto, quod ad priuatos referri possit: ad magistratus omnia manifestè spectant: idq; ea maximè, quæ proximè recitata sunt, Sallustij verba declarant. deinde, quorsum de

priuatis? an verisimile, nullam antea in ciuitate legem de vi fuisse? an potest vlla ciuitas sine legibus, præsertim iis, quæ vim, quæ iniurias arceant, non dico diu vigere, sed omninò stare, atque incolumis esse? ante igitur de priuatorum vi leges multæ. magistratus autem à corporibus ciuium Romanorum abstinere prima iussit Porcia lex: quam deinde aliis legibus idem iubentibus confirmatã, Sallustij testimonio cognoscitur. sed, vt de priuatis Porcia non loqueretur, intelligi tamen, quis non videt? nam quæ potestas & magistratibus, & contra sontes, omniq́ue supplicio dignos adimitur, an ea priuatis relinquetur? Restat, vt soli peregrini, si modò ita meriti essent, necarentur. id quò minus fieri liceret, nulla lex vnquam vetuit. & fasces illi, ac secures, quæ magistratibus præferebantur, potestatis quidē, vetusto more, erant insignia, eius tamen potestatis, quã in peregrinos tantùm liceret exercere. exilium, publicatio bonorum, carcer nocentibus ciuibus proposita fuerunt: mors, nisi si quis & in ipsam Rempub. & quam acerbißimè peccasset, (omnium enim de maiestate criminũ perduellio summum erat) timenda non fuit. Illud miror, cùm prætor de crimine inter sicarios quærere soleret, Suetonium tradere, C. Cæsarem in ædilitate quæstionem de sicarijs exercuisse. quod fortasse illi à senatu extra ordinem mandatum. Quod autem à Martiano scriptum est, vt digestorũ lib. XLIIX. constant, legis Corneliæ de sicarijs & veneficis pœnam fuisse deportationem in insulam: nolo aliquem ideò perturbari, quia, Sylla dictatore, id est, Reipub. temporibus, deportatio nominetur: quod à me iã negatũ est. nã Sylla

pœnam

pœnam irrogauit aquæ & ignis interdictionem: cuius in locũ deinde successit deportatio, vt Vlpianus non semel Iustinianusq; declarant. spectauit igitur Martianus sui temporis consuetudinem, pœnamq; nominauit, non eã, quam in sua lege scripserat Sylla, sed eam, qua tunc, sublata aquæ & ignis interdictione, lege Cornelia damnati plectebantur. manebat enim, & obseruabatur eadem lex, pœna mutata. De parricidio prima fuit Romuli, primi regis, lex: quæ permittebat, vt monstruosi partus impunè possent necari, vel exponi. hanc legem, si, vt alias, à familia nominare volumus, Siluiã licebit appellare. est enim Romulus Siluiæ gentis prænomen. reliquiq; sex, qui Romæ regnarunt, suum omnes nomen, & pronomen habuerunt. tulit idem de parricidio, id est, de cæde hominis liberi. nam aduersus eos, qui patrem, aut matrẽ occidissent, pœnam nullam statuit: qui neminem vnquam tam ab humanitate auersum, tam naturæ inimicum fore existimaret, vt parentibus, vnde vitam ipsam, ac lucis vsuram accepissent, manus afferret. neque per annos DC. Romæ quisquam tale facinus perpetrauit. post Hannibalis bellũ L. Ostius patrem fertur primus occidisse. Romulus autẽ, quicunque hominem occidisset, parricidã appellari voluit. Etiam Numa Pompilius legem his verbis composuit, ac edidit: Si quis hominem liberum sciens morti duit, parricida esto. qua lege Tullus Hostilius rex Horatium illum, qui sororem occiderat, voluit iudicari. postremis Reip. temporibus pœnas aduersus parricidas, lege lata, C. Cæsar auxit. tulit enim, vt parricidæ non exilio solùm, vt anteà, sed bonis etiã omnibus multarentur: re-

liqui verò, capitalium rerum condemnati, dimidia bonorum parte, cùm antea integris patrimonijs exularent. Hic, propter nominis potiùs, quàm rei similitudinem, leges de parricido subiungemus. aliud enim est, esse parricidā aliud, esse patricidam. parricida parem occidit, hoc est ciuis ciuem: patricida patrem, vt matricida matrem. Sanxit igitur lege Pompeius Magnus, vt, qui hoc tam impio crimine damnatus esset, insutus culeo cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & simia in mare, vel in amnem proiectus, vitam omnium elementorum vsu priuatus, amitteret. hoc & ante L. Sylla Felix lege sanxerat: sed Pompeius noua lege correxit, addiditq́; multa, & interea, vt, non qui patrem, matrémue tantùm, verùm etiam qui cognatos, aut patronos occidissent, patricidij lege tenerentur. tametsi non omnes eadem pœna afficiebantur. nam, qui cognatos, aut patronos occiderant, ijs pœna erat ea, quam lex Cornelia de sicarijs irrogabat. summo autem illo, quod memorauimus, supplicio, quod à rege Superbo excogitatum historiæ narrant, vt puniret grauius M. Tullium II. virum, qui librum de sacris mysterijs describendum Petronio Sabino tradidissent, mactabantur ij, qui patrem, aut matrem, auum, aut auiam necassent. de quibus tamen, nisi confessi priùs essent, supplicium sumi leges vetabant. Nunc de veneficio dicendum. locus autem videtur postulare, vt, antequam ad leges veniamus quæ nobis est proposita tractatio, noua quædam afferamus, quæ fore non inutilia credimus nō modò litterarum humanarum studiosis, verùm etiam ipsis iurisconsultis, ijs quidem, qui paulò splendidiorem doctri-

doctrinam colunt, quales maximè nouimus, excellenti non minus humanitate, quàm doctrina præditos viros, Romæ, Siluestrum Aldobrandinum, Antonium Augustinum: Florentiæ Lælium Taurellum: Mediolani, M. Antonium Caymum: Veronæ, Franciscũ Morandum: Brixiæ Iacobum Chiziolam, Vincentiũ Portulacam, qui latinè scribendi elegãtia, meo iudicio, ad antiquorum laudem accedit proximè: Patauij verò, ius ciuile eximia cum laude profitentem, Vidum Pancirolum, familiarem meum, qui noctes vigilat serenas, vt ait Lucretius, aßiduoq; studio antiquitatem ex tenebris educit. Primum igitur illud ponatur, veneficij crimen fuisse capitale: alterum, de eo quæsiisse nõ prætorem modò, qui & iudex quæstionis dicebatur, verùm etiam iudicem quæstionis, qui prætor interdum non erat: tertium, videri mihi satis manifesto errore Budæum, virum alioqui benè doctum, in suis annotationibus esse lapsum, qui criminalibus, vt appellant, in caußis, præter prætorem vrbanum, neminem quæsiisse. eumq; tum, nomine commutato, iudicem quæstionis esse dictum, tradiderit. Capitale fuisse veneficium, indicat exilium Oppianici, de veneficio condemnati: cuius mẽtio fit in ea pro Cluentio: & illud in eadem, cùm futurum ait Cicero, si Cluentius veneficij reus damnetur, vt patris sepulchro priuetur. clarißimè autem hoc significatur Institutionum iuris ciuilis libro IV. Probemus alterum, quod paulò difficilius videtur. Iudicum quæstionis duo video fuisse genera: vnum eorum, qui, cùm prætores essent, quæstionis etiam iudices appellabantur: alterum eorum, qui, cùm prætores non essent,

capitali tamen de crimine quærebant. de iudice quæstionis prætore, patet ex ea, quam proximè nominaui, pro Cluentio, in qua ita scriptum est: Iubet lex, iudicem quæstionis, hoc est, Q. Voconium, eosq́, qui illi iudices obuenerint, quærere de veneno. Voconium autem prætorem fuisse, duobus argumentis conijcio: primum, quod in eo loco paulò antè Cicero dixit: Quid sibi illi scribæ? quid lictores? quid cæteri, quos apparere huic quæstioni video, volunt? lictores enim, qui magistratum non gereret, non habebat. iudicem autem quæstionis magistratus nomen fuisse, certè nemo dixerit. Alterum argumentum est, quod ibidem Cicero subiungit de alijs prætoribus, suam vnoquoque quæstionem exercente. Hæc, inquit, quæstio sola ita gubernatur? quid M. Plætorij, & C. Flaminini inter sicarios? quid C. Orchinij peculatus? quid mea de pecunijs repetundis? quid C. Aquilij de ambitu? quid reliquæ quæstiones? quibus ex verbis, prætorem fuisse Voconium, qui iudex quæstionis appellatur, quis non intelligit? nam, etsi prætores non nominat, satis tamen constat, de prætoribus intelligi. à quibus enim & tot quæstiones, nisi à prætoribus, & tam graues exercerentur, inter sicarios, de repetundis, de ambitu, peculatus? præterea, se quæsiisse de repetundis, in eo loco Cicero dicit. quod ab eo factum in prætura, Valerius, & Plutarchus confirmant. vt omittam, quod quæsitorem Aquillium nominat: cuius annum fuisse legitimū, eundem qui Ciceroni, ad petendum consulatum, prima docet ad Atticum epistola. ex quo, fuisse collegas in prætura, licet existimare. quod etiam libr. II. de officijs

mani-

manifestum est. collegam enim suum Cicero appellat. Rursus iudicem quæstionis Iunium, qui prætor non erat, quæsiisse de veneno in Oppianici caussa, docet Pedianus his verbis: Iunius quæsitor fuit in Cluentij caussa, Verre prætore: in qua Oppianicus damnatus est. & alio loco: Damnato Oppianico, res in inuidia fuit, quod pecunia reus videretur oppressus: & princeps illorum iudicum damnatus est C. Iunius, quòd diceretur alios supposuisse, qui reum damnarent, non eos, quos prætor Verres fuerat subsortitus. neque hic eum Pedianus, neque supra prætorem nominauit. Cicero autem in ea pro Cluentio, Condemnatus est, inquit, C. Iunius, qui ei quæstioni præfuerat, adde etiam illud, si placet: tum est condemnatus, cùm esset iudex quæstionis. & alio loco: Quinctius tribunus ple. conuicium C. Iunio iudici quæstionis maximum fecit. non fuisse autem prætorem, apertè, sic inquam apertè, vt clarius esse nihil posit, idem demonstrat in eadem, his verbis: In hanc flammam recentem C. Iunium, qui illi quæstioni præfuerat, iniectum esse memini, & illum, hominē ædilicium, iam prætorem opinionibus hominum constitutum, de ciuitate esse sublatum. Ecce, non prætoriū, sed prætorem opinionibus hominum constitutum dicit: quod, eum prætorem sine dubio futurum, homines opinarentur. prætor autem si fuisset, non eum ædiliciū, sed prætorium vocasset: laudabant enim veteres, vbi ornare aliquem vellent, ab eo magistratu, quem postremum gessisset, itaque, homo ædilicius, prætorius, consularis, dicebant. Præterea, cùm prætores in leges non iurauerint, neque sententias tulerint, quod & Cicero,

cero, & Pedianus docent, à Iunio autem iudice quæstionis ideo multa petita sit, vt in oratione pro Cluentio legimus, quia in legem non iurasset: (erat enim illi iurandum idem quod in iudicibus, leges omninò se esse in ferenda sententia seruaturum) satis constat, Iuniũ, cùm de Oppianico quæsiuit, prætorem nõ fuisse. Quòd si quis dixerit, non tam Iunium iudicem quæstionis, quam Verrem prætorem, in illa Opianici causa quæsiisse, quia Pedianus ita dicat: Iunius quæsitor fuit in Cluentij caussa, Verre prætore, & quia idem alio loco sortitionem, & subsortitionem à Verre prætore factã tradiderit: huic ita respõderi poterit: sortitionem, & subsortitionem non illius modò iudicij, verũ etiam aliorũ ideo pertinuisse ad C. Verrẽ, quia prætor vrb. erat. quod ipse declarat Cicero in ea pro Cluentio. prætor autem vrbanus de criminibus non quærebat: quare nec vnquam quæsitor dicebatur, sed ius tantùm dicebat, hoc est iudices, & formam iudicij dabat. idemq; iudices, quibus alij prætores ad cognoscẽdas capitales caussas vterentur, sortiebatur, & subsortiebatur. quod ex Pediano, & ex ipso etiam Cicerone satis liquet. Accedit locus ex libr. I. accusationis in Verrem: quo in loco Q. Curtium iudicẽ quæstionis appellat Cicero, in caussa Verris repetundarum: de qua prætor M. Acilius Glabrio cognoscebat. eumq; Curtium ait Pedianus à Cicerone esse reiectum. Illud addo, cùm iam docuerim, iudicem quæstionis, & prætorem, & non prætorem, de crimine capitali cognouisse, tertium genus iudicum quæstionis interdum fuisse, quorum ius cognoscendi non esset, sed tantummodò subsortiendi. quod locus de Q.

Curtio

Curtio proximus iam ostendit: quem cognouisse de repetundis, absurdum est credere: cùm, in ea caussa prætorem quæsiisse Glabrionem, ex Cicerone, & Pediano satis constet. itaque tertium hoc genus quæsitores dici non poterant: duo illa superiora genera, quoniam quidem quærerent, quæsitores & erant, & propriè dicebantur. Quod autem à Budæo scriptum est, prætorem vrb. vbi de criminibus quæreretur, solùm cognouisse, apertè falsum esse dico. non modò enim solus non quæsiuit prætor vrb. sed nec omninò quæsiuit. ipse ius dicebat: quod, quærere, non est. quærebant cæteri collegæ, cum ijs iudicibus, quos prætor vrb. & sortitus, & subsortitus esset. exemplorum plena sunt omnia: vnam, quæ multorum exemplorum loco sit, rationem afferã. Accusat Verrem Cicero in suis libris acerbißimè: præturam vrbanam totam exagitat. obijcit ne vnquam, quod in caussa capitali contra leges aliquid commiserit? nunquam certè. neque dubium, quin Verres, si potestatem illam prætor habuisset, multa fuerit iniquè facturus. Addit idem: prætorem vrb. cùm quæreret, iudicem quæstionis esse dictum. hoc certè nemo (de veteribus loquor: hos enim sequor) vnquam tradidit: miror'q́, cur hoc illi, qui suæ sententiæ testem nõ haberet, placuerit affirmare, sed, vt opinor, error ex errore fluxit. nam cùm, prætorem vrb. quærere de criminibus, iã sibi persuasisset: quod omninò falsum est: sequi videbatur, vt idem quæstionis iudex appellari posset. ego autẽ ostendi iam, quæstionis iudicem interdum quæsiisse, & prætorem fuisse, non tamen vrbanum, vt quæsiuit Q. Voconius de veneficio: prætorem autem vrbanum Reipub.

pub. temporibus quæsiisse, aut iudicem quæstionis vocatum, neque de veteribus video quemquam fuisse qui dixerit, neque coniecturis omninò vllis adduci possum ad suspicandum. Quæsitoris porrò erat, accusatorem, defensorem, testem, in officio quemque suo continere. Leges, quibus veneficium vindicaretur, Romæ per annos multos nullæ fuerunt. non enim propriè ad veneficium pertinet XII. tab. lex illa, Qui fruges excātassit, &, Qui malum carmen incantassit coërcetor. etsi coniunctionē habere quandā videtur cum veneficij crimine. propriè verò, ac nominatim eo primùm anno, quo C. Valerius Flaccus, M. Claudius Marcellus consulatum gesserunt, qui post vrbem conditam, si fastos sequimur, annus CDXXII. fuit, de veneficijs esse quæsitum, legemq; constitutam, Liuius libro IIX. scriptum reliquit. ex quo, quæ tum probitas fuerit, apparet, cùm in tanta ciuitate, per tot annos, veneficij nomine in iudicium vocatus nemo sit. Cornelia postea fuit, L. Syllæ, quam, bello ciuili confecto, dictator tulit, cùm vnus omnia teneret: quod ex his verbis, quæ scripsit Cicero pro Cluentio, manifestum est. Postea, inquit, L. Sylla, homo à populi caussa remotissimus, tamen, cùm eius rei quæstionem hac ipsa lege constitueret, qua vos hoc tempore iudicatis, populum Rom. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quæstionis genere ausus non est. quòd si fieri posse existimasset, pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libentius, quàm omnem illam acerbitatē proscriptionis suæ, questus in veteres iudices, in hanc vnam quæstionem contulisset. Huius autem legis pœna capitalis non ad vene-

veneficos tãtùm, sed ea ad eos etiã pertinuit, qui magicis incantationibus homines occidissent, aut qui mala medicamenta publicè vendidissent: omnesq́; prorsus, nemine excepto; viri, mulieres, liberi, serui, hac lege in iudicium vocabantur. Permissum autem esse reo, vt ex illius voluntate, clam, aut palam, à iudicibus sententiæ ferrentur, ex ea, qua de proximè mentionem fecimus, oratione cognoscitur. eademq́; lege de corruptis iudicijs quæsitum, eadem declarat oratio. Secuta est consularis Iulia, C. Cæsaris, qui & ipse dictator fuit. nec tamen deinde ex lege Iulia, sed ex Cornelia, quãquàm vetustior fuerit, iudicia sunt administrata: puto, quia non semper posterior lex priorem comprehendebat, sed interdum aliquid tantùm addebat: vt vniuersa pœnè iudicij ratio à priore lege penderet. propterea Corneliam potius, quàm Iuliam, posteriores iurisconsulti nominarunt. De ambitu quæ prima lata est, tribunicia Pœtelia fuit, C. Fabio Ambusto, C. Plautio Proculo cos. deinde consularis Cornelia Bæbia, à duobus eiusdem anni consulibus lata: quæ ne derogaretur, M. Cato, ille maior, dissuasit, vt in Festo legimus. tum, quæ Cn. Cornelio Dolabella M. Fuluio Nobiliore cos. lata, vt ex epitome Liuiana colligitur: quæ vtrum tribunicia fuerit, an consularis, conijcere non licet. Multis deinde post annis consularis Calpurnia: quã C. Calpurnius Piso cõsul, anno ab vrbe cõdita DCLXXXVI. grauiorem, quam antea, tulit: in qua, præter alias pœnas, pecuniaria quoque erat adiecta huic legi ob nimiam eius seueritatem puto aliquid postea derogatum. nã in Oratione pro C. Cornelio, de quattuor generibus,
in

in quibus per senatum more maiorum statueretur aliquid de legibus, tertium Cicero memorat his verbis. Tertium est de legum derogationibus. quo de genere persæpè S.C fiũt, vt nuper de ipsa lege Calpurnia, quæ derogaretur. nunquàm enim Calpurnia lex est abrogata: quam seruari Cicerone consule, ex oratione pro Murena cognouimus: sed ei derogatum aliquid, quod ita senatus censuisset. ea, quæ recitaui, verba significãt. Hac lege accusatoribus præmium videtur fuisse, vt, si ipsi ambitus damnati essent, aliorumq́ eodem in genere culpam demonstrassent, in integrum restituerētur. id apparet (vt alia omittamus exempla) ex Oratione pro Cluentio: quam post Calpurniam legem habitam esse, ex eo constat, quia prætor Cicero eam caussam egit. quod si accusator magistratum designatum in iudicium vocasset, eiusq́ culpam iudicibus probasset: reus magistratum amittebat, accusator eius locum assequebatur: si modò ei per ætatem, & per leges magistratum illum capere liceret. suspicati licet hoc è Syllæ Autroniiq́ notissimo exemplo: quibus de ambitu, cùm designati consules essent, damnatis, accusatores eorũ Torquatus & Cotta consules facti sunt. nisi si, quod ego verius existimo, consules non legis præmio factos intelligas Torquatum & Cottam, sed quia, comitiis post Syllæ Autroniiq́ damnationem iterum habitis, populus eos creauerit. Tertium præminum lege datũ accusatori, hoc quidem in crimine, tribus permutationem inuenio: si modò ea tribus, in qua reus censeretur, nobilior esset, quã tribus accusatoris. hoc in oratione pro L. Balbo Ciceronis illa verba declarant. Obiectum est etiam

etiam, quod in tribum Crustuminam peruenerit: quod hic assecutus est legis de ambitu præmio. Quod si nullum ex eo præmium accusator consequi posset, hoc est, neque suam ipsius absolutionem, quia damnatus non esset: neque vllum, deiecto reo, magistratum: neque tribum, quia Rei tribus nō esset accusatoris tribu nobilior: pecuniam illi de publico esse datam, licet opinari. id autem ex eo suspicor, quod Asconius in Orationis pro Milone commentario, Milo, inquit, postere die factus reus ambitus apud Manlium Torquatum, absens damnatus est. illa quoque lege accusator eius fuit Ap. Claudius: &, cùm ei præmium lege daretur, negauit. non enim est vt intelligi possit, præmium illi lege datum aut ipsius absolutionem, nec enim recusasset: aut Milonis magistratum, qui designatus non erat, aut permutationem tribus, cùm ipse in tribu rustica nobilissima censeretur. Claudios enim Pulchros in tribu Claudia fuisse, ex Liuio cognoscitur. reliquum igitur fortasse pecunia fuit: quam accipere, dignitatis non erat: itaque Appius, patricia familia natus, Appij, viri consularis, & auguris, filius, negauit. Post Calpurniā Tullia fuit, cōsularis & ipsa, lata à M. Tullio Cicerone cōsule: quæ & pœnā grauiorē, quā Calpurnia, & præterea aquæ & ignis per annos X. interdictionem, hoc est, X. annorum exilium irrogauit ordini senatoria. itaque sine causa mirantur nonnulli, parùm videlicet attentè in legenda historia versati, cur Cicero in Oratione pro Sylla de Autronio dicat, Relictus intus, exspectatus foris. Et de ipso Sylla: Abfuit ab oculis vestris, &, cùm lege retineretur, ipse se exilio pœnè multauit. quibus verbis de am-

bitu damnatis, quo crimine Autronius, & Sylla pœnas dederãt, ciuitatẽ non esse lege Calpurnia ereptã, significat: cum idem in Oratione pro Plancio scriptum reliquerit: Nunc postulatur à vobis, vt eius exilio, qui creatus sit, iudicium populi Ro. reprehendatis. quo declarat, Plancio exilium, si de ambitu damnatus sit, pœnam futuram. pugnare omninò hæc inter se videntur: sed conciliantur distinctione temporum, nã Sylla, & Autronius damnati sunt ante Ciceronẽ consulem, Lepido & Tullo cos. ea lege, quã C. Calpurnius Piso tulerat: quæ cũ esset seuerissima, damnatis tamen exiliũ non inferebat. oratio aũt pro Plancio post Ciceronis cõsulatũ habita est quo tempore iudicia de ambitu ex ea lege, quam ipse consul Cicero tulerat, exercebantur: qua lege exilium senatoribus irrogatum esse, non obscurè pro Murena oratio demonstrat. exilium aũt nõ per omnem vitã, vt in alijs criminibus capitalibus, sed per decenniũ fuisse, tradidit Dio lib. XXXVII. Polibius tamen in eo libro, quem scripsit de rerump. generibus, apertè significat, multò antè legem Tulliã, atq; etiam Calpurniam, capitalem ambitum fuisse. ait enim sic:
" *[Pecunijs palam apud Carthaginienses magistratus e-*
" *muntur. quod Romæ capitali pœna vindicatur] illa porrò temporibus Africani minoris Polybius prodidit. vt nouam postea legem, vetere abrogata, de ambitu latã credere sit necesse, quæ capitis pœnam ademerit. Aut, dicamus Polybij ætate capitalẽ fuisse ambitũ non lege, sed more: cùm eo de crimine, deq; alijs item capitalibus nondum prætores quærerent, sed populus ipse tributis comitijs iudicaret. quod idem Polybius in eodẽ libro*

docet his verbis:[Capite damnandi solus potestatem habet populus]In Tullia illud quoq; scriptum est, ne quis biennio, quo magistratū petijsset petiturúsue esset, gladiatores daret, nisi ex testamento præstituta die, ne quis prandia vulgò daret. quam legem cùm P. Vatinius contempsisset, obijcit ei Cicero tantā licentiam atq; arrogantiam in asperrima illa interrogatione, & in oratione pro Sextio. In Aufidia tribunicia, quā tulit M. Aufidius Lurco, eadē fuere, quæ in superioribus, noui hoc, vt, qui nummos in tribu pronunciasset, si non dedisset, impunè esset: sin dedisset, vt is, quoad viueret, singulis tribubus HS CIↃ CIↃ CIↃ deberet. Consulares præter ea duas inuenio, Pompeiam, & Iuliā, Cn. Pompeij Magni, & C. Iulij Cæsaris, qui postea dictator fuit: quæ quid aut diuersum, aut amplius, quàm quæ anteà latæ fuerant leges, habuerint, exploratū nō est. id quidem facilè crediderim, cum lege Tullia de ambitu damnatis aquæ & ignis interdictio, hoc est, exilium, per X. annos irrogaretur, lege, quam Pompeius III. consul tulit, diuturnius exiliū, aut fortasse perpetuū, esse irrogatum. nam in hac lege pœnam grauiorē, quàm antea, & formam iudiciorum breuiorem Pedianus nominat. hoc etiam hac lege sancitum esse video, ne rei laudarentur. quod idem Pompeius cum in Planci iudicio non seruasset, M. Cato iudex Pompeij laudationem legi vetuit. itē illud, quod Appianus lib. 2. bel. ci. scriptum reliquit, vt alterum indicanti daretur impunitas. quod etiam lege Calpurnia sancitum, suprà ostendimus. cur igitur idem sua lege Pompeius iterauit? dixi iam, derogatum aliquid Calpurniæ legi. hoc

fortasse illud est, quod fortasse Pompeius, crescente ambitu, renouandum putauit. Idem hoc tempore iudicum numerum videtur constituisse CCCLX. quod & Velleius lib. 2 & Plutarchus in Pompeio declarat. & pro CCC. legendum puto CCCLX. in epistola Cœlij, fam. lib. IIX. nisi si aut Velleium, & Plutarchum malis esse mendosum quàm epistolam Cœlij, vt vbique legatur, CCC. aut mendum æquè apud omnes esse, aliquis existimet, nec CCC aut CCCLX sed CCCL iudices fuisse, vt eorum numerus cũ numero tribuũ, quæ XXXV. erant, congruat, quod ex singulis tribubus deni crearentur. Hanc legem significat in Panegyrico Plinius, his verbis: [Annonæ aliquando cura Pompeio non minus addidit gloriæ, quàm pulsus ambitus campo] Lege item Iulia capitalem ambitum fuisse, apud Iustinianũ scriptum est. Crimen de corruptis iudicijs ipsum quoq; capitale crediderim: id ex eo conijcio, quod C. Gracchus tribunus ple. eam legem in ordinem senatorium tulit, cæteros ordines excepit: vt in Oratione pro Cluentio legimus. Cùm igitur & crimen ipsum per se grauissimum fuerit, (quid enim grauius, quàm innocentem, accepta pecunia condemnare?) & Gracchus eam legem vt in eadem Oratione ait Cicero, pro plebe tulerit, ad licentiam senatorij ordinis retundendam: leuiore pœna eum contentũ fuisse, verisimile non est. quòd eò magis existimo, quia postea crimen hoc L. Sylla cõprehendit ea lege, quam de veneno tulit, vt capitale crimen cum capitali, venenum scilicet cum iudicijs corruptis, coniunxisse videatur. hoc orationis pro Cluentio (ne pluribus vtar exemplis) partes multæ declarãt.

& Sylla equestri ordini admodum fuit infensus, senatorij verò studiosissimus: Gracchi tamen legem in hoc secutus, equestrem ordinem, & plebem periculo liberauit. Quod autem coniectura adductus existimabam, id legis XII. tab. testimonio Gellius cōfirmat: in qua scriptum esse ait, vt, qui ob rem iudicandam pecuniam accepisse conuictus esset, capite puniretur. vt Cracchus nō hoc ipse nouum sanxerit, sed à XII. tab. petitum in suā legem transtulerit. Romæ autem quis iudicium primus corruperit, ignoratur. quod & à Plutarcho traditum est in vita Coriolani. Athenis verò idem scribit, Anytum, Anthemeonis filium, hanc pestem induxisse primum. Vnum addam ad ingenia excitanda, quod, quæstionibus positis, maximè fit: mirari me vehementer, cur in ea, quam proximè nominaui, pro Cluentio: oratione, pecunias ob iudicandum captas, Cicero Repetundas vocet, quas diuersas fuisse nemo nescit: de quibus etiam propria lege quærebatur: cùm de ijs, quæ ob rem iudicandam essent acceptæ, lege Cornelia de veneno cognosceretur. nisi si pecuniæ repetundæ dicebantur non eæ solū, quas prouinciarum rectores contra leges accepissent, verū & illæ, quarum caussa, qui ob iudicandū eas cepissent, in iudicium vocarentur. quodam enim modo, cùm aduersus eos ageretur, iudicio repeti pecunia videbatur. ideò facilius crediderim, quia lege Iulia de repetundis non rectores modò prouinciarum, sed eos etiam, qui pecunia corrupti aliquid in iudicio vel commisissent, vel omisissent, esse comprehensos, iuriscōsultorum libri demonstrant. nec sanè, si ad rationem animus referatur, video quid intersit, vtrùm à socijs, publico fungēs mu-

nere, pecunias contra leges, an à ciuibus aliquis accipiat. Adulteriũ lege Romilia capitale fuisse, litteris proditum est sic inquam capitale, vt pœna mors esset. tulit enim Romulus legem his verbis: Adulterij conuictã vir, & cognati vti volent, necanto quod item lege Iulia confirmatum est: qua lege supplicio afficiebantur eodem, qui cum maribus nefandam libidinem exercuissent. stupratoribus autem, si essent honesti, pœnam irrogabat, publicationem partis dimidiæ bonorum: & capitale tunc stuprum non erat: sin humiles, corporis coërcitionem cum relegatione quinquennali, nisi per vim stuprum commissum esset. si per vim, tempore non præfinito. Et inter liberas tantùm personas, vt scripsit Papinianus, adulterium stuprumúe passas, lex Iulia locum habuit. Quod autem, inquit, ad seruas pertinet, & legis Aquillia actio facilè tenebit, & iniuriarũ quoque competit. Hanc legem ab Augusto, non à C. Cæsare, qui eum adoptauit, esse latam Vlpianus tradit. Fuit etiam Scatinia, quam C. Scatinius Aricinus tribunus pl. tulit in eos qui alienam pudicitiã solicitassent, aut suam ipsi prostituissent: quibus pœnam irrogauit X. millia nummûm. est autem hæc lex multis ante Iuliam annis lata, satis leui pœna, quam Iulia capitalem fecit, non tamen, vt opinor, in eos, qui alienam pudicitiam tentassent, sed in eos, qui præposteram vel aduersi, vel auersi venerem exercuissent. De falsis, quod in Polybio, Cicerone, Gellio scriptum inuenerim, lex fuit XII. tab. vt, qui falsum testimonium dixissent, è saxo Tarpeio deijcerentur. Postea, huius legis exemplum secutus, L. Sylla dictator legem tulit, quæ seruis vltimum

Cuiacius hîc Manutium iubet fabrilia tractare, quod audeat haec asseverare. Sed Bodinus eum audacter nimis hoc fecisse arguit. Metho. histor. cap. de Delectu historicorum. pag. 78 mihi.

suppli-

supplicium, liberis aquæ & ignis interdictionem irrogabat, si quis in testamento, alióue scripto, aut nummo fraudem aliquo modo fecisset, qua de lege mentionem facit Cicero in Verrem. Partus etiam suppositios, asseuerationem falsi nominis, vel cognominis, signa adulterina, & si quis se pro alio gereret, vel illicitis insignibus vteretur, ad legem Corneliam L. Syllæ, quam proximè nominauimus, pertinuisse constat: præterea, qui duobus diuersa testimonia præberent, quiq; duobus eandem rem diuersis (vt hoc vtar verbo) contractibus in solidũ venderent: itẽ qui, ad litem falsam instituendam, pecuniam acciperent, eámue in rem coirent, consentirent, celarent, non obsisterẽt. De ijs, quos plagiarios vocarunt, legem Fabiam inuenio, quæ capitis pœnam interdum grauiorem, interdum leuiorem, personarum, & rerum habita ratione, irrogabat. nam, si quis liberum hominem sciens emisset, aduersus eum, ait Vlpianus, capitale crimen ex lege Fabia de plagio nascebatur. Tutelarum quàm diligenter apud veteres habita ratio sit, inde constat, quòd suspecti tutoris iudicium, vt ex Cicerone cognoscitur, lege xij. tab. capitale fuit. Et, ad arcendam infamiam, alia sancitum est lege xij tab. vt, si quis actitauisset, carménue condidisset, quod infamiam flagitiúmue alteri inferret, capite puniretur. atque hoc postea L. Sylla, lege lata, maiestatis crimen fecit, vt Cicero in epistola ad Appiũ significat his verbis: Est maiestas, vt Sylla voluit, ne in quemuis impunè declamare liceret. Furta quoq; veteres Romani capitali pœna vindicarunt. video enim, in xij tab. ita scriptum esse:

Si quis nocte furtum faxit, & im aliquis occisit, iure cæsus esto: &, Fur manifesto furto prehensus interdiu, si se telo defenderit, & im aliquis occisit, iure cæsus esto: &, Frugem, aratro quæsitam, furtim noctu si pauerit, secueritue pubes, suspensus Cereri necator: impubes verberator, noxiamq́ duplionem præstato. Et clandestinæ coitionis capitale crimen fuit. nam, vt Porcij latronis declamatio demonstrat, lege XII. tab. cautum est, ne quis cœtus nocturnos in vrbe agitaret: idq́ si quis fecisset, capite multaretur. postea lex Gabinia idẽ sanxit. Hæc de legibus, quibus capitalia crimina puniretur. Fuerunt aliæ de minoribus culpis, parem flagitio pœnam inferentes, hoc est minimè capitalem, vt illa XII. tab. *si quis iniuriam alteri faxit, XXV. æris pœna sunto.* & illa, huic admodum similis: *Qui iniuria cecciderit alienas arbores, luito in singulas æris XXV.* Atque has leges magna ex parte lex Aquillia de iniuria, ab Aquillio tribuno ple. rogata, correxit: de qua mentionem facit Vlpianus his verbis: *Lex Aquillia omnibus legibus, quæ antè de damno iniuriáue locutæ sunt, derogauit, siue lex XII. tab. siue alia quæcunque fuerit* fuit autem ea lex plebiscitum, cùm eam Aquillius trib. pl. à plebe rogauerit. Fuit etiam Atinia de furtis, ne quid surreptum vsu capi posset, sed ius rei suæ vindicandæ penes eum, cui surrepta esset, perpetuò maneret. Furti verò iudicium inter famosa turpiaq́ iudicia numerabatur: quibus damnati, omni honore ac dignitate in perpetuum excludebantur, vt neque magistratum vllum capere, neque in senatum peruenire vnquã possent. quod in Oratione prò Cluentio demonstratur. Iniuriæ

iuriæ nomine & vis, non modò publica, verùm etiam priuata continetur. nam L. Sylla, ad arcendam vim, legem tulit de iniurijs: de qua sic digestorum libr. XLVII. Lex Cornelia de iniurijs competit ei, qui iniuriarum agere volet, ob eam rem, quod se pulsatũ, verberatúmue, domúmue suam vi introitam esse dicat. qua lege cauetur, vt non iudicet ei, qui agit, gener, socer, vitricus, priuignus, sobrinúsue, propiórue eorum qui bus verbis, omnem iniuriam, quæ manu fiat constat lege Cornelia côtineri. Huc referri potest, quod in agraria lege latum à C. Cæsare Callistratus ait: vt, qui terminos statutos extra suũ agrum finésue dolo malo mouissent, pecunia multarentur. Sunt etiam de Sodalicijs leges, prima Romuli, secunda XII tabularum, tertia Gabinia, quarta Licinia, quincta, & postrema, vt opinor, Clodia, quæ non ad vnum, sed ad plura sodalicij genera pertinent. fuerunt enim sacrorum caussa, comessationum, ambitus, opificum, postremò etiam contra Rempub. sodalicia, vt coniurationes, coitionesque nocturnæ. Lex Romuli, de qua iam diximus, hæc fuit, Nocturnas in templo vigilias ne habèto: tum, ne quid per noctem in æde sacra minus fortasse castè committeretur: tum etiam, ne quid iniretur occultæ fraudis contra Rempub. Secundo loco sancitum videtur esse in XII. tabulis, ne quis in vrbe cœtus nocturnos agitaret. nox enim facinus occultans impunitatis ferè spem promittit: ideo nocturnæ coitiones cauendæ. hanc legem nominat Porcius Latro in Oratione aduersus Catilinam. pœnam non memorat, sed, eam capitalem certè non fuisse, ex eo conijcimus, quod idem Latro hæc subiungit:

Deinde Lege Gabinia promulgatum, qui coitiones vllas clandestinas in vrbe conflauisset, more maiorum capitali supplicio multaretur. Patet igitur, vtraque lege omnia sodalicia generatim interdicta, posteriore pœnam etiam capitalem irrogatam. at quam pœnam? nam etiam capitis pœna exilium fuit. non dubito, quin de nece sit intelligendum, cùm in ea lege scriptum sit, More maiorum. nam More maiorum antequam Porcia, Semproniaq; leges ferrentur, crimine rerum capitalium damnati necabantur. Sic etiam loquitur apud Sallustium Cato in oratione, qua coniuratos vita priuandos censuit: De confessis, inquit, sicuti de manifestis rerum capitalium, more maiorum supplicium sumendum censeo. Non igitur omnes coitiones, sed nocturnæ xij. tabulis, Gabinia verò lege omnes clandestinæ, siue nocturnæ, siue diurnæ, sunt interdictæ. nam, honesta sodalitia lege xij. tabularum esse permissa, Caius iurisconsultus libr. 4. ad legem xij. tabu. l. vltim. de coll. indicat, his verbis: Sodales sunt, qui eiusdem collegij sunt his potestatem lex facit, pactionem, quam velint, sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant. Sed hæc lex videtur ex lege Solonis trãslata esse. Et Martianus probibitum negat, rei diuinæ caussa, coire, dum ne quid contra S. C. fiat, quo illicita collegia coërcentur. Si quis autem, illicitæ rei caussa, coijsset, ea pœna teneri Vlpianus ait, qua tenentur ij, qui hominibus armatis loca publica, vel tẽpla occupasse iudicati sunt: quibus, aqua, & igni interdictum esse, constat. Sodalitates, quæ comessationũ caussa fierent, nominatim nulla lege vetitas inuenio. quamquam nec

soda-

sodalitas, vt opinor, vlla proprio comessandi nomine est instituta, sed multæ sacrorum caussa: ex quo deinde sequebatur inter Sodales epulatio. hinc illa Catonis Censorij apud Ciceronem in libro de senectute: Sodalitates, me quæstore, constitutæ sunt, sacris Idæis Magnæ Matris acceptis. epulabar igitur cũ Sodalibus. Licinia lex, de Sodalitijs lata, ad ambitũ pertinuit: sanxit enim, ne quis coiret, magistratus adipiscendi gratia: quod à Laterensi obiectum Cn. Plancio, ostendit Cicero in oratione pro ipso. opificum autẽ Sodalitates, quæ Collegia dicebantur, sæpè tum senatusconsultis, tum legibus etiam interdictas, ex Pediano cognoscitur. postremò, vt idẽ Pedianus ostendit, cũ eas L. Cæcilio, Q. Marcio coss. senatus sustulisset, Clodius post nouem annos, lege lata, restituit. quod in Pisoniana Cicero reprehendit his verbis: Collegia, non ea solùm, quæ senatus sustulerat, restituta, sed innumerabilia quædam ex omni fæce vrbis, ac seruitiorum, constituta. Multorum igitur, quacunque de re, coitiones in libera ciuitate senatus non probabat, qua de re S.C. esse factum, cũ alibi scriptum legimus, tum libr. II. ep. ad Q. Fratrem Cicero demonstrat. Eo die, inquit, factum est S.C. vt Sodalitates, decuriatiq́ue discederent. Lectoria fuit, de pœna in eos, qui adolescentes circumscriberent: quibus etiam, vt ijs caueretur magis, iubebat curatores dari. Remmia contra eos, qui sine caussa & temerè accusarent. Clodia, quam tulit P. Clodius tribunus pleb. is, qui Ciceronem iniqua rogatione in exilium eiecit, de publicis iniurijs: quam Anagnini nescio cuius Menulæ caussa, hominis impuri,

puri, latam, reprehendit Cicero in oratione pro domo. De alea Titia, & Cornelia, illa, vt opinor, tribunicia, hæc consularis: etsi Cornelij etiam plebeij fuere, vt is, quem Cicero defendit: gessit enim tribunatum ple. Tũ Iulia de Annona, & illa, quæ ignominia sontes reos notarent, ne capere magistratum, ne inter iudices legi, ne alterum liceret accusare. quibus omnibus pœnam quidem esse irrogatam, non tamen capitalem, legitur. quo mirari minus licet, si de ijs nec ita multa veterum in libris reperiuntur. nos autem nihil de nostro: anti qua narramus, ab antiquis tradita: & ex eorum scriptis oratio nostra, siue paulò sit vberior, siue restrictior, tota pendet. Hactenus de numero, nominibusq; legum, quæ ad ius & publicum, & priuatum pertinent. nunc, vt in eo, quem instituimus, doctrinæ ordine pergamus: Legis definitionẽ, à quibus leges latæ sint, quo modo latæ, quo in loco, quo tempore, quibus de caussis, quæ postremo vis legis esset, quam licebit diligẽter exponemus. Legem Ateius Capito definiebat his verbis: Lex est generale iussum populi, aut plebis, rogante magistratu. Lex igitur fuit, non modò quæ comitijs Centuriatis, in campo Martio, ferente suffragium vniuerso populo, id est, patricijs, & plebeijs, in centurias distributis, rogante maiore magistratu, ferebatur, verùm etiam quæ tributis comitijs, in foro, ferente suffragium plebe, sine patricijs in tribus distributa, rogante maiore magistratu, id est, tribuno pleb. nam solus tributis comitijs legem tulit, solus autem inter minores magistratus: quia consules, etiam tributis comitijs, legem tulisse, constat. In ijs verbis non videtur Capito

plebi-

plebiscitum à lege distinxisse. At Lælius Felix apud Gellium: Tribuni, inquit, neque aduocant patricios, neque ad eos referre de re vlla possunt: ita ne Leges quidem propriè, sed Plebiscita appellantur, quæ tribunis pleb. ferentibus accepta sunt. quibus rogationibus ante Patricij non tenebantur, donec Q. Hortensius dictator eam legē tulit, vt eo iure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur. A quo, ego, tempore Plebiscita Leges appellari cœpta, quandoquidem legum vim Hortensia lege iam obtinerent, facilè crediderim. Nam antea, quæ tributis comitijs ferebantur, Plebiscita constat esse nominata. Varro quidem, quo nemo diligentius antiquitatis vsum retinuit, Legem tamen vocat, quam tribunus pl. M. Plætorius tulerat: quod appellari Plebiscitum, multis post annis Censorinus maluit. Sed, de Plebiscitis, quæ Lælius, eadem ferè Festus. Scita plebei appellantur, inquit, ea, quæ plebs suo suffragio sine patribus iußit plebeio magistratu rogante. Verùm & Lælius, & Festus propriè loquuntur, ad prisca illa tempora spectantes: nam postea paulatim obtinuit consuetudo, vt Legis nomen de plebiscitis etiam vsurparetur. Eodemq́ modo contra definitionem Capitonis qui generale iussum, Legem appellauit, quæ de vno ciue populus iußit, Leges dictæ licet priuilegia verius, vt essent, sic etiam appellari possent. cuius generis exempla, de imperio Cn. Pompeij, de reditu Ciceronis, de cæde Clodij quæstio Gellius commemorat. in quo illud animaduertendum: Cùm in XII tabulis esset scriptum, ne de singulis, nisi centuriatis comitijs, ferri posset, quod in lege de reditu Ciceronis obseruatum est, de

de imperio tamen Pompeij. tributis comitijs, rogante Manilio, tribuno pleb actum esse. Sed, siue populiscitum, siue plebiscitum esset: quorũ alterum magistratu patricio, alterum plebeio rogante factum esse, ex Festo cognoscitur: siue ad plures homines, pluresue, res, aut ad omnes homines, omnesúe res, aut ad vnũ hominem, vnamúe rem, pertineret: prorsus omnia populi, plebisúe iussa, tum regis, tum etiam rogationis nomine, quia populus, plebsúe à magistratu rogaretur, appellari solita, veterum monumentorum obseruatio declarat quod Gellius quoque notauit. Nam, quod Aelius Gallus, vt apud Festum scriptum est, aiebat, inter Legem, & Rogationem hoc interesse, quod Rogatio esset genus Legis, quæ autem lex, non continuò rogatio: quod ita Festus exponit: Rogatio est, cùm populus consulitur de vno, pluribusúe hominibus, quod non ad omnes pertineat & de vna, pluribusúe rebus, de quibus, non omnibus sanciatur: id mihi, (pace vtriusque dixerim) falsum videtur. nomen enim ipsum Rogationis ostendit, omnes siue ad vnum, pluresue homines, siue ad vnam, pluresue res pertineant, vno rogationis vocabulo appellari posse. nam, vt Gellius animaduertit, nullum populi, plebisúe iussum fieri potest, nisi populus, aut plebs rogetur. quod dum fit, ea verè rogatio est, & dicitur: idq; etiam post lata suffragia nomen mansit. quamquam frequentius omninò, de quocunque populi, plebisúe iussu, in antiquorum scriptis Legis nomen inuenitur. Leges autem nec nisi à magistratibus, nec nisi comitijs ferebantur, idq; probandum exemplis non existimo, ne, quæ ipsa per se satis

tis aperta res est, in ea demonstranda superuacaneam operam suscipiam. sed, quia nec vnus magistratus, nec vna comitia erant: vtrum ab vno, an ab omnibus magistratibus, & vtrum vnis, an omnibus comitijs ferrentur, aperiendum videtur. Ferebantur leges à magistratibus maioribus quattuor, vno minore: à maioribus, prætore, & consule, qui ordinarij magistratus erant: item à dictatore, & interrege, qui maiores quidem, ordinarij tamen non erant, neque populi comitijs creabantur. censor autem, etsi erat inter maiores magistratus, ius tamen ferendæ legis, aut habendorum comitiorum non habebat. ideò dixit Plinius libr. XXXV. capite XVIJ. Lex Metilia exstat, Fullonibus dicta, quã censores dedere ad populum ferendum. minor magistratus, qui leges ferret, tribunus pleb. erat. nam ædiles cur. quæstores, ædiles pleb. III. viri capitales, III. viri monetæ cudendæ, tribuni mil. tam Rufuli, quàm Comitiati, etsi magistratus erant, leges tamen non ferebant: ijq; neque viatorem, vt tribunus ple. neque lictorem, vt consul, & prætor, habebant: propterea tum vocandi, ac prehendendi iure, quod consul, & prætor habebant: tũ etiam prehendendi, quod vnũ tribuni ple. erat, omninò carebant. qui verò potestatem neque vocationis haberent, neque prehensionis, eos magistratus à priuato quoque in ius vocari potuisse, & M. Læuinum ædilem cur. à priuato in ius eductum esse, tradidit Varro lib. XXI. rerum humanarum. Verùm, quæ doctrinæ caussa à me traduntur, veterũ testimonio singula confirmare, & exemplorũ multitudine librum infercire, minimè necessariũ existimo: nõ solùm, quod historiæ,

storiæ, librique unde ipsi hæc hausimus, omnibus patent: sed etiam quod exemplis referta narratio dignitatem non habet, putidæ potius cuiusdam diligentiæ, & ambitionis ineptæ speciem quandam præ se fert. Legislatores aut tributis comitijs, aut centuriatis, aut etiam, vt in imperio mandando, & in adoptionibus, curiatis legem ferebant si tributis, aut cum S. C, aut sine: si cẽturiatis, è S. C semper plus omninò dignitatis, atque auctoritatis in centuriatis, sed potestatis non minus erat in tributis: æquè enim populus vniuersus tenebatur ijs legibus, quæ tributis comitijs ferebantur, atque ijs, quæ centuriatis. idque sancitum esse lege à Q. Hortensio dictatore lata, cùm antè iure eo, quod statuisset plebs, patricij non teneretur, Lælij testimonio iam probauimus. Hortensius, quæ rogatæ plebs sanxisset, ideò pertinere ad omnes Quirites voluit, vel, vt iura plebis augeret, cùm plebeius ipse esset: vel vtili Reipub. consilio, quod in libera ciuitate dissimilem ciuium conditionem discordiæ semina putaret. in quo dissidentes veterum opiniones licet agnoscere. nam, quod Hortensio dictatori à Lælio tribui, scribit Gellius, id ad Q. Publilium Philonem dictatorem Liuius refert, qui multis annis ante Hortensium dictator fuit. rursus neque ab Hortẽsio, neque à Philone, sed multò antè à L. Valerio Potito, & M. Horatio Barbato cos. eam legem esse latam, Dionysius tradit. qua in varietate verum internoscere difficilè sit, nisi si, quod res est, non tanquam nouam legem esse latam, sed quasi veterem à duobus dictatoribus, Philone, & Hortensio, renouatam intelligas. Scripsit etiam idem Lælius, cùm tribunus ple. populum adesse

esse iuberet, non comitia, sed consilium edicere debuisse: cùm non vniuersum populum, sed plebem tantùm, quæ pars populi est, aduocare tribunus posset. verùm hoc, quod à Lælio scriptum in Gellio legimus, obseruatum sit, necne, haud sanè mihi certum est. quin, quò me inclinat coniectura, eò me dare si velim: comitia, quæ tribunus pleb. haberet, dicta crediderim, non solùm post legē Hortensiā, quæ discrimine sublato, tribunicijs rogationibus ciues oēs pari iure subiecit, sed antea quoq;, cū plebiscitis patricij nō parerēt. quid enim? nónne tributa comitia dicebātur, quæ designādis minoribus magistratibus haberētur? at tributa comitia nō et à tribuno pl. habebātur? an igitur est, qui, cū tribuni pl. essēt designādi, eius rei caussa consiliū à tribuno edictū legerit? quod si quis, vt omninò Lælij distinctio confirmetur, non de eo populo, qui ad designādos magistratus, sed de eo, qui ad sciscendam legem aduocaretur, accipi velit: ne hoc quidem assenserim: cùm, aliter esse, ipso Cicerone magistro didicerim. vocat enim hic noster lib. 2. de diuinatione comitia & in legum iure, & in iudicijs populi, & in creandis magistratibus. præterea in oratione pro Sextio: Venio, inquit, ad comitia, siue magistratuum, siue legum. & Liuius lib. XXXI. Rogatio, inquit, de bello Macedonico primis comitijs ab omnibus fermè centurijs antiquata est. & ibidem: Pro se quoque consulem hortari, vt de integro comitia rogationi ferendæ ediceret. & libro XLV. Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter affuturus comitijs ferendæ legis. Iam verò & de reo iudicando comitia dicta. quæ tribunus pl. haberet, exempla te-

ſtantur, vt in 3. de legibus, 2. de diuinatione, & apud Liuium quatuor libris, III. XXVI. XL. XLIII. Quãquã, ſi quis ipſa Lælij verba paulò attentius cõſideret, intelliget, nec ab ipſo traditum id, quod nos, quaſi traditum, exemplis redarguimus. ait enim, qui nõ vniuerſum populũ, ſed partem aliquam populi adeſſe iuberet, eũ non comitia, ſed conſiliũ edicere debere. quibus verbis, non quid fieret, ſed quid fieri deberet, ſignificat. notat igitur, & quodam modo reprehendit deprauatam conſuetudinẽ, ſicuti eodem loco, cũ infert: Itáne leges quidẽ propriè, ſed plebiſcita appellãtur, quæ tribunis pl. ferentibus accepta ſunt. quo in loco, Appellantur, accepit, pro, appellari debent. quod enim tradidit, obſeruatũ non eſſe, quæq; tribunis rogantibus plebs iuſſit, ea tũ plebiſcita, tum leges & à Liuio, & ab alijs dici, ſæpè licet animaduertere: ſicuti & conſiliũ plebis, & comitia de reo Poſtumio apud eundem Liuium libro XXV. Legem laturus magiſtratus ſcribebat eã domi, & cũ peritis conſulabat: ne quid contra populi rem, aut voluntatem ſanciret, ne fortè pugnãtia capita ſimul ferret: néue quid, quod vetus aliqua lex, ſi ferretur, mane infirmumq; iuberet eſſe: (etſi, quæ poſtea ferretur lex, ſuperiores omnes, præter Sacratas, abrogabat) ne curationẽ, poteſtatem, commodumue aliquod ipſe ſibi ſua lege, aut collegis, cognatis, affinibus mandaret: quod leges duæ, Licinia, & Aebutia, fieri vetuerunt. contra quas leges fecit P. Clodius: tulit enim, quod in oratione pro domo traditũ eſt: vt ſibi Ciceronis ædes liceret poßidere. etiã illud in ſcribenda lege cauebatur, ne pluribus de rebus, quæ non eiuſdẽ generis videretur, vna roga-

rogatione ferretur: quod fieri, cùm lex Cæcilia & Didia vetabat, itaq; à Clodio factũ accusat Cicero pro domo sua: tum, faciendũ non esse, indicat idem in suarũ legũ lib. III. his verbis: Qui agent, non plus quã de singulis rebus consulunto. nam, Consulunto, est, populum roganto. consulitur enim populus, cũ lex rogatur: itaq; in oratione pro Milone: Nihil, inquit, de eius morte populus consultus, nulla quæstio decreta à senatu est. & pro domo sua: Si populus de ista re consultus esset. & Festus: Rogatio est, cùm populus consulitur. etiam in senatu, Consulere, est rogare sentẽtias. ad Att. lib. xij. Hic me laudat, inquit, quòd retulerim, non quòd patefecerim, quòd cohortatus sim, quòd deniq; antè, quàm consulerem, ipse iudicauerim. Addebatur illa exceptio: vt, si quid ius non esset rogari, ne esset rogatum. quod in oratione pro domo notauimus. item: si quid cõtra alias leges eius legis ergo latum esset, vt ei, qui eã legem rogasset, impunè esset. quod fuisse tralaticium, hoc est, scribi solitum in omnibus legibus, tradit Cicero libro III. epist. ad Att. Hæc igitur, quæ proposui, quasi legitima à bonis viris in ferenda lege omnia cauebantur. sed, vbi rationem vicit libido, spreta bonorum consuetudine, nihil præter suam potentiam & vtilitatem in lege spectarunt. ideò sæpè leges Clodij, aut Vatinij, alienas à more maiorum, acerbè reprehensas à Tullio videmus. Scripta lege, legislator benè de Repub. sentiens, antè quàm eam promulgaret, referebat ad senatum, vt, quò plus ponderis maioremq; vim lex haberet, de senatus eam sententia ferret. popularis verò, ac seditiosus magistratus, vt Vatinius tribu-

nus pleb. Cæsare consule, non modò prætermissa senatus auctoritate, sed interdum etiam contra senatus auctoritatem, legem rogabat. Promulgabatur deinde lex, id est, in publico ponebatur. est enim Promulgare, vt ait Festus, quasi prouulgare. id autem eò fiebat, vt inspiceret qui vellet, inspectam consideraret: non solũ, vt intercedi posset antè, quam ferretur: verùm etiam, vt aliquanto antè statuere cuiuis liceret, vtrum, cùm ferretur, antiquanda suffragijs, an accipienda lex esset. addo etiam illud, vt quiuis monere legislatorẽ posset vel de corrigenda, vel omninò de non ferẽda lege. spatium autem promulgationis, vt ex Macrobio, Dionysio, Cicerone, Quinctiliano, & alijs patet, quacunque de re ferretur lex, erat trinundinum, id est per trinas nundinas. cùm enim nundinarum caussa ex agris in vrbem ciues conuenirent, per trinundinum leges, vt à rustica plebe ter legi cognoscique possent, patere voluerunt. quod cum M. Antonius non seruasset, inuehitur in eum Cicero Philippica V. his verbis [Vbi lex Cæcilia, & Didia? vbi promulgatio trinundinum]? Et idem pro domo sua: [Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cùm C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de Repub. quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere. hæc homines improbi ad quosdam viros fortes longè aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. hora nona, illo ipso die tu es adoptatus. si, quod in cæteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione satis est trium esse horarum: nihil reprehendo sin eadem obseruanda sunt, vt decreuit senatus M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam, & Didiam la-

am latæ essent, populum non teneri: iam intelligis, omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspicijs, quod in legibus sit, te tribunum ple. non fuisse.] Et, vt aliud ex alio, trinundinum non solùm in lege ferenda, sed & in magistratu designando video esse seruatum, ob eam scilicet caussam, vt consuleretur candidatis pariter, & populo: illis ad magis conciliandos sibi plebis animos: huic, ne imprudenter aliquem repentè crearet, quem creatum postea nollet. locum autem & in lege, & in magistratu fuisse trinundino, minimè miror: qui videam à Cicerone, oratione II. in Rullum, appellari legem ea comitia, quibus maiores magistratus crearētur. nā, si comitia lex sunt: sequitur, vt, quod in lege, idem in comitijs obseruetur. &, quod rationi consentaneum videtur, id exempla clarius ostendunt. X. viris creandis, inquit Liuius libr. III. in trinundinum comitia indicta sunt. & in epistola ad Tironem Cicero: Ad consulatus petitionem se venturum: neque iam velle absentis rationem haberi sui: se præsentem trinundinū petiturum. Quod tamen non nisi tranquilla Rep. seruatum existimo. nam Punico bello secundo Q. Fabius Maximus consul tertium, Romam comitiorum caussa proficiscens, in eum, quem primum diem comitialem habuit, comitia edixit. idemq́ue fecit anno proximo C. Claudius Cento, dictator comitiorum consularium caussa creatus. Sed nimirum, quod dici solet, silent leges inter arma: & ad Rempub. cuius caussa latæ leges ipsæ sunt, omnia referenda. Seruabatur præterea in iudicio populi trinundinum, cùm scilicet à populo reus iudicaretur. vnde illud pro domo: Cùm tam moderata

iudicia populi sint à maioribus constituta: primùm, vt ne pœna capitis cum pecunia coniungatur: deinde, ne, nisi prodicta die, quis accusetur: tertio, vt antè magistratus accuset intermissa die, quàm mulctam irroget, aut iudicet: quartò, sit accusatio trinundinum. Constat igitur, in omnibus planè comitijs, de legibus, de magistratibus, de reis, trinundini rationem esse ductam. Neque verò trinundinum ita interpretor, vt, ipso tertertiarum nundinarum die vel latas esse leges, vel designatum magistratum, vel reum à populo iudicatũ, existimem: cùm & Macrobius lib. 1. comitia nundinis haberi non licuisse, veterum testimonio probet: & Festus, nundinas non solùm inter ferias, sed etiam inter nefastos dies apud antiquos fuisse dicat: inter ferias, ne cum populo agi liceret: inter nefastos dies, ne lege. Nundinas, inquit, feriarũ diem esse voluerunt antiqui, quo rustici mercandi vendendiq; caussa in vrbem conuenirent, eumq; nefastum, ne, si liceret cũ populo agi, interpellarentur nundinatores. Aliud autem erat, cum populo agere: aliud, lege agere. cum populo, populum est, ad consilium, aut comitia vocare, vt ait Festus: vel vt Gellius, rogare populum, quod suffragijs suis aut iubeat, aut vetet: quod tamen idẽ est: lege aũt agere, ius experiri, in iudicio contendere. libro etiam IV. epi. ad Atticum, per duos nundinarum dies nihil de comitijs tentatum, his verbis Cicero declarat: Ante X. Kal. nundinæ. concio biduo nulla. Trinundinum igitur in eam sententiam dictum accipio, vt inter eũ diem, quo promulgata lex erat, & eum, quo deinde ferretur, trinæ nundinæ intercederent: quo & sæpius, & à pluribus,

ribus, vrbem mercandi vendendiq; caussa visitantibus, promulgata lex cognosci posset. Post tertias nundinas, magistratus in eum locum, vbi legem laturus erat, siue in forum, siue in campum Martium, populum conuocabat. ibi cum legem præco, subijciente scriba, recitasset: tum primùm quidem is, qui legem promulgarat, populo suadebat, vt rogationem acciperet, sed post eũ alij, non priuati modò, quibus ab aliquo magistratu concio daretur, (nã alioqui concionandi potestas priuatis non erat) verùm etiam quandoque magistratus, pro suo quisque sensu, vel suadebant, vel dissuadebant. Suasorem rogationis eum, qui rogabat, fuisse, ita verisimile est, vt exemplis, quæ multa suppetunt, mihi esse vtendum in re minimè dubia, non existimem. quòd autem minus verisimile est, vt aliquis eius rogationis, quam ferret, ipse dissuasor fuerit: id nisi testimonijs probem, credibile non erat. atque hoc tum fiebat, cùm magistratus non è sua, sed è senatus sententia rogationem ferebat. neque enim prohibebatur dissuadere ad populum, quod non probauerat in senatu. Pisonis consulis exemplum habemus in epistola, Vereor, ad Atticum lib. 1. Piso, inquit, consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. quod Attico, vt nouum & iniquum, scripsit Cicero, cùm suadere suas rogationes reliqui solerent. vnde illud Attici ad Ciceronem libr. II. de legibus: Suade igitur, si placet, istam ipsam legem, vt ego, Vti rogas, possim, edicere. loquitur enim Atticus cum Cicerone, vti cũ magistratu legem rogante. & quemadmodum in eo libro personam Cicero sustinet magistratus legem rogantis: quod proxima superiora verba

declarant: Si quæ fortè leges à me hodie rogabuntur, quæ non sint in nostra Repub. nec fuerint, tamen erant ferè in more maiorum, qui tum vt lex valebat: sic Atticus ciuem agit de ipsa suffragium ferentem. quod indicat illud: Vt ego, vti rogas, possim edicere. refert enim morem illum tabellarum, quibus sciscebatur lex: quæ his duabus erant litteris signatæ, V.R. id est, Vti rogas: cum ea, quibus lex reijciebatur, vna littera A, essent inscriptæ: quæ valebat, Antiquo, hoc est, nihil nouari volo, antiqua probo, &, vt explanat Festus, in morem pristinum reduco. Vereor autem, (vt à re proposita paululum digrediar) ne mendum lateat in verbo, Edicere. cui quantum ex antiqua Latinè loquendi cõsuetudine conijcere, ac meminisse possum, in hac sententia locus non est. sed ad rem. Priuatus legem Cinciam de donis & muneribus Q. Fabius Maximus suasit: Ogulniam de sacerdotijs P. Decius Mus: Voconiam de hereditatibus M. Cato ille Censorius: Corneliam de reditu Ciceronis Cn. Pompeius. Nec verò, qui priuati item legẽ dissuaserint, inuenire non facilè est. exemplũ habemus in oratione pro lege Manilia, Q. Hortensii, in libro de amicitia, C. Lælij, & minoris Africani. Maniliam legem, de bello Mithridatico Cn. Pompeio extra ordinem mandando, dissuasit Hortensius: Papiriam, de tribunis ple. reficiendis, Lælius, & Africanus. atque hanc ipsam consuetudinem, vt priuati legẽ suaderent, aut dissuaderent, indicat Liuius libr. XLV. his verbis: [Ita traditum erat, ne quis prius intercederet legi, quàm priuatis suadendi dissuadendiq; potestas facta esset: quo melius aut commoda legis aperirentur,

aut

aut vitia. quo persæpe euenit, vt aut ij, qui ad intercedendum venerant, desisterent: aut intercederent, qui non professi essent se intercessuros. & eodem libro infra: Cùm in Capitolio rogationem eam Ti. Sempronius ferre vellet, & priuatis lege dicendi locus esset, neq; ad suadendum, vt in re minimè dubia, quisquam procederet: Ser. Galba repente processit. item Cicero in oratione pro C. Cornelio, cuius exstant reliquiæ quædã, cùm Asconij commentarijs editæ: Est, inquit, ius vetandi, dum priuati dicunt, dum sitella defertur, dum æquantur sortes, dum sortitio fit] quibus in locis cùm et Liuius & Cicero de solis priuatis mentionem fecerint, non tamen eam potestatem solis priuatis fuisse, debemus existimare. partem enim pro toto posuerunt, quia priuati & sæpius, & plures, quam magistratus, aut pro lege, aut contra legem dicere solerent. Magistratuum porrò vel suadentium, vel dissuadentium legem exempla habemus hæc. M. Porcius Cato ille maior, consul rogationem de abroganda lege Oppia, C. Lælius, ille sapiens, prætor Liciniam de cooptatione sacerdotum ad populum transferenda dissuaserunt. legem Maniliam prætor Cicero luculenta, quæ exstat, oratione suasit: agrariam Rulli ijs, quæ exstant, orationibus consul idẽ dissuasit. Verùm hæc, quæ paulò longius, vt illustriora fierent, produximus, paucis admodum verbis libro de legibus III. Cicero comprehendit. [Populum, inquit, docento, doceri à magistratibus priuatisq; patiuntor] in quo significatur, vt & ipsi magistratus, qui legem ferent, doceant, hoc est, de ipsa lege dicant, & dicere alios quoque tum magistratus, tum priuatos patiantur.

Infra verò, eodem libro, cùm dixit, De promulgatione, de singulis rebus, de priuatis, magistratibus audiendis: priuatos posuit ante magistratus, cùm supra primum magistratus, deinde priuatos nominasset. quod si ad veritatem ordo referatur, prius nominari priuatos, deinde magistratus oportuit. prior enim priuatis locus in suadenda dissuadendáue lege ideò datus est, ne, si eos, qui magistratum gerebant, antè audissent, ab ijs dissentire non auderent. idq; Dio historiæ suæ libr. XXXIX. scriptum reliquit quos autem suadere aut dissuadere leges solitos fuisse diximus, eos in ea pro Flacco legis auctores Cicero appellat: cùm auctores intelligat vel accipiendæ legis, vel antiquandæ Hæc de suadentibus dissuadentibusq; legem. nunc de loco, vnde suaderent, aut dissuaderent, addendum quiddam est. Nemo ad populum, nisi de loco superiore, concionabatur, siue is priuatus esset, siue magistratum administraret. id autem ob eam caussam, quo longius à stantibus in concione tum exaudiri vox, tum intelligi verba possent. concionabãtur igitur, si in foro, de Rostris, quæ ad Comitium fuisse, propè iuncta curiæ, Pedianus ait: si in campo Martio, vel alibi, de suggestu, aut editiore aliquo loco concionari autem magistratibus pro ea, quam habebant, potestate omnibus licebat: priuatis, quod iam diximus, nisi concionem, id est, concionãdi potestatem, à magistratu aliquo acciperent, non licebat. &, quia sæpius in foro, vbi Rostra fuisse diximus, quàm in campo, leges ferebantur: ideò sæpius de Rostris, quàm in campo, conciones habebantur. multò enim plures tributis comitijs, quæ, legum quidem cau-

sa, in foro, interdum & in Capitolio habebantur, quā centuriatis, quæ in campo, latas esse constat, cùm tribuni pleb. qui comitia tributa, non centuriata, habebant, facillimè ad leges rogandas adducerentur, quippe qui leges non ferrent ex senatus auctoritate: quod necesse erat de legibus centuriatis. Dixi, priuatos non nisi potestate à magistratu accepta concionari potuiße, magistratus autem cunctos suo iure potuisse. quod cùm ita esse nunc etiam confirmem, tamen illud addo, summum in eo ius, summamq; potestatem tribunorū pleb. fuisse: qui, si vellent, non priuatos modò, verùm & magistratus ipsos, atque etiam consulem, qui summus erat magistratus, prohibere concione poterant. itaque Ciceronem consulem extremo magistratus die Q. Metellus Nepos tribunus ple. concionis habendæ potestate priuauit: & Q. Metellum Celerem consulem à L. Flauio tribuno pl. in carcerem deductum, annoq; proximè consecuto M. Bibulum, item consulem, à P. Vatinio tribuno pleb. historiæ narrant. non enim de Rostris modò concionantem, atque etiam de curru triumphantem detrahere tribuno ple. licebat, verùm &, quoquo vellet, deducere, vel ad supplicium, si liberet: propterea quod, cui vellet, manus inijcere, vetusto Sacratarū legū iure, poterat: ipsi, cū sacrosanctus esset, nemo poterat. Verū tribuni pl. potestatē suo loco, id est, libro de Magistratibus, reseruemus: interim, quod in manibus est, ipsum agamus. Cùm suaserant, dissuaserantúe legem primo loco magistratus, qui legem ferebat, secūdo priuati, tertio reliqui magistratus: tū, præsentibus sacerdotibus, vt Dionysius scribit, & diuina expo-

exponentibus, sitella, vel vrna (sitellam Cicero, vrnam Lucanus vocat) deferebatur: in quam siue tribuum, si tributis comitijs lex ferretur, siue centuriarum, si centuriatis, nomina conijciebantur, deinde, sortibus æquatis, hoc est, ita agitata sitella, ne qua sors subsultaret, atque existeret, sed pariter omnes æquatæ iacerent, sortitio fiebat, quæque prima vel tribus, vel centuria, quæ secunda, quæ tertia de sitella exijsset, eundem, quem sors dederat, in suffragio ferendo locum atque ordinē obtinebat. Hæc dum agerentur, si quis tribunus pleb. legi vellet intercedere, locus erat. nunquàm autem ante suasionem dissuasionemque legis intercessionem fuisse, declarant illa proximè recitata, quæ Liuius libr. XLV. Cicero in oratione pro C. Cornelio tradiderunt. Et, quoniam de intercessione, quæ legem impediebat, mentionem facimus: (neque enim legi tantùm, verùm & senatus consultis, & prætorum decretis, aut iudicijs intercessum esse, animaduertimus) omnibus de caussis, quæ, quò minus promulgata lex perferri posset, impedimento fuerunt, dicendum nobis est. Hæ quattuor traduntur: prima, intercessio: cùm tribuni ple. quorū propriè intercedendi ius erat, edita voce illa, Veto. de qua mentionem facit Liuius, intercedebant: cuius generis exempla non desunt: altera, cùm is, qui promulgarat, vel amicorum precibus adductus, vel senatus auctoritate commotus, vel ipse sua sponte consilium mutabat: quod C. Manilius, & L. Cæcilius, vterque tribunus pl. diuersis temporibus fecerunt, ille in lege de libertinorū suffragijs, hic in ea, quam de minuenda ambitus pœna promulgauit. Tertia ratio fuit, cùm, neque intercedēte

tribu-

tribuno, neque eo, qui promulgauerat, consilium mutante, comitiales dies, id est, eos, quibus agi cum populo licebat, consul eximebat, vel supplicationibus decernendis, vel ferijs indicendis, non solùm ijs, quæ Latinæ dicebantur, quas indicere soli consules poterant, sed etiam ijs, quæ imperatiuæ, quas non modò consulibus, verùm etiam prætoribus ipsorum arbitratu licebat imperare quo genere vsum esse Cn. Cornelium Lentulũ Marcellinum consulem, vt C. Catonis tribuni pleb. legibus obsisteret, videmus in epistola, Placiturum, libr. II. ad Q. fratrem. Quartam caussam, quæ & ipsa comitijs: quacunque de re haberentur, impedimento esset, auspicia inuenimus. quorum duo genera reperio, vnum, quo magistratus tantùm vtebantur, quæ Spectio dicebatur, vel, De cælo seruare: quo de genere testes locupletes habemus Tullium in II. Philippica, & Varronem apud Nonium: alterum genus ad augures pertinebat, cùm ex auium signis, id est, volatu, cantu, & tripudio sollistimo, auspicium faciebãt. nam, si quid aduersi viderant, aut audierant, id nunciantes, comitia impediebant. quod Cicero libr. II. de Legib. vt alia omittantur exempla, significat. illo autem priore genere, vel si aduersi nihil esset, ipsa tamen per se spectio rem impediebat. quod à Dione lib. XXXIIX. traditũ animaduerti. Obnuntiatio autem, quæ augurum erat, duarum rerum obseruatione fiebat, vel cũ de cælo fulsisset, aut tonasset: (erat enim in augurum disciplina, vt, Ioue fulgente, tonante, comitia demitterentur) quo genere impedimenti Pompeius Magnus in secundo consulatu, cùm prætorem creari, virum omnium integerrimum,

rimum, M. Catonem videret, ipse aũt; hominem flagitiosissimum, P. Vatinium, Cæsaris gratia, vellet, comitia dissoluit: vel cùm aues aduersa portenderent. auiũ autem tria genera, alites, quæ volatu, oscines, quæ cantu, pulli, qui tripudio signa dabant rerum futurarum. Nec omnium erat eadem significatio, cùm quædam à dextra, quædã à sinistra volantes, aut canentes, prosperos euentus ostenderent. hinc illud lib. I. de Diuinat. Iuppiter ne cornicem à læua, coruum à dextra canere iussisset. Et Plautus in Asin. Picus, & cornix est ab læua, coruos porrò ab dextera. Et in epistola ad Cæcinam: Non igitur ex alitis inuolatu, ne ex cãtu sinistro oscinis, nec ex tripudijs sollistimis tibi auguror. Aues aũt vtriusque generis, id est, alites, & oscines persequitur Festus 13. 241. Et, quamquam sinistra Romanis læta, vt Græcis dextra: ijsdem tamen, vt libro 2. de Diuinat. cognouimus, sinistrũ fulmen triste omnen fuit ad comitia, cùm ad cæteras res esset optimum: &, si bubo volaret à sinistra. præclare Lucanus hoc de genere lib. III. cũ neglectam veterem comitiorum rationem significaret, illa pronunciat:

- Fingit solemnia campus.
Nec cœlum seruare licet. tonat, augure surdo,
Et lætæ iurantur aues, bubone sinistro

Redeo ad institutum. Sortitione tribuum aut centuriarum facta, dicebat is, qui legẽ ferebat: Si vobis videtur, discedite Quirites. de quo Pediani verba subscribam. Cùm, inquit, id solùm superest, vt populus sententiã ferat, iubet vnumquemq; is, qui fert legem, discedere.

dere, quod verbum non hoc significat, quod in communi consuetudine est, de eo loco, vbi lex fertur, sed in suā quisq; tribum discedat, in qua est suffragium laturus. populus enim confusus, vt semper alias, ita & in concione. Liuius aūt lib. 2. vbi de lege Lectoria loquitur: Consul, inquit, Appius negare ius esse tribuno in quemquam, nisi in plebeium: non enim populi, sed plebis eū magistratū esse, nec vllū ipsum summouere pro imperio posse more maiorum, quia ita dicatur: Si vobis videtur, discedite Quirites. vbi, Discedite, dictum apparet ad suffragia ferenda. libro verò 3. vbi de Terentia lege agit, idem significat, cùm ait: Quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo delectu, sic patres in lege, quæ per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. initium erat rixæ, cùm discedere populum iussissent tribuni, quod patres se summoueri haud sinebant. Cùm igitur, de concione iussi discedere, in suam quisque tribum, aut centuriam abijsset, priuatos homines inuenio, qui de lege laborarent, ipsos, ne quid fallaciæ committeretur, aut tabellas distribuisse, aut distribuentibus præfuisse. idq; Diribere proprio vocabulo dicebatur. quod muneris quia ferè obiri curariq; ab ijs soleret, qui neque ætate graues, neque gestis honoribus insignes admodum essent, id sibi & à senibus, & à dignitate præstantibus præcipuè contigisse, gloriose commemorat Cicero in Pisonem. Hoc, inquit, certè video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos diribitores, vos custodes fuisse tabellarum: &, quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis, vel ætatis excusatione, vel honoris: in salute mea, nullo rogante,

gante, vos vestra sponte fecistis. Eodemq; verbo eadẽ de re vsus est in ea post reditum in senatu, cùm ait: Quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiæ totius, ordinumq; omnium, quando illa dignitate tot rogatores, diribitores, custodesq; vidistis? Nec dubito, quin legendum sit, Diribeantur, non Diripiantur, vt in ea in Pisonẽ, in eo loco: An exspectas dum de te LXXV. tabellæ diripiantur? pro, distribuantur, vt de te iudicium fiat. sic & Plinius manifestè accepit libro XXXVI. cap. XV. Hic est, inquit, ille domitor orbis populus, qui gentes, & regna diribet. Cistis autem suffragiorum custodiendis certos homines in comitijs præfuisse, qui Nongenti sint appellati, idem Plinius lib. XXXIII. capite secundo scriptum reliquit. Obijcitur hic quæstio perdifficilis, quo modo suffragia ferrentur: quod, in tanta rerum antiquarũ obscuritate, suffragandi vsu non solùm intermisso, verùm etiam penitus amisso post tot sæcula manifestum non esse, quis miretur? itaque nec, opinor, totam rem explicare quisquam poßit: nec tamen ignorabit omnia, qui veterum libros diligẽter examinarit. Primùm igitur illud, multorum testimonio constat, cistas cum suffragiorum tabellis pontibus quibusdam, quo tutius custodirentur, impositas esse: ex quibus tabellæ populo ministrarentur. quem morem Cicero in epistola quadam ad Atticum lib I. declarat his verbis. Operæ Clodianæ pontes occuparant. tabellæ ministrabantur, ita vt nulla daretur, Vti rogas. Et lib. III. de Legibus: Pontes lex Mariæ fecit angustos. quam legem Plutarchus etiam in Mario significat. Libro autem I. Rhetoricorum ad Herennium:

nium: Cæpio, vt Saturninum contra S, C. legem de semissibus, & trientibus aduersus Rempub. vidit ferre: eum viris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas deijcit, impedimento est, quo secius feratur lex. Deinde, cùm à Festo scriptum videam, suffragia per pontẽ comitijs ferri solita, adducor in eam sententiã, vt existimem, tabellas in eorum pontium capite ministratas esse, & in extremis pontibus alias cistas fuisse, in quibus tabellas quisque suas deponeret: quod erat suffragium ferre. quod etsi ex duobus locis Ciceronis, & ex libr. Rhetoricorum ad Herennium satis licet intelligere: tamen, quo res pateat illustrius, Festi verba recitabimus. Quo tempore, inquit, primùm per pontem cœperunt comitijs suffragium ferre, iuniores conclamauerunt, vt de ponte deijcerentur sexagenarij, qui iam nullo publico munere fungerentur, vt ipsi potiùs sibi quàm illi, deligerent imperatorem. vanam autem opinionem de ponte Tiberino confirmauit Afranius. Et idem alio loco: Depontani senes appellabantur, qui sexagenarij de ponte deijciebantur. Quo spectasse Macrobius videtur, cùm ait Sat. libr. 1. Hisne tam doctis viris, quorum M. Cicero, & Varro imitatores se gloriantur, adimere vis in verborum comitijs ius suffragandi, & tanquam sexagenarios de ponte deijcies? Transibant igitur per eos põtes ad lationem suffragij, tabellis acceptis in prima pontis parte, quas in extrema redderent. Erant autem, quot tribus, aut quot centuriæ, tot pontes: vt per suum singulæ pontem suffragium ferrent. alioqui negotium longi temporis, nec sine perturbatione aliqua fuisset, si ponte vnico tribus om-

nes, aut centuriæ transire cogerentur. & cũ ait Cicero: Operæ Clodianæ pontes occuparant: &, Põtes lex Maria fecit angustos: & ille, qui scripsit ad Herennium, Pontes disturbat, cistas deijcit: pontium multitudinem perspicuè declarãt. Nec de duabus tabellis cuique datis quisquã dubitat, vna, cũ hac littera, A, quæ legis antiquationem significat: altera, sic inscripta, V. R. id est, Vti rogas: quæ legem accipiebat, vti magistratus rogauerat. Pontes aũt dicti, quòd exstructæ ad tempus mensæ satis angustæ, præsertim post legẽ Mariam, pontium similitudinẽ haberent: quæ, si tributim populus in forum vocaretur, XXXV. pro numero tribuum, fuere: si centuriatim in campum, totidem, quod Centuriæ, id est, CLXXXXIII. Nũc de ordine inferendis suffragijs agamus. Primo loco ea tribus, eaúe centuria quæ, omnium tribuũ, aut centuriarũ nominibus in sortem coniectis, prima de sitella, de qua iam diximus, sorte exierat, suffragiũ ferebat: eaq́ prærogatiua dicebatur, quia prima rogaretur à magistratu, qui comitia habebat. at in prima tribu, aut centuria quis primus? videlicet is, quẽ magistratus legẽ ferens deligebat: deligebat aũt, quem & dignitate præstare, & rogationi suæ præter cæteros fauere iudicabat. vtrumque cognoscitur in oratione pro Plancio: in qua ita scriptũ est. Nã quod primus sciuit legẽ de publicanis, tũ vir amplissimus cõsul id illi ordini per populum dedit, quod per senatũ, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragiũ tulit, quis non tulit publicanus? si, quia primus sciuit: vtrum id sortis esse vis, an eius, qui illã legem ferebat? si sortis? nullũ crimen est in casu. si consulis: splendor

dor etiam Plancij, hunc à summo viro principem ordinis iudicatum. quo constat, ideo primum Plancium ad suffragium ferendum à Cæsare consule lectũ esse, quia primus ordinis equestris iudicaretur. quod ipsum confirmant illa pro domo sua: Consulari homini P. Clodius, euersa Rep. ciuitatem adimere, consilio aduocato, conductis operis non solùm legentium, sed etiam seruorũ, Sedulio principe? dixit enim, Sedulio principe, pro, primo omnium suffragium ferente. quod apertius proximè ostẽdit, cùm ait: Sin aũt is primus sciuit erat enim quodã modo legis ornamentũ, cùm is eã sciscebat primus, cuius in ciuitate non leuis esset auctoritas quod etsi satis clarè indicant ea, quæ ex oratione pro Plancio recitauimus: tamen in hac ipsa pro domo sua idem fit illustrius. subiungit enim post ea, quæ proximè ad exemplũ attuli, non magno interuallo: Tu huius, vt acta tui præclari tribunatus hominis dignitate honestes, auctoritatẽ amplecteris. quasi Clodius Sedulij, tanquam clari hominis, nomen publicis in tabulis ad legem honestandam scripsisset, aut fortasse etiam in æs simul cum ipsa lege incidisset. nam, vt dicam quod sentio, suspicor de mendo, vbi Sedulij mentio fit, in ea pro domo sua. quod enim legitur, Quid te audacius, qui in eius nomẽ incideris? id non placet. non enim cum audacia casus congruit. nam, Incidere, verbum est in casu positum: audacia verò voluntatis est. non enim, qui incidit, audax est, sed impudens, & inscius qui verò audax, is nõ incidit, sed incurrit, & irruit. quare aliter suspicor à Cicerone scriptum esse, & fortè sic: Quid te audacius, qui in æs eius nomen incideris? leges enim in æs incidi

 solè-

solitas paulò pòst docebimus. Cùm igitur ab eo, quem magistratus ipse primum delegisset, deincepsq́ ab alijs eiusdem tribus, aut centuriæ perlata suffragia erant: tum, suffragijs in vtramque sententiam dinumeratis, & eorum numero punctis notato, eius tribus, aut centuriæ voluntas cognoscebatur, eaq́ à præcone renunciabatur: &, eadem in reliquis tribubus aut centurijs ratione seruata, ex maiore tribuum centuriarúmue numero vel antiquabatur, vel sciscebatur lex. hoc autem, Dirimere suffragia, &, Diremptio suffragiorum, dicebatur. itaque vetera habent exemplaria Varronis de re rust. lib. III. Dum dirimuntur suffragia, vis potiùs Villæ publicæ vtamur vmbra, quàm priuati candidati tabella? quod apertè declarat Lucanus, quem locum deprauari, vt, alijs in locis, Diribet pro Dirimit, reponere, facilè non fuit, in illo versu, lib. V. Et non admissa dirimit suffragia plebis. & ad Q. fratrem, libr. III. epist. IV. lego, Diremptis tabellis, non, vt vulgo legitur, & vt habent libri quoque veteres, Diruptis. item in oratione pro Plancio, Diremptio, non Direptio. Diremptis igitur suffragijs, vel de antiquata lege, vel de accepta cognoscebatur. ac de antiquata, id est suffragijs improbata, (Festus enim, Antiquare, explanat, in morem pristinum reducere) nihil est dicendum. scitam autem, atque acceptam, omnium ciuium iureiurando confirmari solitam legimus. itaque Q. Metellus, ille Numidicus, ne in legem Saturnini per vim latam iuraret, in exilium abire maluit, sibiq́ potiùs de patria, quàm de sententia, decedendum putauit. quem anno pòst XLIII. imitatus non est M. Cato, is, quem Vticen-

sem historici nominant: qui cùm leges P. Clodij nullo neque iure, neque more rogatas putaret, in eas tamen iurauit, consilio vsus optimo, vt Cicero ait in ea pro Sextio. nam ab eo, quod omninò ne fiat, fieri non potest, cum periculo dissentire, temeritatis videtur esse. Post iusiurandum, in æs lex incidebatur: quod indicat Liuius lib. III. his verbis: Priùs quam vrbem consules egrederentur, leges X. virales, quibus tabulis duodecim est nomen, in æs incisas in publico proposuerunt. atque hoc libro X. Dionysius cõfirmat. & Cicero in oratione III. in Catilinam, Memoria tenetis, inquit, Cotta, & Torquato cos. complures in Capitolio turres de cœlo esse percussas: cùm & simulachra deorum immortalium depulsa sunt: & statuæ veterum hominum deiectæ, & legum æra liquefacta. quod ipsum versibus deinde persecutus est in secundo de consulatu suo, vt libro I. & II. de Diuinatione patet. eandem consuetudinem probant illa, quæ in I. Philippica scripta sunt: Forum sæpietur: omnes claudentur aditus: armati in præsidijs multis in locis collocabuntur. quid tum? quod erit ita gestum, id lex erit, & in æs incidi iubebitis? quod etiam non multò antè dixerat: Quæ ille in æs incidit, in quo populi iussa perpetuasq; leges esse voluit, pro nihilo habebuntur? exemplis non egemus: sed vnum Suetonij, quod in C. Cæsaris vita legimus, quod apertam rem multò etiam illustrius ostendit, apponemus. Marcus, inquit, Claudius Marcellus cõsul, edicto præfatus de summa se Rep. acturum, retulit ad senatum, vt ei succederetur ante tempus: quoniam, bello confecto, pax esset, ac dimitti deberet victor exercitus: &, ne absentis ratio comitijs habe-

haberetur, quando nec plebiscito Pompeius postea abrogasset. acciderat autem, vt is, legem de iure magistratuum ferens, eo capite, quo à petitione honorum absentes summouebat, ne Cæsarem quidem exciperet per obliuionem: ac mox, lege iam in æs incisa, & in ærarium condita, corrigeret errorem. Hic illud occurrit. Si tum denique in æs leges incidebantur, cùm perlatæ essent: quod proxima Suetonij verba ostendunt: cur in oratione pro Milone, cùm de legibus nondum latis, sed quas Clodius ferre cogitarat, mentionem facit, Incidebantur, inquit, iam domi leges, quæ nos nostris seruis addicerent? cur non, scribebantur, potiùs, quàm, Incidebantur? an incideret Clodius leges nondum latas? dicamus, quod omisit Pedianus interpres, qui in arte Ciceronis indicanda parcus nimis est, sicuti in exponenda historia satis liberalis. notat Cicero confidentiam Clodij hominis audacißimi, qui domi suæ leges non modò scriberet, sed etiam, quasi latas, incideret: quas, quo iure quáue iniuria, cùm suis operis & seruis omninò perferre constituerat. & est Oratoris artificium, ad odium concitandum ea de inimico dicere, quæ etiamsi fortasse facta nõ sunt, fieri tamẽ potuisse, eius, in quẽ dicitur, ante acta vita declarat. nihil erat, quod in Clodium, quamuis atrociter excogitatũ, non verisimile videretur. ideo, Incidebãtur potiùs, quã scribebantur, dixit, vel verè, quod magis puto, ὑπερβολικῶς, & tamen verisimiliter. vt de P. Clodio, quem omniũ audacißimum fuisse constabat. Ne illud quidem prætermittã, non in tabulis modò æneis, sed etiam in columnis incisas esse leges. de tabulis dubium non est: quas etiam

aliquot,

aliquot, in hunc vsque diem seruatas, ipsi vidimus. de columnis autem Cicero pro Balbo sic: Cum Latinis omnibus fœdus ictum Sp. Cassio, Postumo Geminio cos. quis ignorat? quod quidem nuper in colũna ænea meminimus post Rostra incisum & perscriptum fuisse. quæ ipsa de re Liuius libro II. sic. Tantum sua laude obstitit famæ consulis Marcius, vt, nisi fœdus cum Latinis, columna ænea insculptum, monumento esset, ab Sp. Cassio vno, quia collega abfuerat, ictum, Postumũ bellum gessisse cum Volscis, memoria cessisset. & Varro, vt apud Macrobium legimus, antiquissimam legem in columna ænea scripsit incisam fuisse, cui mentio intercalaris adscriberetur. nec deest Dionis in historia testimonium, qui libr. XLI. columnas, quibus incisæ leges legerentur, de cœlo iactas memoriæ prodidit. Scripta iam lege, promulgata, perlata in æs incisa, (his enim quasi gradibus ad id, quod in lege vltimum, ac summum est, peruenimus) vnum restat, vt, vbi custodienda reponeretur, ostendamus. Scire igitur oportet, non eandem legum omnium fuisse rationem, sed aliquot, maximeq; tabulis æneis incisas, in publico proponi solitas, vt oculis ciuium paterent, quod exempla demonstrãt: quæ verò æneas in tabulas essent incisæ, eas ad ærarium delatas, quo scilicet & senatus consulta. ibi cum publicis pecunijs omniumq; publicarum rationũ libris cõdita asseruabantur. erat autem Aerarium, tum aliorum, tũ maximè Festi, Macrobij, & Plutarchi in problematibus testimonio, in Saturni Opisq; templo: templum autem in vico Iugario, ad Capitolij radices vnde septies millies HS. à Cæsare dictatore depositum,

post illius interitum M, Antonius consul abstulit. etsi tantum Opis in Philippica I. & II. vbi hac de re Cicero loquitur, mentio fit: puto, quod duabus cellis simulachra Opis & Saturni separatim dedicata colerentur, & ad Opis cellam propius, quàm ad Saturni, eam pecuniam Cæsar locasset. primis tamen Reipub. temporibus legem Iciliam in templo Dianæ, quod in Auentino monte fuit, repositū esse, legimus in historia Dionysii. Quæ ad rationem perferendæ legis attinerent, quæ ferè ponderis alicuius esse viderentur: omnia, vt arbitramur, persecuti sumus. nam, in quo differrent legum ferendarum comitia à cæteris comitijs, vt de magistratu creando, de reo iudicando, quia cōuenire magis in librum de Comitijs hæc tractatio videtur, qui post hunc de Legibus exibit, hic omittimus. Locum ferendæ legis interdum Prata Flaminia qui postea Circus Flaminius dictus est, interdum etiam Lucum Petelinum, quandoquè Capitolium, sed plerunque Forum, aut Campum Martium fuisse legimus. de Pratis Flaminijs, Luco Petilino, Capitolio, Liuius testis est: de Foro, declarant illa pro C. Rabirio Postumo: Si lex ferretur, conuolaretis ad Rostra erant enim Rostra in foro dixit autem, Conuolaretis ad Rostra, cùm hoc intelligeret, vt inde legem dissuaderetis. & apertè in oratione I. in Antonium, & in V. & pro domo, & vbi non? de campo, inde constat, quod, cùm leges centuriatis comitijs sæpè latæ sint, centuriata porrò comitia in Campo esse habita, omnes historiæ narrent: manifestè sequitur, vt leges centuriatis comitijs latæ, in campo latæ sint. Hic oritur alia consideratio, loco ne sacro, an profano ferretur.

Sacro potius, quàm profano, crediderim: primū, quod in Rostris, qui locus erat auguratus, Templumq; dicebatur, sæpè à magistratu ferretur: itaque pro Sextio, Princeps, inquit, rogationis Q. Fabricius templum aliquanto ante lucem occupauit. occuparat enim, vt legē ferret. quod illa verba pro Milone declarant: Potuitne Fabricio, viro optimo, cùm de reditu meo legem ferret pulso? occuparat aūt Rostra, nō templum alicui deo sacrum: quod ipse Cicero declarat infrà, in eadem pro Sextio, subiungens, Tribunos pleb. ferro è Rostris à Clodio pulsos, Fabricium intelligens. sed clarißimè in Vatinium his verbis: Cùm L. Vettium indicem in Rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris. & Liuius libro IIX. Naues, inquit, Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ: Rostrisq; earum suggestum in foro exstructum adornari placuit: Rostraq; id templum appellatum. Altera est ratio, quod leges à P. Clodio tribuno pleb. in templo, Castoris latas inuenio. quod indicat illud in Pisonem: Eodem in templo, eodem & loci vestigio, & temporis, arbitria non mei solum, sed patriæ funeris abstulisti. sic enim interpretor illud, Eodem in templo, quo in templo legem de mea pernicie tulerat Clodius, eodem in templo de Macedonia tibi tradenda statim legem tulit: quam tu prouinciam ad arbitrium tuum pro meo funere, quod idem funus patriæ fuit, ipse pactus eras. itaque prouinciam lege traditam, quasi præmium à Clodio debitum abstulisti. & apertius in oratione pro domo sua: Cùm arma, inquit, in ædem Castoris comportabas nihil aliud, nisi, vt ne quid per vim agi posset, machi-

nabare in libris autem de inuentione, Flaminium, inquit, eum qui consul Rempub. malè gessit bello Punico secundo, legem agrariam per seditionem ad populum ferentem, pater suus de templo deduxit. accersitur maiestatis: & apud Liuium, antè quàm Rostra in foro exstructa essent, de tribunis pleb legum rogandarum caussa in templum coëuntibus, non semel mentionem fieri videmus. Ferebat ergo magistratus legem in templo: ferebat suffragia de lege populus circa templum. locũ enim tantæ multitudini vllo in templo fuisse, credibile non est. cùm verò lex à magistratu ferretur, eodem in templo alios quoque magistratus affuisse, eos nimirum qui cum magistratu legem ferente consentirent, legimus in oratione in Vatinium: Quæ quidem leges, inquit, anno post, sedentibus in templo duobus non consulibus, sed proditoribus huius ciuitatis, ac pestibus, vna cum auspicijs, cum intercessionibus, cum omni iure publico conflagrauerunt. Ostendi latam in templo legẽ, cùm in foro ferebatur, hoc est, tributis comitijs. quid, cùm in campo, centuriatis? tum in templis deorum non existimo, quæ in campo nulla fuisse legimus: quo tamen in loco à magistratu ferretur, eum locum antè auguratum fuisse crediderim. nam, si tributis comitijs semper in templo, cur cẽturiatis, quæ maiorum rerum caussa habebantur, profano in loco lex ferretur? sed fortasse videri possit infirma coniectura. addamus exemplum, vt dubia res testimonio probetur. Liuius igitur lib. III. Tribuni, inquit, vt impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere, eò magis, quod, & augures iussos adesse ad lacum Regillum,

fama

fama exierat, locumq́; inaugurari, vbi auspicato cum populo agi posset: vt, quidquid Romæ vi tribunicia rogatum esset, id comitijs ibi abrogaretur. Inter leges autem, quæ in foro, & eas, quæ in campo ferrentur, dixi iam hoc interfuisse, quod in foro tributis comitijs ferrentur, in campo comitijs centuriatis. nunc adiungo, primum illud, cẽturiatis comitijs eas esse latas, quæ è S.C ferebantur: deinde illud, quæ centuriatis comitijs ferrentur, eas, si è S.C non ferrentur, patribus quidem auctoribus semper esse latas. quod non à primis Reipub. temporibus, sed tantùm post Publilij Philonis dictaturam obseruatum est. hunc enim dictatorem legem tulisse, vt legum, quæ comitijs centuriatis ferrentur, ante latum suffragium patres auctores fierent, scribit Liuius lib. IIX. quo significatur, non omnes antea leges, quæ centuriatis comitijs ferrentur, è S.C. aut patribus auctoribus esse latas, quòd si factum nunquam antea non erat, cõsuetudine seruata, quæ in Numa rege creando est inducta, vt scilicet, antè quàm populus suffragium iniret, patres in incertum comitiorũ euentum auctores fierent: Publilius in plebem propensus, quia plebeiæ gẽtis erat quod senatui liberum erat, id necessarium fecit, quodq́; more factum erat, id vt lege fieret, sua lege sanxit Neque verò, quod ait Liuius, Patres auctores fierẽt, ex plano, patres S.C. probarent fiebant enim de re & relata, & disputata S.C. quid porrò referri & disputari opus erat id, quod omninò probari à senatu Publilia lex iuberet? nã de quo fit S.C. id eiusmodi est, vt improbari & abijci potuerit: est aũt & probatũ, & acceptũ, quia maior pars senatus

tus ita senserit. at in hoc non, vtrum vis licere, neque plurium senatorum voluntatem spectari, Publilius voluit, sed, quasi ab vniuerso senatu iam probatum esset, ita, vellent nollent, patres auctores esse. ergo sic existimare debemus, quæ leges centuriatis comitijs ferrentur, eas post legem Publiliam antè S. C. aut certè patribus auctoribus esse latas: quæ verò ante legem Publiliam centuriatis comitijs latæ erant, alias è S. C. alias sine S. C. patribus tamen auctoribus, alias neque è S. C. neque patribus auctoribus. Nihil ne igitur interfuit, dicet aliquis, inter leges, quæ patribus auctoribus, & eas, quæ è S. C. ferrentur? nihil, mea sententia, ante legem Publiliam. nam, siue è S. C. siue patribus auctoribus ferrentur, è senatus voluntate ferebantur. post legem autem Publiliam multum inter huiusmodi leges interfuit, atque adeò tantum, quantum inter secundam & aduersam voluntatem interest. nam secunda senatus voluntate ferebantur eæ leges, quæ S. C. probatæ iam erant: aduersa verò nonnunquā eæ, quarum patres auctores fiebant. probabant enim inuiti, lege coacti. itaque honorificentius habebatur id, quod è S. C centuriatis comitijs latum esset, quam id, quod iisdem comitijs patribus auctoribus, sed extremis Reipub. temporibus nullam legem centuriatis comitijs siue S. C. patribus auctoribus latam inuenio, permultas autem S. C. iisdem comitijs: siue, quod abrogata sit Publilia lex: siue, quod, cùm idem Publilius eodem tēpore, posteaquam Q. Hortensius dictator legem tulisset, vt eo iure quod plebs statuisset. omnes Quirites tenerentur, nihil attinuit patres auctores de eo fieri, quo

vel

vel si auctores ipsi non fierent, tamen omnes ciues æquè tenerentur. itaque magistratus aut è S.C. centuriatis comitijs, aut, si senatus dissentiret, tributis leges tulerunt: (quanquàm & leges multæ tributis comitijs ex S.C latæ sunt) cum duabus legibus, Publilia, & Hortensia, eandem vim haberent leges tributis comitijs latæ, quam habuerunt antea leges eæ, quæ centuriatis comitijs, patribus auctoribus, latæ erant. nō enim, quod ait Cicero Philippica X. Legem Pansa comitijs centuriatis ex auctoritate nostra laturus est, eo sensu dictum existimo, quod eam legem patribus auctoribus Pansa laturus esset, sed, Ex auctoritate nostra, explano, è S.C loquitur enim de Cæsaris actis: quæ lege confirmari, & sanciri, senatus cupiebat. cùm porrò cuperet, nimirum S.C. potiùs, quàm alia quauis ratione, declararet. quod si cui auctoritatem senatus pro S.C. vsurpari, nouum est: nihil errabit si, vt de latinè loquēdi consuetudine rectè iudicare poßit, Ciceronis libros diligenter euoluerit. Hic fortasse quæretur, antè Publiliam legem omnes ne leges, quas senatus, siue centuriatis, siue tributis comitijs, ferri cuperet, ferrentur è S.C. an verò aliæ è S. C. aliæ verò sine S.C. tantùm patribus auctoribus. vtrumque factum est. nam neque omnes è S.C. neq; omnes patribus auctoribus latæ sunt. de latis è S.C. testimonium res non desiderat: exemplorum enim plena sunt omnia. patribus autem auctoribus minus quidem multæ, sed aliquot tamē latæ sunt, vt Petilia de ambitu, à tribuno ple. tributis comitijs lata, de qua Liuius lib. VII. Quæritur etiam, (pergam enim dubitando, quo non solùm veterum librorum obser

uatio,

uatio, sed ipsa me coniectura ducit) vtrum centuriatis comitijs leges à maiore tantum magistratu, an etiam à minore ferrentur. faciamus, quod oratores solent; qui cum testibus rem probare non possunt, argumentantur à simili, & hoc genere sæpè fidem faciunt. item nos, cùm, centuriatis comitijs à minore magistratu leges latæ sint, nec ne, affirmare non possimus, quia neutrum ab antiquis traditum est, similitudinem sequemur, &, quod in creandis magistratibus fieri solitum est, idem in ferendis legibus obseruatum esse dicemus. nam, si creandis magistratibus centuriata comitia nunquàm, nisi à maiore magistratu, habita sunt: itidem ferendis legibus nunquam, nisi à maiore, esse habita, consentaneum est. illud autem est, esse igitur & hoc dicemus neque enim, cur non sit, aut ratio suadet, aut exempla demonstrant. De legum tempore, quæ notauimus, hæc sunt: neque omnibus diebus licuisse legem ferri, neq;, quibus liceret, per omnes horas. licebat fastis tantùm diebus: nefastis non licebat. nec verò fastis omnibus, sed comitialibus duntaxat. comitialibus autem ita licebat, si nemo de cœlo seruaret quæ duabus legibus, Aelia, & Fusia, sancita erant. id annis propè centũ ante Ciceronis ætatẽ, vt scripsit ipse oratione in Pisonem, institutum, ad extrema ferè mansit Reipub. tempora. Pisone aũt & Gabinio cos P. Clodius tribunus pl Ciceronis ac bonarum partium inimicus, vt armaret immoderata licentia tribuniciam potestatem, dierum discrimen, & auspiciorum impedimẽta sustulit. neque enim tantùm, vt omnibus planè fastis ferri lex posset, verũ etiam, ne quis per eos dies, quibus cum populo liceret

agi, de cœlo seruaret, rogationem tulit. idq; postea seruatum esse, videntur illa significare, quæ scripta sunt in oratione de prouincijs: Aut statuendum vobis est, legē Aeliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere, cùm lex feratur, de cœlo seruari, obnunciari, intercedi licere. Ergo, ante legem Clodiam, non omnibus, sed fastis, nō omnibus fastis, sed comitialibus, nec comitialibus, si quis de cœlo seruaret, ius ferendæ legis erat: post legem Clodiam, nō omnibus quidem diebus, sed omnibus tamē fastis, quod antè non licuerat, etiamsi de cœlo seruaretur, ferri lex potuit. Opinor etiam, qui dies Religiosi vocabantur, quorum in numero Atri erant, ijs non potuisse legem ferri: de quibus hæc legimus in Festo: Dies religiosi, quibus, nisi quod necesse est, nefas haberetur facere: quales sunt sex & triginta, Atri qui appellātur, & Alliensis, atq; ij, quibus mundus patet. Alliensem autem diem, quā Festus non nominat, XV. Kal. Sext. fuisse, Liuius docet lib. VI. idemq; subiungit, religiosum diem fuisse postridie etiā Idus Quinct. cui Gellius lib. V. cap. 17. Macrobius lib. I. Satur. assentiuntur: ex quibus & id cognoscitur, quod Varro quoq; lib. V. & Festus docēt, Liuiusq; significat, dies postridie omnes Kalēdas, Nonas, Idus atros esse habitos, vt neq; præliares, neq; puri, neq; comitiales essent. itaq; quod ad Kalēdas attinet, legitur illud Afranij apud Noniū: Septēbris heri Kalēdæ, hodie ater dies. quòd si dies atri comitiales non sunt, ergo diebus atris ferri legē nō licuit. Dies autē, quibus mundus patebat, alio loco Festus nominat, et ait fuisse, postridie Volcanalia, III. Nonas Octob. VI.
Idus

Idus Nouembris. & postridie Volcanalia fuit IX. Kalendas Septembris, vt apparet in Kalendario Romano. His adduntur dies, quibus penus patebat: de quo sic Festus: Penus vocatur locus intimus in æde Vestæ, tegetibus sæptus, (sic enim fortasse legendum) qui certis diebus circa Vestalia aperitur, ij dies religiosi habentur. Vitatos etiam à plerisque, vt ominis aduersi, IV. Kalendas Nonas, Idus, Gellius, & Macrobius tradidere. quamquam vnius Gellij mihi quidem sufficit auctoritas: à quo Macrobium, & in hoc loco, & alibi totidem verbis eadem sumpsisse constat. Diebus autem religiosis exercitum conscribere, legiones educere, manus cũ hoste conserere, sponsalia inire, peregrè proficisci, denique publicæ, vel priuatæ rei quidquam moliri, non licuit: quod his diebus aduersus rerum exitus consecutus esset. De diebus hæc. Horæ verò, quibus agi cum populo posset, omnes erant intra ortum solis, & occasum, reliquis non licebat. ante primam enim horam nihil agi licuisse cum populo, cùm ait Dio in extremo lib. λθ, non explano ante primam horam Romani diei, cuius initium à media nocte sumebatur, sed, ante lucem, ante auroram. quod ipse quoque Dio sic interpretatur, his verbis: ὁ γάλβας ὁ Σέργιος κρύφα, καὶ ὑπὸ τὴν ἕω στρατηγῶν τὸν ψῆφον αὐτοῖς ἔδωκε· καίπερ οὐκ ἐξὸν ἐκ τῶν νόμων, πρὶν πρώτην ὥραν γενέσθαι, ἐν ᾧ δήμῳ τι χρηματισθῆναι. *Quòd si non ante primam sequitur, vt nec post extremam, id est eam, quæ diem claudit, agi cum populo licuerit: siquidem neque vespertina S.C. rata fuisse, neque prætori vrb-*

ius dicere post solis occasum licuisse, traditum est à Cicerone in Philippica 2. & à Censorino de die natali, sicut igitur non omnibus diebus ferre legem licebat, ita nec omnibus horis: quibus autem horis, iis ita licebat, si neque fulgeret Iupiter, neque tonaret. Nunc de caussis agamus: quæ ipsa quoque nostri promissi pars est. A corruptis moribus manasse leges, nemini dubium est. nam, vbi continenter & sobriè viuitur, vbi colitur pietas, vbi iustitiæ locus est, quorsum ibi lex feratur? nec sanis corporibus quæsita medicina est: nec, qui leniter & sedato cursu amnes fluerent, sed incitatis, extraq; ripas diffluẽtibus aggeres obiecti. ac vetustißimi mortalium, prorsus omnem vim, atque omnem luxum ignorantes, tranquillam vitam, ipsa natura duce, viuebãt. post erupit iniuria, &, quod quisque potuit, id quisque velle, neglecta ratione, cœpit. tunc necessariò leges latæ, & iniecta licentiæ quasi frena, quæ, si quis rectè agere sua sponte nollet, eum pœnæ metu in officio continerent. itaque, conseruandæ augendæq; ciuitatis caussa, & vt esset benè viuendi norma, legem inuentam, manifestè cognoscitur. neque minus ad hunc finem spectarunt, quæ de religione, quam quæ de bello leges latæ sunt. quæsita pietas in deos videtur, quæsita populo voluptas, vt in ludis: omnia tamen ad publicam vtilitatem referebantur. cuius autẽ legis vitiosa ac turpis origo sit, ea lex nominanda non est. nã legis caussa iustitia, & lex ipsa iusta ac sancta debet esse. inde enim publicum exoritur commodũ. publicum dico, & quo munitur imperiũ aduersus hostilẽ vim, & quo priuati ciues, sua quisq; bona, suum quisq; ius, aduersus priuatorum

rum iniurias tuentur. quòd si hoc in omni benè institu-
ta ciuitate, multa magis agnoscitur in Repub. Roma-
na: quæ dum optimis legibus paret, malas autē vel ab-
rogat suffragijs populi, vel tollit S.C. orbem terrarum
pænè vniuersum imperio comprehendit. quæque ci-
uitates aut malas leges habuerunt, aut bonis non rectè
sunt vsæ: aliæ vi externa, aliæ domestica seditione con-
ciderunt. quod & apud veteres sæpè accidisse legimus,
& nostra non semel tempestate vidimus. Superest de
potestate legis. ea, quæritur, primùm vtrùm maxima,
deinde, si maxima, vtrùm perpetua. quod pro nostra
consuetudine breuiter ostēdemus. Erat in lege summa
vis, non solū, quia, quod erat lege sancitū, Quirites om
nes tenebantur, quod tribus legibus, vna consulari Va-
leria Horatia, duabus dictatorijs, Publilia, & Horten-
sia, sancitum suprà diximus (paucas tamen excipio,
quibus non omnes planè ciues obstringebantur: quo de
genere fuisse legem de repetundis, iam ostendimus: la-
ta enim est post illas tres, consularem vnam, dictato-
rias duas, à nobis proximè nominatas: &, quodcunq;
que postremū populus iussit, id ius ratumq; esse xij. tab.
lege sancitum est) verùm etiam, quia non, vt prætoris
edictū, item lex annuo spatio terminabatur, sed vige-
bat vsque dū alia lege abrogaretur: abrogari verò om-
nes licuit, præter Sacratas: quæ violatæ sæpè, abroga-
tæ nunquam sunt. abroganti verò non eadem, quæ vio-
lanti legem, pœna sancitur. cæteræ leges & abrogari
omnes potuerunt, & abrogatæ multæ sunt. tametsi nul
la lata lex est, quæ ipsa se contra abrogationem quasi
sanctionis sæpimento non munierit, graui pœna, multá-
ue ei,

ue ei, qui abrogasset, irrogata. at multi multas abrogarunt, neque tamen vllam propterea subire pœnam. dixi iam, plus fuisse potestatis in eo, quod postremum populus iussisset, quam in eo, quod antea iusserat: id lege xij. tab. sancitum esse. iussum autem populi & suffragia fuerunt, quibus abrogabantur leges. itaque, non quid antea populo placuisset, sed quid ei postremū placeret, spectari solebat. sensit autē in hoc genere populus non semper è Repub. nam quemadmodum sæpè malas leges bonus populus, sic interdum bonas malus abrogauit. à senatu verò nunquam lex vlla, nisi Reipub. caussa sublata est, vt, cùm Appuleiæ, Mario consule referente, S. C. damnatæ sunt, quod ab hoste Reipub. L. Appuleio Saturnino rogatæ essent: aut, cum Liuiæ consilio Philippi consulis sublatæ, quia contra auspicia, quæ seruari lex Aelia iubebat, à M. Liuio Druso latæ iudicarentur. erant enim quattuor omninò genera, (vt ipsa ferè Ciceronis verba vsurpem, quæ sunt in oratione pro C. Cornelio) quibus per senatum more maiorum statueretur aliquid de legibus: vnū eiusmodi, placere legem abrogari, vt Q. Cæcilio, M. Iunio cos. quæ leges rem militarem impedirent, vt abrogarentur. atq; hoc genere non abrogabat legem senatus, (nam abrogare propriè populus dicebatur) sed, vt abrogaretur, statuebat. Alterum genus erat: quæ lex lata esse diceretur, ea non videri populum teneri, vt L. Marcio, Sex. Iulio cos. de legibus Liuijs: quæ vt vno S.C. tollerentur, Philippus consul, Liuij inimicus, obtinuit à senatu. ideo autem, huiusmodi legibus non videri populum teneri, senatus decernebat, quia, contra auspicia latas

esse, augures monuissent. Tanta Romæ fuit in auguribus auctoritas. de quibus libro II de legibus hæc à Cicerone scripta legimus. Quid religiosius, quam cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, leges, non iure rogatas, tollere? nihil domi, nihil militiæ, per magistratus gestum, sine augurum auctoritate posse cuiquam probari? quæ ipsa, & alia, in libro de Religione tractabimus. Tertium, de legum derogationibus. quo de genere persæpè S.C. fiunt, vt de lege Calpurnia de ambitu, quæ derogaretur. Quartum genus, quod ea Ciceronis oratio mutila admodum est, neque in ipsa, neque in Pediano interprete, ac ne alibi quidē, quod sciam, inuenitur. me tamen in eam partem coniectura ducit, vt existimem, cùm aliquem senatus hostē iudicaret, simul, vt eius quoque leges, quæ quidem aduersus Rempub. essent, tollerentur, eodem S.C. aut alio proximè facto, iudicasse. quarum enim maximè legum caussa perniciosissimus patriæ ciuis dānatus sit, & à Repub. remotus: eas ipsas leges in Repub. non hæsisse, sed abiectas illicò esse. etiamsi ab historia non prodatur, veri tamen simillimum est. quale fuit, quod de legibus Saturnini proximè, & de legibus M. Antonij in prima huius libri parte diximus. Rectè igitur semper, & iustissimè senatus. A populo verò, aut ab ijs, qui mercede conducti speciem quandam populi præ se ferebāt, temeritate potiùs aut fraude, quàm consilio aut ratione, salutares ciuitati leges nonnunquam abrogatæ sunt, vt, rogante P. Clodio tribuno pl. Aelia de auspicijs, Fusia de diebus comitialibus. Postremum illud est, cū, verbo quidē, neque à senatu neq; à populo, tacito autem omnium consensu

sensu per desuetudinem leges abrogabantur. id quod & Iulianus iurisconsultus notauit. Erat igitur in lege vis non solùm maxima, quod Cicero in Philippica 11. satis planè narrat, cùm ait: in publicis actis nihil est lege grauius: verùm etiam perpetua: siquidem vetustate neque tollebatur lex, vt edictum: neque debilitabatur, vt S.C. nisi si leges essent eiusmodi, vt Reipub. minimū consulere viderentur. nam has contrario vsu nō solū debilitatas, verùm etiam planè exstinctas, neq; dānatum esse quemquam, quia fecisset aduersus eam legem, quæ iam exerceri desiisset, satis constare video. leges autem multæ, quamdiu Respub stetit, perpetuo iure valuerunt, cum ipso libertatis initio, à primis consulibus, ac iam antè à primis legibus latæ essent. quibus ego de legibus loquor, cùm perpetuam vim legi tribuo. nam perniciosas leges, nec iure rogatas, non perpetuo iure esse, sed tolli quàm primū vtile est: cuiusmodi multa S.C sublata sunt populus autē, quem sepè à Reipub. commodo malæ rationes auerterent, rectam dijudicādis legibus normam non agnouit, sed vtiles sæpè abrogauit, sæpè sciuit inutiles. Illud tamen, quia pertinet ad abrogandi rationem, quod in Festo Pompeio notaui, nō omittam: in sanctione legum adscribi solitum, ne per Saturam abrogari derogariúe liceret erat enim Satura, lex multis alijs conferta legibus, accepto nomine à genere cibi, ex varijs rebus condito. quod apud Diomedem Grammaticum scriptum est. id autem eo placuit in sanctione adscribi, quia in lege, multis legibus permixta & infusa, subesse fraus, quæ populum falleret, facilè poterat: at in simplici lege, si de abrogando derogan-

rogandóue populus rogabatur, nõ difficilè erat, id, quo derogabatur, quale esset, intelligere. Addam & illud, fractam esse legis vim, non modò cùm alia lege nominatim abrogaretur, sed etiam, cùm, non omninò tota, sed eius pars lege posterius lata tolleretur: quod, Derogare, dicebatur: aut, cùm, nulla superioris legis mentione facta, aliquid ei contrarium posteriore lege rogaretur: quod erat, Obrogare. atque, hoc quidem de genere, apud Liuium lib. IX. P. Sempronius tribunus pl. aduersus Ap. Claudium censorem in concione ita disputat: Ideò Aemiliæ potius legi paruerunt, quam illi antiquæ, quia hanc postremum populus iusserat, & quia, vbi duæ contrariæ leges sunt, semper antiquas abrogat noua. Est etiam in II. de inuentione ita scriptũ: In duabus contrarijs legibus, vtra posterius lata sit, considerare oportet. nam postrema quæque grauissima est. Omninò quod legis vim maximam fuisse dixi, eo dixi, non solùm quia nihil esset lege grauius, & in publicis actis nihil obseruaretur magis, verùm etiam, quia legis sententia pertineret ad omnes ciues, & omnibus æqua iura describeret, præsertim à quo tẽpore Q. Hortensius dictator rogationem tulit, de qua iam mentionem fecimus, vt, quod plebs sanxisset, eo Quirites omnes tenerentur. verumtamen duo genera legum excipio: alterũ, quo non omnes ciues: alterum, quod omnes quidẽ, sed dispari iure comprehenderet. primũ enim illud apud Ciceronem lib. III. ad Atticum obseruaui, quam legem aliquis tribunus ple. ferret, ea lege collegas eius obstrictos minimè fuisse deinde, vt omittam leges alias, quibus senatores tenebantur, cæteri autem

erant ordines liberati: quam legem, ne quis iudicio circumueniretur, C. Gracchus tulit, eam pro plebe, non in plebem esse latam, declaratur in oratione pro Cluentio. posteaq́; L. Sylla Felix, cum eius rei quæstionē sua lege constitueret, populum Ro. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quæstionis genere ausus non est. ergo hac lege, quæ primum Sempronia fuit, de C. Gracchi latoris nomine: deinde Cornelia, postea quā L. Sylla, lege lata, quæstionē & ipse eiusdem rei constituit: qua deinde potius, quam Sempronia, eius generis iudicia sunt administrata: hac, inquam, lege, vt est in oratione pro Cluentio, senatores, & ij, qui magistratū gesserant, soli tenebantur: vt, quemadmodū rectè agentibus plura præmia, sic plura peccantibus iudiciorum pericula proposita essent. Lege etiam Iulia de pecunijs repetundis equestrem ordinem non fuisse alligatū legimus in oratione pro Rabirio Posthumo. in oratione verò pro Cluentio, quæ lex item de pecunijs repetundis nominatur, qua & ipsa præter ordinem senatorium nemo tenebatur, Iulia non fuit, vt ex temporum examinatione, quæ me sæpè magnis erroribus expediuit, facilè conieci. nam cum, Iuliam de repetundis latā esse à C. Cæsare in primo consulatu, notum sit vel ex historia, vel è Ciceronis orationibus, atque epistolis: orationem autem pro Cluentio annis aliquot ante Cæsaris consulatū Cicero prætor habuerit: sequitur, vt omninò, quod ad nomen attinet, diuersæ leges fuerint. Quænā igitur fuit, dicet aliquis? Cornelia, L. Syllæ: ex qua multa in suam legem postea Cæsar transtulit. de qua sic in ea pro Posthumo: Si est hoc nouum in lege

Iulia,

Iulia, sicuti multa sunt seuerius scripta, quam in antiquis legibus, & sanctius iudicata: sanè etiam consuetudo huius generis iudiciorum noua. sin hoc totidem verbis translatum caput est, quot fuit non modò in Cornelia, sed etiam antè in lege Seruilia: per deos immortales, quid agimus iudices, aut quem hunc morem nouorum iudiciorum in Rempub. inducimus? Reliquum est, vt de lege agamus, quæ omnes quidem ciues, dißimili tamen conditione adstringeret. at hoc quidem cũ multis exẽplis probare poßim, vno cõtentus ero. Fuit igitur huius generis Tullia de ambitu: qua lege aliã plebi, aliam senatoribus irrogatã esse pœnã, cõstat ex oratione pro Murena. id quod ostendimus iam, cùm de legibus capitalia crimina vindicantibus ageretur. Dictum est de Legibus. ordiemur nunc de Magistratibus.

FINIS.

INDEX RERVM MEMORABILIVM IN LIBRVM DE LEGIBVS.

ampliа-

L. Ati-

B.

in cauſſa

consul

crimi-

M.De.

F.

Præter

lex

lex

O.

præ-

reges

Repetundae sunt etiam pecuniae ob iudicandum captae. 213.

Romi-

T.

vesti.

FINIS LIBRI DE Legibus.

ANTIQVITATVM ROMANARVM PAVLI MANVTII LIBER DE SENATV.

AD ILLVSTRISS. ET EXcellentiss. D. Iacobum Boncompagnum Ducem Soræ, Marchionem Viniolæ, &c.

COLONIAE AGRIPPINAE,
Apud Ioannem Gymnicum, sub Monocerote. M. D. LXXXII.

ILLVSTRISSIMO ET EXCELLENTISS. IACOBO BONCOMPAGNO DVCI SORAE, MARchioni *Viniolæ,&c.*

VIS erga te parētis mei amor, dū viueret, quanta in te obſeruantia, quodnam ſtudium exſtiterit, plerique omnes norūt; omnium illius viri ſimilium amore, obſeruantia, ſtudio digniſſime, IACOBE BONCOMPAGNE, Illuſtriſſime; norunt, inquam, ex amicis vtrique veſtrum commnibus fere omnes, itemq; omnes ij, qui eius epiſtolam ad Te, qua ſuum Commentarium in orationem Ciceronis pro Archia Tibi προσεφώνησε, legere minime grauati ſunt. Quamobrem hæc pluribus commemorare, probareq; alijs haudquaquam

quam necesse existimo. Tantum hoc loco illud, non Teipsum, qui mei sensum de Te, propensionemque aduersus Te animi mirificam minimè ignoras, verùm alios admonitos velim; Si ego patris vt fortunarum, sic quoque amicitiæ, quæ ei cum pluribus fuit, hereditatem adij, quo iure non parua mihi Tecum coniunctio intercedat necesse est, sique hanc coniunctionẽ tanto mihi vsui, atque ornamento esse voluisti, vt non mihi Mæcenas, (nam id nomen leuius mihi Tuis singularibus, ac prope diuinis in me esse meritis videatur) verùm, vt Augustus Maroni, Deus aliquis appellandus sis, qui me ab inferis pæne reuocaris, Tua quidem certè semper commemoranda liberalitate afflictum excitaris, non ne ingratissimus omnium, atque omnis expers humanitatis esse videar, si, cũ Tibi prope quidquid sum secundum Deũ Opt. Max. vni acceptum referre debeam, nõ me, fortunasque meas, ingenijque mei monumenta, vitamque ipsam dicare velim? Nã, vt ea, quæ mihi abs Te pro-

fecta

fecta sunt, quotidieque proficiscuntur commoda, taceam, ex quibus maximã rei familiari, dignitati, ac laudi meæ accessionem fieri sentio, Tu mihi illius omnis auctor otij, quidquid illud est, quod ad litterarum studia confero, vnde hauriam quæ studiosis grata, atq; vtilia futura sint, Tuq; mihi facultatis illius elargitor, qua non meas solum, sed etiam alienas lucubrationes typis mandare, & ad communem omnium vtilitatem in lucem proferre possim. Quod si ego mea, cur non item patris mei monumenta nondũ edita in Tuo nomine prodire, Tibiq; nuncupari velim? qui, mihi Tecum ante institutam amicitiã vt quóad possem officijs tuerer, eaq; mihi nihil carius, nihil honestius, nihil ad omnia mea studia, atque ad omnem vitam præclarius esse ducerem, sępissimè admonebat. Ego igitur, qui illas tantum non postremas voces, præcepta, inquam, illa postremæ eius voluntatis, quæ vt piè, sanctéque coli à nobis, ac seruari debeant, tam multa à Sapientibus cauentur, religiose ad hũc

vsque diem seruarim, & coluerim, atque in amicitia, & vnius Tui patrocinio omnia posuerim, in posterũ à me ipso desciscam? Dij meliora. Quid igitur? Interpretatione vsus sum, vt puto, fideli, vt ex verbis patris mentem conijcerem, quænam esset. Cum enim inter quædã eius scripta, quorũ partim ab ipso inchoata, partim etiam affecta, relicta sunt, esset hic de Senatu Ro. libellus; inij consilium eius mandandi typis, iustisque, vt dixi, de caussis Tuo Illustriss. nomini nuncupandi. Quod si rem gratam vnquam patris manibus feci, me gratissimam nunc facturum certo scio, qui Te huic commentario, his eius vigilijs, quarum partem maximam Tibi fuisset consecraturus si diutius vixisset, patronum adlegerem. Suscipe igitur munus hoc, quod non solum meo, sed patris ipsius nomine ad Te mitti velim existimes. Quod etsi lõge serius alijs eiusdem argumenti commentarijs, à doctis viris conscriptis, editur, longe tamen prius ab ipso scriptũ scias velim; ne putes, in quibus ipsi-

cum

cum alijs conuenit, ea surripuisse ab alijs. in quibus enim aliter sentit, vt nulli suspicioni locus est, sic ego doctorũ relinquam iudicio, cui nam standum sit; atque ipsis, qui patrem semper fecerunt maximi, & in antiquarum rerum Romanarum cognitione permultum ei detulerunt, caussam integram defero. Tu, quod reliquum est, me, vt facis, ames, ac foueas, deprecor: atque Sanctissimo, ac sine controuersia Beatissimo Pontifici GREGORIO, cuius virtute, doctrina, ac sanctimonia si sæculũ vnquam vllum, hoc certè nostrũ AVREVM vocari iure meretur, aliquando meam in Eum singularem obseruantiam in memoriam redigere ne dedigneris. Fortunet Deus Opt. Max. cõsilia Tua. Venetijs, Kal. Ian. M.D.XXC.

Illustriss. atque Excellentiss. D.T.

Deuinctissimus,

Aldus Manutius.

INDEX.

DE SENATV ROMANO.

N omni re, atque in omni sermone, nisi ea, quæ agimus, aut eloquimur, ita componamus, ac digeramus, vt suis singula locis constituatur, nihil vnquam neque venustè, neque pro nostra voluntate perficitur. primùm enim abest decorum illud, quod ex partibus aptè cohærentibus exsistere, elucereq; videmus: deinde fit, vt, qui nostris cõsiliјs propositus est finis eum consequi sine ordine, hoc est, sine ratione, non liceat. qua in re philosophiam, omnium rectè dictorum, recteq; factorum parẽtem, satis pro eius merito ac dignitate laudare nemo poterit: quæ nobis eas caussas, vnde ordinis origo fluxit, suo lumine patefecit. quod nisi ita esset, & nisi ea duce vteremur, magnis in tenebris, magnisq; in erroribus versari necessè erat. Ego igitur, cùm ad vrbis Romæ instituta memoriæ prodenda, quo nullum esse argumentum illustrius intelligebam, animum adiunxissem, feci, quod ab iјs, quibus ipsa philosophia magistra fuerat, esse factum animaduerteram: cogitaui primùm ad ipsam rem, de qua scripturus essem: tum ad ordinem, quem in explicanda re sequi conueniret. quod ad rem attinet, occurrebant illa, ei, qui aliquid ita litteris mandet, vt

posteritati consultum optimè velit, non satis esse, quid actum sit, explicare: sed operam simul esse dandam, vt, & à quibus, & vbi, & quandò quidq; actum sit, studio, atq; industria persequatur. erat igitur mihi accuratè cogitandum, vt illustria quæque de hominibus, de locis, de temporibus, de rebus exponerem. cumquè in hanc sententiam ipsa me ratio perduxisset: tùm multò sum vehementius incitatus, posteaquàm M. Varroni, Romanorum omnium doctißimo, idem placuisse, apud Augustinum in eo libro animaduerti, qui de ciuitate Dei inscriptus est. Cùm enim ille vir, quo nemo vnquam inter Latinos neque plura, neq; meliora scripsit, rerum humanarum diuinarumq; notitiam litteris consignare, posterisquè tradere instituisset, vniuersi operis argumentum ab hominibus, à locis, à temporibus, à rebus deriuauit: cur autem homines ante loca, & loca ante tempora, & tempora ante res collocârit: hoc, quia pertinebat ad ordinem, de quo post inuētam rem considerari à me oportere dixi, examinandum, & quàm liceret accuratè, inuestigandum constitui. sic igitur cogitaui: vbi pluribus in rebus, quæ nobis tractandæ sint, ordinem quærimus, tum naturam spectari solere, tum dignitatem. quæ natura priora sunt, ea, quod ad naturam attinet, priorem quidem locum sibi iure vindicant: sed, quia nonnunquam ab ijs, quæ posteriora sunt, dignitate vincuntur, dignitati natura cedit, & ignobilioribus nobiliora in ordinis ratione præponuntur: quæ verò eiusmodi sunt, vt simul nata, simúlue fuisse videantur: ea, quia, quod est naturæ, in eo paria sunt, dignitatis habita ratione disponuntur.

Cùm

Cùm igitur M. Varro, homo peracutus, & quod illius scripta declarant, in Aristotele versatus, hominem & locum consideraret, hominemqúe esse loco natura posteriorem intelligeret, quia omnis homo est in loco, &, quod aliqua re continetur, ipsa re, quæ continet, posterius est, omissa natura, dignitatem secutus est, hominemqúe loco, natura posteriorem, quia tanquam locatum continetur à loco, dignitate priorem, quia rebus inanimatis animatæ præstant, anteposuit. sequebatur post hominem & locum loci & temporis comparatio. in his, cùm natura potiùs, quàm dignitate, differant: non ad dignitatem, sed ad eam, qua vna differunt, naturam spectari necesse fuit. Patet enim, tempus esse non posse, nisi locus sit: quia tempus est mensura motus, & omnis motus est in loco: locus autem vt cum tempore sit, necesse non esse: quia nihil ad definitionem loci tempus affert. quòd si tempus à loco pendet, locus autem à tempore non item, non tempus loco, sed locum tempore natura priorem esse constat. verùm, quia, vt ante tempus locus esset, non tamen necessariò sequebatur, vt tempus ante rem, (poterat enim ita tempus esse post locum, vt non tamē proximè sequeretur) in his quoq; habita naturæ ratio est: &, quia non esse res sine tempore, tempus autem sine re esse potest, ex vtriusque natura patuit, ita ante rem constitui tempus oportere, quemadmodum ante tempus locum, & ante locum hominem esse collocandum, ipsa iam antè ratio demonstrauerat. Rectè igitur Varro priùs de hominibus, quàm de locis, ex dignitate: & priùs de locis, quàm de temporibus, de temporibus,

quàm de rebus, ex natura, sibi agendum putauit: rectè igitur & ipsi fecimus, quod in nostris Romanarum antiquitatum libris eundem, quem Varro probauerat, ordinem secuti sumus, non tàm hominis auctoritate, & exemplo, quàm, vt ostendimus, ipsa ratione, & veritate commoti. Romana Respublica, vt homo ex anima & corpore, sic ipsa è senatu & populo constituta, cæteris rebuspublicis tantùm antecelluit, quantùm homo cæteris animātibus. sed, quia communis quasi quædam lex est in omnibus rebus, vt ordinem diuturnitas, perturbationē interitus consequatur: propterea, quàm diu veteres leges, & instituta maiorum in vrbe Roma viguerunt, tam diu stetit imperij dignitas, neque Rempublicam aut externæ vires affligere, aut vlla debilitare domestica seditio potuit. vbi verò extraordinarijs imperijs locus esse cœpit, & ciuium animos pecuniæ cupiditas infusa corripuit, aut gratia deleniuit: tum, primo quidem de suo statu moueri, ac leuiter quasi nutare Respublica cœpit: deindè, cùm ad eam confirmandam alijs animus, alijs consilium deesset, vehementius labefactata, ad extremum tota corruit. qua in cogitatione cùm & diu & perattentè essem versatus: ipsa mihi ratio facilè persuasit, ordinis & conseruationis caussam à senatu emanâsse, perturbationis & interitus à populo. quare, vt nos quoque ordinem tueamur, qui quāti sit, exemplo magnarum rerum intelligimus, de senatu primum, mox de populo narrabimus: tum, quæ ad explicandam Romanarum rerum notitiam pertinent, reliqua, suo quidque loco, persequemur.

De

De origine Senatus.

ROmulus, primus rex, & creator vrbis, matre Rhea Siluia, virgine Vestali, incerto patre natus, cum Numitori, materno auo, regnum Albæ, cæso eius fratre Amulio, restituisset: magna quædam animo spectans, satis ducentibus ad vrbem condendam cum tribus hominum millibus Alba profectus, in Palatino colle, vbi à Faustulo pastore, eiusquúe vxore Laurentia fuerat educatus, optimo augurio sedem constituit. Ibi paruæ vrbis, quæ domina gentium futura erat, iactis fundamentis, cùm se suosq́ muro circūducto muniisset: vniuersam multitudinem in tres partes, quas tribus appellauit, distribuit, et vnamquamq́ partem in denas, quas curias nominauit: vt ex tribus tribubus triginta omninò fierent curiæ, quæ suum singulæ sacellum, vbi sacra facerent, deosq́ colerent, habuerunt: curiæq́ & ipsa sacella sunt appellata. post hanc distributionem in partes, aliam rursus in hominum genera fecit. non enim, vt quædam nationes, viribus impetuqúe corporis fretæ, in armis omnia posuit: sed ita se ad incrementa regni optimè consulturum arbitratus, si consilium viribus adiungeret: ex omni ciuium numero centum deligi voluit, qui ætate, atque prudentia cæteros anteirent. in quo sapientissimi regis moderationem & ingenium licet animaduertere: qui neque sorte in senatu instituendo, neque suo tantùm iudicio sibi vtendum censuerit: cùm, maximi momenti rem si sorti committeret, imprudentia

prudentiæ videret esse: si suo vnius iudicio, arrogantiæ. sortem igitur exclusit omninò: iudicium in summo honore mandando & suum esse noluit, & ciuitatis: sed ita, vt ciuitas maiorem, quàm ipse, qui rex erat, ipse maiorem, quàm vnus ciuis, potestatem haberet. ita, cùm ciuium gratiæ tribueret plurimùm, habuit tamen, quam debuit, suæ quoque rationem dignitatis. cùm enim ipse, qui pro regio iure senatores legere omnes posset, vnum modò legisset, in quo præcipuo iure fuit, quia reliquorum ciuium, vt vnus aliquis vnum senatorem legeret, nemini concessit: ciuitati, vt reliquos nonaginta nouē legeret, largitus est. Nam, cùm tres tribus, & ex tribubus triginta curias, vt diximus, fecisset, primùm à singulis tribubus trinos senatores, hoc est, nouem omninò, creari iussit: deindè à singulis curijs item trinos, qui nonaginta fuêre ita ad nouem, quos tribus legerant, additis nonaginta, quos curiæ creârant, & eo, quem ipse primum legerat, quasi duce adiuncto, centum consiliariorum numerum expleuit. hos ad priuatarum rerum consultationem non adhibebat: sed ita constituit, vt de priuatis iniurijs & ipse sine senatoribus, & senatores sine ipso iudicarent, ipse de maximis, senatores de minimis. at verò, quæ ad regnum spectarent, omnia per eos cognosci, statuiq; voluit: quodq; maior pars censuisset, id vincere. Quod institutum Dionysius Halycarnaßeus, vel veritatem secutus, vel ambitiosus in suos, Romulum à Laconibus transtulisse narrat: apud quos non pro suo iure, quidquid vellent, reges peragebant: sed iuris omnis publici penes senatum potestas erat. Hoc qui-

Vide infra pag. 16.

dem

dem aliquandiu Romulus seruauit: mox & diuturna consuetudine regnandi, & multis magnisq; victorijs elatus, cùm ad suum arbitrium reuocare omnia cœpisset, nihil ad senatores referret, non abfuit suspicio, ab iratis ob eam caussam ad Capræ paludem fuisse discerptum. Fuit verò senatûs eximia dignitas & ante Reipublicæ tempora, & multò etiam magis post liberam ciuitatem: isq; ordo ceteris ordinibus, publicisq; consilijs omni honore, atque auctoritate semper antecelluit. populo enim, quod ait Liuius, magistratus præerant, magistratibus autem senatus. quod ipsum & Cicero in oratione pro Sextio satis planè significat his verbis: Maiores nostri, cùm regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creauerunt, vt consilium senatus Reipublicæ præponerent sempiternum. senatum Reipublicæ custodem, præsidem, propugnatorem collocauerunt. huius ordinis auctoritate vti magistratus, & quasi ministros summi consilij esse voluerunt. Patres autem senatores appellati, tum ob honorem, tum vt ciuitatem patria quadam caritate, studioq; complexi, totam suis consilijs, suaq; prudẽtia fouerent. inde patriciæ familiæ, quæ ab his originem duxêre, nomen acceperunt. Atq; à principio, sacra curare, magistratus gerere, ius dicere, tantùm ad patricios, id est, ad senatores, pertinuit. plebeij agros plerique colebant: &, vt homines rudes, ciuilibus negotijs abstinebant, rusticare, aut quæstuarijs artibus victum sibi comparantes, ab agris in vrbem veniebant, vel vt magistratus crearent, vel vt leges sciscerent, vel vt bella, à rege rogati, suffragijs iuberent. hæc enim tria, cũ ce-

tera per senatum omnia curarentur, à populo statuebantur: & hanc illi potestatem Romulus permisit, neque tamen absolutam, sed ita, vt, quod plebs iußisset, id tum demùm ratum esset, si senatus idem approbâsset. Post exactos reges video rationem esse commutatam. non enim de plebiscitis senatus iudicauit: sed ea, quæ senatus decreuerat, populi arbitrio subiecta, tamquàm à domino pendebant, præsertim si aut ad magistratus, aut ad leges, aut ad bellicam rationem spectarent: vt confirmanda potiùs per populum, quæ senatus decreuerat, viderētur, quàm, quæ populus iusserat, per senatum. quod magnis in Republica motibus et contentionibus caussam præbuit. in quem ferè morbum omnes ciuitates delabi neceße est, quæ, ne peregrinis militibus ad bella vtantur, plebem vrbanam armis assuescere patiuntur. insolescit enim facilè plebs. &, vbi se, quod libeat, intelligit posse: quid liceat, non attendit vi contra consilium, armis contra leges vtitur. ita fit, vt gubernacula Reipublicæ, extorta de manibus optimorum ac sapientißimorum ciuium, improbi & imperiti homines, nullo publico consilio, pro sua temeritate, libidineque tractent. quod cùm euenit, tùm libertas, quasi recto cursu amisso, fluctuat, & iactatur, non quatenùs conseruari poßit, sed vsque eo, vt naufragium passa disperdatur. quæ quia in vtramque partem satis accuratè disputabuntur in eo libro, in quo tres trium ætatum florētißimas Respublicas, Spartanam, Romanam, Venetam, inter se cōparabimus, omisso, quod huius loci non est, argumento, id, quod instituimus, persequamur.

Romulus,

Romulus, vt erat singulari consilio & alta quadam mente præditus, cùm vereretur, ne quid iniuriæ plebs, per inscitiam circumuenta, à senatoribus ferret: indeq; concordiam, sine qua diuturnum nihil est, exorta seditio dissolueret: vniuersæ ciuitatis animos quasi quodam necessitudinis vinculo coniunxit. constituit enim clientelas & patrocinia. quod erat huiusmodi, vt plebeij patronum sibi deligerent è senatoribus, quem quisque vellet, Senatores plebeijs in clientelam receptis fidem suam ac studium benignissimè præstarent. Erat autem hæc inter vtrosque officiorum vicissitudo, vt patritij plebeios, ab vsu rerum vrbanarum imperitos, consilio erudirent, accusatos defenderent, præsentes, absentes, omni ope tuerentur: contrà, clientes ad collocandas senatorum filias, si parentibus copiæ non suppeterent, de suo conferrent: in æris alieni dissolutionem gratuitam pecuniam erogarent: ab hostibus in bello captos redimerent, in magistratibus & honoribus officiosa sedulitate deducerent, ac reducerent. quod si clientem patronus, aut patronum cliens accusâsset, contráue testimonium dixisset, aut suffragiũ tulisset, is proditionis lege tenebatur, eumq; qui occidisset, piè fecisse, & inferno Ioui hostiam mactâsse putabatur. atque huiusmodi clientelæ quamquã ab initio potissimum vrbanæ plebis caussa sunt institutæ, tamen per ea, quæ consecuta sunt, tempora, aucta iam vrbis ditione, ita sunt amplificatæ, vt non coloniæ solum, sed gentes etiam, aut bello victæ, aut societate amicitiaq; populo Romano coniunctæ, sese ciuium Romanorum in patrocinia contulerint. sic M. Marcellum

Syracusani, Q. Fabium Allobroges, alios alij, à quibus victi fuerant, eosdẽ post victoriã patronos habuerunt. cuius officij tanquam hereditas etiam ad posteros peruenit. nunquàm enim neq; Siculis Marcellorum, neque Allobrogibus Fabiorum fides officiaq; defuerunt. Factũ est autem, vt quàm diu soli patricij senatũ tenuerunt, tam diu sub eorum tutela plebeiæ familiæ fuerint. vbi verò nõ patricijs modò, sed generatim omnibus ciuibus senatoria dignitas patuit: tum, vt cuique magis libuit, patronũ sibi, siue patricium, siue plebeium, adoptauit. discrimen enim in deligendo nullum esse potuit: cùm, honoribus inter omnes ciues communicatis, æquè plebeij hominis ac patricij polleret auctoritas.

Sed, vt tãquàm in viam, vnde paullulùm diuertit, oratio redeat, quæ fuerit in primis senatoribus creandis ratio ea quæ iam exposuimus, declarant. reliquos senatores, qui deindẽ ante liberã ciuitatem aut in demortuorum locum suffecti, aut augendi senatus caussa creati sunt, nõ populi suffragijs, sed voluntate iudicioq; regis in amplissimo ordine peruenisse existimârim. neq; verò me in hanc opinionem inanis quædam coniectura ducit: sed Liuij sequor auctoritatẽ, cuius hæc sunt verba libro 4. in concione C. Canuleij trib. pl. [Cauent, ne
" societur sanguis. quid? hoc si polluit nobilitatem istam
" vestram, quam pleriquè oriundi ex Albanis & Sabi-
" nis, non genere, nec sanguine, sed per cooptationem in
" patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exa-
" ctos iussu populi, sinceram seruare priuatis consilijs
" non poteratis, nec ducendo ex plebe, neq; vestras filias

sororesq;

Enubere · N.

sororesq; enubere finendo e patribus] Id & Festus confirmat his verbis: [Reges legebant, sublegebantq; quos in consilio publico haberent.] Intelligit autem de aucto senatu, cùm ait, Legebant, cùm verò, Sublegebant, de suffectis in demortuorum locum. Regno sublato, vtrùm à populo, an à censoribus creati senatores sint, absurdè nonnulli dubitant. nam, etsi vtrumque legitur, non tamen alterum esse verum, alterū à veritate dissentire necesse est. omnē enim dubitationē tollit vna distinctio. à regibus eiectis cooptandorum senatorū ius populus habuit in multos annos. i. donec cēsores creati sunt. censura nō illa quidem ob eā caussam est inducta, vt esset magistratus, à quo vno sine populi suffragijs senatores crearentur, sed, quod in populo per multos annos incenso neq; differri census poterat, neq; cōsulibus, cùm tot populorū bella imminerent, temporis fore satis ad id negotiū videbatur. deinde tanto incremento, vt ait Liuius, hic magistratus auctus est, vt morū disciplinæq; Romanæ penes eum regimen, senatus equitumq; centuriæ, decoris dedecorisq; discrimen sub eius ditione, publicorū ius priuatorumq;, sociorum, vectigalia populi Romani sub nutu atq; arbitrio essent. Creauit igitur senatores populus ante censuram institutam, atque etiam post censuram per aliquot annos, vt ex Liuianis verbis, quæ proximè recitaui, facilè colligitur. Censorum deinde potestas fuit in legendo senatu. quod auctoritate veterum confirmare, puto esse superuacaneum. millies enim in historia scriptū est. at de populo senatores creante, quia nō ita crebris exemplis declaratur, ea, quæ sunt in Canuleij concione, Liuij verba

huius

hunc in locum transferre necessarium duximus. quod si quis vno exemplo contentus non est, illa Ciceronis in oratione pro Sextio, quæ sunt apertißima, ad Liuij testimonium adiungat. [Maiores, inquit, nostri, cùm regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creauerunt, vt cōsilium senatùs reip præponerent sempiternum, deligerentur autem in id consilium ab vniuerso populo, aditusq; in illum summū ordinem omnium ciuium industriæ ac virtuti pateret.] quibus verbis non modò id, quo de agimus, patet, senatores vniuersi populi suffragijs à principio creatos esse: verùm etiam hoc significatur, honorem illum non solùm patricijs fuisse mandatum, sed, contrà quàm reges instituerant, promiscuè modò patricijs, modò plebeijs, vti maximè consilio, meritisq; erga rempublicam præstarent. quo factum est, vt nunquam viris fortibus, ac sapiētia præditis, ciuitas eguerit. est enim, vt ille inquit, diuinum bonum honor: & ad præclarè agendum nihil magis, quàm honoris gloriæq; cupiditas, impellit. quod si præmia tolluntur, & debita virtuti merces denegatur, languescit in ciuibus industria, & extinguitur animorum illa vis, atque alacritas, quam etiam in ijs, qui obscuris parentibus nati sunt, proposita merces facilè solet excitare: quocirca reipublicæ rationibus in eo cōsultum est egregiè, quod benè merentibus, si peregrini essent, ciuitas: si ciues, ordo in ciuitate amplißimus præmij loco datus est. sed, vt in re pergamus (paullulum enim extra rem egressa videtur oratio) quæri potest à curiosis hominibus, quibus comitijs à populo senatores crearentur, curiatis ne, an centuriatis, an tributis. hic, si om-

Quibus Comitijs Senatores crearentur à populo.

si omnis nostra cognitio pendet ab exemplis, & nisi veterum testimonio comprobetur, inanis est: sanè, quid dicam, non habeo, valdeq; mihi, quod aiunt, aqua hæret. nomẽ enim comitiorum, quibus senatoria dignitas ante creatos censores tribuebatur, nulli prorsus docent antiquorum libri: sin autem, vbi exemplorum inopia laboramus, aliqua tamen veritatis inuestigandæ spes relinquitur: non deest, quod quærentibus respondeam. puto enim, nec opinor absurdum esse, quod puto, cùm senatorius ordo cæteris ordinibus dignitate præstaret, eos homines, qui in illum ordinem adscripti sunt, ijs comitijs id muneris accepisse, quæ omnium comitiorũ præstantissima, ac nobilissima ducerentur: ea porrò sine dubio centuriata fuerunt, quibus & maiores magistratus creatos, & maxima bella esse iussa, & leges eas esse latas, quæ maximè è republica viderentur, vetustatis monumenta declarant. Creatis verò censoribus, creatos esse curiatis comitijs senatores, legimus apud Festum: in quo scripta sunt hæc: [Tribunitia pote- ‖ state sancitum est, vt censores ex omni ordine optimũ ‖ quemque curiatum in senatu legerent. Vetus illud Ro- ‖ muli institutũ, qui primos senatores curiatis comitijs legi voluit spectârunt sine dubio tribuni pl. idq; renouandum existimârunt. Injcitur & in eo scrupulus, quòd, exactis regibus, potestatem legendorum senatorum ad populum delatam esse diximus. hoc enim Liuius, & Tacitus, & Festus refellere omninò videntur: qui senatum, quem Tarquinius Superbus cædibus exhauserat, nouis senatoribus repletum ac restitutum à consule prodiderunt. etsi, cùm in re consentiant, differunt

pag. 11. lin. 10.

Bruti Collegam pag 15. v. 3 a fin.

runt in nomine. nam Liuius, & Tacitus L. Brutum consulem nominant, Festus P. Valerium, cui Publicolæ cognomē fuit ego, etsi, vter fuerit, ad rationem doctrinæ nihil attinet, Liuium tamen, & Tacitum potius, quàm Festum, sequi malim: primùm, quia libentius & duobus, quàm vni, & vetustioribus, quàm recentiori, assentior: deinde, quia, cùm L. Brutus ad constituendā libertatem omnes curas, omniaq; studia ita intēderet, vt singularem in eo, maximeq; propriam laudem ferret, qui etiam filios suos, de restituendo Tarquinio rege cogitātes, interfici iusserit, inter primas illius actiones eam fuisse consentaneum est, quæ ad confirmandam custodiendamq; libertatem momenti plurimùm habere videretur. nam, si sapientium consilio, & consulentium auctoritate ciuitatibus consulitur, consilium in senatu summum fuit, auctoritas verò, etiam regum ætate, maxima. quare, quod è publica re maximè fuit, id nulla interposita mora factum esse verisimile est: vt tria L. Bruti præclara facinora pro inducenda statuendaq; libertate numerentur: vnum, quod & primum, & omnium maximum fuit, regem Tarquinium eijcere: alterum, consules creare, dignitate regia, potestate legibus definita: tertium, senatum constituere, cuius auctoritate consules vterentur. Hæc de Consulis nomine. de re ita statuo, in eo, quod dixi, de populi potestate in senatoribus legendis, Liuij, & Taciti, & Festi sententiam ab opinione mea non discrepare. nam senatores illos, qui ad explendum trecentorum numerum creati sunt, lectos quidem primùm iudicio consulis existimo, deinde tamen, ipso, qui legerat, consu-

consule ferente, populi suffragijs esse comprobatos: quam in creandis senatoribus, ante censorum tempora, perpetuam fuisse consuetudinem duco: vt neque consul sine populi consensu Senatorem vllum fecerit: neque populus, nisi de quo rogaretur à Consule, suffragia tulerit. quod si, quod factum deinde non est, vni L. Bruto licuisse velis, vt sine populi suffragijs centum & sexaginta quatuor homines (tot enim fuisse Festus ait) in curiam induxerit, detur hoc viri excellẽtis eximiæ virtuti: vt, quem indicem, auctoremq́ libertatis populus habuerat, eius in restituẽdo senatu liberum esse iudicium voluerit. Reges igitur primùm senatores creârunt, sed Romulus, quod ex Dionysio liquet, curiatis comitijs, reliqui reges nullis, opinor, comitijs, ipsorum arbitratu: quod à Liuio, ex Canuleij persona, traditum ostendimus. in republica, censoria potestate nondum inducta, creatos à consulibus, aut à tribunis mil. consulari potestate, docet Festus: comitia nulla nominat. ego tamen, quæ non nominat, excludi non puto. sed videlicet id significat, iudicio primùm consulum, aut tribunorum delectos qui senatoria dignitate honestarentur: deinde, quos illi delegerant, populi suffragijs mox esse comprobatos, etiam si non apertè narrat, licet tamen intelligere: neque dubitationi locum vllum Liuius relinquit, cùm ait in eâdem illa Canuleij concione: [Aut ab regibus lecti, aut, post reges exactos, iussu populi] nec à Liuio dissentire Ciceronem ostendimus, qui scripserit illa, in oratione pro Sextio: [Deligerentur in senatum ab vniuerso populo.] ¶ De numero autem senatorum, quos Romulus legit, aut quos

¶ De numero Senatorum

quos alij reges adscripserunt, difficilis quaestio est: de qua nostram sententiam exponemus: vt moneri tamē, & corrigi, si minus rectè senserim, facilè patiar, atque adeò vehementer cupiam. Romulus, vt Dionysio teste iam probatum est, centum creauit, ex ijs tantum, quos ipse secum adduxerat. posteà, ciuitate Sabinis communicata, totidem adscripsit. quod idem Dionysius, & prætereà Plutarchus ostendit. à Romulo ad Hostilium, qui tertius Romæ regnauit, ducenti tantum fuêre. nam Numa senatum non auxit, totus ad res diuinas conuersus. Hostilius, Alba euersa, non plures senatores, sed plures patritias familias fecit, quæ ordinis senatorij possent esse participes. ita quasi seminarium auxit. ita creandorum senatorum, septem patritijs familijs, quas Dionysius, Liuiusq́ nominant, adiectis, numerum tamen, qui anteà fuerat, eundem reliquit. Secutus est Ancus Marcius. hic neq; ad senatum, neque, quod traditum sit, ad patritias familias addidit. Quinctus rex Tarquinius Priscus senatores cētum allegit: vt omninò trecenti fuerint. de quo Liuius [Nec minus, inquit, regni sui firmandi, quàm augendæ reip. memor, centum in patres legit: qui deinde minorum gentium sunt appellati] At Cornelius Tacitus lib. 11. familias maiorum gentium à Romulo, minorum à L. Bruto dictas esse narrat. ego hoc nomen commune omnium fuisse crediderim, qui tam à Tarquinio, quàm à L. Bruto, vt ait Liuius, aut, vt Festo Pompeio placet, à P. Valerio Bruti collega, suffecti sunt. sicuti &, patres conscriptos senatores eos dictos esse, crediderim, quicumq; ad veteres patres, quos Romulus scripserat, vel

Vide pag. 6.

vel à Tarquinio, vel à consulibus post eiectos reges adscripti sunt. quod tamen haud sanè diuturnum nomen fuit. nam reip. temporibus hac appellatione senatores non distinguebātur, sed omnes æquè modò Patres, modò Patres conscripti dicebantur. Sed de trecentis à Prisco factis magna inter Liuium, & Dionysium, ac Plutarchum videtur esse controuersia. nam Liuius libro 1. centum modò senatores fuisse, cùm Romulus obijt, non dubiè significat his verbis: Timor deinde patres incessit, ne ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circà ciuitatum irritatis animis, vis aliqua externa adoriretur. & esse igitur aliquod caput placebat: & nemo alteri concedere in animum inducebat. itaq; rem inter se centum patres, decem decurijs factis, singulisq; in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent, consociant. decem imperitabant. vnus cum insignibus imperij, & lictoribus erat. quinque dierum spatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annuumq; interuallum regni fuit. id ab re, quod nunc quoq; tenet nomen, interregnum appellatum. fremere deinde plebs multiplicatam seruitutem: centum pro vno dominos factos. centum nominat. de centum è Sabina gente à Romulo creatis nusquàm meminit. At Dionysius libro Romanæ historiæ II. & Plutarchus in Romuli vita, ducentos fuisse post initam cum Sabinis societatem, planè narrant. vtrùm igitur Liuio nostro, an duobus Græcis, habenda fides est? rem perpendere soleo, non homines. si consequi veritatem non licet, in re dubia, quod verisimilius est, sequor. veri autē multò similius est, quod

Dionysius, & Plutarchus tradunt, ducentos fuisse Romæ senatores, cùm Romulus interijt. nam si, vt ipse Liuius ait, non modò commune, sed concors etiam Romulo, & Tatio regnum fuit, quis credat, eius ordinis, qui esset in ciuitate amplißimus, expertes Sabinos fuisse? quæ ista inter duos populos communio, quæ concordia fuisset? at homini in Italia nato Romanas res notiores fuisse, quàm Græcis, verisimile est. immò Græcis potius, qui Romæ viuerent, quàm Italo, qui Patauij. hoc mihi ita videtur. cupio tamen ab ijs, qui mihi iudicio doctrinaq; præstant, dijudicari. ipse enim me, vt ingenuè fatear, non satis explico. nam si de ducentis senatoribus contra Liuium cum Dionysio, & Plutarcho sentimus, nos quidem, vt diximus, quod ad hanc partem attinet, verisimile sequimur: sed ex altera parte difficilem in nodum incidimus: quia, trecentorum senatorum numerus à quo rege sit explicatus, non facilè statuemus. ab Hostilio ne dicemus? at post eum Tarquinius Priscus centum addidit. à Prisco? at Hostilius ante eum ex Albanis familijs, vt cum Liuio Dionysius affirmat, ordinem senatorium auxit. plures igitur, quàm trecenti, videbuntur. dixi equidem, nec nihil omninò dicerem, componi rem ita posse, vt Hostilius non senatum, sed earum familiarum, vnde senatores legi solerent, numerum adauxerit. verùm, quod dixi, vereor vt satis firmum sit: cùm & Liuius libro 1. de senatu ab Hostilio rege aucto manifestè narret: ait enim: Templum ordini ab se aucto curiam fecit, quæ Hostilia vsque ad patrum nostrorum ætatem appellata est: & Dionysius libro 3. familias Albanas ab Hostilio senatus

natûs participes esse factas, non obscurè dicat. quare, vt in dubia caussa, vetus illud, Non liquet, pronunciabimus. Oritur etiam alia dubitatio, cur Plutarchus in Numa, cùm de rege in Romuli locum sufficiendo ageretur, centum & quinquaginta senatores fuisse dicat. in quo neque cum Liuio, & Dionysio consentit, quorum alter, vt ostendi, centum significat fuisse, alter, ducentos Romanis, & Sabinis factos esse, tradit: neque, quod miremur magis, ipse sibi satis constat: qui in Romuli vita, cẽtum Romanis senatoribus, totidem & Sabino populo adiectos esse, dixit. nam si, à quo tempore ducẽti facti sunt, ad interitũ Romuli quinquaginta perijsse credamus, vt ne plures, quàm centũ & quinquaginta, superfuerint: hanc opinionẽ facilè ratio refellet. quis enim, cùm senator aliquis è vita discederet, neminem à Romulo suffectum existimârit? an deminui senatum quotidiè magis, & ad nihilũ redigi pateretur? nõ est vt credi poßit. quare ne hic quidẽ mihi satis liquet. Quod reliquũ est., satis patet, neq; negat quisquã, cùm Tarquinius Superbus regnare cœpit, trecentos omninò fuisse, cùm eiectus est, multò pauciores. qui enim regnũ non, vt ante ipsum alij, populi iussu, patribus auctoribus accepisset, sed, socero suo, Tullio rege cæso, per scelus occupâsset, neglecta superiorum regum consuetudine, senatum de publica re nunquàm consuluit, suam voluntatem pro senatu voluit esse, numerumq; senatorũ non modò non auxit, verùm etiam, quo despectior, atq; infirmior esset is ordo, quem soceri studiosum cognouerat, quotidianis cædibus imminuit. quo deinde Bruti virtute pulso, P. Valerius consul, vt ait Festus, ob

inopiam patriciorum ex plebe allegit in numerum senatorum CLXIIII. vt expleret numerum senatorum CCC. qua in re partim consentire eum cum Liuio, partim dissentire video. consentit de plebeijs tunc primũ in senatum allectis. nam id sine dubio significat Liuius, cùm ait lib. 2. Mirum, quantum id profuit ad concordiam ciuitatis, iungẽdosq; patribus plebis animos. dissentit in eo, quòd Liuius non à P. Valerio, sed ab ipso Bruto expletum esse trecẽtorum numerum affirmat, his verbis: Brutus prior, concedente collega, fasces habuit. is, omnium primùm, auidum nouæ libertatis populum, ne postmodùm flecti precibus, aut donis regijs posset, iureiurando adegit, neminem Romæ passuros regnare: deinde, quo plus virium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, cædibus regis deminutum patrum numerum, primoribus equestris gradus electis, ad trecentorum summam expleuit. Dionysius autẽ, ab vtroq; dissentiens, neq; à Valerio, neq; à Bruto, sed ab vtroq; simul expletũ esse numerũ senatorũ, neq; CLXIIII. vt Festus, sed C. dũtaxat esse adiectos, in historia sua scriptũ reliquit. In hoc tamẽ omnes consentiunt, ex plebe nouos senatores esse allectos. nam, etsi non de plebe, sed de primoribus equestris ordinis Liuius meminit: nihil tamẽ obstat, quin de plebe intelligatur: cùm equester ordo patriciorum, & plebeiorum æquè communis esset, in quo quasi suorum verborum interpres ipse Liuius videtur esse: subiungit enim, ad concordiam ciuitatis, iungendosq; patribus plebis animos id maximè profuisse. & Festus duobus in locis modò plebẽ, modò equestrem ordinẽ nominat: nec tamen

men facit inconstāter. plebeios enim homines vtrobiq; significat, sed eos, qui, equestrem ordinem adepti, reliquis plebeijs tantum dignitate præstarent, quātum reliquis patricijs patricij senatores. quòd si qua remanet dubitatio, tollitur Dionysii testimonio, qui de senatu plebi dato satis planè loquitur lib. 5. Ac potest fieri, vt ex adscriptis CLXIIII. quos nominat Festus, plebeij fuerint centum, patricij reliqui. ita inter Dionysium, qui de solis centum meminit, eosq; ait fuisse plebeios, & Festum, qui CLXIIII. nominat, etiam de numero conueniat. Quemadmodum igitur in regno non omnes patricij senatores, & nemo tamen senator, quin idem patricius: sic in rep. non omnes senatores patricij, sed tū ex patricijs, tum ex plebeijs familijs delecti, vt quisque vel gratia valebat apud consules, tribunosúe mil. consulari potestate, à quibus, ante creatos censores, lectos esse, sublectosq; senatores Festus docet: vel, postquàm creati censores sunt, meritis in remp. eminebat. neq; Suetonium audio, ita loquentē in Augusto: Gens Octauia à Tarquinio Prisco rege inter Romanas gētes allecta in senatū, mox à Ser. Tullio in patricias traducta. quibus verbis apertè significat, qui patricij nondū essent, ordine senatorio donatos. quod esse falsum, ac mendosum, & iam ostendimus Liuij, Dionysiiq; testimonio, quo quidē, curiam plebi nō nisi post expulsos reges patuisse, planū fit: & ex ipsis me herculè Suetonij verbis, si quis ea ponderet accuratè, facilè cognoscitur. quod enim est hoc loquēdi genus? inter Romanas gentes allecta in senatū. quasi verò, antè quàm allegeretur in senatū, vna de Romanis gētibus esset Octauia: aut ita

participem senatûs, vt reliquas Romanas gentes, esse factam. quod vtrumq; absurdum, & inane est: cùm neque ante id temporis inter gentes Romanas fuerit Octauia, neq; Romanæ gentes ordinis senatorij omnes participes. Puto igitur, (vt hic aliqua ratione soluatur nodus) Octauiam gentem primùm ciuitate à Prisco rege donatã, deinde à Seruio in patricias traductã. quod Suetonium quoq; existimo sensisse, & reliquisse scriptum sic: Ea gens à Tarquinio Prisco rege inter Romanas gentes allecta, mox à Ser. Tullio in patricias traducta: non, vt est in peruulgatis libris, allecta in senatum. corruptus enim, nisi fallor, ab ijs locus est, qui verbum, Allegere, vsurpari tantùm de senatoribus putârunt: nec sententiam, & ordinem attẽderunt, sed præpostere senatoriũ ordinem ante genus patriciũ statuerunt: cũ eo tempore primũ ciuitas peregrinis daretur, deinde patricij, postremò senatores fierent: nisi si quis apud regẽ tanti esset, vt patricius simul & senator fieret. Hoc idem duobus eruditissimis, optimisq; viris, & sine dubio in antiquitatis doctrina primis, Carolo Sigonio, & Onuphrio Panuinio videbatur. Numerus trecentorum, à Prisco constitutus, mansit idem vsq; ad L. Sullæ dictaturam. nam viginti supra trecẽtos, qui Machabæorũ lib. 1. nominantur, non puto fuisse senatores, qui à censoribus lecti essent, sed eos, qui iure magistratus, quem gerebãt, ingredi curiam, & cum reliquo senatu de publica re consulere liceret. Sulla, in ordinem senatorium propensus, inimicus plebi, sicuti potestatem tribunitiam imminuit, valdeq; afflixit, ita, senatum vt auxerit, veri simillimum videtur. auxit enim quæstorũ

quoq;

quoq; numerum, prætorum, augurum: pomerij etiam terminos, quartus à Romulo, protulit: & alia multa in rep. nouauit. quod eò magis existimo, quia non ita multis pòst annis mentionem à Cicerone lib. 1. epist. ad Atticum fieri video CDXV. in oratione autem post reditum in senatu CD. Cæsare dictatore senatores CIↃ. fuisse, legimus in Dione, cùm ex libertorum quoque filijs, & de suis militibus multos, & haruspices etiam quosdam ordine senatorio donâsset. Post Cæsaris interitum, alij quoque, obscuræ conditionis homines, nullo delectu, in tanta rerum omnium perturbatione, in curiam venerunt: vt, omninò supra mille fuisse, Suetonius tradat. qua indignitate permotus Augustus, victo iam Antonio, senatum ad pristinum modum, & splendorem redegit. Senatores igitur fuêre, qui primò à regibus, deinde à consulibus, tribunisq; mil. consulari potestate, postremò à censoribus in senatum lecti sunt. ac præter hos tamen duo genera hominum in curiam aditum habuêre, qui magistratum gerebāt, etiam si curulis non esset, vt ædiles pl. tribuni pl. quæstores, & qui iam gesserant, modò curulis fuisset, vt ædiles cur. prætores, consules. quibus licebat omnibus ingredi senatum, & sententiam dicere: senatores autem neque erant, neque in edicto consulis senatum vocantis dicebantur. de quo Festi Pompeij verba recitare operæ pretium existimo. Cùm senatus, inquit, vocatur, senatores adesse iubentur, quibusq; in senatu sententiam dicere licet: quia ij, qui post lustrum conditum ex iunioribus magistratū cepêre, & in senatu sententiā dicunt, & non vocantur senatores antè, quā in

senioribus sunt censi. Satis igitur constat, qui senatores essent, quiq; in Senatu sententiam dicerent: cùm senatores essent duntaxat ij, qui lecti à censore in senatum essent: sententiam autem dicerent, non ipsi modò senatores, sed etiã ij, qui iure magistratus in senatũ introirent. Illud minimè constat, vtrũ, cùm dixit Festus, qui post lustrum conditum ex iunioribus magistratum cepêre, de omnibus magistratibus, an de curulibus tantũ intellexerit. Ego, etsi Festus omnes potius magistratus communi vocabulo videtur comprehendere: quia tamen huic sententiæ monumenta veterum repugnant, de solis curulibus accipio. quod vt auctoritate cõfirmetur, Liuij verba libro 23. consideremus. Recitato vetere senatu, (loquitur de M. Fabio Buteone, qui dictator legendo senatui creatus erat) inde primùm in demortuorum locum legit, qui post L. Aemilium, C. Flaminium censores, curulem magistratum cepissent, necdum in senatu lecti essent, vt quisque eorum senator primus creatus erat. tum legit qui ædiles, tribuni pl. quæsitoresúe fuerant tum ex ijs, qui magistratus nõ cepissent, qui spolia ex hoste fixa domi haberẽt, aut ciuitatem Romanam accepissent. Legit nouum senatum Buteo ex triplici hominum genere. primùm, ex ijs, qui curulem magistratum ceperant: secundo loco, ex ijs, qui magistratum, licèt non curulem, gesserant: (curulis enim magistratus non erat neq; ædilitas pl. neque tribunatus pl. neq; quæstura) postremò ex ijs, qui, magistratum nondum adepti, meritis tamen in rempublicam insignes erãt, è quibus omnibus eos tantũ in senatum anteà introijsse, qui curuli honore vsi erant, Liuius signifi-

significat, cùm ait: Vt quisque eorum senator primus creatus erat, vt enim quisque curulem magistratũ assecutus in senatum primus venerat, & dicendæ etiam post magistratum sententiæ ius adeptus erat, ita eum Buteo primùm legit, eundem ordinem in legendo secutus, quo illi magistratum ceperant, & ex magistratu curiam introierant. ædiles verò, tribunos, quæstores, quia post magistratum non idem ijs licebat, quod curuli honore functis, vt in senatum venirent, & sententiam dicerent, hos non ait Liuius senatores creatos esse. In quo & illud animaduersione dignum est: senatorem creari, & in senatum legi, non idem fuisse: cùm iure & beneficio magistratus crearentur, & fierent senatores, in senatum autem à censore legerentur quanquam, cùm dixit Liuius, Senatores creatos, qui curulem magistratum administrauerant, non videtur, si ad veterem consularis edicti formulam respicias, satis propriè locutus. non enim senatores hi nominabantur: sed, vt à senatoribus distinguerentur, in edicto consulũ his verbis in senatum citabantur: Quibus in senatu sententiam dicere licet. Perpendamus & alium Liuij locum libro 36. Adeò, inquit, in apparatum curamque eius belli ciuitas intenta fuit, vt P. Cornelius consul ediceret, qui senatores essent, quibusq; in senatu sententiam dicere liceret, quiq; minores magistratus essent, ne quis eorum longius ab vrbe Roma abiret, quã vnde eo die redire posset. Et hîc minores magistratus distinxit ab ijs, quibus in senatu sententiam dicere licebat. minores autem magistratus intellexit ædiles pleb. tribunos pl. ædiles curules, & alios, de quibus agetur

 in libro

in libro de magiſtratibus. diſtinxit autem non ob eam cauſſam, quia minoribus magiſtratibus in ſenatu ſentẽtiam dicere nõ liceret, ſed quia potiùs multi ſentẽtiam dicerent, qui neq; magiſtratum gererent, neq; ſenatores eſſẽt. licebat enim omnibus magiſtratibus in ſenatũ introire, poſt magiſtratum autem ijs tantũ, qui curuli honore vſi erant. quo ſpectant illa quoq; Ciceronis pro Cluentio: Qui tribunus mil. legionibus quatuor primis, quiue quæſtor, tribunus pl. quiue in ſenatu ſententiam dixit, dixerit. Satis apertè ſignificat, ijs, quos nominauit, nõ licuiſſe poſt magiſtratum ſententiam in ſenatu dicere. Scripſit etiam M. Varro in ſatyra Menippea, quam ὑπποκύων *inſcripſit, equites quoſdam Pedarios appellatos: eosq́; Gellius putat ſignificari, qui nondũ à cenſore in ſenatum lecti erant: quos ait ſenatores quidem non fuiſſe: ſed, quia honoribus populi vſi erant, in ſenatum veniſſe, et ſentẽtiæ ius habuiſſe. deindè ſubiungit hæc: Nam & curulibus magiſtratibus functi, qui nondum in ſenatum à cenſore lecti erant, ſenatores nõ erant: &, quia in poſtremis ſcripti erant, nõ rogabãtur ſentẽtias, ſed, quas principes dixerant, in eas diſcedebant. Hoc ſignificabat edictum, quo nunc quoq; conſules, cùm ſenatores in Curiam vocant, ſeruandæ conſuetudinis cauſſa tranſlaticio vtuntur: cuius hæc ſunt verba: Senatores, quibusq́; in ſenatu ſentẽtiam dicere licet. In eo tamẽ hæreo, quòd eos, quibus in ſenatu ſententiam licuiſſe dicere, iam tradidit, eoſdem poſteà non rogatos eſſe ſentẽtias ſubiunxit. nam, ſi non rogabãtur, quo modo dicebant? &, ſi dicebant, cur nõ antè rogatos putemus? non facio libenter, vt ab antiquis diſſen-*

tiam:

tiam, quia hæc Romanæ vrbis instituta, quæ nos interdùm cõiecturam secuti inuestigamus, vel præsentes videre, vel ex eorum, qui viderãt, libris facilè cognoscere potuerunt. quare, ne Gellium inscitiæ cõdemnemus, quem Varronis libros diligenter euoluisse constat, concedamus, non dixisse sententiam verbis eos, qui beneficio magistratûs administrati in senatum venirent, sed, cùm alienam sententiam vel probare, vel improbare possent, quod discessione facienda significabant, pro eo acceptum putemus, ac si sententiam dicerent: quia in hãc vel in illam partem discedẽtes, quodam modo suã sententiam dicere viderentur. Licuit igitur ijs, qui curulem honorem cepissent, in senatum venire: ijs, qui non curulem, non licuit. atque hoc tũ ea, quæ diximus, tum historia de Q. Fabio Maximo tradita declarat. nam, cùm senatu egressus in P. Crassum, hominẽ quæstorium, casu incidisset, quasi cum eo, qui in senatu fuisset, loqueretur, ita de rebus in senatu decretis sermonẽ habuit, memoriæ vitio deceptus. putauit enim Crassum, quem triẽnio antè quæstorem fuisse sciret, in senatu affuisse: cum ijs, qui quæsturam gessissent, quæ curulis magistratus non erat, aditum in curiam nõ dari, nisi à censore legerentur, oblitus esset. quo errore virũ grauissimum, summisq; honoribus & in Rempublicã meritis insignem, obiurgatum vehementer esse à consulibus, Valerius prodidit. Quod autem in eo loco idem Valerius ait, etiam ijs, qui honores gessissent, vna ratione curiã patuisse, si à censoribus in ordinẽ senatoriũ legerentur: id videtur non satis verè dictum. siquidem ijs, qui curules magistratus ceperãt, etiã si à censore lecti in se-

in senatum nõ essent, ingredi curiam licuisse iam ostendimus. quare, si de omnibus magistratibus Valerius significauit, non est, vt verè dictum existimem: sin de solis non curulibus, assentior. Huc addatur: non hoc modò priuilegium fuisse ijs, qui curulem honorem ceperant, vt in senatum conuenirent: sed illud etiam, vt cùm à censore senatus legeretur, præteriri non possent. id mihi videor ex eo, quod apud Liuium libro 22. scriptum est, posse conijcere. ait enim sic: XXC. prætereà senatores cæsi, aut qui eos magistratus gessissent, vnde in senatum legi deberēt. Loquitur de parte senatorum. quòd si de parte, certè de curulibus: quos eò legi in senatū oporteret, quia veniendi in senatū potestatem iam haberent, & satis ordine senatorio digni viderentur, quibus curulis honor à populo mandatus esset. hinc, vt opinor, satis patent illa Ciceronis in oratione pro Cluētio: Quis, inquit, hoc senator accusauit, vt cùm altiorem gradū dignitatis beneficio populi Rom. esset consecutus, eo se putaret durioribus legum condicionibus vti oportere? Altiorem gradum dignitatis vocat ordinem senatorium: nec tamen intelligit, quicumque senatores essent, eos à populo creatos: (quod enim ius populi fuit in ijs, qui censoris arbitratu in senatum legebantur?) sed significat, omnes, qui curulem honorē populi suffragijs accepissent, beneficio populi senatores esse factos, quia in senatū à primis cēsoribus legerētur: non enim, quicumq; à censore legebantur, populi beneficio senatores erant: cùm legerentur multi, nondùm curuli honore functi: sed quicumq; curulem honorem ceperant, ij populi beneficio senatoriam dignitatē conse-

consequebantur. Ad eandem sententiam illud refero, quod in eadem oratione paullò pòst ita scriptum est: Cùm hæc recusarent, et palàm fortißimè atque honestißimè dicerent, se potuisse iudicio populi Rom. in amplißimum locum peruenire, si sua studia ad honores petendos conferre voluissent. Non obscurè significat, eos in senatum peruenire, qui magistratus adipiscantur, idque populi beneficio: quia, si magistratum adeptis (de curuli loquor) aditus in curiam permittitur, & magistratus à populo datur: certè, qui iure magistratus in senatũ eunt, hanc dignitatem populo acceptam referre debẽt. Quòd autem multi, curulem magistratum non assecuti, in senatum legerentur, factum id non populi beneficio, sed ex eo potiùs, quòd ea fuisset eorum vita, ea domi forisue in Remp. merita, vt eo loco, qui esset in ciuitate amplißimus, dignißimi iudicarentur. nam, cùm per annos multos cõsules, quique consulari potestate tribuni mil. fuêre, propinquos quisque suos legere in senatum consueuissent, eosque primò ex patricijs, deindè ex plebeijs, tribunitia potestas interuenit, qua sancitũ est, vt censores curiatim, hoc est, ex omni ordine, plebeio, equestri, senatorio, optimum quemque in senatum legerent. Licuit præthereà flamini Diali in senatum venire. idque primùm C. Flaminio cum toga prætexta & sella curuli datum est. quam consuetudinem, inertia superiorum flaminum per multos annos intermissam repetijt, & renouauit C. Valerius Flaccus. reliquis sacerdotibus ius in senatũ veniendi nõ fuit, nisi si aut in senatum lecti à censore essent, aut curulem magistratũ accepissent. id videtur Cicero significare in epistola, Si

fortè,

forte, libro IV. ad Atticum. Habetur, inquit, senatus frequens. adhibentur omnes pontifices, qui erāt senatores. Et in oratione de haruspicū responsis: Cùm omnes pontifices, qui erant huius ordinis, adessent. Venit etiam interdū in mentem suspicari, ne ex condemnatione senatoris locum in senatu cōsequeretur is, qui accusâsset, non ex omni tamen condemnatione, sed ex ea tantùm, qua reus ordinem senatorium amitteret, vt furti, peculatus, captarum pecuniarum crimine. nam, si prætoriam sententiam, & prætextam togam multi accusatores, reo condemnato, legum præmio sunt adepti, quod in oratione pro Balbo scriptum legimus: quātò magis, sententiæ, priuato loco in senatu dicendæ, potestatem accusatoribus propositam fuisse, credibile est? hoc tamen ita suspicor, vt aliorum probata opinione, quàm mea coniectura, stare malim.

Licuit etiam, ante Papirij Prætextati ætatem, prætextatis senatorum liberis in curiam cum parētibus introire. qui mos senatusconsulto sublatus est, vniq; Papirio puero, qui matrem de re in senatu acta cupidè rogantē lepido commēto fefellisset, concessum est, vt cum patre in senatum prætextatus ingrederetur: eiq; Prætextati cognomen eiusdem senatus decreto est inditum, ob tacendi, loquendiq; in prætextata ætate prudentiam. sed rursus veterem morem multis pòst annis Augustus renouauit, qui lib ris senatorum permisit, vt, quò celeriùs Reipublicæ assuescerent, protinùs virili togæ latum clauum inducerent, curiæq; interessent. fuit autem latus clauus senatoria tunica. itaq; sæpè veteres ita locuti sunt, vt dicerent: senatori latum clauū

Impera-

Imperator ademit, aut, latum clauum dedit, cum senatoriam dignitatem aut ademptam, aut datam significare vellent.

Diximus de ijs, qui, à censore lecti, senatores essent, deq; ijs, qui non lecti, tamen in senatum venirent. Reliquum est, vt pauca quædam addantur de ijs, qui, licèt ob eximiam prudētiam ac fortitudinem digni summo loco viderentur, aditum tamen in senatum non habuerunt. Placuit, neminem, qui patrem & auū liberos citare non posset, in senatū introire. nam, etsi Ap. Claudius Cæcus censor libertinorum filios in senatum legit, quod, vt ait Liuius, primus fecit: statim tamen à proximo posteriore cēsore Q. Fabio eiectos esse à curia, eiusdem Liuij verba significant. vnum habemus exemplum, vnum inquam, & singulare, vt opinor, de Cn. Flauio, libertini hominis filio, ædili curuli creato: cui, vel si lectus in senatum à censore non sit, quod incertum habeo, iure tamen curulis magistratus ingredi senatum licuit. Ciceronis quidem ætate L. Popillium à Cn. Lentulo censore in senatum ideò lectum non esse, quia libertini filius erat, legimus in oratione pro Cluentio. & ab Ap. Claudio censore, P. Clodij fratre, Appij Cæci, cuius mentionem proximè fecimus, pronepote, libertinorum filios, qui in curiam irrepserunt, omnes eiectos esse, scripsit Dion libro 40. videlicet hoc dignitatis caussa factum est: ne locus ille, in ciuitate honorificentissimus, ab infimi ordinis hominibus, quibus paterna, aut auita seruitus obijci posset, inquinaretur. Etiam illud ordini senatorio maximè fuit honorificum, neminem in senatum legi, nisi cui octingentis millibus, hoc est,

hoc est, scutatorum aureorum XXIV. millibus, census esset. quod etsi tum fieri solitum non existimo, cum aratro terram findentibus magistratus & imperia deferebantur: quo tempore plus virtutis, quàm diuitiarum, Romæ fuit: postremis tamen Reipublicæ temporibus, cùm priuatorum opes vnà cum imperio creuissent, obseruatum esse, Suetonius in Augusto satis planè videtur ostendere, cùm ait: Senatorum censum ampliauit, ac pro octingentorum millium summa duodecies H-S taxauit, suppleuitq́ue non habentibus. Fuit igitur senatorius census equestri censu duplo maior: cùm eques esse nemo posset, nisi cuius res quadringentibus millibus æstimaretur. de quo Horatius:

Si quadringentis sex septem millia desunt,
Plebs eris.

Et Cicero epist. ad Dolabellam: Res ei familiaris vix equestris est: pro, vix ei census est CD, vix tuetur ordinem equestrem: quia vix tantùm habet, quantum equiti habere necesse est. quòd si quis aut senator, aut eques, non fortunæ culpa, sed suo vitio, ita rem imminuisset, vt ad legitimum censum non perueniret, senator à summo loco deiectus in equestrem ordinem recidebat, si equestri familia, aut patritia, aut plebeia, natus esset: sin familia non equestri, in plebeium, hoc est, eum, qui infra senatorium, & equestrem erat. item eques, equestri censu deminuto, equestrem ordinem amittebat, & ad plebeium, hoc est, infimum, descendebat, ita & bonis moribus, & rei familiari ciues Romani operam æquè dare cogebantur: moribus, vt senatorio loco digni iudicarentur: rei familiari, ne,

quo

quo virtus aditum aperiebat, inde ad inopiam excluderentur.

De principe Senatus.

QVIS in senatu dignitate præstaret, & quis inter senatores, quæri potest. in senatu præstabat is, qui summum magistratum gerebat: inter senatores is, quem in recitando senatu censor primùm legerat. ante secundũ Punicum bellum, quod Hãnibale duce in Italia gestum est, princeps legebatur is, qui primus censor ex ijs, qui viuerẽt, fuisset. quod cùm censor M. Cornelius Cethegus fieri censeret oportere, ne mos à patribus traditus desereretur: ideoq; T. Manlium Torquatum principem legendum contẽderet, alter censor P. Sempronius Tuditanus, cuius lectio erat, se, cui legendi sortem dij dedissent, acturum arbitrio suo dixit, lecturumq; Q. Fabium Maximum, quem tum principem Rom ciuitatis esse, vel Hannibale iudice victurus esset. ita Fabiũ, qui tũ erat cõsul, principem in senatu legit. inde manauit cõsuetudo, vt in legendo principe, non, qui inter censorios vetustißimus esset, obseruaretur, sed is de censorijs legeretur vnus, qui sapiẽtiæ laude, rerumq; gestarum gloria maximè inter omnes emineret. itaq;, vbi res ferret, vt aliquem honoris caussa veteres nominarẽt: is, si principem in senatu locum iudicio censoris habuerat, non ab vllo potiùs magistratu, quàm ab hoc titulo significabatur: quia magistratum obtinere multi possent, princeps senatus legi nemo posset, nisi qui & magistratũ ita gessisset,

fiſſet, & omnia, quæcunque ſummo ciue digna ſunt, ita in omni vita præſtitiſſet, vt in ciuitate non modò anteferri, ſed nec iure comparari quiſquam videretur. Non dixit Cicero in ea pro Rabirio, M. Aemilius, homo conſularis, ſed, M. Aemilius, princeps ſenatus: quia, cùm defenſioni ſuæ auctoritatem quæreret à perſonis, nominandum in Aemilio, quod in illo maximè fuerat honorificum, exiſtimauit. ſic in diſſuaſione legis agrariæ ſecunda, & in 8. in Antonium: Cùm à maioribus veſtris P. Lentulus, princeps ſenatus, in ea loca miſſus eſſet: P. Lentulum, principem ſenatus, complures alios ſummos viros, &c. Quinctus etiam Fuſius Calenus apud Dionem libro 46. cùm in Ciceronem inuehitur, quò plus illi quærat inuidiæ, Illius, inquit, Lentuli nepotem, qui princeps ſenatus fuit, occidi in carcere iuſſiſti. Hunc honorem P. Scipio Africanus, is, qui Hannibalem pugna vicit, ter conſecutus eſt: M. Aemilius Lepidus, qui pontifex maximus fuit, ſexies: quod nemini præterea contigerit. Erat autem non vtriuſque cenſoris lectio, ſed alterius tantum, cui ſorte contigiſſet. itaque & cenſorem ipſum à collega ſenatum legente principem in ſenatu lectum inuenio, vt L. Valerium Flaccum à M. Portio Catone, M. Aemilium Lepidum à M. Fuluio Nobiliore. Opinor etiam P. Scipionem Africanum à collega P. Aemilio Pæto principem eſſe lectum. nam, etſi Liuius libro 32. vbi de vtriuſque cenſura mentionem facit, de principe lecto nihil addit: tamen coniectura ductus in hanc opinionem venio, Scipionem à collega primo loco lectum eſſe. affert autem ipſe mihi Liuius coniecturæ cauſſam: ſcribit enim

enim sic libro 34. Creati censores Sext. Aelius Pætus, & C. Cornelius Cethegus principem Senatus P. Scipionem consulem, quem & priores censores legerant, legerunt. Priores enim censores fuisse video Africanum ipsum, & P. Aemilium Pætum. quibus ad Sext. Aelium, & C. Cornelium censores integrum quadriennium interfuit. vt inter vtramque censuram nullis censoribus locus esse potuerit: cùm hic magistratus quarto quoque ineunte anno crearetur. atque hoc eo minus dubito, quòd iam Liuius libro 38. idipsum, quod libro 34. scripserat, confirmat. ait enim P. Scipionem à censoribus T. Quinctio Flaminino, & M. Claudio Marcello principem in senatu tertiùm esse lectum. quorum locorum obseruatio cùm edocuit me de Scipione à collega principis loci dignitate honestato, tum illud ostendit, corruptum esse locum in ipso Liuio, libro 39. nam, cùm ait: Censoribus, M. Porcio L. Valerio principem senatûs ipsum L. Valerium lectum inuenio, cùm superioribus duobus lustris Africanus fuisset: dissentire videtur à seipso, qui de Scipione principe tertiùm lecto iam scripserat. quamobrem aut scripsit Liuius, 3. lustris, quod deinde librarij culpa corrupit, & pro 3. factum est 2. aut, si, 2. lustris, ipse tradidit, μνημονικὸν ἁμάρτημα commisit. quod in antiquis nouum non est: cùm Cicero noster in libro de Diuinatione 2. bis in hoc genere peccauerit. nam primùm, quod erat Vlixis, Agamemnoni tribuit, deinde, cùm Vlixem nominare debuerit, meminit Aiacis. legatur Homerus ἐν τῷ τῆς Ἰλιάδος β, καὶ ἐν τῷ ι. quamquam, quòd ad Aiacis mentionem attinet, vereor, ne indiligentia

potiùs, quàm obliuione peccauerit. nam, cùm legisset illum versum, qui est ἐν τῷ ι. Νῦν σ' αἴας φοίνικι, νόησε δὲ θεῖος ὀδυσσεὺς, opinatus est ab Aiace potiùs, quàm ab Vlixe apud Achillem pronunciari ea, quæ sequuntur. qui si deindè legisset, vsque ad eum locum, vbi Achilles respondet: Vlixem non Aiacem, queri de ferocitate Troianorum cognouisset. respondet enim in eo libro Achilles his verbis: Διογενὲς λαερτιάδη, πολυμήχανε ὀδυσσεῦ. Idemque in 2. libro de gloria obliuione lapsus est. quod Gellius notauit. lib. 15. cap. 6.

De caussis amittendi ordinis senatorij.

Q*VINQVE de caussis eiectos è senatu senatores inuenimus: quas deindè omnes exponemus. quacunque eijcerentur, ignominiosum, & turpe fuit. tametsi præteriti senatores, ait Festus Pompeius, quondam in opprobrio nõ erant: quod, vt reges sibi legebãt sublegebantque, quos in consilio publico haberẽt, ita, regibus exactis, consules quoque, & tribuni militum cõsulari potestate coniunctissimos sibi quosque patriciorum, & deinde plebeiorum legebant, donec tribunicia potestas interuenit: qua sancitum est, vt censores ex omni ordine optimum quemque curiatim in senatu legerent. quo factum est, vt, qui præteriti essent, et loco moti, haberentur ignominiosi. itaque & M. Cato censor, is, qui censorius mox appellatus est ob censuram grauiter ac seuerè administratam, hominem consularem è senatu eiecit L. Flaminium, quia, cùm esset consul in Gallia, exor-*

exoratus esset in conuiuio à scorto, vt securi feriret aliquem eorum, qui in vinculis essent damnati rei capitalis: & Cn. Lentulus, ac L. Gellius, item censores, C. Antonium, qui posteà cum Cicerone consul fuit, de senatu mouerunt, subscripta caussa, quòd socios diripuisset, quòd iudicium in sua ciuitate cum peregrino recusâsset, quòd propter æris alieni magnitudinẽ prædia mancipasset. quibus exemplis, vt omittam alia, (sunt enim innumerabilia) eos, qui senatu eiecti essent, ideò ignominiosos habitos esse constat, quod, cur eijcerentur, dignam caussam turpis eorum vita præbuisset. omninò enim, si quid turpiter aut flagitiosè senator aliquis commisisset, eum censor in recitando senatu præteribat: præteritus ordinem senatorium continuò amittebat: neque amissum ius recuperabat, nisi aut ab altero censore mox probaretur: quam ob caussam libro 30. Liuius ait: Tres eiecti de senatu: retinuit quosdam Lepidus à collega præteritos. aut aliorum posteà censorum iudicio in curiam reuocaretur. aut ijs criminibus, quæ censores in subscriptionem nominassent, iuratorum iudicum sententijs absolueretur. aut populi Rom. suffragijs censorum iudicium rescinderet. aut denique se ad eos, quos gesserat, honores item petendos retulisset, donec minores magistratus consecutus ad curules perueniret, quorum iure & in senatu sententiam posset dicere, & à primis censoribus legi deberet. hoc tamen seruabatur, vt, qui curules nondum honores ceperant, ij eos ipsos, quos gesserant, denuò caperent, & deinde ad curules pergerent: qui verò curules gesserant, ijs ad omnes, quos gesserant, redeundum non erat,

sed vnum modò curulem iterùm capere satis erat: vt, quod censoris animaduersione amiserant, iure magistratus recuperarent. vtrumque probatur exemplo Sallustij, historiarum scriptoris, & Lentuli, qui cum Catilina contra patriam consilia iniјt. nam Sallustius post quæsturam è senatu ab App. Claudio & L. Pisone censoribus eiectus, iterùm quæsturam petijt, & adeptus est: postquàm in senatum redijt, non ipsius quæsturæ beneficio, (nam curulibus tantùm magistratibus, vt dixi, priuilegium hoc erat) sed quòd, Cæsarem ciuili bello secutus, facilè, quod legibus non licebat, à victore per gratiam impetrauit. vnde illud in oratione, quam scripsit in eum nescio quis (nam certè, ꝙ ipsum dicendi genus, & qui Græcè dicitur χαρακτὴρ, facilè declarat, eam Cicero non scripsit. Sic igitur est in ea: Tu, C. Sallusti tantidem putas esse, bis quæstorem, & bis senatorem fieri, quanti, bis consularem, & bis triumphalem? At Lentulus, gesto iam consulatu, cùm ob mollitiem, vt ait Plutarchus, è senatu esset eiectus, iterùm præturam, qui curulis erat magistratus, petijt: quam consecutus, iure magistratus in senatum redijt quod & in Dionis libro 37. legimus. & ob hanc caussam Philistus obijcit Ciceroni apud Dionem, quòd Lentulũ, hominẽ consularẽ Prætorẽ, indicta caussa cõsul occidisset. & Velleius cùm ait libro 1. eum consularem, & prætorem iterùm in carcere necatum, significat de secunda prætura post consulatum, quam ideò petijt, vt dignitatem senatoriam, censorum iudicio amissam, magistratus beneficio reciperet. Fuit etiam, præter censoriam notionem, amittendæ senatoriæ digni-

dignitatis alia caussa. nam, si quis iudicio turpi, exempli gratia furti, peculatus, captarum pecuniarum, pro socio, esset condemnatus, hic statim post condemnationem, non ordine solùm senatorio, sed omni prorsus honore priuabatur. eoque grauior erat hæc pœna, quòd non ad tempus, sed in perpetuum irrogabatur: cùm ij, qui à censoribus è senatu essent eiecti, ea tamen spe præsentem dolorem lenirent, quòd recuperare suum ius aliquandò possent. præterea, locum senatorium adimere censores poterant, potestatem petendi magistratus minimè poterant. at infami iudicio damnati, non curia magis, quàm honoribus cunctis excludebantur: quod Cicero in oratione pro Cluentio Auito declarat his verbis: C. Geta, cùm à L. Metello, & Cn. Domitio censoribus è senatu eiectus esset, censor ipse posteà est factus: &, cuius mores à censoribus erant reprehensi, hic posteà & populi Romani, & eorum, qui in ipsum animaduerterant, moribus præfuit. quòd si illud iudicium putaretur, vt cæteri, turpi iudicio dãnati, in perpetuum omni honore, ac dignitate priuantur, sic hominibus ignominia notatis neq; ad honorem aditus, neque in curiam reditus esset Dixit, Omni honore, ac dignitate: pro, omni magistratu, ac ordine senatorio, quod ipse quoque exponit, cùm infert, Neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus. Hæc studiosis hominibus cùm ad intelligentiã, vt opinor, non iniucunda esse possunt, quia Romanarum rerum explicata notitia delectat: tum hoc habent commodi, quòd incurrentibus in obscura loca, qualia veterum in libris multa scimus esse, lucem afferunt, efficiũtq;, vt, quòd à multis

sine labore vix perciperetur, id ab omnibus facilè cognoscatur. exempli caussa, Suetonius ait in Tiberio: Ex iuuentute vtriusque ordinis profligatissimus quisque, quò minùs in opera scena, arenaq́; edenda senatusconsulto tenerentur, famosi iudicij notam spontè subibāt. Hæc satis illustrantur à prædictis. multos enim, qui, quòd senatores erant, operam in scena, aut in arena præbere vetabantur, senatoriam dignitatem amittere maluisse Suetonius significat, quàm in scena non agere, & in arena non pugnare: quorum alterum erat histrionū, alterum gladiatorū: hoc seruile, illud minus honoratum, nec satis libero dignum, sed potiùs libertinis hominibus, quàm ingenuis, concessum: cùm etiam, si quis ingenuus operam in scena præbuisset, nisi si Atellanam egisset, eum tribu motum, Valerius libro 2. scriptum reliquerit. Ergò, (vt ad Suetonium redeam) vt senatorio loco mouerentur, accusatores inducebant, à quibus aliquo turpi crimine in iudicium vocati, volentes damnarentur: vt soluti quasi vinculo senatorio, agerent in scena, pugnarent in arena. hoc autem, quod de senatorū damnatione dicimus, etiam ad equites pertinuisse, indicare videntur duo illa Suetonij verba, Vtriusque ordinis: quibus, & senatorem senatorio loco, & equitem equestri gradu deiectum, si turpi iudicio damnarētur, licet intelligere. nisi si, quod fortaße veriùs est, non de senatoribus & equitibus, sed tantùm de senatoribus Suetonius significauit, &, Vtriusq; ordinis, dixit, pro, & patricij ordinis, & plebeij: cùm in senatum plebeij pariter & patricij legerentur. atq; huic opinioni (quid alij sentiant, liberum cuique sit) ego

quidem

quidem magis acquiesco. Videtur etiam lege Seruilia sancitum, vt, si quis de Latino populo senatorem Romanum accusâsset, & damnâsset, accusator ciuitate Romana donaretur, damnatus loco senatorio moueretur. hoc ego de Ciceronis verbis expressi, quæ sunt in oratione pro Balbo. sunt autem hæc: Lege Seruilia principes viri, ac grauissimi, & sapientissimi ciues hanc Latinis viam ad ciuitatem populi iussu patere passi sunt: neque in his est hoc reprehensum Licinia, & Mucia lege: cùm præsertim genus ipsum accusationis, & nomē, & eiusmodi præmium, quod nemo assequi posset, nisi ex senatoris calamitate, neq; senatori, neq; bono cuiquam nimis iucundum esse posset. Non dubito, quin, cùm dixit, Ex senatoris calamitate, ordinis amißionē significauerit. quibus autem ex criminibus lex Seruilia Latinis hominibus hoc dederit, quia Cicero nominatim non exponit, obscurum videri potest. mihi tamen dubium non est, quin accipiendum sit de omnibus criminibus, quibus senator damnatus ordinem senatorium amitteret: vt, quem locum reus nocens vacuum reliquisset, eum accusator, quasi diligentiæ suæ præmium, beneficio legis occuparet. crimina verò, quibus senator condemnatus amplißimo loco excluderetur, cùm ea fuerunt, de quibus iam memini, furti, peculatus, captarum pecuniarum, pro socio, tum multò magis ea, quibus qui damnatus erat, ei aqua & igni interdicebatur. quibus de criminibus populus erat iudex. cùm igitur, cui aqua & igni interdiceretur, ei simul & senatu, & omni prorsus re interdici constaret: nominatim tamen in ipsa condemnationis lege addebatur, vt, cui populus

damnato aqua & igni interdixisset, eum ne suo loco censor in senatum legeret. quod cùm Clodius in ea lege, qua Ciceronem vrbe expulit, omisisset, ac ne illud quidem tulisset, vt ei aqua & igni interdiceretur: ideò se, etiam cùm aberat, senatorē fuisse, Cicero ait in oratione pro domo sua. Cur, inquit, ego senator tum non fui, cùm neque tuleris, vt mihi aqua & igni interdiceretur, neque caueris, ne meo me loco censor in senatum legeret? quæ, cùm alterutrum satis sit, vtraque tamen ad eripiendam senatori dignitatem in legibus coniunguntur, vt in tua lege neutrum fuit. Hæc ferè de Ciceronis verbis in Clodium elicitur argumentatio. Quatuor caussas, cur senatores è senatu eijcerentur, enumerauimus. quinctum genus fuit, cùm populus imperium abrogabat. quibus enim abrogabat, ij senatu excludebantur. id lege Cassia sancitum Pedianus significat his verbis: L. Cassius, L. F. Longinus trib. pl. C. Mario, L. Cassio cos. legem tulit, vt, quem populus damnâsset, cuiúe imperium abrogâsset, in senatu non esset: vt scilicet inimicum suum, qui ante biennium consul fuerat, Q. Cæcilium Metellum senatu eijceret, quòd ei populus, propter rem aduersus Cimbros malè gestam, imperium abrogauerat.

De loco habendi senatus.

VLTVM sanè vidisse veteres Romani mihi videntur, qui, nō vt profanis in locis, sed vt in sacris ædibus senatus haberetur, instituerint. nimirum sapientißimi homines id spectâ-

spectârunt, vt senatores, quasi præsentes deos veriti, eâdem religione consilium de republica caperent, qua diuinam rem administrare sacerdotes consueuissent. Habebatur senatus loco per auguria constituto, id est, aut in curijs, aut in deorum templis: tum, aut in vrbe, aut extra vrbem. primus Romulus, senatu creato, vt in templo Vulcani extra vrbem haberetur, instituit. Hostilius rex curiam Hostiliam, quæ erat in vrbe, consultandi locum senatoribus esse voluit. post exactos reges, modò in Iouis, Apollinis, Martis, Bellonæ, Castoris, Concordiæ, Virtutis, Fidei, alia prætereà templa, modò in curias, Hostiliam, Pompeiam, Iuliam, senatum conuenisse legimus. erat vtrobique religio par: neque enim minus sacra curiæ, quàm deorum ædes. ideoq́ & Hostiliam curiam templum Liuius appellat: & vbicunque senatus haberetur, siue in curia, siue in templo, eum locum curiæ nomine indifferenter veteres significant. Illud attentè considerandum, cur senatum in templo Virtutis habitum esse, Cicero dixerit in oratione pro Sextio: at in eâdem, & pro domo sua, in templo Iouis: cùm de eiusdem diei senatu manifestè loquatur. non enim puto de Virtutis aliqua cella significari posse, quæ in ipsius Iouis templo esset. non enim cella fuit, in quam eo die senatus conuenit, sed templum illud Virtutis, quod C. Marius fecerat. itaq; & in hac pro Sextio, & in de diuinatiõe lib. 1. Marij monumentũ appellatur. Festus etiam, nõ fuisse cellam Virtutis in Iouis templo, sed templum separatũ, & ipsius Virtutis proprium, declarat his verbis: Summißiorem alijs ædem Honoris, & Virtutis C. Marius

fecit:

fecit: ne, si officeret auspicijs publicis, augures eam demoliri cogerent. In vrbe senatus plerumq; habebatur, extra vrbem in æde Bellonæ non nisi duabus de caussis, vel, quod ait Festus, & ex historia cognoscitur, vt legati exterarum gentium adesse possent, quibus in vrbe senatum dari mos non fuit, præsertim, vt libro 42. Liuius ostendit, si ab hostibus venirent: vel, quod ipsum ex historia patet, vt adesse liceret ijs, qui cum imperio erant. esse autem cum imperio dicebantur ij, quibus senatus populusq; Romanus exercitum dederat: qui, nisi prius imperium deposuissent, ingredi vrbem legibus vetabantur. Olim tria tantùm cenacula, vbi senatus haberetur, fuisse Romæ, scripsit Nicostratus in libro de senatu: vnum, vbi posteà ædes Concordiæ fuit, inter Capitolium, & forum: alterum ad portam Capenam: tertium in æde Bellonæ. Nicostrati liber non exstat: sed, quæ nobis ex Nicostrato accepta Festus narrauit, ea renunciamus.

De tempore habendi senatus.

ERant certi dies, quibus haberi senatus posset: item certi, quibus non posset: qui comitiales dicebantur, quasi popularibus comitijs dicati: per eos enim dies agi cum populo licebat. atque hoc, non equidem puto à regibus, cùm nondum tot institutis ciuitas egeret, sed in republica video diligenter obseruatum: nisi si rei magnitudo ferret, vt sine mora referendum ad senatum esset. tunc enim

enim dierum comitialium ratio non habebatur. quod tamen semel factum esse legimus, vt in senatusconsulto, quod est in epistola M. Cœlij, libro 8. Fam. epist. successionem enim prouinciarum primo quoque tempore expediri, vt Cæsar de prouincia Gallia reuocaretur, ipsius Cæsaris inimici cupiebant. Kalendis Ianuarij, quo die magistratum consules inibant, post sacrificia ritè peracta coacto senatu consules primùm de diuinis rebus, deinde de republica referebant, non vtrique, sed alter, is inquam, qui priore loco consul creatus esset. seruabatur autem non primo tantùm anni die, sed quoties haberetur senatus, vt is, qui senatum habiturus esset, antè quàm ingrederetur, sacra faceret, hostijs maioribus in foro ad præconem & ad tibicinem immolatis. reliquis sex, qui kalendas consequuntur, Ianuarij diebus haberi senatum potuisse, biduo excepto comitiali, ex Cæsare cognouimus, libro 1. de bello ciuili. qui tamen inter hos essent duos comitiales dies, quos Cæsar non nominat, non cuiuis internoscere facile est. quod nos, vtpotè qui Romanarum rerum tractatione ita oblectamur, vt nihil, quamuis humile, contemnamus, nō grauabimur ostendere. Ad 7. idus Ianuarij senatum habitum esse Cæsar significat, cùm ait: Hæc senatusconsulta perscribuntur ad 7. idus Ianuarij. & subiungit proximè: Itaque quinque primis diebus, quibus haberi senatus potuit, biduo excepto comitiali, & de imperio Cæsaris, & de amplißimis viris tribunis pl. grauißimè, acerbißimeq; decernitur. His verbis à Kalendis Ianuarij ad 7. idus quinque senatus habendi dies esse demonstrat: vt tamen in his quinq; diebus & Kalēda

ipsa,

ipsa, & 7. idus includantur. cùm igitur de quinque iam habeamus duos, kalendas scilicet, & 7. Idus: reliqui tres qui esse poßint, videamus. Nonarum dies, vt opinamur, vnus erit: cùm & inter nefastos, hoc est, festos dies à Macrobio referatur, & eo die senatum esse habitum, illa Ciceronis verba pro Flacco significent: O Nonæ illæ Decembres, quæ me consule fuistis. reliquos duos, quibus haberi senatum licuit, crediderim esse 4. nonas, & 8. idus: 4. nonas, quia comitialis esse non potuit, vt Macrobius Saturnaliorum libro 1. significat: 8. idus, quia ne hic quidem comitialis fuit: sequitur enim post nonas: & post Kalendas, nonas, idus, religiosos dies fuisse, Verrius Flaccus, Liuius, & Festus tradiderunt quos autem religiosos dies Liuius nominat, eos Verrius, Festus, & Macrobius atros appellant: atros autem Macrobius exponit, neque prœliares, neque puros, neque comitiales. Iam igitur patet, qui fuerint quinque dies, per quos haberi senatum potuisse Cæsar scripsit fuerunt enim, vt probauimus, Kalendæ Ianuarij, 4. nonas, nonæ, 8 idus, 7. idus. patet igitur simul, quod fuerit biduum comitiale, de quo idem Cæsar meminit. sequitur enim necessariò, vt fuerit 3. nonas, & 2. nonas. itaque in oratione in Pisonem, cùm ait Cicero, Triduo pòst à P. Clodio lex Aelia & Fusia euersa est, significat diem 2. nonas. nam cùm triduo post Kalendas Ianuarij latam à Clodio eam legem dicat, quæ legem Aeliam & Fusiam euertit, necesse est, vt intellexerit aut de 2. nonas, quo die triduum perficitur, aut de nonis, quæ perfecto & transacto iam triduo sequuntur. de nonis intelligere non potuit,
quia

quia Kalendæ, nonæ, idus habendo senatui legitimos dies fuisse, iam diximus. restat igitur, vt de 2. nonas intellexerit. diem autem 3. nonas, etsi, comitiales fuisse, satis patet: quia, cùm, de primis septem diebus qui fuerint quinque senatorij, demonstrauerim, relinquitur, vt duo reliqui, 3. nonas, 2. nonas, comitiales fuerint: tamen exemplum etiam afferemus ex epistola Ciceronis ad Metellum libro 5. Famil. in qua hæc sunt verba: Ad 3. nonas Ianuarij cùm agere cœpisset, tertio quoque verbo orationis suæ me appellabat. Loquitur de Metello Nepote tribuno pl. qui ad populum acerbè contra Ciceronem agebat. Post 7. idus paucos habuit senatorios dies mensis Ianuarius. tantùm enim ad vsque 18. Kalendas Februarij senatus haberi potuit. nam post 18. Kalendas Pupia lex haberi senatum vetuit. quod ex duabus Ciceronis epistolis, altera ad P. Lentulum, altera ad Quinctum Fratrem, cognoscitur. scribit enim ad fratrem his verbis: Comitialibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur nō impediri se lege Pupia, quo minùs habeat senatum. Quòd si post Quirinalia sequuntur comitiales: Quirinalium dies videtur fuisse 18 Kalendas Februarij: quia in epistola ad Lentulum, & fuisse senatum 18. Kalendas, nec deinde futurum ob legem Pupiam significatur. erant enim comitiales dies, quibus haberi senatum per legem Pupiam non potuisse Cicero ad Lentulum scribit. quod ipsum, eadem de Lentuli re, in alia ad fratrē epistola declarat his verbis: Per obtrectatores Lētuli res calumnia extracta est, cō ecuti sunt dies comitiales. Atque hos ipsos comitiales dies, quos Pupia lex

lex in Ianuario sanxit, significat & in oratione pro Sextio, cùm ait: Consecuti dies pauci omninò Ianuario mense, per quos senatum haberi liceret: sed tamen actum nihil, nisi de me. Paucos post Kalendas Ianuarij senatorios dies dicit fuisse, quia post 18. Kalendas Februarij omnes erant comitiales. Post 7. igitur idus vsq; ad 18. Kalendas haberi poterat senatus. vtrùm autem hoc toto interuallo omnes essent senatorij dies, nulli comitiales, affirmare difficile est. quod autem me docuit obseruatio, id ego item alios docere possum. itaque primùm illud dicam, 4. idus non fuisse comitialem diem: quia cùm Cannensis illa funesta clades ad 4. nonas Sextiles accepta sit, atri dies, quod iã diximus, omnes quarti ante Kalendas, nonas, idus habiti sunt. Addam & illud, idus, 19 Kalendas, 18. Kalendas non fuisse comitiales: quia per hos tres dies habitum senatum in Cicerone obseruauimus. quod, qui duarum ad Lentulum epistolarum loca contulerit, simulq; considerauerit, facilè cognoscet. Hæc sunt, quæ de Ianuario collegimus: nec dubitamus, quin de senatorijs & comitialibus diebus eadem in reliquis mensibus ratio fuerit: vt scilicet omnes Kalendæ, nonæ, idus, omnes postridiè Kalendas, nonas, idus, omnes ante 4. Kalendas, 4. nonas, 4. idus non comitiales, sed senatorij dies fuerint: item vt in Ianuario 3. nonas senatorius, 2. nonas comitialis, 8. idus comitialis, 7. idus senatorius, itidem in reliquis mensibus. hoc tamen in Ianuario diuersum, quòd propter Pupiæ legis interdictum pauciores habuit senatorios dies, quàm reliqui menses: sexdecim enim dies, id est omnes, qui post 18. Kalendas

lendas numerantur, lex auferebat. & quemadmodũ Ianuarius pauciores senatorios, sic Februarius pauciores comitiales habuit, quàm omnes reliqui menses. nã, vt ait Pedianus in commentario 3. orationis in Verrem, hoc mense frequens senatus postulatis prouinciarum, legationibus audiendis dabatur. de quo sic in epistola ad Lentulum: Senatus haberi ante Kalendas Februarias per legem Pupiam non potest. neq; mense Februario toto, nisi perfectis, aut reiectis legationibus. quo in loco non & de Ianuario simul, & de Februario lege Pupia sancitum, sed de Ianuario tantùm intelligo. nam de Februario non Pupia, sed Gabinia lex sanxerat, vt ipso Cicerone interprete ostendemus. sic enim in epistola, Risi, libro 2. ad Quinctum Fratrem: Comitialibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur, non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatũ, & quod Gabinia sanctũ sit, etiam cogi, ex Kalendis Februarijs vsq; ad Kalendas Martias legatis senatum quotidiè dari. Cùm igitur in mense, qui senatorij, quiue comitiales dies fuerint, cõsideretur: rursus in die senatorio, (nam de comitiali proprius erit locus in libro de Comitijs) qua hora in curiam senatores coiuerint, qua discesserint, considerandum videtur. atq; hoc quidem satis apertum est. nam senatores neq; ante solis ortum in curiam conuenisse, neq; post occasum permãsisse, ideò verisimile est, quia senatuscõsulta, aut ante solis ortum, aut post occasum facta, irrita fuisse, tum apud Gelliũ legimus, qui Varronis verba recitat, tum ex ipso Cicerone cognouimus. qui Philippica tertia consuli obijcit Antonio de senatusconsulto vespertino. nam

etsi anno ab vrbe condita CCXC. senatusconsultum noctu factum esse constat: tamen est hoc nō consuetudinis, sed necessitatis exemplum: vrgebat enim tū res, & procrastinandi locus nō erat, cum Sp. Furium consulem cum exercitu ab Aequis & Volscis obsideri nunciatum esset. Eadem nunc est in magno nostræ Reipublicæ consilio, quo magistratus creantur, cōsuetudo. nam & meridie ferè in illud amplum, excelsumq; cōclaue, quod magni consilij atriū vocant, omnes patricij conueniunt, neq; post primas tenebras permanent: præclarè: ne nox, qua delicta tegūtur, alicui suffragiū ferenti ad fraudem occasio sit, præsertim in tam frequenti consilio, cùm patricij mille ducenti, interdum etiā plures, de singulis magistratibus suffragium ferant. at in consilio Rogatorum, & in cōsilio Decemuirum diuersa ratio est. sæpè enim in multam noctem pro rei magnitudine consultatio producitur. neque tamen in suffragijs vitium timetur: nō solum, quia minor est senatorum numerus, quàm in magno consilio, et vbi minor numerus, ibi plus ordinis, & rationis: verùm etiā, quia senatores ipsi, qui in his duobus consilijs de publica re disceptant, hi sunt ferè præter cæteros à malis artibus alieni, ætate temperati, bonitate iusti, religione pij.

De potestate habendi senatus.

VS habendi senatus non dubium est, quin ad eum magistratum spectauerit, qui summam in vrbe potestatem gerebat. itaq; vocari senatū quandoq; à dictatore, plerunq; à con-

à consule, interdùm etiam à prætore legimus: à dictatore, quia summum erat dictaturæ ius, & libera potestas, nec nisi periculosissimis reipublicæ tēporibus creabatur: à consule, quia neque superior magistratus, neque par consulibus erat: à prætore, duntaxat eo tempore, cùm consules abessent: absentibus enim consulibus consulare munus sustinebat is, qui dignitate proximus erat, erat autem prætor. illud erat dissimilitudinis, quod consules, quacunque de re videretur, senatum conuocabant, prætor autem nunquàm, nisi ad rem nouam. non enim vetera absentibus consulibus tractari, sed in eorum aduentum reseruari, honestius visum est. at noua, quia moram non ferrent, sed præsenti consilio egerent, ei magistratui, qui absentibus consulibus senatum habebat, qui prætor vrbanus erat, permittebantur. Enimuerò & ab alijs, pro temporum conditione, senatum esse vocatum, ex Gellio cognouimus. is enim hæc: [Varro in libris de quæsitis per epistolam, in epistola ad Oppianum scribit, qui fuerint, per quos more maiorum senatus haberi deberet: eosq; nominat, dictatorem, consules, prætores, tribunos plebis, interregem, præfectum vrbi: neque alij, præter hos, ius fuisse dixit facere S.C. quotiesq; vsu venisset, vt omnes isti magistratus eodem tempore Romæ essent, tum, quo suprà ordine scripti essent, qui eorum prior alijs esset, ei potissimùm senatus consulendi ius fuisse. addit deinde, extraordinario iure tribunos quoq; militares, qui proconsules fuissent, item Decem. viros, quibus imperium consulare tum esset, item Trium. viros reipublicæ cōstituendæ caussa creatos, ius

lib. 14. cap. 7.

consulendi senatum habuisse. Posteà scripsit de intercessionibus: dixitq; intercedendi, ne S. C. fieret, ius fuisse ijs solis, qui eâdem potestate, qua ij, qui S. C. facere vellent, maioreue essent. Tum de locis, in quibus S. C. fieri iure posset, docuit: confirmauitq; nisi in loco per auguria constituto, quod templum appellaretur, S. C. factum esset, iustum id non fuisse: propterea & in curia Hostilia, & in Pompeia, & pòst in Iulia, cùm profana ea loca fuissent, templa esse per auguria constituta. vt in ijs S. C. more maiorum iusta fieri possent. inter quæ id quoque scriptum reliquit, non omnes ædes sacras templa esse, ac ne ædem quidem Vestæ templum esse. Post hæc deinceps dixit, S. C. ante exortum solem, aut post occasum factum ratum non fuisse: opus etiam censorium fecisse existimatos, per quos eo tempore S. C. factum esset. Docet deinde ibi multa, quibus diebus haberi senatum ius non sit: immolareq; hostiam prius, auspicariq; debere, qui senatum habiturus esset. De rebus quoque diuinis prius, quàm humanis, ad senatum referendum esse. Tum porrò referri oportere aut infinitè de republica, aut de singulis rebus finitè: S. q. C fieri duobus modis, aut per discessionem, si consentirentur, aut, si res dubia esset, per singulorum sententias exquisitas: singulos autem debere consuli gradatim, incipiq; à consulari gradu. ex quo gradu semper quidem anteà primum rogari solitum, qui princeps in senatu lectus esset: tum autem, cùm hæc scriberet, nouum morem institutum refert per ambitionem, gratiamq; vt is primus rogaretur, quem rogare vellet, qui haberet senatum, dum is tamen è

Haec, ut et alia nonnulla aliter legit Henr. Steph. ante exortum adi post occasum solem

gradu

gradu consulari esset. Præter hæc de pignore quoque capiẽdo disserit, deq́ multa dicenda senatori, qui, cùm in senatum venire deberet, non adesset (vnde illud in I. Philippica: Quis vnquàm tanto damno senatorem coëgit? aut quid est vltra pignus, aut multam?) Ateius autem Capito Tuberonem dicere scribit, nullum S. C. fieri posse non discessione facta, quia in omnibus S. C. etiam in ijs, quæ per relationem fierent, discessio esset necessaria. idq́ ipse Capito verum esse affirmat. quod Varronis sententiæ videtur repugnare. Hæc Gellius. de cuius postremis verbis, vtrùm à Varrone dissentiat Tubero, infrà videbimus, vbi de senatusconsulto agetur. nunc, quo instituimus, ordine pergamus. Ex duobus consulibus, vocandi senatus potestatem is habebat, cuius eo mense fasces erant. quem morem & Decemuiri secuti sunt. quòd si vocari ab vtrisque consulibus senatum interdum legimus: id non communem vtriusque potestatem, sed consentientes vtriusque animos significat. nam alterutrius quidem menstruam fuisse potestatem, ex Dionysio, Liuio, Suetonio, Gellio cognouimus. ¶ Senatores primò in curiam à præcone è senaculo citabantur: (qui locus fuit, vbi senatus habebatur:) idq́ aliquandiu seruatum est, cùm à Romulo esset institutum: nam & à Decemuiris per præconem citatos in curiam patres inuenio. posteà, ciuitate aucta, & vrbis pomerio prolato, factum est, vt edicto accerserentur. neque hoc deinde est immutatum. quòd si quis accersitus edicto parere recusaret, ad hunc, vt ab eo pignora caperent, apparitores esse missos, nõ solùm Gellius ex Varrone, sed Cicero etiã, Liuius, Dion memoriæ prodi-

prodiderunt. quod & ipse Cicero Philipica I. significat. patet autem ex quadam libri 4. ad Atticum epistola. non nisi eos senatores, intra pomerium qui essent, edicto vocari solitos. extra vrbem si qui erant, non cogebantur. neque vero senatores tantum edicto consul in curiam vocabat, sed eos etiam, quibus in senatu sententiam dicere liceret. nam re vera senatores & erant, & dicebantur ij, quos censor in senatu legerat. In curiam alij pedibus itabant, alij curru vehebantur. pedibus itabant, qui curulem magistratũ nondum gesserant: (erant autem curules magistratus, Aedilitas curulis, Prætura, Consulatus, Censura, Dictatura) qui senatores pedarij dicebantur. qui curulem magistratum gesserant, curru solitos in curiam vehi honoris gratia, C. Bassus in commentarijs suis scriptum reliquit cum in eo curru sella esset, supra quam considerent: quæ ob eam caussam curulis appellabatur. erant autem, vt iam dixi, ex his ipsis multi, qui nondum senatores erant: qui tamen ob eos honores sententiæ in senatu dicendæ ius habebant.

De iure referendi.

Referebatur in senatu primùm de diuinis rebus. secundo loco de humanis. referebat autem is, qui senatum habebat, siue is esset consul, siue alius magistratus. habebat autem senatum primo magistratus mense, id est, Ianuario, è duobus consulibus is, qui priori loco creatus erat

consul.

consul eius enim fasces erant primo mense: itaq; Liuius libro 9. Valerius, inquit, Coruinus interrex consules creauit Q. Plubilium Philonem, & L. Papirium cursorem iterum. qui cum eo, quo creati sunt die, magistratum iniissent, sollemnibusq; sanctis perfectis, de pace Caudina retulissent: Publilius, penes quem fasces erant, Dic Spuri Postumi, inquit. Ergo & senatum habebat primo mense, & referebat, & sentẽtias rogabat is consul, cuius eo mẽse fasces erant. quod si, qui senatũ habebat, is referre nollet: quod sæpe vsu venit: tum tribuni pl. referebant: &, cum retulissent, etiam sententias rogabant. hinc illud in oratione pro Sextio: Princeps P. Lentulus, consul designatus, auctoritate, ac sententia sua, consulibus Pisone, & Gabinio repugnantibus, caussam suscepit, tribunisq; pl. octo de me referentibus, præstantissimam de me sententiam dixit. Et in epistola ad Plancum: Flagitare, inquit, senatus institit Cornutum, vt referret statim de tuis literis. (erat autem hic prætor, & absentibus consulibus senatum conuocauerat) ille se considerare ait velle. cum ei magnum conuicium fieret cuncto à senatu, quinque tribuni pl. retulerunt. patet etiam hoc ex epistola prima libri 2. ad Q. Fratrem, & è secunda libri 1. ad Lentulum: in qua etiam illud cognoscitur: si quando de eâdem re & consul, & tribunus pl. retulissent, moris fuisse, vt ante tribunum pl discessionem consul faceret, id est, de eo, quod retulisset, per discessionem senatorum iudicium fieri iuberet. non enim, etsi de eâdem re, tamen idem referebant. satis enim vnius relatio fuisset, si in vtriusque relatione nihil esset, quod differret. sed re-

ferebant eãdem de re non eodẽ modo: vt in ea, de qua dixi, epistola manifestum est, Lupum tribunum pl. retulisse, vt Pompeius Ptolomæum in regnum reduceret, cùm consules retulissent vtrùm reducendus esset, & si reducendus, à quo. Legimus etiam in 7. Philippica, diuersis de rebus diuersos magistratus eodem die retulisse. sic enim in ea scriptum est: De Appia via, & de Moneta consul, de Lupercis tribunus pl. refert. Notandum & illud: cùm de vtroq; consule referente, aut de pluribus tribunis pl. aut prætoribus legitur, nõ re vera omnes retulisse, sed referendi partes vnum sustinuisse, reliquos collegæ relationem comprobâsse. itaq; in 3. Philippica tribunos pl. ait de præsidio consulum & senatûs retulisse: in 4. verò, de eadem relatione verba faciens, Hodierno, inquit, die primùm, referente Marco hoc Seruilio, collegisq; eius, ad spem libertatis exarsimus. Vnum Seruilium populo nominat, principem relationis: cùm in tertia, quam habuit in senatu, bis de tribunis pl. referentibus communiter meminerit. sic in oratione pro domo sua modò senatum ab vtroq; consule, modò ab vno Metello vocatũ dicit: quia reuerà vterq; consentiret in vocando senatu, sed propriæ Metelli partes essent, qui, vt opinor, eo mense fasces haberet.

De ordine rogandi sententias.

VETEREM *fuisse rogãdarum sententiarum morem, & ab ipsis etiam regibus obseruatũ, Liuius significat. inde ad rẽpublicã ꝑmanauit. Post relationẽ cõsul, aut magistratus*

gistratus ille qui senatū cōuocauerat, vbi, quod è Republica videretur, id vt quisq; diceret, hortatus erat, ordine sentētias rogabat: rogabat autē, vt paullò antè significatum est, non omnes, qui aderant in senatu, sed eos tantùm, qui senatores erant. nam cæteri ita sententias dicebant, vt senatoribus, qui dixerant, assentirentur. Sed ordinem rogandi non eundem fuisse omnibus temporibus animaduerto. aliàs primus rogabatur, qui à censore princeps in senatu lectus erat: quod Varronis ætate fieri desiisse, ex ipso Varrone Gellius ostēdit. aliàs, qui designati consules erant: si modò post comitia senatus haberetur: sin antè, consules studio aut necessitudine adducti, quem ijs visum erat, honoris caussa extra ordinem sententiā primùm rogabant. in quo etiam illud obseruatum est, vt ne quis quemquam ex alio, quàm ex consularibus, sententiam primùm rogaret. anno post vrbem conditam 260. dignitatis habitam esse rationem in rogando, Dionysius significat: primùm enim rogatum esse T. Largium Flauum, qui quia dictator primus creatus fuerat, honore omnibus anteire videbatur. & anno deinde proximo seniores consulares ordine rogatos esse, idem Dionysius testatur. ex quo patet, non hoc anno, item vt superiore, primùm esse rogatum T. Largium: erant enim alij consulares in senatu, qui ante illum consulatum gesserant, vt M. Valerius Volesus, P. Postumius Tubertus, Menenius Agrippa Lana, Sp. Cassius Viscellinus: qui etiam eo die, præter Cassium, legati ad sedandos plebis animos missi sunt. Sed anno superiore ideò primum rogatum esse Flauiū crediderim, tum, vt dixi, quia dictator primus fuerat, tū

etiam, quia, cùm à finitimis populis bellum parari nunciaretur, rei magnitudo ferebat, vt is suam sententiam primus diceret, qui bellorum vsu præter cæteros excellebat: qua ipsa de caussa potissimùm & dictator creatus erat. at in sequenti anno, cùm non de bello gerendo, sed de domestica seditione dissoluenda consilium caperetur, iure consularium vetustissimi pro cuiusque ætate deinceps rogati sunt. obseruatum autem illud Suetonius tradit, vt, quem ordinem interrogandi sententias consul Kalendis Ianuarijs instituisset, eum toto anno conseruaret. quam consuetudinem Cæsar, qui ad gratiam, id est, ad potētiam suam, omnia referret, in suo consulatu neglexit. nam, cùm Crassum primùm rogare solitus esset, Cn. Pompeium post Tulliæ filiæ nuptias rogare primùm cœpit Hæc Suetonius. quæ si vera sunt, non video, quî sententias rogari primi potuerint consules designati. nam, si quem ordinem in rogando consul Kalendis Ianuarijs instituisset, eum toto anno conseruabat: occupato iam primo loco, designati consules non primi, sed post primos rogabantur. mendax igitur Suetonius? vereor antiquitatem: nec, vt illi detraham, adduci temerè soleo. sed tamen, si quis argueret mendacium, defendendi ratio mihi quidem nō suppetit: nisi si, quod in eo scriptum est, toto anno, accipias non planè pro toto anno, sed pro toto illo tempore, quod ad rogandas sententias liberum consuli daretur, id est, ad vsque designationem consulum, qui ferè designabantur Quinctili mense: vt post designationem ordine commutato primo rogati sint consules designati. nam, si ad illam coniecturam, tanquàm ad arcem defen-

defensionis, confugeres, de consulibus designatis primo loco rogandis antiquum non fuisse, sed, vt primi rogarentur, post Cæsaris consulatum in consuetudinem venisse, ideoque non esse veritatis expertem Suetonij sententiam, quoniam quidem de ordine rogando, qui seruatus est antè Cæsarem consulē, intellexerit, infirma ratio est: debilitatur enim, & frangitur exemplorum vi. nam consules designatos etiam ante Cæsarem consulem primo loco rogatos animaduerto, vt D. Iulium Silanum in Sallustij & Appiani historijs: quem, ante Cæsarem gessisse consulatum, nemo nescit. itaque hæret adhuc dubitatio, neq; tolletur, opinor. (fortaßè fallor: sed erudiri, & corrigi facilè patior) nisi si interpretationem illam, de qua iam dixi, sequaris, vt accipias, Toto anno, pro quàm diu liceret, nimirū vsq; eo, dum consularibus comitijs designati consules essent: nā & P. Lentulus consul Kalendis Ianuarij, cùm ageret de Cicerone restituendo, cōsulibus insequētis anni nondùm designatis, sentētiam primùm rogauit L. Aurelium Cottā, vt est in oratione pro Sextio. at idem Sextili mense, cùm iam designati consules essent, principē rogauit de liberāda Ciceronis domo Cn. Corneliū Lentulum Marcellinum cōsulem designatū, vt est in oratione de haruspicum respōsis. ac de consulibus designatis, primo loco sentētiam rogatis, etsi satis apertum est, recitabo tamen ipsius Ciceronis testimonium, quod instar multorum exemplorum erit. is igitur sic in oratione 5. in Antonium: Qui ordo in sententijs rogandis seruari solet, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. à Bruto igitur consule designato more maiorum capiamus

piamus exordium. Hunc morem vsque ad Tiberij imperatoris ætatem viguisse, ex Taciti docemur historia. scribit enim libro 3. sic: Tiberius Drusum consulem designatum exemit dicendæ primo loco sententiæ. Sed omittamus imperatores, qui ciuitatem nulla certa ratione, aut lege, sed pro voluntate, vel pro libidine potiùs administrârunt: nam etiam ante Tiberium Augustus, vt suprà iam diximus, veterem in rogãdo consuetudinem neglexit. itaq; continebimus nos intrà Reipublicæ tempora, & ea, quæ à liberis ciuibus in libera ciuitate sunt instituta, persequemur. posteriora eiusmodi fuerunt, si pauca quædam excipias, vt ea præstet ignorare, quàm scire. non enim, vnde libertas abest, ibi adesse potest virtus. neque verò sine virtute quidquam ita geritur, vt exemplo prodesse posit. porrò, quæ legentibus non prosint, aut etiam quæ nocere posint, mandare litteris qui cogitat, is & otio abuti, & de literis ipsis malè mereri simul cogitat. quarè, vt apes non, vbicunque consederint, decerpunt, sed pulcherrimos flosculos, & suaue quiddam redolentes aucupantur: sic nos, non quæcumque occurrent ex antiquitate, sed illustria quæq;, maximeq; laudabilia colligemus. Mouit me aliquamdiu, quod in 10. Philippica Q. Fufium Calenum, qui nondum consul fuisset, primo tamen loco rogatum sententiam videbam, cõtra Gellij testimonium, qui neminem, nisi consularem, primum sententiam rogatum esse tradit. posteà ex duobus locis eiusdem Ciceronis coniecturam feci, Calenum Pansæ consulis socerum fuisse: vt in rogando plus necessitudini, quàm dignitati, tribuisse consul videatur. prior locus hic est in 8.

Philip-

Philippica: Satis multa cum Fufio, ac ſine odio omnia, nihil ſine dolore. credo autem, qui generi querellam moderatè ferat, æquo animo laturum amici. Alter locus eſt in 10. Loquere, inquit, cum ſapientiſsimo homine genere tuo. Alioqui nũquam certè primùm Calenum ſententiam conſul rogaſſet, Cicerone ipſo, alijsq́ consularibus omiſsis.

De dicenda ſententia.

VM conſules, alter ambóue, retuliſſent, ſententias rogati ſenatores dicebant. cùm dixiſſent, conſul eas pronunciabat, vt facta diſceſsione volũtas ſenatûs appareret. erat autem in hoc, ſicut in alijs rebus, maxima conſulis poteſtas: qui, ſi cuius ſenatoris ſententiam improbaret, quòd aut amici hominis rationibus aduerſariam, aut inimico honorificam atq́ vtilem duceret, veritus, ne in eam ſenatuſconſultum fieret, non pronunciabat. itaq́ L. Lentulus conſul, qui Pompeio ſtudebat, Cæſaris honori acriter aduerſabatur, ſentẽtiam Calidij, qui neutram in partem propẽſus æqua ſenſerat, ſe omninò pronunciaturum negauit. Senatori ius erat, ante, quàm de re propoſita ſuam ſentẽtiam definiret, alia de re, quidquid vellet, & quoàd vellet, dicere. quò factum, vt ſenatores id, quo de agitur, perfici nolentes, diem dicendo eximerent. fecit hoc in bona cauſſa ſæpè P. Clodius, Ciceronis inimicus: in mala M. Cato, ille, qui poſteà Vticenſis eſt dictus, cùm vterq́ cuperet impedire. Cùm aliquis in dicenda ſententia duas pluréſue res comple-

cteba-

plectebatur: eæ, si non omnes probabantur, postulabatur, vt diuideret, id est, separatim de rebus singulis referret. neq; erat, Pedianus ait, ei, qui hoc postulabat, oratione longa vtendum, ac ne consurgendū quidem. multi enim sedentes hoc vnum verbum pronunciabāt, Diuide. quo cōmento vsus est in caussa Milonis T. Munatius Plancus tribunus pl. nam, cùm Q. Hortensius in sua sententia dixisset, vt de Milone, qui ob necem P. Clodij in iudicium vocabatur, veteribus legibus extra ordinem quæreretur, Plancus, qui quæri sanè extra ordinem vellet, veteribus autem legibus nollet, sed nouā ideò ferri cuperet, vt aduersus Milonē plus inuidiæ concitaretur, qui flagitium noua lege vindicādum patrâsset: Q. Fufium senatorem, Clodianarum partium studiosum, induxit, vt diuisionem ab Hortēsio postularet. quod in concione, quam Pedianus recitat, vt à se excogitatum idem Plancus gloriatus est. futurum enim id, quod euenit, intelligebat, vt, diuisa sententia, caput illud de veteribus legibus irritum fieret, nimirùm cùm ipse, qui tribunus pl. erat, intercessisset, & S.C. fieri vetuisset. nam, quatenùs de extraordinaria quæstione Hortensius dixerat, assensus est. hoc illud est, quod in Miloniana Cicero significat his verbis: Reliqua senatûs auctoritas empta intercessione sublata est: cùm intelligat, senatûs voluntatē fuisse, vt in Hortēsii sententiam S.C. fieret, sed diuisione sentētiæ factum esse, vt, quod ad quæstionē extraordinariam attinebat, id quidem nō mutaretur: quod autē de veteribus legibus reliquum erat, quam vocat reliquam senatûs auctoritatem, quia senatus, vt in capite de extraordinaria quæstione,

stione, sic in hoc de veteribus legibus simul cum Hortensio sentiebat, id mercenaria Planci intercessione tolleretur. Dicebant sententias suo quisq; loco. primi sedebant maiores magistratus, consules, prætores: quòd si censores essent in senatu, (non enim censura perpetuus magistratus fuit, sed quarto quoq; anno ad censendam ciuitatem creabatur) eos infrà prætores, proximè tamen sedisse crediderim: infrà, quia Messalla in libro de auspicijs, cùm maiores magistratus nominat, consules primùm, deinde prætores, tertio loco censores constituit: proximè, quia, cùm inter maiores magistratus cēsura fuerit, suprà minores magistratus sedisse censores nemo dubitauerit. Sedebāt deinde minores magistratus, ædiles curules, ædiles plebis, quæstores: tum, qui magistratus gesserant, ordinatim, consulares, prætorij, ædilicij, quæstorij: de his autem singulis ordinibus, vt quisq; magistratum primus gesserat inuenio etiam, inter prætorios sedisse, non qui præturam gessisset, sed qui prætorium hominem accusâsset eo crimine, quo damnatus ordinem senatorium amisisset, locum enim damnati consequebatur: de quo sic in oratione pro Balbo: Obiectum est etiam, quod in tribum Crustuminam peruenerit. quod hic assecutus est legis de ambitu præmio, minùs inuidioso, quàm qui legum præmijs prætoriam sententiam, & prætextam togam consequuntur. Significat enim Cicero, loco prætorio sedisse, et sententiam dixisse, qui prætorium hominem in iudicio conuicisset: neq; hoc solùm, sed, qui designatū magistratum iudicibus nocentem probâsset, eum, eo magistratu damnato, prætextā togam, id est, magistratū illum,

illum, quem is, qui damnatus esset, initurus erat, præmij loco cepisse. posuit enim prætextam pro magistratu, quia prætexta toga magistratus vtebantur. sic & pro Cluētioso dixit, Toga prætexta, Sella curulis, cum per togam prætextam communiter omnes magistratus, per sellam curulem curules tantùm, id est, nobiliorem partem, significaret.

De Senatusconsulto.

NON *simplex est senatusconsulti, sed varia multiplexqúe cognitio. quærendum enim, qua ratione fieret, qua impediretur, ne fieret, qua factum tolleretur, quo numero senatorum fieret, quam potestatē daret, vtrùm absolutam, an definitam: si absolutam, vtrùm pluribus, an vni: si definitam, vtrùm ita definitam, vt eam potestatem, quam lex sine S.C. dabat, adæquaret: an ita, vt aliquanto, quàm lex, esset infirmior. quærendum etiā, de publica re tātùm, an etiam de priuata, fieret: item, senatusconsultum, senatus decretum, senatus auctoritas, in quo differant: denique, quale esset id, quod tacitum senatusconsultum appellabatur. quæ & separatim singula, & suo quidque loco exponemus. Cùm senatus à Romulo sit institutus, non dubium est, quin eo regnante senatusconsulta multa facta sint. sed exempla desideramus. vnum ponit Dionysius, quod factum est in hanc sententiam, vt Sabinæ mulieres ad gentiles suos, vrbem obsidētes, reconciliationis causā proficiscerentur. post obitum Romuli, primum senatusconsultum*

fuit

fuit de creandis interregibus, alterum illud, quo patres decreuerunt, vt, cùm populus regem iußisset, id sic ratum esset, si patres auctores fierent. tertium, quò regnum Numæ Pompilio, populo acceptam potestatem ad senatum reÿciente, patres detulerunt. alia deinde, vt res tulit. fiebat autem senatusconsultum hoc modo. Consul, aut is, qui cum insignibus imperÿ, & lictoribus erat, conuocato senatu, cùm, qua de caussa conuocâsset, retulisset, sententias rogabat. dictis sentētÿs, eam, quam ipse magis è Republica ducebat, primam pronunciabat. tum, vt senatus iudicaret, his verbis vtebatur: Qui hoc sentitis, illuc transite: qui alia omnia, in hanc partem. &, cùm dicebat, Qui alia omnia, ominis videlicet caussa ita loquebatur, ne diceret, Qui contrarium sentitis. quod tamen ipsum significabat. sed, contrarium, vt mali ominis verbum, effugiebat. hinc sæpè illa in antiquorum scriptis vsitata locutio, Ire in alia omnia, aut Transire, aut Discedere, pro contrariū sentire. hanc apud Romanos consuetudinem cùm etiam sub regibus fuisse videam, (indicat enim Liuius libro 1.) quis tamen eam primus induxerit, compertum non habeo: sed, quicumque ille fuit, videtur à Spartanis transtulisse. scribit enim Thucydides libro 1. Stenelaidam Ephorum, cùm aduersus Athenienses tanquàm fœderis violatores bellū satis acri oratione suasisset, ita pronunciâsse: Quicumq; violatum ab Atheniensibus fœdus existimant, surgant, & in illam partem eant, qui contra, in hanc. & ait idem Thucydides nouum & apud Spartanos hoc fuisse, primumq; à Stenelaida institutū, cùm anteà sententias elata voce dicere cōsue-

 uissent.

uissent. Ergò senatores Spartano more, cùm ea verba consul pronuntiâsset, & in alterutrā partem primus discessionem fecisset, ipsi deindè, quam quisque partem probabat, in eam transibāt: deindè numerabantur, & ex numero voluntas senatûs apparebat. si frequentiores senatores sententiam à consule pronunciatam comprobâssent, in eam senatusconsultū scribebatur: sin minùs, aut abijciebatur omninò res, aut in aliud tempus reijciebatur. sæpè enim accidit, vt, quod frequenti senatu reiectum fuerat atque improbatum, id interiecto tempore susceptum comprobaretur. Interdùm etiam, non rogatis, neque dictis sententijs, tantummodò per discessionem senatusconsultum fiebat: tumq; senatores pedibus ferre sententiam dicebantur. quod, vt opinor, eo tempore fieri solitum est, cùm de parui ponderis negotio ageretur: nimium enim temporis in re leuiore conterendum non putabant. & appellabatur senatusconsultum per discessionem factam. illud autem, quod fiebat auditis disputatisq; senatorum sententijs, etsi & ipsum discessione senatorum fiebat, tamen simpliciter senatusconsultum dicebatur. quod vtinā Varronis, Tuberonis, Labeonis, Capitonis, Galli, Felicis, Bassi, Nicostrati libros haberemus, paterēt multa, quæ nunc ex obscura, tenuiq; vmbra vix cognoscimus. Bassi quidem verba Gellius recitat, quæ id, quo de nunc agimus, satis apertè declarant. pedibus, inquit, senatores omnes sententiam ferebant, cùm senatusconsultum per discessionem fiebat: cùm scilicet exquisitæ singulorum sententiæ non essent. quò spectat & illud Ciceronis oratione 3. in Antonium, cùm ait: Effugere festi-

festinans. senatuscōsultum de supplicatione per discessionem fecit. quibus uerbis adscripsit illa, Cùm id factum esset anteà nunquàm: ob eam caussam, quia moris erat, vt in supplicatione decernenda sententiæ rogarentur à consule. quod ex epistola M. Cœlij, quæ legitur 8. Fam. libro, perspicuum est. Suetonius etiam de Tiberio sic: Cùm senatusconsultum per discessionem fortè fieret, transeuntem eum in alteram partem, in qua pauciores erant, secutus est nemo: dixit, per discessionem, vt distingueret à senatusconsulto, quod exquisitis singulorum sententijs fiebat: quod, vt diximus iā, senatusconsultum vnico verbo dicebatur. quam loquendi formulam non videtur Gellius agnouisse, qui libro 14. cap. 7. putat Tuberonem à Varrone dissētire, quia scilicet Varro dixerat in epistola ad Oppianum, senatusconsultum duobus modis fieri, aut per discessionem, si consentiretur: aut, si res dubia esset, per singulorum sententias exquisitas: Tubero autē, nullum senatusconsultum fieri posse non discessione facta, quia in omnibus senatusconsultis, etiam in ijs, quæ per relationem fierent, discessio esset necessaria. in quo neuter aberrauit à vero: neque, vt putat Gellius, sententiæ Varronis repugnat id, quod scripsit Tubero. non enim dixit Varro, alia senatusconsulta per discessionem sine sententijs fieri solita, alia per sentētias sine discessione: sed hoc significauit, alia per discessionem quidem omissis sententijs, alia verò sententijs exquisitis per discessionem tamen facta. & cùm dixit per singulorū sentētias exquisitas, ideò nō addidit per discessionē, quia nullum senatusconsultū sine discessione fieri posse notissimum erat:

itaque omisit ut superuacaneum, & obscurum nemini, nisi si quis Romanarũ rerum planè rudis esset. Facta discessione, senatusconsultum scribebatur, & scribendo aderant non omnes planè, qui sententiam senatusconsulti probauerant, sed ij potissimùm, qui præter ceteros ita decerni concupierant: qui senatusconsulti auctoritates dicebantur: non tam, quòd ij maximè auctores fuissent, vt ita statueretur, quàm, quòd in eo senatusconsulti posita esset auctoritas, si per claros viros scriptum videretur. video etiam M. Catonem, cùm sua sententia supplicationem Ciceroni non decreuisset, tamen, cùm plures eam decreuissent, scribendo affuisse. quòd autem non omnes, qui pro senatusconsulto senserant, scribendo affuisse dixi, non est, cur in dubium vocari possit. exstat enim in ea Cœlij epistola, de qua iam meminimus, integra senatusconsulti formula: quæ perpaucos affuisse scribendo significat, cùm tamen in decernendo plurimi consensissent, illud considerandum, cur in hoc ipso, quod Cœlius recitat, senatusconsulto bis eorum nomina, qui scribendo affuerunt, posita sint. nam, si semel tantùm in singulis senatusconsultis adscribebantur, cur in hoc bis? sin, quot erant in senatusconsulto capita, toties adscribi solebant: cur in hoc, in quo quattuor esse capita manifestè constat, nõ quater potiùs, quàm bis? quòd si quis, non quattuor esse senatuscõsulti capita, sed quattuor senatuscõsulta contẽderit: hærebit tamen nihilominùs, magis etiam aliquantò: nam ad quattuor senatusconsulta quater adscribi senatorum nomina debuisse, multò etiam verisimilius est, quàm ad quattuor senatusconsulti partes.

verùm

verùm de pluribus senatusconsultis credere absurdum est:, cùm ne suspicioni quidem Cœlius ipse locum reliquerit, cuius hæc sunt verba: Senatusconsultum, quod tibi misi, factum est. nō enim, cùm dicit, Huic senatusconsulto intercessit C. Cœlius, & cùm iterū tertioq; idem subiungit, plura senatusconsulta significat, sed plures eiusdem senatuscōsulti partes. quarè hoc satis apertū. magis illa me torquet dubitatio, cur nō aut quater adscriptæ sint auctoritates, vt ad quattuor senatuscōsulti capita, aut semel tantùm, vt ad vnum senatusconsultum. equidem nō expedio me: quiddam tamen, vt accipiatur, dicam. licet opinari, & ante senatuscōsultum, & pòst senatorum nomina fuisse perscripta: cùm quidem senatusconsultum erat: nam cùm intercedebatur, non erat senatusconsultum, sed auctoritas senatûs dicebatur. quod si ita est: iure hic ad eam senatusconsulti partem, cui intercessit nemo, quæq; verè senatuscōsultum fuit, auctoritates appositæ sunt, & in principio, & in extremo: ad illas autem partes, quæ senatusconsulti nomine caruerunt, propterea quòd ijs intercessum est, nullæ sunt adscriptæ auctoritates. hoc eruditi examinent: vel potiùs, quid probabile sit, ipsi comminiscantur. nam hoc nostrum ita diximus, vt in eo non planè conquiescat animus. Formulam senatusconsulti in ea Cœlij epistola licet videre, & in 5. Philippica, & in 10. Scripta senatusconsulta vsque ad Consules L. Valerium, M. Horatium arbitrio consulum supprimebātur, & nunciabantur. ab his consulibus, vt ad ædem Cereris deferrentur, institutum est. posteà tamen ad ærarium video esse delata, vt

ibi asseruarentur, vbi & leges, & pecuniæ populi Romani, & pretiosa quæque custodiebantur. erat autem ærarium in æde Saturni: quasi tutißimũ esse videretur eius dei numine, quo regnante, aureo illo sæculo, nulla vis illata, nullum furtum factum, nihil omninò facinoris esset commissum. Senatusconsulta ad ærarium non delata, rata non erant, & pro infectis habebantur. quod significatione quidem non expressa, nec tamen omninò dubia, Suetonius ostendit in Augusti vita. Auctor, inquit, est Iulius Marathus, ante paucos, quàm Augustus nasceretur, menses prodigium Romæ factum publicè, quo denunciabatur, regem populi Rom. naturam parturire: senatum exterritum censuisse, ne quis illo anno genitus educaretur: eos, qui grauidas vxores haberent, quod ad se quisq. spem traheret, curâsse, ne senatusconsultum ad ærarium deferretur. Hanc ipsam de senatusconsultis ad ærarium deferendis consuetudinem non Liuius modò significat libro 39. cùm ait: Quid ab eo consule quemquam noui exspectare, qui per infrequentiam furtim senatusconsultum factum ad ærarium detulerit? & Cicero oratione 5. in Antonium: verùm etiam Cornelius Tacitus libro 3. nam cùm C. Lutorius Priscus ægrotanti Druso Tiberij filio carmen composuisset, quòd, si extinctus esset, magno præmio vulgaretur, adductus in eam spem, quia Germanici obitum celebri carmine defleuerat, & ob id à Tiberio donatus erat: accusatus, et dãnatus, in carcere est interfectus. tũ Tiberius (ipsa Taciti verba ponã) solitis sibi ambagibus, id apud senatũ incusauit, cũ extolleret pietatem, quamuis modicas principis iniurias acriter vlciscen-

vlciſcentium, deprecaretur tam præcipites reorum pœnas. quo loco mendosè, vt opinor, ſcriptum eſt, Verborum pœnas. & paullò pòſt: Igitur, inquit, factum ſenatuſconſultum, ne decreta patrum ante diem decimum ad ærarium deferrentur, idq́; vitæ ſpatium damnatis prorogaretur. in quo veterem conſuetudinem de ſenatuſconſultis ad ærariũ deferendis indicauit: quo leges quoq; delatas eſſe, in libro de Populo, qui poſt hunc proximus ſequetur, exemplis oſtendemus. Nunc, quandò ſatis de ratione faciendi ſenatuſcõſulti locuti ſumus, ordo poſtulat, vt de impediendi ratione, quæ legendo notauimus, pauca ſubiũgamus. Impedimẽto erat, quò minus ſenatuſcõſultum fieri poſſet, aut tribunus pl. aut ſenator aliquis, aut aliquis etiam nõ ſenator, aut conſul ipſe, alius alio modo. tribunus pl. intercedebat: eoq́ue intercedente fiebat, vt id, quod ſenatus decreuerat, ſenatuſconſultum eſſe non poſſet, ſed ſenatus auctoritas dicebatur. hanc poteſtatem ſacratæ leges iam ab illo tempore, quò plebẽ tribunicio præſidio muniri placuit, tribunis pl. non ſolùm vniuerſis, ſed etiam ſingulis dederãt. itaq; vno ex omnibus tribunis pl. intercendente, cæteris collegis cum ſenatu conſentientibus, æquè tamen ſenatuſconſultum tollebatur, ac ſi tribuni omnes intercessiſſent. Impedimento ſenator erat, cùm, Numera ſenatum, conſuli dicebat: nihil enim in ſenatu decerni poterat, niſi certus ſenatorum numerus legibus ſtatutus adeſſet. Tertia ratio impediendi erat, cùm adeſſet in ſenatu aliquis, qui ſenator non erat: tunc enim decerni nihil poterat. & ob eam cauſſam, vt eſt in Dionis hiſtoria, C. Cato tribunus pl. ſenatum in-

gressus est: quem vi extrudere, cum sacrosancta essent tribunorum corpora, non licebat. sed hic oritur dubitatio: si C. Cato, quia nondùm esset in senatum lectus, curiam ingredi non poterat: cur & in epistolis ad Lentulum, & in ijs, quæ sunt ad Quinctum Fratrem, sæpè hunc ipsum Catonem tribunum pl. in senatu adesse legitur? distingue, & dubitationem solues. non poterat, quia senator nō erat: poterat, quia tribunus: quis enim sacrosancto vim afferret? & certè de tribunis in senatu sententiam dicentibus sæpè legimus. qui si tantùm erant tribuni, ideò adesse poterant, quia sacrosanctos pelli non licebat: sin etiam senatores, ideò aderant, quia vt senatoribus licebat. vt mirer, quod in Valerio scriptum animaduerti, tribunis non licuisse curiam intrare, sed eos ante valuas positis subsellijs decreta patrum examinâsse: itaque veteribus senatusconsultis T litteram subscribi solitam. qua nota significaretur, illa tribunos quoque censuisse. Hæc ego, vt dixi, miror, cùm tribunos in senatu fuisse, ita sæpè legerim, vt exempla recitare putidum propè existimem. num igitur antiquitatis Valerius imperitus? nō est, vt credi posit: cùm & proximus fuerit Reipublicæ temporibus, si quidem, vt ipse testatur, duce Sex. Pōpeio Magni filio militauit: & in hac ipsa re idē, quod Dion, sentire videatur. sed ita illius auctoritatē tuebimur, si nō de tribunis omnibus generaliter, sed de ijs duntaxat, qui tribuni, non etiam senatores, fuerint, dictum accipiamus. nam, si de omnibus planè intelligamus, apertè veterum exemplis refellemur. Erant etiam consules ipsi senatusconsultis impedimento; vt auctor est Liuius: cuius libro

libro 30. hæc sunt verba: inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis prouincia erat, S. C. intercessit. quam intercessionem sublatam mox esse constat, cùm populus iussisset, vt senatus pacem cum Carthaginensibus faciendam decerneret. quod ita senatus decreuit. Idem & libro 42. C. Popillium ait præ se tulisse, si quid senatus decerneret, intercessurũ. Scribit etiam Pedianus, Q. Scæuolam consulem, cùm animaduerteret Crasso collegæ suo propter summam eius in republica potentiam ac dignitatem senatum in decernendo triumpho gratificari: maiorem reipublicæ, quàm collegæ, rationem habuisse: ac, ne fieret senatusconsultum, intercessisse: non enim senatusconsulto tribunus pl. tantùm intercedebat, sed omnes, qui eâdem potestate, qua ij, qui senatusconsultum facere vellent, maiore ve essent. quod in ea, cuius ferè sententiam ex Gellio iam recitauimus, ad Oppianum epistola testatur Varro. itaque, si senatusconsultum fiebat à consule, ius intercedendi habebat alter consul: erat enim eâdem potestate: si à prætore, poterat non modo alius prætor, sed consul etiam intercedere: prætor, quia eâdem potestate, consul quia etiam maiore esset. sed huiusmodi intercessiones admodum infrequentes inuenimus. Tribuniciæ sunt creberrimæ: nam tribunorum pl. proprium erat intercedere: est enim tribunicia potestas non ad inferendam iniuriam, sed ad prohibendam inducta. Hactenus de ratione, qua, ne fieret senatusconsultum, impediretur. at, posteaquàm factum esset, tollendi ratio quæ erat? eadem, quæ legis abrogandæ. nam, vt lege lex abrogabatur, sic senatusconsultum

senatusconsulto tollebatur: vt, cùm senatus decreuit, quas ciuitates L. Sulla pecunia accepta ex senatusconsulto liberauisset, eæ rursus vectigales essent, neque ijs pecunia, quam pro libertate dederat, restitueretur. quod imperio turpe fuit. piratarum enim, inquit Cicero, melior fides, quàm tum senatus neq; si quid vtile, propterea honestum: sed si honestũ, propterea vtile: sic enim interpretãtur boni viri. verùm hæc de re. nos autem exemplum quærebamus. quod inuentum recitare satis fuit. sed me res ipsa commouit in exemplo. illud addo, senatusconsultum, nisi senatusconsulto aut lege tolleretur, perpetuò valuisse, nullo certo tempore definitum. tametsi scriptum à Dionysio legimus, non perpetuam vim, sed annuã tantummodò habuisse ea, quæ senatus decerneret. quod me quidem eò minus perturbat, quia non ex Dionysii sententia prolatum est, sed ex persona consulum: qui aduersus Cn. Genucium tribunum pl. quærentem ex eo senatusconsulto, quod Cassio, Virginioq; consulibus factum erat, publicos agros plebi non distribui, responderunt, decretum id in suo magistratu non esse, sed consulibus Cassio, Virginio: itaq; ad illos eam distributionẽ pertinuisse: se quidem eo senatusconsulto propterea non iuberi, quia, quæ senatus decerneret, vltra anni spatium firma non essent. quod non ex animi sententia, sed, vt aliquid potius quàm nihil responderent, calumniantes afferebant. subterfugere enim id muneris admodum cupiebant, à quo senatus, & patriciorum mentes etiam atque etiam abhorrere intelligebant. Nunc agamus de numero senatorum, qui senatusconsulto necessarius esset. de quo

nihil

nihil equidem affirmare possum: nec enim, quot planè senatores adesse oporteret, expreßè significatum inuenio: sed certum tamen numerum lege præfinitum fuisse, Dio, & Festus memoriæ prodiderunt. equidem de ipso quoque numero, quandoquidem in obscuris rebus sæpè coniectura lucem attulit, non nihil dicam. Pedianus in Cornelianæ, quæ non exstat, commentario, C. Cornelium tribunum pl. quo anno C. Calpurnius Piso, M'. Acilius Glabrio consules fuerunt, legem ait promulgâsse, ne quis in senatu legibus solueretur, nisi CC. affuissent: néue quis, cùm solutus esset, intercederet, cùm de ea re ad populum ferretur. eamq́; legem, etsi pro senatus auctoritate esset, tamen inuitis optimatibus esse latam, qui vel pauci senatusconsulta facere solebant, idem Pedianus adscribit. quòd si de aliquo legibus soluendo senatusconsulta fieri à paucis solebant, nimirum non ante id tempus legem fuisse latam de numero senatorum qui senatusconsultis faciundis adesset, manifestum est. nam, si lata esset, non hoc senatusconsulti genus, quo quis legibus solueretur, exclusißet, cùm in hoc maximè genere locus esset gratiæ, sed æquè ad omnia senatusconsulta spectâsset. ergo & tulit primus C. Cornelius: &, ne pauciores quā CC. adessent, in ea, quam tulit, lege sanxit. nec tamen Cornelij lex ea fuit, de qua & Dio, & Festus tradiderunt: hæc enim ad ea tantū senatusconsulta, quibus aliquē solui legibus placeret, ea verò, quā illi significârūt, ad omnia pertinuit. nisi si, quod Cornelius de vno tantū genere tulit, id mox in omnibus senatusconsultis obseruatum velis, vt senatores non minus CC. adessent. legis

legis quidem senatorum numerum communiter ad omnia senatusconsulta statuentis, siue Cornelia fuerit, siue alia, rationem esse habitam consulibus Marcellino, & Philippo, scribit Diō: vt latam esse necesse sit eo temporis interuallo, quod à Pisone, & Glabrione consulibus ad Marcellinum & Philippum consules fuit. nam ante tribunatum Cornelij, quem gessit consulibus Pisone, Glabrione, vllam eius modi fuisse legem, tantùm abest vt inuenerim, vt etiam, cur contra fuisse nullam putem, argumento, quòd iam posui, facilè persuadear. Pergamus ad alia. Potestatem senatuscōsultum dabat modò absolutam, modò definitam: absolutam, aut pluribus magistratibus, aut vni: pluribus sic: Dent operam consules, prætores, tribuni pl. ne quid Respublica detrimenti capiat. quibus verbis maximam potestatem magistratibus sine populo senatus dabat: licebat enim ijs hoc senatusconsulto, exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios, atque ciues. aliter sine populi iussu earum rerum ius consulibus non fuisse, Sallustius tradit. quo loco de consulibus tantùm loquitur, quia ferè soli consules in eius modi senatusconsulto nominabātur, cū ita decernebat senatus: Dēt operā cōsules, ne quid Respublica detrimenti patiatur: idq́ue, quia tuendæ Reipublicæ cura ad consules, qui ceteris magistratibus anteibant, maximè pertinebant. vbi verò maius aliquod instare periculum videretur, tunc non consules modò, sed & prætores, & tribunos pleb. & eos etiam, qui proconsules ad vrbem essent, nominatos inuenio: vt in eo senatusconsulto, quod initio ciuilis belli à Pompeij studiosis contra Cæsarē factum est: de quo

cùm

cùm in epistola ad Tironem, & in oratione pro Deiotaro, & in 2. Philippica meminit hic noster, tum Cæsar ipse libro 1. de bello ciuili quæritur his verbis: quæ, non vt impressa sunt, sed, vt censeo esse corrigenda, recitabo. Decurritur, inquit, ad illud extremum, atque vltimum senatusconsultum, quo, nisi penè in ipso in vrbis incendio, atque desperationes omnium saluti, latorum audacia nunquàm ante discensum est: Dent operam consules, prætores, tribuni pl. quiq; proconsules ad vrbem sunt, ne quid Respublica detrimenti capiat. Curauit enim Pompeius ita decerni, quò grauior Cæsari, quasi domesticæ seditionis auctori, quæreretur inuidia. legimus etiam, non vtrique consuli, sed alteri tantùm hanc potestatem fuisse delatam, vt in Gracchano tumultu, cùm decreuit senatus, vt L. Opimius consul videret, ne quid Respublica detrimenti caperet. quod non consuetudinis, sed temporis caussa factũ est: aberat enim alter cõsul Q. Fabius Maximus, vt quidem ego existimo: existimo autem propter eam caussam: quia, quo anno C. Gracchus est interfectus, nullam Fabij consulis actionem vrbanam neque Plutarchus narrat, neque Appianus, neque Asconius, neque omninò quisquam. tantùm de Opimio meminerunt. vt abfuisse magnam anni partem verisimile sit, eoq; magis, quòd Allobroges, & Bituitum & Auernorum regem ab eo cõsule deuictũ esse L. Florus ex Liuio colligit. Vni etiam Pompeio summam potestatem senatusconsulto traditam, quo anno solus ipse consul tertium consulatum gessit, ex oratione Miloniana cognouimus. quanquàm, cùm senatusconsultum illud est factum,

consulem

consulem nondum fuisse Pompeium, sed proconsulē ad vrbem, Pedianus tradit, neq; vni summum ius esse permissum, sed interregi etiam, & tribunis pl. & sanè, cū creati nondum neq; consules essent, neque prætores, interregem in eo senatusconsulto primùm nominari, deinde tribunos pl. tertio loco ipsum Pompeium, qui proconsul ad vrbem erat, æquum fuit: sicuti factū est. cùm verò consul sine collega creatus Pompeius esset, ad eum potestas illa, vt ad maximum magistratum, trāsferri tota visa est: itaq; & leges tulit. & M. Cœlio tribuno pl. obsistere conanti arma minatus est, & armatos homines in foro, atque in omnibus templis, quæ circa forum sunt, ad cohibendos Clodianæ factionis impetus, & omninò ad omnem vim repellendam collocauit. ipse, cùm Milonis iudicium exerceretur, cuius caussa præsidia in foro & ad omnes fori aditus disposuerat, armatis copijs circumfusus pro ærario sedit. vt summam potestatem senatusconsulto permissam vnus administrare videretur, non solùm sine interrege, qui iam nullus erat, sed etiam sine tribunis pl. tametsi in illo senatusconsulto nominatis. quod in ea oratione Cicero significat. Illud mihi videor animaduertisse, huiusmodi senatusconsulta pæne semper ciuiliū discordiarum & intestini dissidij caussa esse facta: cū domestica mala, quæ ferè haud paullò plus habet periculi, quàm externa, hoc maximè remedio sanari posse senatus putaret, si vnico senatusconsulto totam rempublicā consulibus commendaret: vno enim versiculo, vt ait Cicero, satis armati consules erāt, etiam nullis armis datis. hoc Cicero confirmat in 2. Philippica, cùm ait: In te

M. An-

M. Antoni, decreuit senatus, quod in hostem togatum decerni est solitum more maiorum. Et in eâdem paullò post, omnes, contra quos id decretum est, interfectos significat his verbis: Tum illud, multis antè tentatis, necessariò tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo. Hanc autem potestatem Opimio cõsuli primùm esse permissam, Plutarchus tradidit. quod, si generaliter dictum accipias, falsum est: nam multis antè annis, atque adeò ætatibus, cùm Hernici, Sp. Furium consulem à Vcientibus acie fusum, cum exercitu obsideri nunciâssent, tãtum terrorem incußêre patribus, vt, quæ forma senatusconsulti vltimæ semper neceßitatis habita est, Postumio alteri consuli negotiũ daretur, videret, ne quid respublica detrimenti caperet. Hæc Liuius. Plutarchum autem sic à mendacio tuebimur. primum fuisse Opimium dicemus, cui aduersus ciues potestas dictatoris data sit. qua ille ita est vsus, vt non modò C. Sempronium Gracchum tribunum pl. & Q. Fuluium Flaccum consularem, seditionis auctores, sed omninò ad tria millia ciuium occiderit. Neque verò ciuiles discordiæ, præsertim quæ ad sanguinem cædemq; peruenerint, ante dictaturam in republica sunt exortæ, sed ita multò pòst, vt à dictatura T. Largij Flaui (is enim primus dictator est dictus) ad Q. Opimium consulem, cui primùm in ciuili seditione senatus commisit, vt videret, ne quid respublica detrimenti caperet, anni numerentur CCCLXXVII. quo minus periculi ab externis hostib⁹ esse cœpit, eo plus inter ciues discordiæ. quæ ferè humanarum rerum ratio, & natura est, vt consistere nunquàm poßint. bellæ

dum

dum geruntur, non facilè seditiones in vrbibus exsistunt: vbi sublata sunt, otium & copia discordiam parit. propterea, quamdiu gerendis bellis occupata Roma fuit, non magnoperè seditionibus laborauit. euersa Carthagine, & omni prorsus hostili metu sublato, seditiones illicò sunt exortæ, & eiusmodi quidem, vt ad sanguinem, & ad cædes eruperint, anno demùm ab vrbe condita 621. itaque huiusmodi senatusconsultis serò admodùm Respublica indiguit, tum scilicet, cùm ciuitates aliquam quasi corrupti corporis partem ferro amputādam iudicaret. vt in homine ex ignauia & nimia cibi copia, sic in Republica ex otio & nimia rerum abundantia gignuntur morbi: quod malum cùm multò antè tanquàm sagax & peritus medicus Scipio Nasica prospiceret, auctor in primis fuit, ne Carthago tolleretur, affirmans ea, quæ mox euentus comprobauit: Romanis nihil esse timendum magis, quàm ne hostes non haberent: cùm primùm ab externis bellis quiescere cœpissent, futurum vt domesticis discordijs affligerentur: itaq; non esse delendam eam vrbem, quæ etsi sæpè fœdus frangeret, sæpè bella renouaret, id ipsum tamen esse saluberrimum: quandò, ne per otium Romana virtus hebesceret, exerceri eam assiduè, & tanquàm ad cotem acui necesse esset. O te nimium sapientem, nimium vera prædicentem Scipio Nasica. tu tuis ciuibus, vt Cassandra suis olim, fata concinebas. nec tibi tamen magis, quàm illi, fides habita est. hinc Gracchorum illæ contra senatum acerbissimæ contentiones, quæ iustam extremi senatusconsulti caussam attulerunt: hinc Sullana bella: hinc ad extremum Cæsaris

& Pom-

& Pompeij perniciosa Reipublicæ discordia. Sed longiùs fortaße prouectus sum, quàm res ipsa patitur. quamquàm cur non patitur? an euēta simul cum caussis intelligere inutile est? modicè tamen digrediar, nec nisi in ea, quæ connexa ex aliqua parte cum argumento cohærebunt. quod cùm faciam, non omninò mihi videbor aberrare. Sed reliqua persequamur. Senatuscō-sulto potestas vni permittebatur absoluta, cū dictatorem dici senatus iubebat. nam, etsi dictatorem nō senatus ipse creabat, sed is, qui summus erat in vrbe magistratus: tamen, quia dictatorem, qui dicebat, dicēdi potestatem à senatu accipiebat, senatusconsulto dictatorem fuisse dictum possumus intelligere. Summum autem & liberum imperium penes dictatorem fuisse, ignorare opinor neminem: neq; tamen est hic narrandi locus. petat hæc, qui cupit, à libro de magistratibus inscripto. Videtur etiam, in illis senatusconsultis, quibus leges tollebantur, potestas fuisse, non absoluta quidem ad omnia, vt in illis senatusconsultis, quibus cauere magistratus, ne quid Respublica detrimenti caperet, iubebantur, sed absoluta tamen, quod ad eam rem attinebat, cuius rei caussa facta erant. itaque multas leges vno senatusconsulto, atque vno versiculo, vt inquit Cicero de legibus, puncto temporis sublatas esse legimus, vt L. Marcio, Sex. Iulio consulibus eas, quas M. Liuius Drusus tribunus pl. tulerat: decretum est enim, contra auspicia esse latas, neque ijs populum teneri: & Q. Cæcilio, M. Iunio consulibus eas omnes, quæ militiæ stipendia minuebāt, ideò abrogari placere, quia rem militarem impedire. Cuius ferè generis videntur fuisse &

illa senatusconsulta, quæ legibus aliquem soluebant: quodam enim modo tolli leges videntur, cùm aliquid alicui præter leges conceditur: vt, cùm senatus P. Scipionem, aut cum Cn. Pompeium legibus soluit, quo maturius, quàm per leges licebat, consules fieri possent. quamquam & sine senatusconsulto lege ad populum lata solui legibus licebat. qua de re in libro de Legibus agetur. At, quibus senatusconsultis hostis aliquis iudicabatur, non in illis absoluta potestas erat? erat sanè: non enim ij, qui eiusmodi senatusconsulto essent cōdemnati, prouocationem ad vllum magistratum, aut ad populum habebant: nec erat, vt senatus iudicium infirmare possent. de refectione tamen eorundem magistratuum senatusconsulta huius generis leuia & irrita fuisse video, vt, cū consulibus App Claudio & L. Quinctio Cincinnato, in reliquum magistratus continuari, & eosdem tribunos ple. refici senatus vetuit: idq́; si fieret, contra rempublicam esse iudicauit. quòd à tribunis neglectum est: qui reclamantibus consulibus refecti sunt. neque tamen propterea senatus vlla grauior actio aut animaduersio fuit: puto, ne plebs irritata perniciosam seditionem excitaret. Quatuor omnino senatusconsulta posuimus: id, quo respublica magistratibus cōmittebatur: id, quo dictator dici iubebatur: id, quo leges tollebantur: id, quo quis ob sceleratè facta hostis iudicabatur. primis duobus absolutam potestatem non ipse sibi senatus assumebat, sed alteri dabat. duobus extremis non dabat, sed assumebat, vel assumpta potius vtebatur. Hæc de absoluta senatusconsulti potestate reliquum est, vt deinceps de definita disseramus.

mus. Senatusconsultum definitæ potestatis si cum lege iungebatur, suas quasi vires augebat: &, quod in eo fuerat definitum, absolutum fiebat: si legis auxilio carebat: vt sæpe accidit, cum voluntas plebis à senatus iudicio discreparet: non solùm minus habebat ponderis, quàm si cum lege coniungeretur, sed minus etiam, quàm lex. itaque C. Flaminius tribunus ple. legem agrariam aliquot annis antè secundum Punicum bellũ tulit inuito senatu. neque solum tribuni ple. sed consules etiam, qui patroni senatus habebantur, contra senatus voluntatem sine senatusconsulto sæpe leges tulerunt: cuiusmodi fuisse illas constat, quas diuersis temporibus à tribus Valeriјs latas, Publio, Lucio, Marco ex Cicerone, Liuio, Dionysio, Plutarcho didicimus. Caius etiam Cæsar, omisso senatusconsulto, lege Vatinia cisalpinam Galliam cum Illyrico administrandam accepit: cùm in lege tantum esse positum intelligeret, vt senatusconsulto non egeret. quod & senatus iudicio, ita esse declaratum est: qui mox & comatam illi Galliam attribuit, veritus, ne, si ipse negasset, populus & hanc daret. Quod si, cur in accipienda prouincia cum Cæsar, tum alij multi legem anteposuerint senatusconsulto, quærit quispiam: respondetur, quia exeuntibus in prouincias imperium tantum senatusconsulto dabatur, lege autem simul cum imperio sumptus. quis porrò esse aut ita stultus, vt exercitũ alere de suo vellet: aut ita opulentus, vt posset? hinc euenit, vt D. Brutus, Galliæ cisalpinæ à senatu præfectus, supra H-S. quadringenties in stipendia militum de suo erogarit: quod ipse in quadam epistola ad Ciceronẽ queritur. prouinciã enim

habebat non lege curiata, quæ præfectis prouinciarum ad alendos milites stipendia de publico dabat, sed senatusconsulto, quo imperium quidem, sed sine stipendio dabatur. nam, cùm senatus Cæsaris interfectoribus faueret, populus ab Antonio concitatus infensus esset: Brutus, iram populi timens, desperata lege curiata, cũ eo tantùm imperio, quod à senatu acceperat, in prouinciam properè abijt. lege autem eandem prouinciam non multò post Antonio Cæsaris mortem persequenti populus tradidit. vt eodem tempore eandem prouinciam & Decimus, & Antonius, alter senatusconsulto, alter lege haberet. Omninò prouinciam lege habere nemo potuit, qui noluerit. militarem enim rem attingere sine lege, id est, sine pecunia, quam lex dabat, qui liceret? nam, etsi App. Claudius, Publij frater, eius, qui cũ Cicerone grauissimas inimicitias gessit, iturum se in prouinciam sine lege suo sumptu confirmabat: (sic enim tribus epistolis, ad Lentulum, ad Atticum, ad fratrem, scripsit Cicero) tamen id, non quia legem contemneret, cogitabat, sed quia vereretur, ne perferri non posset, aliquo sibi inimico tribuno pl. intercedente. nam legis cupidũ fuisse, indicant illa verba in epistola ad Lentulum: sese, si licitum esset legem curiatam ferre, sortiturum esse cum collega prouinciam. eoq; clarius id constat, quia, licet Appius iturum se in prouinciam sine lege suo sumptu dictitasset, non iuit tamẽ, sed lege perlata imperium à populo & pecuniam accepit. vnde cõijcis hoc, inquit aliquis? quia reuersus è prouincia triumphum petijt: licèt, accusatus à Dolabella, statim triumphi postulationem ad vitandam inuidiam abiecerit. in prouin-

prouinciam autem sine lege profectis, triumphum sperare non licebat. qui probas hoc, inquit idem? nimirū testis locupletis auctoritate, huius inquam nostri: sic enim ad Atticum scribit: Pontinus vult ad IV. Non. Nou. triumphare huic obuiam Cato, & Seruilius prætores apertè, & Q. Mucius trib negant enim latum de imperio: & est latum hercule insulse. Omnes fere, in prouincias exituri, ad senatusconsultum legem adiungebant: vt esset, vnde stipendia legionibus persoluerēt, quibus non modò socios ab iniuria finitimarum gentium tuerentur, sed ipsas etiam vltro interdum bello peterent. occasiones enim pugnandi, vt triumphi materiam, multi quærebant Senatusconsulto, præter datum imperium, etiam regendæ prouinciæ tempus video definitum: idemqué lege, cùm ex senatusconsulto ferretur, confirmatum. spatium autem illud erat annuū: de quo vetus lex Sempronia sanxerat. sed Cæsari contra legem Gracchi in quinquennium decreta primum Gallia est, mox & in alterum quinquennium senatusconsulto ac lege prorogata. & vt in stipendia militum ærarij pecuniam senatus elargiri iniussu populi non poterat: sic neque de agris, neque de vrbibus legitimum ius habebat. ideo Thermitanis populis in Sicilia, quod semper in amicitia fideq; mansissent, non senatus sine populo vrbes, agros, legesq; reddidit, sed senatus quidem censuit, populus autem iußit. Vectigal etiam victis bello gentibus, non sine populo senatus imponebat: scriptum est enim, Mamertinos pecuniam ex senatusconsulto & lege dissoluisse: & omnes Siciliæ ciuitates, frumentū populo Romano singulis an-

nis certo pretio vendere, ex senatusconsulto, itemq́ ex lege Terentia, & Cassia esse iussas: & L. Octauio, C. Cottæ consulibus senatum legum dicendarum potestatem in locandis vini Siculi, oleiq́ vectigalibus ita permisisse, vt populus idem iusserit. quibus locis, & aliis præterea eodem spectantibus, adductus sum, in Verrem lib. III. act. 2. corruptum locum, vt opinor, emendarē. legebatur, Cùm ex Sicilia, & ex legibus frumentum ei in cellam sumere liceret. offensus sum, & imprimi iussi, Cùm ex S. C. & ex legibus. quod mendum ab imperitia librariorum originem duxit. veterem enim scribendi morem ignorantes, pro S. C. scribendum putarunt. Sic, dictione contracta, quæ apposito puncto significaret Sicilia. & cum ipsi reposuissent Sic, alij producta dictione scripserunt Sicilia, idem in Pediani libros mendum irrepserat: quod nos impressione nostra sustulimus. legebatur enim in Milonianæ commentario, sic esse factum, pro S. C. esse factum. Redeo vnde diuerti. Largiri de publico senatus sine populo nō poterat: quod contra sine senatu populus poterat. itaque Cæsar in cōsulatu suo campum Stellatem, & Campanum sine senatusconsulto plebi diuisit, lege contentus: idemq́ publicanos, in conducendis vectigalibus cupiditate prolapsos, tertia debitæ pecuniæ parte non senatusconsulto, sed lege releuauit. fecisset enim, si licuisset, per senatum Cæsar, quod per populum fecit. hæc enim fere verba sunt in ea pro Plancio. nec vero huiusgeneris exempla desideramus. nam & P. Clodius, Ciceronis inimicus, etiam regna latis legibus vendidit verius, quàm donauit: & multis iam annis ante Ti. Sempronius

nius Gracchus de diuidendis agris legem tulit senatu non consulto. item frater eius C. Gracchus de colonijs deducendis, de vestibus publice militibus præbendis, de frumento plebi distribuendo, senatu non solum non decernente, sed etiam inuito & aduersante, leges tulit. Illud, quod Plutarchus tradit, primo miratus sum, Tiberio ad diuisionem agrorum profecturo senatum nouenos nummos in singulos dies pro sumptu decreuisse: quasi & senatus distribuendæ publicæ pecuniæ potestatem haberet. sed deinde meam admirationem res ipsa sustulit. nam hoc illi per populum in leui re licuisse, quis miretur? sicuti etiam, cùm exterarum gentium legatis munera dabantur: quod senatus arbitrio fiebat. non enim, vbi quid pecuniæ promi ex ærario oporteret, continuo propter eam caussam legem ferri ex dignitate populi Romani videbatur. In iudicijs etiam constituendis, aut mutandis, & omninò in hoc genere, iacebat senatus voluntas sine populi consensu, id est, senatusconsultum sine lege. lex autem, non solum si senatusconsulto comprobaretur, verùm etsi contra senatus voluntatem lata esset, rata tamen habebatur. itaque quoddam senatusconsultum aduersus eos, quorum opera factum esset, in iudicium publicum corrumperetur, in oratione pro Cluentio Cicero repudiat, & infirmum significat, ob eam caussam, quia postea legē ex eo consules non tulissent. at verò legem, qua L. Aurelius Cotta iudicia inter tres ordines communicauit, senatum, equites, tribunos ærarios: cùm antea penes vnum ordinem senatorium lege Cornelia fuissent: hanc inquam legem, qua senatus potentiam admodum immi-

 nuebat,

nuebat, latam sine senatusconsulto, latam inuito senatu, firmam tamen fuisse, & obseruatam diligenter non solum reipublicæ temporibus, sed aliquandiu etiam ab ipsis imperatoribus, intelliget qui scripta veterum euoluet. nec minus inuito, aut certè non fauente senatu, biennio post C. Cornelius legem tulit, vt prætores ex edictis suis perpetuis ius dicerent: cùm anteà variè ius dicere solerent. potuit igitur etiam in hoc genere populus sine senatu, atque etiam contra senatum. leges enim contra senatusconsultum latæ eandem vim habuerunt, quàm, si nullum senatus consultum ante factum esset, habuissent. itaque legimus in Plinio: cum senatusconsultum vetus fuisset, ne liceret pantheras Africanas in Italiam aduehere, Cn. Aufidium tribunum pl. contra ad populum tulisse, &, in Circensium ludorum gratiam liceret Africanas importare, lege lata permisisse. Quia verò sæpè contigit, vt cum senatu populus consentiret, ideo, non quia populus sine senatu non posset, sed quia senatus & populus idem vellent, leges ex senatusconsulto latas plerumque licet inuenire. quod si, quod sæpe contigit, minus inter senatum & populum conueniret, aut etiam si senatusconsultum obstaret, vt in tribus legibus, Aurelia, Cornelia, Aufidia, proximè docuimus: nihilo tamen erat imbecillior lex, sed easdē vires habebat, quas habuisset, si ex senatusconsulto perlata esset, aut nullū contra senatusconsultū fuisset. anno quidē post vrbē condita CCLXIII. nondum vllam legem nisi è senatusconsulto fuisse latā, M. Minucius consul in eo sermone, quem de Coriolani iudicio cum tribunis pl. habuit, affirmat: neque plebem de

de aliqua re iudicasse, aut suffragia tulisse, nisi senatus eadem re iam consulta auctor fuisset: idq; à regibus institutum, ad eam vsque diem ait constantissime seruatum. quod tamen in Coriolani caussa est omissum, senatu vniuersam eius iudicandi potestatem plebi concedente: ne quam seditionem irata suscitaret sed trienio post cum tribuni pl. iudicium de Coriolano factum rescindere, & damnationem abrogare lege vellent: senatu contradicente, sine senatusconsulto legem ferre noluerunt. & anno ab vrbis initio CCXCVII. cùm augeri tribunorum numerum, & plebs, & tribuni vehementer cuperent: tamen eam legem non prius ferre sunt aggressi quàm vt eam ferri liceret, senatus decreuit sed post quotidie magis senatus auctoritas est imminuta: legesq; multæ sine senatusconsulto perlatæ, senatu etiam ægrè ferente, vim tamen habuerunt, & seruatæ sunt. Atque hæc à me dicta sint pro eo, quatenus dici opus fuit de infirmitate senatusconsulti. nunc, vbi valeret, etiam si lege non confirmaretur, exponemus. Multa erant, in quibus ad senatusconsultum lex non adiungebatur: vt cum de cura sartorum tectorum alicui demandanda senatus decernebat, cũ de vestitu ob calamitatem aliquã aut mœrorem mutando, cum de supplicationis honore, aut etiam de triumpho concedẽdo: cùm de fide aut ei danda, qui alicuius indicium maleficij deferret, aut ei, qui hostis esset: cũ de magistratu ante diem deponendo: de comitijs producendis: de annona procuranda: de regibus appellandis, de consulibus ad bellum mittendis, de supplendo exercitu: de aris, quæ dedicatæ essent iniussu populi, tollendis, de

de religionibus tuendis: de salute bene meriti ciuis exteris gentibus commendanda: de iure legationis liberæ tribuendo, aut de legatis legendis: de itinere ab ijs, qui in prouinciam reipublicæ caussa irent, mutando: de laudandis ijs, aut ornandis, qui aliquid pro republica fecissent: aut, qui contra, puniendis: de ferijs Latinis: de legatis exterarum nationum donandis: de curatione viarum, de vsurarum modo: & si qua præterea sunt: sunt enim multa. neque tamē in huiusmodi rebus propriam fuisse, & singularem dico senatus potentiam, populum nihil iuris habuisse: sed hoc dico, volēte, & permittente populo institutum, atque obseruatum, vt per senatum ea transigerentur. quod tamen quasi legitimum ius, diuturna consuetudine confirmatum, aliquādo populus, per improbum tribunum inductus, arripuit. de quo Vatinium Cicero aspere & acerbè in oratione exagitat. sed hoc non magnopere vsitatum, & tanquam extra ordinem fuit. Accidit etiam interdum, vt aliquid ex eo genere, quo de genere multa enumerauimus, neque à solo senatu censeretur: neque à solo populo iuberetur: credo, quod momēti res esset paulò maioris, quàm soleret: vt extraordinaria potestate curanda videretur: sicuti P. Lentulo, Q. Metello cos. cùm ex senatusconsulto perlata lex est, vt Pompeio per quinquennium potestas omnis rei frumentariæ toto orbe terrarum traderetur. & , vt hoc extraordinarium fuit, sic illud, quod in epistola ad Q. Ciceronem legimus, pecuniam Pompeio in rem frumentariam senatusconsulto decretam: cùm erogare publicam pecuniam, vt iam diximus, non senatus, sed populus soleret.

quod

quod tamen permissu populi factum esse non dubitamus. iam enim ex senatusconsulto perlata lex erat de Pompeio rei frumentariæ præficiendo: in qua ita scriptum licèt opinari, vt ad eam curationem tantum ei daretur pecuniæ, quãtum senatus decreuisset. vt in hac re duo senatusconsulta facta fuerint, alterum ante legem de Pompeio deligendo, ex quo perlata lex est: alterum post legem de pecunia tribuendà, quòd ex ipsa lege factum est. Fiebant etiam de priuata re senatusconsulta, raro, sed fiebant tamen: quale illud, quod in heredes C. Vennonij factum fuisse Cicero docet libro XIII. epist. quæ Familiares dicuntur: & illud, quo libera legatio decernebatur: hoc enim genus legationũ non nisi priuatæ rei caussa à ciuibus petebatur. & cum senatus decreuit, vt L. Vettius, quod confessus esset se cum telo fuisse, in vincula conijceretur. Senatusconsultum differre à senatus decreto, & decretum consulti esse particulam quandam putabat Aelius Gallus: sic enim scribit Festus. ego autem existimo equidẽ in vno senatusconsulto multa interdum fuisse capita, & vnũquodque caput decreti nomine appellatum, neque solum decreti, sed etiam consulti: vt in illo senatusconsulto satis manifeste patet, de quo in epistola M. Cœlij descripto supra meminimus: sed hanc tamen distinctionem in historijs, aut omninò in vllo libro nondum obseruaui. neminem enim video ita locutum, vt diceret, in illo senatusconsulti decreto. quin pro ipso senatusconsulto decretum sæpissime vsurpatum inuenio. neque ratio repugnat. nihil est enim aliud senatusconsultum, nisi id, quod senatus decernit. itaque & decretum, &

sena-

senatusconsultum de eadem re Cicero vocat. nam in oratione pro Sextio: Quis, inquit, vnquam consul senatum ipsius decretis parere prohibuit? at in Pisonem: Omitto illud, consulem edicere, vt senatus senatusconsulto ne obtemperet. Est tamen hæc differentia: quod, etsi pro senatusconsulto, non tamen pro quouis senatusconsulto ponitur decretum, sed pro eo tantum, quod aut vnius hominis caussa factum sit, aut, si ad plures pertineat, minimè tamen ad vniuersam rempublicam spectet. & vt senatusconsultum sæpius de communi, quàm de priuata re dicitur: sic decretum sæpius de priuata, quàm de communi, vel potius de communi nunquam, semper de priuata. nunquam enim inuenias, senatus decretum de ambitu factum est, aut de iudiciis, aut de creditis pecuniis, quæ generatim ad omnes pertinent: sed senatusconsultum: decretum autem vel de vno tantùm dici videas, vt in oratione post reditum in senatu, Immensum quiddam est, atque infinitum, quod huic ordini debemus, à quo sæpè magnificentissimis decretis sumus honestati. vel de duobus, vt in Suetonio, Senatus decreto tribunus pl. Metellus Nepos, & prætor Cæsar administratione reipublicæ summouentur: vel ita de pluribus, vt particulare sit: vt de Buthrotia ciuitate libro ad Atticũ XVI. Decreta consulũ de Cæsaris actis. erãt enim acta Cæsaris, beneficia aut in hunc & illũ hominem collata, aut in hanc & illam ciuitatẽ. Et ibidem paulò pòst, Decretum consules secundum Buthrocios fecerunt. itaque decretum nunquam de publica re dici, sed aliquanto contractius esse, quàm senatusconsultum, verè diximus: cum tamen senatus-

natusconsultum & de priuata re nonnunquam dici supra docuerim: fiebat autem vtrumque per discessionem senatorum: &, quod pluribus visum erat, id aut senatusconsultum aut decretum dicebatur, diuerso nomine, non quod diuerse fierent, sed quod diuersa res esset, cuius caussa fieret: cum senatusconsultum modo de publica, modo etiam de priuata, decretum autem de publica nunquam, sed de priuata semper fieret. Differunt etiam in hoc, quod, quemadmodum senatusconsultum, si res, de qua fit, spectatur, latius est quàm decretum, fit enim, vt sæpe iam dixi, tum de publica, tum de priuata: cum decretum de priuata tantum fiat: sic si à quibus fiat, consideratur: angustius quodammodo videtur, quam decretum. fit enim à senatu tantum senatusconsultum: at decretum & à senatu, & ab alio ordine, neque solum à paucis sed etiam ab vno: à senatu, vt ex eo loco patet, quem ex oratione post reditum proxime recitauimus: neque plura congerenda sunt exempla: nam in hoc cum senatusconsulto consentit: nos autem id, in quo dissentit, quærimus. ab alio ordine, vt in oratione pro domo sua, cuius sententiæ verba iam posuimus: & ad Atticum lib. IX. Volet, inquit, Augurum decretum: & pro Sex. Roscio, Decurionum decretum fit, vt Decem primi ad Sullam proficiscantur. &, Pontificum decreta, sæpe legimus, ab vno, vt exemplum declarat, ex oratione pro Milone, de Cn. Pompeij decreto: & Philippica I. Ne qua tabula post Idus Martias vllius decreti Cæsaris, aut beneficij figeretur decretum autem prætoris, millies inuenimus. & apud iurisconsultos: Imperatoris decretum, Principis decre-

decretum, Iudicis decretum. Reliquum est, vt, in quo senatus auctoritas à senatusconsulto differat, ostendamus. Differt autem, vt iã significauimus, in hoc, quia senatusconsultum id erat, cui cum nemo intercessisset, perficiebatur ea res, quæ de scriptum erat. at senatus auctoritas erat illa quidem voluntas, & sententia senatus, sed aliquo intercedente debilitata vim senatusconsulti non habebat: neque enim parebat ei quisquam: neque ei, qui non paruisset, pœna erat. perscribebatur tamen in publicis tabulis: vt, quid eo die senatus censuisset, appareret. nam illud in epistola ad Lentulum, His de rebus senatus auctoritas grauissima intercesserat: cui cum Cato, & Caninius intercessissent: tamen est perscripta: sic est accipiendum, non Catonem, & Caninium tribunos pleb. intercessisse, ne fieret senatusconsulsum: (non enim senatusconsulium fieri solebat de eo, quod propositum frequens senatus improbauerat, sed de eo, quod frequens probauerat: hic autem, cum dicit, Senatus auctoritas grauissima, intelligit sententiam illam Bibuli de tribus legatis, quã frequens senatus improbauerat) sed intercessisse, ne senatus auctoritas perscriberetur. quod cum ipsa verba declarant: tum in alia ad eundem epistola est quædam quasi consentiens significatio, his verbis: Senatusconsultum nullum exstat, quo reductio regis Alexandrini tibi adempta sit: eaq́, quæ de ea scripta est, auctoritas, cui scis intercessum esse, tantam vim habet, vt magis iratorum hominum studium, quam constantis senatus consilium esse videatur. dupliciter enim Cicero liberam esse Lentulo reducendi regis potestatem osten-

ostendit, vno modo, cum reductionem illi nullo senatusconsulto esse ademptam dicit: altero, cum eam ipsam senatus auctoritatem quæ de ea scripta est, vt ne quis omninò regem reduceret, infirmam significat, infirmam inquam non ob eam caussam, quia non senatusconsultum sit, sed senatus auctoritas, (neque enim hæc vna senatus auctoritas, cuius hic mentio fit, hoc habebat proprium, vt senatusconsulti vi careret: sed erat omnibus senatus auctoritatibus communis & æqua condicio, vt ad rem perficiendam ponderis nihil haberent, tantùm ad testificandam senatus sententiam valerēt) verum ideo infirmam, tum quia intercessionem passa sit, tum quia magis iratorum hominum studium, quam constantis senatus consilium, præseferat. apparet enim ita senatumi censuisse, non consilio adductum, sed iratum regi, quia nonnullorum animos largitione corrumperet. in quo illud est notandum, intercessionis non eam rationem esse habitam in senatus auctoritate, quæ habebatur in senatusconsulto: siquidem, cùm tribunus pleb. intercedebat ne fieret senatuscōsultum, non fiebat: cum intercedebat idem, ne perscriberetur senatus auctoritas: perscribebatur tamen. Et dicebatur Senatus auctoritas, quia voluisset quidē, & auctor fuisset senatus, vt senatusconsultum fieret, sed, intercedente tribuno, non potuisset. neque tamen senatus auctoritas ea sola dicebatur, quæ, cum frequens senatus aliquid probauerat, ob intercessionem senatusconsultum esse non potuerat: sed ea quoque, quæ, frequenti senatu aliquid improbante, omninò, etiam nemine intercedente, senatusconsultum esse non poterat. non

enim,

enim, cum proposita sententia improbaretur, sed cum probaretur, senatusconsulta fieri solebant. in hac autem ad Lentulum epistola, de improbata Bibuli sententia, quam de tribus legatis dixerat, nisi me fallit opinio, sermo est.

Ex libro de legibus Romanis vide folio 30. ibi, Quoniam spectandi locum senatores. &c.

Item folio 60. ibi, Item illa C. Caßi. &c.

Item folio 99. ibi, Ac primum, quod. &c. vsque ad folium 118.

EX. COMM. IN. EP. CIC. LIB. I. EP. I.

Ex Argvmento.

SENATVM haberi per dies comitiales non licuit.

Ibidem:

Senatus voluntas præscripta, quòd impedito S.C. fieri solitum est, vt memoriæ traderetur, atque exstaret in publicis tabulis, quid senatus, nisi obstitisset intercessio, fieri voluisset. Hac de re sic in ep. 7. Nullum exstat S.C. quo reductio regis Alexandrini tibi adempta sit, eaq́ue, quæ de ea scripta est, auctoritas, cui scis intercessum esse, vt ne quis omninò regem reduceret, tantam vim habet, vt magis iratorum hominum studium, quàm constantis senatûs consilium esse videatur.

Lib. 1. ep. 2.

Cùm senatus legitimus, id est, quo loco, quo die, quo numero, à quo magistratu oporteret, habitus, aliquid vel de publica, vel de priuata re decreuerat, tum si ex collegio tribunorum pl. nemo intercedebat, rata senatus volũtas erat, & S.C. dicebatur, eoq́ue nomine inscriptum publicis tabulis consignabatur: sin autem vel senatus non legitimus aliquid decreuerat, vel tribunus pleb. intercesserat, infirmum, ac prorsus irritum decretum illud erat, nec S.C. sed senatûs auctoritas vocabatur: propterea quòd auctoritatem quandam publicis tabulis testata senatûs voluntas habere videbatur. testis Liuius libr. 4. Si quis, inquit, intercedat,

S.C. auctoritate se fore contentum. Testis Dionis historia. nam cùm Q. Caßius Longinus, & M. Antonius, tribuni pl. intercederent, quo minùs fieret S.C. de Cæsare ex Gallia reuocando, cumq́ue senatus, Pompeio deditus, à Cæsare alieno, propterea vestem, vt in aduersa tristiq́ue re, mutâsset: tamen ne sic quidem factum esse S. C. sed perscriptam sententiam esse, Dio libro 41. significat. Idemq́ue libro 42. cùm S.C. intercederent tribuni pleb. senatûs tamen auctoritas perscripta est. Planißimè autem libro 55. his ferè verbis: Si quandò aliquid senatus decreuisset, nec legitimus senatorum numerus affuisset: non inerat in eo vis S.C. sed auctoritas senatus dicebatur, qua tantùm constaret eorum, qui tunc affuissent, voluntas, & sententia. obseruatum idem est, cùm vel senatus alieno loco, aut tempore, aut non legitimo edicto habitus esset, vel tribuni pl. intercessissent. impedito enim S.C. exstare tamē senatus voluit sententiam suam. Accedit Ciceronis testimonium in ep. 7. S.C. nullum exstat, quo reductio regis Alexandrini tibi adempta sit: eaq́ue, quæ de ea scripta est, auctoritas, cui scis intercessum esse, vt ne quis omninò regem reduceret, tantam vim habet, vt magis iratorum hominum studium, quàm constantis senatûs consilium, esse videatur. Et ibidem paullò pòst: Offensionem esse periculosam propter interpositam auctoritatem, religionemq́ue video. Et epist. 2. lib. 4. ad Attic. Nondùm satis erat allatum, quomodò Cæsar ferret de auctoritate perscripta. Loquitur ibi Cicero de S.C. ab intercedentibus Caßio, & Antonio, tribunis pl. impedito. quod ex Dione iam ostendimus. Nec dubito, quin de aucto-

auctoritate perscripta, cùm senatûs decreto intercessum esset, Cicero significet libro 3. de leg. in eo loco: Senatûs decreta rata sunto. ast ni potestas par, maiórue prohibeßiet, perscripta seruanto. Quæ licèt exempla satis hunc morem ostendant: vt dubitatio tamen omnis auferatur, adscribemus verba S.C. quod Cœlius inclusum epistolæ ad Ciceronem misit. Si quis huic S.C. intercesserit, senatui placere auctoritatem perscribi, & de ea re ad senatum, populumqúe referri. Et in alio eiusdem S.C. capite: Si quis huic S.C. intercessisset, auctoritas perscriberetur. Huic opinioni locum aduersari Ciceronis oratione pro Deiotaro, aliquis fortaßè dixerit. Cùm audißet Deiotarus, inquit, senatûs consentientis auctoritate arma sumpta, consulibus, prætoribus, tribunis pleb. nobis imperatoribus remp. defendendam datam. Senatûs auctoritatem vocat in ea re, de qua S.C esse factum, Cæsar ostendit libro 1. de bel. ciuil. Decurritur, inquit, ad illud extremum, atque vltimum S.C quò, nisi pæne in ipso vrbis incendio, atque desperatione omnium salutis, nunquàm antè descensum est: Dent operam consules, prætores, tribuni pleb. quiqúe proconsules sunt ad vrbem, ne quid respub. detrimenti capiat. Hæc S.C præscribuntur ad 7. Id. Ian. Hoc argumentum duplici ratione refellitur: vel quòd, cùm S. C. illud contra Cæsarem belli ciuilis initio factum esset, nec tribunis pl. ad intercedendum paratis, locus esset, non auderet Cicero, ad Cæsarem, iam omnia tenentem, pro Deiotaro reo suppliciter agens, S. C. appellare: præsertim cùm sciat, si tribunis pl. Antonio, & Caßio intercedere licuisset, quod Pompeia-

norum factione non licuit, SC. esse non potuisse. itaquè sapienter, tempori, caussaque seruiens, odiosum Cæsari vocabulum Cicero vitauit, à quo salutem Deiotari regis impetrare cupiebat. Altera est ratio, mihi quidem valdè probata, quòd senatûs auctoritas non semper decretum illud significat, quod ne senatusconsulti vim & nomen haberet, intercesione fiebat: sed, vbi nulla intercesionis mentio fit, pro ipso accipitur S.C. vt in oratione in Pisonem: Quam prouinciam P. Lentulus cùm & senatûs auctoritate, & sorte haberet, deposuisset. Significat enim à Lentulo depositam Ptolemæi regis reductionem, quam ei senatusconsulto esse mandatam, & suprà demonstratum est. Et in ea pro domo: Ex senatûs auctoritate & senatum, & omnes bonos mutata veste vidi. Senatûs auctoritatem appellat, cùm tamen S.C. de mutanda veste factum esset: quod ex oratione pro Sextio cognoscitur. In Vatinium: Nec hoc quidem senatui relinquebas, vt legati ex eius ordinis auctoritate legarentur? Quis non intelligit, Ex eius ordinis auctoritate, pro, ex S.C. dictum esse? cùm paullò pòst sequatur: Quis legatos vnquàm audiuit sine S. C. ante te nemo. Ergò senatus consentientis auctoritate arma sumpta, idem valet, quòd, vniuerso approbante senatu, decreto senatûs vniuersi. Vel: duæ senatus auctoritates intercesserunt, hæc, quæ probabat reductionem regis, altera, quæ improbabat: cuius mentio fit ep. 7.

Ibidem:

Intercedere, modò est impedire, vt infrà: Cui cũ Cato, et Caninius intercesissẽt, tamẽ est præscripta: modò

modò interuenire, vt hîc; & epist. 2. lib. 15. Cùm vestra auctoritas intercessisset, vt ego regẽ Ariobarzanẽ tuerer. Eodem sensu dixit Cœlius ep. 6. libr. 8. Significatio vlla si intercesserit, clarius, quàm deceat, aut expediat, fiat. Et in Verrem libr. 2. Cùm imperatoris populi Ro. auctoritas, legatorũ decem dignitas S. C. intercederet.

INtercessissent, impedissent, ne S. C. fieret. ideò senatûs auctoritas, S. C. impedito, perscripta est. intercedere enim, propriè tribunorum pl. fuit. quanquàm participes eius fuisse potestatis omnes, qui eadem potestate, qua ij, qui S. C. facere vellent, maioréue essent, docet Gellius ex Varrone lib. 14. cap. 7.

Lib. 1. ep. 4.

Senatores plures quadringentis in senatu affuisse, bis omninò, vt mea memoria est, legi: 410. in oratione post reditum in senatu, 415. epist. 10. lib. 1. ad Attic.

Lib. 1. ep. 7.

Et stipendium, & legatorum numerum, & supplicationes senatus decernebat sine populi suffragio. quæ Cicero significat in ep. 9. cùm ait, singularibus, & nouis honoribus, ac iudicijs senatûs ornatum esse Cæsarem. idq; exponit apertè in oratione de prouincijs, his verbis: Relatum est ad nos nuper de stipendio exercitus: non decreui solùm, sed etiam, vt vos decerneretis, laboraui: multa dissentientibus respondi: scribendo affui. stipendium autem à senatu impetrare, in tantis angustijs ærarij, non facillimum fuit. quod ex eâdem oratione conieci. dixit enim: In his angustijs ærarij, publicanis tamen subueniatis, necesse est, crudelitate Gabinij penè afflictis iam, atque euersis. Hac

de re sic in ea pro Balbo: C. Cæsarem senatus & genere supplicationum amplissimo ornauit, & numero dierum nouo. idem in angustijs ærarij, victorem exercitum stipendio affecit: imperatori decem legatos decreuit: lege Sempronia succedendū non censuit. harum ego sententiarum & princeps, & auctor fui.

Lib. 1. ep. 9.

Certus erat Senatorum numerus, qui si non adesset, S.C. fieri leges vetabant. Vnde illud M. Fuluij contra M. Aemilium, libro 39. apud Liuium: Qui per infrequentiam S. C. factum ad ærarium detulerit. Festus, Numera senatum, ait quiuis senator consuli, cùm impedimento vult esse, quò minùs faciat S. C. postulatq́; , vt aut res, quæ afferuntur, diuidantur, aut singuli consulantur: aut, si tot non sint senatores, quo numero liceat præscribi S. C. Legimus etiam apud Pedianum C. Cornelium trib. pl. legem tulisse, ne quis in senatu legibus solueretur, nisi ducenti affuissent. Quòd si quis necessarium S. C. conficiendo senatorum numerum scire velit, Dionem consulat, cuius hæc sunt verba lib. 54. Augustus, cùm videret, frequentes non semper conuenire senatores, decreuit, vt à paucioribus, quàm quadringentis, S. C. fieri possent. cùm anteà, nisi quadringenti affuissent, rata non essent.

Lib. 3. ep. 9.

Discedebat senatus Aprili mense, cuius ferè dies omnes vel ludis dabantur, vel festi erant, vel comitiales, quibus haberi senatum non licebat. id quod ex antiquis dierum Fastis, quos à nobis explanatos edidimus, licet intelligere.

Lib. 4. ep. 1.

Senatus appellari non debet, in quo nec senatores multi, nec eorum libera, metuq́ soluta voluntas est.

Lib. 4. ep. 4.

Scripsit Varro, teste Gellio, libr. 4. Epistolic. quæstionum, S.C. duobus modis fieri solitum, aut per discessionem, si consentiretur: aut, si res dubia esset, per singulorum sententias exquisitas.

Lib 5. ep. 2.

Quid Præscriptione significetur, communis intelligentia fortaßè non assequitur: quod exponere conabimur. Duplex erat in S.C. præscriptio, neceßitatis vna, honoris altera: neceßitatis, quod infirmum erat S.C. cùm in decernendo certus, ac lege definitus senatorum numerus non affuisset: itaque singulis S.C. vt valerent, præscribebatur, quot senatores affuissent. de quo Festi verba recitabo: Numera senatum, ait quiuis senator consuli, cùm impedimento vult esse, quò minùs faciat S.C. postulatq́ue, vt aut res, quæ afferuntur, diuidantur, aut singuli consulantur, aut, si tot non sint senatores, quo numero liceat præscribi S.C. Tulit etiam legem C. Cornelius tribunus pl. quem Cicero defendit, non ille quidem de omnibus S.C. sed de ijs, quibus aliquem solui legibus placeret, vt ita rata essent, si ducenti senatores affuissent. Quod Festi locus, etsi non planè, tamen quodam modo confirmat. Altera, quæ auctoritatem S.C adderet, præscriptio erat, cùm nobilißimi senatores scribendo aderant. qui certus numerus non erat, sed pro eius dignitate, & gratia, cuius de honore in S. C. ageretur. quo de

genere præscriptionis hîc puto significari: & illud infrà, Obscurum esse non posit, sic interpretor, ob eorum claritatem, qui scribendo affuerunt. Et in eo S.C. quod Cœlius Ciceroni misit, ep. 10. libr. 8. legendum opinor, S. C. quod tibi misi, factum est, auctoritatesq́; præscriptæ: non, perscriptæ. nam senatorum nomina, qui affuissent scribendo, S. C. auctoritates dicebantur, & ante S. C. scribebantur. de quo etiam more loquitur in ep. ad Catonem 6. lib. 15. cùm inquit: Hæc S. C. non ignoro ab amicißimis eius, de cuius honore agitur, scribi solere. non quod ij scriberẽt, sed quod scribendo adessent, & fortaßè etiam dictarent. Sic in Agraria 2. Collegas suos, adscriptores legis Agrariæ, non repudiabit, à quibus ei locus primus inuidiæ in præscriptione cõcessus est. Et lib. 3. de Or. legitur in antiquo Borromæi libro, In auctoritatibus præscriptis exstãt, vt est in peruulgatis, Perscriptis.

Lib. 6. ep. 18.

Senatores vel coloniarum, vel municipiorum, decuriones vocabantur. & vt Romam ad senatum consules, itẽ in municipijs ad decuriones quattuor viri, in colonijs duûmuiri referebant.

Lib. 8. ep. 8.

Senatus habebatur vel in sacris ædibus, vel in templis non sanctis, vt in curia Hostilia. & ep. 13. lib. 10. Senatus in templis habebatur.

Ibidem:

Adesse scribendo soliti sunt, qui senatusconsultum fieri vellent. *Ibidem.*

Cùm plura simul ad senatum referebãtur, nõ facilè

omnia

omnia senatus maior pars comprobabat. ita sæpè fiebat, vt vna res repudiata reliquas, quæ omninò placerent, impediret. nam, cùm dixisset senator, Diuide sententiam, vt de singulis rebus referretur, orta contentione dies consumebatur, lege permittente senatoribus, quæ quisque de re vellet, quamq; diu vellet, dicere. itaque Festus inter impedimenta senatusconsulti numerat hoc in verbo, Numera, cùm senator diuisionē postulabat earum rerum, quæ referebantur.

Ibidem:

Per dies comitiales haberi senatum leges vetabāt. ep. 2. lib. 2. ad Quinctum fr. Consecuti sunt dies comitiales, per quos senatus haberi non poterat. Et eodem libro, epistola Risi: Comitialibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur, non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum. Ad Lentulum autem, ep. 4. lib. 1. ijdem dies significantur ijs verbis: Senatus haberi ante Kal. Febr. per legem Pupiā, id quod scis, non potest.

Ibidem:

Dixi iam, tres ordines lege Aurelia, senatum, equites, tribunos ærarios iudicâsse. Sed omnes senatores, qui iudicabant, à iudicijs in senatum conuenire, ideo senatus noluit, ne per infrequentiam, quod sæpè accidit, fieri S. C. non posset. certum enim senatorum numerum faciendo S. C lex definiebat. Festus, & Dio: quorum testimonio hac ipsa de re iam vsi sumus. Iudicijs autem implicati tenebantur senatores multi: itaque ille, qui scripsit ad C. Cæsarem de rep. ordinanda, cuius exstat epistola, cum Sallustij fragmentis edita:

Duabus, inquit, rebus confirmari posse senatum puto: si numero auctus per tabellam sententiam feret. tabella obtētui erit, quo magis animo libero facere audeat: in multitudine, & præsidij plus, & vsus amplior est. nã ferè, tres tempestatibus, alij iudicijs publicis, alij priuatis suis, atque amicorum negotijs implicati, haud sanè reip. consilijs affuerunt: neq; eos magis occupatio, quã superba imperia, distinuêre. Trecentos autem ordinis senatorij iudices Plutarchus nominat in Graccho: sed hoc tempore trecenti sexaginta, electi à Pompeio tertiùm consule, iudicabant. docet hoc Velleius lib. 2. & Plutarchus in Pompeio itaque miror trecentos duntaxat nominatos. nisi si perfecti numeri potius, quàm imperfecti, placuit appellatio: vt in Pisonem dixit Cicero, Quadraginta annis, pro triginta sex. quo loco Asconius vsitatum ait fuisse Ciceroni, vt, omissa subtiliore annorum computatione, summatim tempus comprehenderet: recitatq; illa in Catilinam, Vigesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis: cùm octauus decimus dies esset. Aut igitur falsum iudicum numerum hac ratione tueamur: aut deesse, LX. censeamus: vt omninò sint, qui à Velleio, & Plutarcho nominantur.

Ibidem:

Si habetur eorum ratio, qui prouincias obtinent, Cilicia consularis est, cùm à viro consulari Cicerone administretur: ideoq; non in hoc S.C. sed in eo, quod de prouincijs consularibus factum est, nominari debuit. verùm, quia fit prætoria, cùm decernat senatus, vt in eam proficiscatur, qui prætor, non qui consul fuerit,

propte-

propterea in hoc S. C. reiecta, sed reliquis prouincijs, quas prætorij obtinebant, aggregatur. erat enim potestas senatui, quos vellet, in prouincias mittēdi, siue consulares, siue prætorios: &, in quas prætorij mittebantur, prætoriæ, in quas consulatu functi, consulares prouinciæ vocabantur. id ex hoc ipso primùm cognoscitur S. C. quo prætorius, non consularis in Ciliciam, cui præerat hoc anno Cicero consularis, mittitur: deinde confirmatur oratione de prouincijs. potuit tamen tribunus pl. hanc potestatem eripere senatui, & consularem prouinciam, lata rogatione, ab homine consulari ad prætorium transferre. quod obijcit Clodio Tullius, factumq; extra ordinem queritur in oratione pro domo. Sed, vt redeam ad Ciliciam, cogitanti mihi, cur prætoria nunc fiat, quæ consularis antea fuerat, administrata per annos aliquot à tribus consularibus, Lentulo, Appio, Cicerone, visum est hoc à Pompeianis astuto consilio factum, vt consularium prouinciarum numerus, vna exempta, fieret angustior, eoq; certior spes esset adimendi Gallias Cæsari: cùm duas tantùm consulares prouincias lege Sempronia decerni per senatum oporteret. quod orationes pro domo, & de prouincijs, & Cæsar lib. 1. de bel. ci. docet: Consulares autem, id est à consularibus hoc anno administratæ, quattuor essent, Hispaniæ, Cilicia, Galliæ, Syria: (nam Macedonia, à quo tempore L. Pisoni consulari Q. Ancharius prætorius successit, prætoria fuit) nec in Hispanias mitti quisquam posset, cùm eas lege Trebonia consul iterum Pompeius in quinquennium, posteaq; tertiùm consul, altera lege in alterum quinquennium, vt ait

Dio,

Dio, vel, vt Plutarchus, in quadriennium accepisset. reliqua tres erant: è quibus duas tantùm decerni oportuit lege Sempronia. inuenta ratio est, vt ex tribus vna tolleretur: prætoriamq́; senatus Ciliciam facere conatus est. Sed tribuni pl. Pompeianorum arte cognita, intercesserunt. Post alterum tamen annum, Lentulo, & Marcello coss. hoc arbitror senatusconsultum, spreta tribunorum pl. intercessione, renouatũ, Ciliciamq́; prætoriam esse factam: cùm apud Cæsarem lib. 1. de bel. ci. mentionem fieri videam de prouincijs duabus consularibus, Gallia, & Syria, in sortem coniectis, quarum Gallia L. Domitio, Syria Scipioni obuenit. quanquam in eo loco de vna tantùm Gallia vlteriore intelligendum: nam citeriorem senatus prætoriam fecit. id ex ep. 11. ad Tironem lib. 16. cognoui, scribente Cicerone, vlteriorem Domitio Galliam, Considio autem, quem scimus consulem non fuisse, citeriorem obtigisse.

Lib. 9. ep. 21.

Erant regum ætate senatores omnes, siue maiorũ, siue minorum gentium, patricij: &, qui allegabatur in senatum, statim patricius erat.

Ibidem:

Patres dicti centum illi, ex quibus senatum Romulus constituit: qui ingenui fuêre. nam reliquos, qui ab initio vrbis Romæ cum Romulo fuêre, patrem, & auũ liberos ciere non potuisse, Liuij verba lib. 10. significãt. quod Cincius quoque sensisse videtur in libro de Comitijs, qui non exstat, sed eius hæc apud Festum mentio est: Patricios, Cincius ait in libro de Comitijs, eos appellari solitos, qui nunc ingenui vocentur. Et, quia per

annos

annos multos patricijs tantùm gentibus curia patuit, propterea Patres appellat hic Cicero, cùm de patricijs loquatur: licèt eius ætate, atque adeò multis antè seculis, plebeijs etiam familijs senatoria dignitas impertiretur, & ideò patres plebeijs quoqúe familijs orti dicerentur. respexit igitur ad prisca tempora, cùm aditus in curiam solis patricijs daretur. Suetonius quoque in Iulio, Clodium, inquit, à patribus ad plebem transire conantem, eadem die, horaq; noua traduxit. A patribus, dixit, pro, à patricijs.

Lib. 10. ep. 28.

Antonij fœdissimus discessus explanatur Philip. 3. his verbis: Cùm de rep. relaturus fuisset, allato nuncio de legione quarta, mente concidit, & fugere festinās, S.C. de supplicatione per discessionem fecit, cùm id factum esset anteà nūquàm. Quæ verò profectio postea? quod iter paludati? quæ vitatio oculorum, lucis, vrbis, fori? quàm misera fuga, quàm fœda, quàm turpis? Et Philip. 5. Neque sacrificijs solennibus factis, neque votis nuncupatis, non profectus est, sed profugit paludatus. Item Phil. 13.

Ibidem:

Senatum vocare poterant dictator, consules, prætor, tribuni pl. interrex, præfectus vrbi. Varro apud Gellium.

Lib. 11. ep. 1.

Legationes liberæ priuatarum rerum caussa senatoribus dabantur: tum quòd ijs, nō permittente senatu, abesse non licebat: tum etiam, vt essent honoratiores apud exteras nationes, addito legationis nomine.

ep.18.ad Att.lib 2. & ep.11. lib.15. ad eundem, & in orationibus in Rullum, pro Flacco.

Lib.13.ep.5.

Nemo senator esse poterat, nisi CCCIↃ.millia possideret. Suetonius in Augusto.

EX. COMM. IN. EP. CIC. AD ATT. LIB. I. EP. I.

SENATORI *ab vrbe diutius abesse, nisi iure liberæ legationis impetrato, non licebat.*

Lib.1.ep.17.

Senatores, qui curules magistratus gessissent, curru in curiam honoris gratia vehebantur: cæteri pedibus itabant: vnde Pedariorum nomen. Gellius libro tertio, cap.18.

Ibidem:

In S. C. adscribebantur eorum nomina, qui, dum scriberentur, assuissent, eæq; dicebantur Senatusconsulti auctoritates. in ep.famil. ep.7. lib. 8. & in proœmio lib.3.de Oratore.

Lib.2.ep.24.

In senatum ire cum telo lex vetabat. Itaque P. Cornificius in senatu, vt inuidiam Miloni faceret, ferrum

rum dixerat eum habere intra tunicam ad femur alligatum. Pedianus.

Lib. 4. ep. 2.

Iis, qui senatores nõ erant, ingredi senatum non licebat. & pontificum collegium apparet non fuisse totum ordinis senatorij: cùm pontificiam dignitatem, etiam qui senator non esset, consequi posset: vt in oratione de harusp. resp.

Lib. 4. ep. 12.

Cùm senatus vocabatur, senatores, qui erant in vrbe, adesse iubebantur in senatu, qui non erant, iuberi nõ poterant: senatoribus autem, qui in vrbe erant, in senatum non venientibus pignora auferebantur. oratione 1. in Antonium.

Lib. 5. ep. 2.

Senatus auctoritas est. Cùm aliquid senatorum maior pars decreuerat, S. C scribebatur, nisi tribunus pl. aliquis intercederet. intercedente, S. C. non erat. sed scribebatur tamen, quod senatus eo die statuisset. eaq́ue Perscripta auctoritas dicebatur.

Lib. 12. ep. 5.

Mos erat, vt senatus Kalendis haberetur. quod indicat locus ille ep. 26. Circiter Kalendas affuturus videtur. vellem, tardius. & illud ep. 46 lib. 13. Rogat magnoperè, vt sim Kalendis in senatu. Item ep. 6 lib. 6. Maximè dolebat me Kalendis Sextilibus in senatu nõ fuisse. & ep. 22. lib. 14. alibiq́ue non apud ipsum modò, sed & apud alios.

Lib. 12 ep. 39.

Post 16. Kalen. Februarij, senatores pleriq́ue Roma discede-

discedebant: quòd senatus reliquis Ianuarij diebus per legem Pupiam haberi nō poterat, ac ne Februario quidem toto, nisi perfectis, aut reiectis legationibus. Ad Appium lib. 3. Famil. In ipsum discessum senatûs incidisse credo meas litteras.

Lib. 14. ep. 9.

S.C. fuerat, vt, quæ Cæsar egisset, rata manerent, ipso maximè suadente Cicerone. quod & Dio libro 44. & ipse in epist. ad Caßium his verbis: Vlta resp. suas iniurias est per vos interitu tyranni, nihil amplius: ornamenta verò sua quæ recuperauit? an, quod ei mortuo paret, quem viuum ferre non poterat? cuius æra refigere debebamus, eius etiam chirographa defendimus? at enim ita decreuimus. fecimus id quidem temporibus cedentes, quæ valent in rep. plurimùm: sed immoderatè quidam, & ingratè nostra facilitate abutuntur.

EX COMM. IN. ORAT. CIC.

In Orat. pro P. Quinctio:

Senatores cum binis lictoribus liberas legationes obibant.

Ibidem:

Senatorius census erat DCCC. millia.

Ibidem:

Senato-

Senatorum filij senatores non erant, nisi à censoribus lecti essent in senatum. ibidem.

Ibidem:

Senatorũ tunica lato clauo purpureo erat intexta.

Pro Sex. Roscio Amerino:

Senatoria ætas 30. annorum fuit.

Ibidem:

Senatores soli, cùm Cicero Sex. Roscium defendit, iudicabant, lege Sullæ.

Ibidem:

Senator esse non poterat, qui abauum suum ciuem Romanum nominare non posset.

Ibidem:

Senatorium ordinem tribui solitum à veteribus ostendit Suetonius, non ciuium R. pronepotibus, verùm abnepotibus.

Lib. 1. act. 2. in C. Verrem.

Senatorio censu amisso, nemo eum ordinem retinere poterat, vt nec eques Romanus esse quisquam sine equestri censu.

Lib. 2. act. 2. in eundem:

Senatori licebat, quamdiu vellet dicere. Lib 3. de Legib. Nec est vnquàm longa oratione vtendum, nisi aut exspectante senatu, quod fit ambitione sæpissimè, cùm, nullo magistratu adiuuante, tolli diem vtile est, aut, &c.

Ibidem:

Docet hic locus, quo ætatis anno Romæ senatores legi possent. cùm enim Halesini de senatu cooptando leges ab senatu Romano petiuerint: non est dubitãdum,

quin eæ leges imaginem quãdam Romani senatus expresserint. itaq; cùm Pompeio, in Africam contra Domitium proscriptum, & Hiarbam regem proficiscenti, cõsulare imperium cum exercitu, adhuc equiti Romano, datum esset, dicente L. Philippo in senatu contra nescio quem, obijcientem, non oportere mitti hominem priuatum pro consule, non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere, laudauit eum Cicero his verbis in suasione Maniliæ legis: Quid tam præter consuetudinem, quàm homini peradolescenti, cuius à senatorio gradu ætas longè abesset, imperium, atq; exercitum dari?

Lib. 2. act. 2. in eundem:

Propriè splendor equitibus, dignitas senatoribus tribuitur.

Lib. 4. act. 2.

Negotiari licebat equitibus Romanis, senatoribus per leges non licebat. vnde in Parad. Propter auiditatem pecuniæ nullum quæstum turpem putas: cùm isti ordini ne honestus quidem esse possit vllus.

Ibidem:

Senatoria tunica à latis purpureis clauis Latus clauus dicebatur.

Lib. 5. act. 2.

Senatori nec habere, nec mercari quidquam trans mare licuit. Ibidem:

Senatus sociorum querellas audit, crimina verò iudicibus committit.

Pro lege Manilia:

Senatoribus negotiari non licebat.

Pro

Pro A. Cluentio Habito:

Toga prætexta, sella curulis, fasces, magistratuum, non senatorum, insignia sunt. insignia verò senatorum omnium fuêre latus clauus, calcei lunati.

Ibidem:

Senatores dicuntur, quos censor in senatum legit.

1. in Catilinam:

Senatus in Capitolio, in templo Iouis Statoris habebatur: de quo sic infrà: Magna dijs immortalibus habẽda gratia est, atq; huic ipsi Ioui Statori, antiquissimo custodi huius vrbis.

Pro domo sua:

In Capitolio senatus habebatur.

Pro P. Sextio:

Senatum diuersis nominibus appellat, publicũ consilium, summum ordinem, amplissimum ordinem, principem ordinem.

Ibidem:

A senatu, non à populo, reges appellabantur. primũ igitur in eo peccat Clodius, quòd reges per populum, non per senatum appellat: deinde quòd eos appellat, qui id nunquàm, non modò à populo, sed ne à senatu quidem postulârint.

Ibidem:

Pecunia, & legationes S. C. dabantur, prouinciæ verò primùm S. C. deinde lege Curiata: nisi si quis, cùm proferri legem Curiatam non liceret, eo imperio, quod senatus lege Cornelia dabat, contentus, suo sumptu in prouinciam vellet ire. quod paucissimi fecerunt.

Ibidem:

Senatus auctoritas dicitur ea, quæ, ne senatusconsultum esset, tribunorum pl. intercessione factum erat. de quo diximus in libro de Senatu. hic senatus auctoritas est summa voluntas: cùm senatusconsultū de Ciceronis reditu factum cunctus senatus magnoperè vellet.

Ibidem:

Non omnium ordinum hominibus in senatum aditus est, sed ijs tantū, qui neq; libertini sint, & CCCIↃ. millia possideant. municipibus autem, & rusticis, et negotia gerentibus, de quibus proximè loquitur, patere curiam non dicit: quia municipales in municipijs viuunt, suisq; legibus vtuntur. rustici senatorium cēsum non habent. negotia gerentes, quia quæstum apertè curant, non valdè honorati.

Ibidem:

Non à populo, sed à censoribus, senatores lecti sunt. à populo autem deligebantur consule nominante.

Pro M. Cœlio:

Multi senatores ex municipijs erant.

Pro C. Rabirio Postumo:

Ordo senatorius summus erat ciuitatis.

Pro Deiotaro:

S. C. nunquam, nisi extremis reip. temporibus, decerni solebat. de quo quæritur Cæsar lib. 1. bell. ci. Decurritur, inquit, ad illud extremum atq; vltimum S. C. quo, nisi pæne in ipso vrbis incendio, atq; desperatione omnium salutis, latronum audacia, nunquam antè discessum est, Dent operam consules, prætores, tribuni pl. quiq; proconsules sunt ad vrbem, nequid resp. detrimenti

menti capiat. Idem in ep. ad Tironem: Posteaquam senatus consulibus prætoribus, tribunis pl. & nobis, qui proconsules sumus, negotium dederat, vt curaremus, ne quid resp. detrimenti caperet: nunquàm maiore in periculo ciuitas fuit: nunquàm improbi ciues habuerunt paratiorem ducem.

Philippica 1.

Sollennes, & legitimi senatus habendi dies fuêre, Kal. nonæ, idus. quod quidem in antiquorum scriptis obseruauerim. sed, interfecto idibus Mart. Cæsare, senatum eo die in posterum haberi non licuit. Suetonius, & Dio.

Ibidem:

Senatoribus, qui in senatum vocati non venissent, pignora auferri solebant. infra: Quid est vltra pignus, aut multam?

Philip. 3.

S.C. si vespertina, non præclara, sed turpia, & irrita. non enim post horam decimam referri vlla de re licuit. auctor Seneca lib. 1. de tranquillitate vitæ, c. 14. Et S.C. vel ante ortum solis, vel post occasum factum, irrita fuisse, docet.

Ibidem:

Patebant valuæ templi, in quo senatus habebatur.

Philipp. 5.

Nunquàm senatus hoc, Ne quid resp. detrimēti accipiat, nisi difficillimis reip. temporibus decernere solitus est: & cùm decernebat, summum imperium consulibus dabat: neque decretum hoc vnquàm video, quin statim ad arma, vt in præsenti reip. discrimine, ventum

 sit.

sit. Decretum Opimio consule: quamprimùm C. Gracchus tribunus pl. est interfectus. Decretum Cicerone consule: comprehensi illicò, & in carcere necati, qui contra patriam cum Catilina coniurauerāt. quare exponēda vim eius S. C. Sallustius ostendit his verbis: Cicero rem ad senatum refert. itaq;, quod plerunque in atroci negotio solet, senatus decreuit, vt darent operā consules, ne quid resp. detrimenti caperet. Ea potestas per senatum more Romano magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios, atq; ciues, domi militiaq; imperium, atq; iudicium summum habere. aliter sine populi iussu nulli earum rerum consuli ius est. Decretum idem est L. Lentulo, C. Marcello coss. anno primo belli ciuilis Pōpeiani: quod quæritur Cæsar lib. 1. bel. ci. Decurritur, inquit, ad illud extremum, atq; vltimum S. C. quo, nisi pæne in ipso vrbis incendio, atq; desperatione omnium salutis, latronum audacia, nunquàm anteà descensum est, Dent operam consules, prætores, tribuni pl. quiq; procoss. sunt ad vrbem, ne quid resp. detrimenti capiat.

PRIMI *sententias in senatu à consule rogabantur consules designati: si modò post consularia comitia senatus haberetur: sin ante, rogabat consul arbitratu suo, non quem vellet ex omni senatorum frequētia, sed quem vellet è numero cōsularium. & antiquæ consuetudini dabatur, vt, quem ordinem interrogandi sen-*

tentias

tentias consul Kalendis Ianuarijs instituisset, eum toto anno conseruaret. quo ordine, Cæsar, neglecto, primùm Pompeium post affinitatem consul rogare sententiam cœpit, cùm antea Crassum solitus esset. Quoniam autem, cùm designati consules fuissent, ij sententiam primi rogabantur: venit in mentem, quæri posse, vter ex ipsis designatis prior rogaretur. nec difficile est quærenti respõdere. nam me quoq; olim ex ipsa re in eandẽ dubitationem adductum, & aliquandiu hærentem, obseruatio vetusti moris expediuit. Sciendum igitur, siue patricius et plebeius, siue duo plebeij designati cõsules essent, qui priore loco declaratus esset cõsul, eum in magistratu priorem quoq; sententiam rogâsse. ideoq; rogauit in re Catilinaria non C. Antonius, sed M. Cicero, quia cousul priore loco declaratus: nam genere pares erant, vterq; plebeius. & lib. I. ep. ad Att. rogat sententiam M. Pupius Piso, consul, ex familia plebeia, M. Valerius Messalla, & si patricius, tamen non rogat. plebeius igitur anteponitur patricio. cur? quia priore loco declaratus consul. Vter in magistratu prior rogaret, ostendi. quo cõijcitur, & vter rogaretur, cùm designati essent. Ex nostro commentario in ep. ad Att.

Legitimi habendo senatui dies erant, Kalendæ, nonæ, idus. reliquis diebus, modò comitiales non essent, haberi quidem senatus poterat, sed certus neq; lege, neq; more statutus erat dies. positum id erat in volũtate magistratuum. Ex nostro commentario ad Q. Fr.

Animaduersione dignũ est, quod legendo obseruauimus, qui ex equestri ordine, senatoriæ dignitatis ad gradum ascendissent, eos inter senatores quidem esse

censos, vt, si quid ordine senatorio minus dignum admisissent, senatu mouerentur, verùm eosdem, cùm deinde equitum centuriæ recognoscerentur, inter equitor[illegible]uandoquidem ipsi quoque equum publicum habe-r[illegible]itatos esse, vt si flagitium vllum, quod in equite Rom. dedecet, fecissent, equum publicum amitterent. patet hoc apud Liuium duorum censorũ exemplo, Neronis, & Salinatoris: quorum alter alteri, cùm census equitum ageretur, equum ademit: quos tamen ante, cùm senatorum census ageretur, in recitandis senatorum nominibus esse lectos, dubitari non potest. Atque ego huius generis ciues, minimè crediderim, sua manu, vt cæteros equestris ordinis, equum per forum traduxisse. proprius enim eorum census non in equestri, sed in senatorio erat ordine, nec equestris ordinis, sed senatorij dicebantur: nec ideo, quod equestris essent ordinis, quem adepti senatorium amiserant, sed quia equũ publicum haberent, inter equites citabantur. qui verò in senatum, etsi nondũ à censoribus lecti, iure tamen magistratus, quem aut gessissent, aditum haberent, eos video, si equites essent, equum publicum inter cæteros equestris ordinis ciues ante censores per forũ traduxisse, nec inter senatores, cùm tamen irent in senatum, esse lectos: quod de Pompeio, qui posteà cognomentum Magni est adeptus, à Plutarcho traditum obseruauimus. is enim eques adhuc nondum in senatũ lectus, consul ob virtutem ac singularia in remp. merita ante legitimam ætatem creatus (soluebantur enim legibus boni viri) equũ publicũ ipse ad censores adduxit. præclarumq; fuit populo Rom. spectaculum, consulem sua

manu

manu equum publicum ducentem intuenti. Atq; hæc quæ diximus de ciuibus Romanis & ex equestri ordine & ex plebe in senatum lectis, ita tradimus, vt ad reip. tempora spectemus. nam regum ætate solis patricijs curia patuit: cùm tamen, quod Dionysius Halicarnasseus docet, non omnes patricij senatores essent, sed alij senatores, equites, alij de plebe. vt verè diceres, senator est, ergò patricius, non contra, patricius est, ergo senator. &, quamquàm ex familijs tum patricijs, tum plebeijs senatus constaret, veteres tamen ita locutos animaduerti, vt de vniuerso planè senatu nobilitatis nomen vsurparent: quia scilicet summus ordo senatus esset, eũq; adepti præter cæteros nobiles esse viderentur: quandoquidem ob virtutem, quæ nos sola nobiles, sola patricios, sola reges verè facit, dignitas illa mandaretur. Ex nostris obseruationibus.

Ex Plutarcho in Pompeio.

LIBERTINOS homines è senatu Fabius Rullus amouit, qui ex eo Maximi cognomen accepit.

Ex Velleio, Lib. 1.

Vide colonias iussu senatus esse ductas. & ibidem de militaribus colonijs.

Ex eodem, Lib. 2.

C. Marius, VI. consul, Glauciam, & Saturninum in Hostilia curia morte mulctauit.

Ex Valerio Maximo, Lib. 2.

Aditus in curiam ijs dabatur, quos in ordinem se-

natorum censores elegissent. reliqui, etiamsi honores gessissent, excludebantur.

Ex Eodem, eodem lib.

Ante senatus è senaculo citatus in curiam veniebat, non edicto iussus, vt posteà seruatum est. Senaculus autem locus fuit, quò primò senatus haberi solitus est.

Ex Sallustio, Catilina:

Maximam potestatem senatus sine populo magistratui permittit, cùm ita decernit, Dent operam consules, ne quid resp. detrimenti capiat: quo S. C. licebat ijs exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios, atq; ciues. aliter sine populi iussu earum rerum ius consuli nullus est.

Ex eodem:

D. Iunius Silanus primus sententiam rogatus, quòd consul designatus erat.

Ex Appiano Alexandrino, lib. 2.

Senatum habituris mos erat, antequam ingrederentur, sacra facere.

Ex Polybio, lib. 6.

Senatus ærarij dominus est, atq; administrater nam & reditus omnes in eius potestate sunt, & eiusdem arbitratu impensæ fiunt. Quæstores enim sine senatûs auctoritate, præter ea, quæ cõsules iusserint, ne minimum quidem, cùm opus fuerit, in rem vllam sumptum facere possunt. grauissimæ autem illi, ac maximæ impensæ, quam censores in quinquennales lustri apparatus faciunt, senatus præest: ab eoq; auctoritas illa, & facultas his permittitur. iam verò de maleficijs per Italiam commissis, de quibus iudicium publicè fieri debet.

de le-

de legationibus mittendis, fœdere faciendo, rebus repetendis, bello indicendo, senatûs congnitio est: atque hæc minimè sunt ei cum populo communa.

Ex Eodem, Ibidem.

Sine S.C neque frumentum, neque vestimenta, nec obsonia legionibus administrari possnnt.

Ex Eodem, Ibidem.

Postquàm ijs, qui prouincias obtinēt, annuum tempus præterierit, senatus potestatem habet aut successores mittendi, aut imperium prorogandi. atque etiam triumphos neque ducere, neque, vti decet, apparare cuiquā licet, nisi senatus assensus fuerit, & insumptum, quod opus sit, erogauerit.

Ex Eodem, Ibidem:

Si quis ex prouincia decedere velit, populi assensu opus est. nam, vt iam dictum est, quidquid decidendū, componendúmue est, id per populum ratum, irritúmue fieri debet: & omnes, qui cum imperio fuerint, cùm id deponunt, populo rerum gestarum rationem reddere oportet. in maximis autem quæstionibus eorum maleficiorum, quæ contra remp. commissa capite plectuntur, nihil senatus exsequi potest, nisi prius eius auctoritatem populus approbauerit.

Ex Eodem, Ibidem:

Si quis ex tribunis pl. intercesserit, nedùm senatus nihil eorum, quæ decreuit, perficere, sed ne sedere quidem, aut omninò in curiam venire, potest.

Ex Eodem, Ibidem:

Senatus vectigalibus præest, idemque potestatem habet diem publicanis proferendi, si quam calamitatem acce-

acceperint, eos reuelandi, aut etiam locationem inducendi.

Digest. Lib. 1. tit. 2. de orig. iuris.

Pomponius Lib. 1. singulari. Enchridij:

Eodem pæne tempore tria hæc iura nata sunt, leges 12. tabularum. ex his fluere cœpit ius ciuile. ex ijsdem legis actiones compositæ sunt. omnium tamen harum, & interpretandi scientia, & actiones apud collegium Pontificum erat: (Cicero 1. de de Orat. & 2. de Leg.) ex quibus constituebatur, quis quoque anno præesset priuatis. & ferè populus annis propè 100. hac consuetudine vsus est. Posteà, cùm App. Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has actiones, Cn. Flauius, scriba eius, libertini filius subreptum librum populo tradidit: & adeò gratum fuit id munus populo, vt tribunus plebis fieret, & senator, & ædilis cur. Hic liber, qui actiones continet, appellatur Ius ciuile Flauianum, sicut ille, Ius ciuile Papirianum. nam nec Cn. Flauius (Valer. lib. 2 cap 1 Gellius lib. 6. cap. 9. Cic. pro Mur. Plinius libr. 33. cap. 1.) de suo quidquam adiecit libro. Deindè, cùm esset in ciuitate lex 12. tabularum, & ius ciuile, essent & legis actiones, euenit, vt plebs in discordiam cum patribus perueniret, & secederet, sibiq́ue iura constitueret. quæ iura Plebiscita vocantur. mox, cùm reuocata est plebs, quia multæ discordiæ nascebantur de his plebiscitis, pro legibus placuit & ea obseruari, lege Hortensia: (Gel. lib. 15 cap. 27.) & ita factum est, vt inter plebiscita, & legem, species constituendi interesset, potestas autem eadem esset.

Digest. Li. 1. tit. 9. de senatorib. Marcellus. lib. 3. Dig.

Caßius

Caßius Longinus non putat ei permittendū, qui propter turpitudinem senatu motus, nec restitutus est, iudicare, vel testimonium dicere: quia lex Iulia repetundarum hoc fieri vetat.

Ibidem. Modestinus Lib. 6. Regularum:

Senatorem, remotum senatu, capite non minui, sed Romæ morari, D. Seuerus, & Antoninus permiserunt.

Ibidem. Vlpianus Lib. 2. de censibus:

Senatores accipiendum est eos, qui à patricijs, & consulibus vsq; ad omnes illustres viros descendunt: quia & hi soli in senatu sententiam dicere possunt.

Digest. Lib. 23. tit. 2. de ritu nuptiarum.

Celsus Lib. 30. Digestorum:

Lege Papia cauetur, omnibus ingenuis, præter senatores, eorumq; liberos, libertinam vxorem habere licere.

Ibidem Vlpianus lib. 3. ad l. Iuliam, & Papiam:

Si quis in senatorio ordine agens, libertinam habuerit vxorem, quamuis interim vxor non sit, attamen in ea conditione est, vt, si amiserit dignitatem, vxor esse esse incipiat.

Ibidem. Paullus lib. 1. ad l. Iuliam & Papiam:

Lege Iulia ita cauetur: Qui senator est, quiue filius, nepósue ex filio, pronepósue ex filio nato, cuius eorum est, erit, ne quis eorum sponsam, vxorémue sciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quæ ipsa, cuiúsue pater, matérue artem ludicram facit, fecerit, néue senatoris filia, neptisue ex filio, proneptisue ex filio nato, nata, libertino, eiue, qui ipse, cuiusúe pater, matérue artem

artem ludicram facit, fecerit, sponsa, nuptáue sciens dolo malo esto, néue quis eorum dolo malo sciens sponsam vxorémue eam habeto.

Digest. lib. 48. tit. 7. ad l. Iul. de vi priuata:

Martianus lib. 14. Institutionum:

De vi priuata damnati pars tertia bonorum ex lege Iulia publicatur: & cautum est, ne senator sit, aut decurio, aut vllum honorem capiat, néue in eum ordinem sedeat, néue iudex sit, &c.

Digest. lib. 50. Scæuola:

Senatores nauem habere, ex lege Iulia non licet.

Ex Dione lib. 43.

Cæsar adscripsit complures in senatum, nullo in discrimine ponens, siue quis miles esset, siue libertinus, adeò vt summa senatorum CCIↃ. fuerit.

Lib. 48.

In senatum etiam adscripti permulti non modò è socijs, militibúsue, & libertinis, sed serui etiam.

Eodem libro:

Edicto cautum est, ne quis senator dimicaret ludis gladiatorijs, néue quis seruus lictor esset, ac ne mortui intrà duo millia passuum ab vrbe cremarentur.

Lib. 52.

Omnes senatores ex æquo de plerúq; rebus sententiam ferre: sed, vbi quis senator reus agitur, nõ omnes, nisi reus, aut senator nondùm sit factus, aut quæstorius adhuc sit. Est enim à ratione alienum, eum, qui nondũ tribunus plebis, aut ædilis, de eo, qui hos magistratus obierit, suffragium dicere, aut hos de prætorijs, vel rursum hos de consularibus. Eodem libro:

Edixit

Edixit Augustus, ne quis senator iniussu suo, permissuq́ extra Italiam abiret, idq́ etiã hodie obseruatur, cùm nulli senatori, aliò, quàm in Siciliam, Galliamquè Narbonensem, liceat peregrè proficisci: eò autem propter propinquitatem, ac quia pacatæ sunt regiones, armisq́ vacant, etiam sine venia impetrata licet quoties velint senatoribus proficisci, ijs, qui aliquã ibi locorum habent possessionem.

Lib. 54.

Senatorum delectum instituit, quorum vt magnus ei esse numerus videbatur: ita pleriq́ nullius erant eius existimatione pretij, quippe qui non malitiosis modò, sed adulatoribus etiam apertus infensus esset. Et, quoniam neque vltrò quisquam (quod anteà factum fuerat) dignitate senatoria cedebat: neque ipse solus omnem culpam, si qui eà essent deiecti, sustinere volebat: triginta viros optimos (hos enim se delecturum iureiurando affirmat) ex omnibus elegit, eos iuramento eodem adactos iussit in tabellas quinq́ virorum nomina, conscribere, ita tamen, vt ne ij cognatos suos inter hos referrent: deindè ex hoc quinario vnum sorte delegit, qui senator esset, pòst alios quinque eadem ratione iterumquè alios conscribi, ac deligi curauit, donec numerus, triginta senatorum, hoc modo conficeretur: qui verò peregrè aberant, in eorum locum alij sorte suffecti sunt. Hoc primum aliquot ita diebus actum est. Pòst, cùm mala fide quædam acta essent, non ampliùs quæstoribus tabulas credidit, neq́ sorti quinarias istas classes commisit: sed ipse reliquos, qui ad explendam senatorum summam deessent, elegit, donec numerus

merus sexcentorum senatorum compleretur. statuerat quidem trecentos tantùm secundum antiquam consuetudinem constituere, abundè contentum esse debere se censens, si tot dignos senatoria maiestate reperisset: sed omnibus hoc ægrè ferentibus (futurum enim erat hac ratione, vti plures senatu mouerentur, quàm in eo remanerent, maiorq; iccircò apud vnumquemq; metus amittendæ dignitatis, quàm spes eius retinendæ erat) CD. senatores collegit.

Eodem libro:

Absente adhuc ab vrbe Augusto, senatusconsultum fuerat factum, vt 20. viri (magistratus hoc nomen est) ex equitibus constituerentur, quorum deindè nullus in senatum est allectus, nisi quem etiam alium magistratum, cuius ratione senator posset fieri, gessisset. Porrò hi viginti viri in locum viginti & sex virorum successerunt, eorum tres ad capitalia iudicia sunt ordinati, alij tres cudendo numismati præsunt, quattuor vias vrbanas curant, decem iudicijs, quæ ad centumuiros sorte deferuntur, præficiuntur: duo enim ij, qui vias extra vrbem curabant, & quattuor in Campaniam mittebantur, tunc abrogati erant.

Eodem libro.

Augustus senatum legit: &, cùm videret non semper frequentes conuenire senatores, S. C etiam à paucioribus, quàm C D. senatoribus vt fieri possent, statuit, cùm antea hunc numerum, vt rata essent, requirerent.

Lib. 55.

Si quandò casu fieret, vt non tot, quot opus erat, conue-

conuenirent, (nam præterquàm quòd imperatore præsente numerus senatorum, qui adessent, accuratè inhibebatur, idem hoc etiam fermè omnibus alijs etiam, quibus senatus habebatur diebus, fiebat) consilium quidem ij capiebant, &, quod statuissent, id præscribebatur: non tamen vim Senatusconsulti obtinebat, sed Auctoritas senatus dicebatur, quæ videlicet ostenderet, quæ fuisset sententia eorum, qui consilio interfuerant, senatorum. Idemq́ hoc etiam tum obseruatum est, cùm aut loco, aut tempore alieno, aut nullo legitimo edicto vocati festinato coÿssent, aut tribuni aliqui plebis intercessissent. nam hic quoq́ cùm senatusconsultum fieri nequiret, tamen sententiam senatus nolebat esse occultam, quæ deindè more Romano rata foret, ac nomen senatusconsulti acciperet. Idq́ ab antiquis multo tempore studiosissimè retentum, nostro tempore ferè exoleuit.

Eodem libro:

Prætoribus, cùm indignè ferrent, se, cùm honore tamen tribunos plebis anteirent, in senatu sententiam dicendi ius non habere, Augustus id iuris concessit, quod tamen tempus eis postmodùm abstulit.

Lib. 59.

Tunc enim primùm senatoribus, ne nudis asseribus insiderent, puluinaria subdita.

Eodem libro:

Tyberius quibusdam eorum, qui in ordinem equestrem allegerat, vsum vestis senatoriæ, antequàm magistratum vllum gessissent, quo in senatum aditus

paratur, concessit, vt spem senatoriæ dignitatis haberent adipiscendæ. anteà id solis patritijs permissum.

Dio scribit, ius secundæ relationis Augusto concessum à senatu. Ex quo patet, non licuisse ei, qui semel ad senatum retulisset, iterùm eâdem de re eodē die referre. Hinc illud, quod sæpè animaduertimus, concessum imperatori ius tertiæ vel quartæ relationis.

Vide de consule, priore creato, bellum indicente. Ergò et is prior senatum vocabat, eiusq; potestatis primus mensis, & fasces erant. Seruius ad illud Virg. lib. 7.

- Reserat stridentia limina consul:

Ipse vocat pugnas.

Regnante Romulo, senatus in curiam Calabram à rege sacrificulo vocabatur: vt, quoniam adhuc fasti non erant, ludorum, & sacrificiorū prænoscerent dies. Seruius ad illud libr. 8. Romuleoq; recens horrebat regia culmo.

Ex Macrobio Saturn. lib. 1. cap. 16.

Mos anteà senatoribus fuit, in curiam cum prætextatis filijs introire: qui S.C. sublatus est: concessumq; vni Papirio puero, qui matrem, cupidè rogantem de re in senatu acta, lepido commento fefellit: eiq; & Prætextati cognomentum, eiusdem senatus decreto, inditum, ob tacendi, loquendiq; in prætextata ætate prudentiam.

Ex A. Gellio, lib. 3. cap. 18.

Senatores Pedarij dicebantur, qui magistratu curuli nondùm capto, pedibus itabant in curiam. nam, qui curulem magistratum gesserant, curru solitos honoris gratia in curiam vehi, C. Bassus in Commentarijs

suis scriptum reliquit: cùm in eo curru sella esset, suprà quam considerent, quæ ob eam caussam curulis appellabatur. Senatores autem erant, qui à censore in senatum lecti erant: cùm senatores multi non essent curulibus magistratibus functi: qui tamen ob eos honores sententiæ dicendæ ius habebant. sententiam tamen hi, scripti in postremis, non rogabantur, sed, quas principes dixerant, in eas descendebant. itaque in edicto, quo senatores in curiam à consulibus vocabantur, hoc erat: Senatores, quibusq; in senatu sententiam dicere licet. pedibus autem senatores omnes sententiam ferebant, cum S. C. per discessionem fiebat.

Lib. 4. cap. 10.

Ordo rogandi sententias in senatu varius fuit. aliàs primus rogabatur, quia à censore princeps in senatum lectus fuerat. aliàs qui designati consules erant. quidā è consulibus, studio, aut necessitudine aliqua adducti, quē ijs visum erat, honoris gratia extra ordinē sententiam primùm rogabant. obseruatum tamē est, cùm extra ordinem fieret, ne quis quemquam ex alio, quā ex consulari loco sententiam primùm rogaret. Et senatori ius erat, vt, sententiam rogatus, diceret ante, quidquid vellet alius rei, & quoàd vellet. quò factum est, vt multi senatores rem, qua de ageretur, perfici nolentes, diem dicendo eximerent. Lib. 14. cap. 7.

Varro in libro de Quæsitis per epistolam, in epistola ad Oppianum, scribit, qui fuerint, per quos more maiorum senatus haberi deberet, eosq; nominat dictatorem, consules, prætores, tribunos pleb. interregem, præfectum vrbi, neque alij præter hos ius fuisse dixit

facere S.C quotiesq́; vſu veniſſet, vt omnes iſti magiſtratus eodem tempore Romæ eſſent, qui eorum prior alijs eſſet, ei potiſsimùm ſenatus conſulendi ius fuiſſe. Addit deindè, extraordinario iure tribunos quoque militares, qui proconſules fuiſſent, item decemuiros, quibus imperiũ conſulare tum eſſet, item triumuiros reip. conſtituendæ cauſſa creatos, ius conſulendi ſenatum habuiſſe. Poſteà ſcripſit de interceſsionibus, dixitq́; intercedendi, ne S. C. fieret, ius fuiſſe ijs ſolis, qui eadem poteſtate, qua ij, qui S.C facere vellent, maioréue eſſent. Tum de locis, in quibus S. C. fieri iure poſſet, docuit, confirmauitq́; niſi in loco per augures conſtituto, quod templum appellatur, S.C. factum eſſet, iuſtum id non fuiſſe, proptereà & in curia Hoſtilia, & in Pompeia, & poſt in Iulia, cùm profana ea loca fuiſſent, templa eſſe per augures conſtituta, vt in ijs S.C. more maiorum iuſta fieri poſſent. inter quæ id quoque ſcriptum reliquit, non omnes ædes ſacras templa eſſe, ac ne ædem quidem Veſtæ templum eſſe. Poſt hæc, deinceps dixit, S.C. ante exortum, aut poſt occaſum ſolem factum, ratum non fuiſſe: opus etiam cenſorium feciſſe exiſtimatos, per quos eo tempore S.C. factum eſſet. Docet deindè inibi multa, quibus diebus haberi ſenatum ius non ſit: immolareqúe hoſtiam prius, auſpicariq́; debere, qui ſenatum habiturus eſſet. De rebus quoque diuinis prius, quàm humanis, ad ſenatum referendum eſſe. Tùm porrò referri oportere, aut infinitè de republic. aut de ſingulis rebus finitè: S. queC. fieri duobus modis, aut per diſceſsionem, ſi conſentiretur, aut, ſi res dubia eſſet, per ſingulorum ſenten-

sententias exquisitas: singulos autem debere consuli gradatim, incipiq́ue à consulari gradu: ex quo gradu semper quidem anteà primum rogari solitum, qui princeps in senatum lectus esset. tum autem, cùm hæc scriberet, nouum morem institutum refert per ambitionem, gratiamq́; vt is primus rogaretur, quem rogare vellet, qui haberet senatum, dū is tamen è gradu consulari esset. Præter hæc de pignore quoq; capiendo disserit, deq́; multâ dicenda senatori, qui, cùm in senatum venire deberet, non adesset. Ateius autem Capito Tuberonem dicere scribit, nullum S.C. fieri posse, non discessione facta, quia in omnibus S.C. etiam in ijs, quæ per relationem fierent, discessio esset necessaria. idq́ue ipse Capito verum esse affirmat. quod Varronis sententiæ videtur repugnare.

Ex Epitome Liuij, lib.60.

C. Gracchus tribunus pl. perniciosas aliquas leges tulit, inter quas frumentariam, vt semisse, & triente frumentum plebi daretur: alteram agrariam, quam frater eius tulerat: tertiam, qua equestrem ordinem cum senatu consentientem corruperat: (trecenti senatores erant, sexcenti equites) vt trecentis senatoribus admiscerētur, id est, vt equester ordo bis tantū virium in senatu haberet: & continuato in alterum annum tribunatu, &c.

Lib.67.

Marius, triumpho de Iugurtha peracto, triumphali veste in senatum venit: quod nemo ante eum fecerat.

Ire in alia omnia, & Discedere, & Transire, pro dissentire, veteres dicebant. De quo Festus sic: Qui hoc

censetis, illuc transite, qui alia omnia, in hanc partem. His verbis præit, ominis videlicet caussa, ne dicat, Qui non censetis. Sic locutus Cœlius lib. 8. Fam. Cùm prima M. Marcelli sententia pronunciata esset, qui agendum cum trib. pleb. censebat: frequens senatus in alia omnia ijt. Et libr. 10. Cùm gratia effecisset, vt sua sententia prima pronunciaretur: frequens eum senatus reliquit, & in alia omnia discessit. Et lib. 1. ad Q. fr. ibatur in eam sententiam. Hirtius autem libro 8. de bello Gall. Discessionem faciente Marcello, senatus frequens in alia omnia transiit.

DE

DE VETERVM DIERVM RATIONE.

SI DVO dierum in genera distribui Annum oporteat, multifariam rectè diuidetur, vt sic: Annus constat ex Diebus vel Fastis, vel Nefastis: aut sic, ex Diebus vel Fastis, vel Profestis: aut sic, ex Diebus vel Senatorijs, vel non Senatorijs: aut sic, ex Diebus vel Comitialibus, vel non Comitialibus. harum enim quattuor diuisionum, si separatim singulæ considerentur, totum Annum quælibet complectitur. Nos autem, cùm de Diebus ea, quæ scitu digna censuimus, quæque ad Romanæ historiæ notitiam valde pertinent, breuiter ostendere instituerimus, ex his diuisionibus vtemur eâ, in qua quæ maior pars est, (duas enim partes habent singulæ) ea, cum ea parte, quæ in alijs diuisionibus item maior est, comparata, vberior aliquanto esse cognoscitur. incipiemus igitur à nominatis in prima diuisione, Fastis, & Nefastis: quandoquidem Fasti, quæ duarum primæ diuisionis partium plenior est, plures in Anno sunt, quàm quæcunque pars in tribus reliquis diuisionibus latiùs patet, hoc est, quàm vel Profesti, vel non Senatorij, vel non Comitiales. quòd si quis opponat, in Kalendario plures notatos esse dies littera C, quàm littera F, vnde plures significantur Dies Comitiales, quàm Fasti: itaque non rectè me à Fastis, vt à pleniore parte, exordiri: sciat, non à me Fastos modo vocari, quos notatos litera F videmus, sed omnes planè,

quibus fari tria verba, Do, Dico, Addico, Prætori licebat: quorum è numero Comitiales erant, & ij, quos in Kalendario hæ litteræ demonstrãt, EN. NP. Q. REX. C. Q. ST. DF. P. quibus omnibus cùm fari liceret, etiam si non id semper fieret, qua de caussa notati sunt alijs literis potiùs, quàm F, vt indicetur, præter Fari, aliquid etiam fieri licuisse: non absurdè mihi facere videor, si ad Fastos, littera F notatos, qui quidem verè Fasti dici possunt, quòd ijs aliud prorsus nihil fiebat, quo Prætor à iure dicendo impediretur, eos quoque dies aggrego, quibus, Fari semper quidem licebat, non tamen, quod liceret, fieri semper solebat. vt omninò tria essent genera, quibus de singulis agetur suo loco: primùm Fasti ij, quibus fari semper & liceret, & soleret, qui notantur littera F, suntq; omnes 38. hi & propriè erant Fasti, & toti, propriè, quòd per eos, nisi cùm aliquis casus extra ordinem interueniret, nunquã Prætor ius nõ dicebat: toti, quòd Fari, horis omnibus liceret. Alterum genus fuit: Fasti ij, qui & ipsi propriè Fasti erant, sed non toti, quòd ijs quidem omnibus Fari, non tamen horis omnibus, liceret. erant autem hi, EN. NP. F. P. EN. Q. REX. C. Q. ST. D. quas litteras infrà explanabimus. atque hi erant omnes 65. Tertium genus Comitiales fuêre, casu Fasti, non propriè, quia, cùm Comitia non haberentur, tunc Fari solùm Prætor solebat. hi modò toti erant Fasti, cùm nulla scilicet Comitia haberentur, modò ex parte, cùm haberentur illa quidem, sed minimè per totum diem. hi 184. erant. Nos igitur Fastos omnes vocamus, quibuscunque Fari liceret, siue Fasti propriè, siue non

propriè,

propriè, essent. itaque ab his profecti, paullatim progrediemur diuidēdo, vt, qui nobis propositus est huius narrationis finis, eò perueniamus. Omnes Dies aut Fasti sunt, aut Nefasti: & Fasti, partim Festi, partim Profesti. Festos plerosque partim Fastos, partim Nefastos fuisse, vt Quirinalia, Lupercalia, Terminalia, ex Kalendario cognoscitur. quibus enim Festis diebus adscriptum est N P, ij sunt Nefasti simul, & Fasti: Nefasti, priore parte, Fasti, posteriore. Dies Feralia adscriptam habet F. qui festus propriè non fuit, sed gestandæ ad mortuos cenæ dicatus dies. quod quia non hora stata fiebat, sed vt cuiq; commodum erat, ideò totus dies potuit esse Fastus. propterea, vt opinor, littera F notabatur. Festis porrò diebus, non dubito, quin omnibus haberi Senatum licuerit. cuius rei exempla sunt in Antiquorum libris admodum multa. quanquam sollemne hoc non erat, vt semper Diebus Festis Senatus haberetur, sed legitimum, vt haberi posset. sollemne autem illud, ac statum, ex more maiorum, vt Kalendis, Nonis, Idibus, haberetur. itaque in Kalendario neq; Kalendis, neque Nonis, neque Idibus littera C quæ Comitiales dies significabat, per quos haberi Senatus non poterat, neque diebus omninò vllis Festis adhæret. Profesti dies aut Fasti erāt, aut Nefasti & omnibus Profestis Nefastis haberi Senatum licebat, Profestis autē Fastis non planè omnibus, sed ijs tantùm, qui Comitiales non essent. quibus autem Profestis haberi Senatus poterat, ijs omninò agi cum Populo non poterat. contrà, quibus Profestis haberi Senatum non licebat, ijs agi quidem cum Populo licebat, nec tamen semper

agebatur: cùm ea res ex eorum voluntate pēderet, penes quos Populi cogendi potestas esset. non enim, quod licet, id etiam necesse est. Quòd autem dixi Comitialibus haberi Senatum non licuisse, declarāt illa verba, in epistola Ciceronis ad fratrem, quæ tertia est lib. 2. Consecuti sunt dies Comitiales, per quos Senatus haberi non poterat. & illa in S. C. quod Cœlius ad Ciceronem misit, epist famil lib. 8. Vtique eius rei caussa per dies Comitiales Senatum haberent, S. Q. C. facerent. Quibus verbis, quod extra ordinem à Senatu eo S. C decretum est, id omninò fieri solitum non esse, dilucidè constat. ita Senatus Fastis quibusdam haberi poterat, quibusdam non poterat: siquidem Comitiales inter Fastos iam retulimus. Nefastis autem haberi omnibus potuisse, iam diximus. Sanè, qui me torqueat, nodus est, mihi quidem perdifficilis, in epistola ad Atticum lib. 1. in qua, cùm dixisset iam, Nam, cùm dies venisset rogationi ex S. C. ferendæ, paucis pòst versibus subiunxit, Senatus vocatur. quod certè mos maiorum minus ferre videbatur. nam si Rogationi ferendæ dies est, certè Comitialis est: quòd si Comitialis, haberi Senatum non licet: cuius rei testimonio sunt ea, quæ paullò antè recitauimus, & ex epistola ad fratrem verba Ciceronis, & è S. C. nisi si factum id extra ordinem dicamus, vt Pisonis Consulis iniquissimis conatibus obuiam iretur: qui cùm esset lator rogationis, & eius Rogationis, quam ex S C. & de religione ferebat, idē tamē erat dissuasor. Comitialium magnus erat numerus: eosq; fuisse dies Fastos, quod suprà dixi, ita existimo, vt mihi videar affirmare posse. non enim inani

quadam

quadam coniectura, sed certa in primis, vt puto, ratione commoueor. nam in Orationibus Ciceronis, in Pisonem, de Prouincijs consularibus, pro Sextio, mentionẽ video fieri ea de lege, qua P. Clodius Tribunus pl. sanxit, vt omnibus diebus Fastis agi cum Populo liceret. quo fit apertum, Fastis quibusdam non id licuisse, quod vt omnibus liceret, lege Clodia sancitum est. quam tamen legem non fuisse obseruatam, demonstratum est à nobis in libro de Legibus Romanis. Nec verò mirari satis possum, cũ, Fastos aliquot fuisse Comitiales, pateat, quî venerit in mentem Macrobio, Fastis, dicere, Lege agi licuisse, cum Populo non licuisse, Comitialibus autẽ vtrunque licuisse. quorum alterum verè dictum constat, Comitialibus, inquam, & Lege agi, & cum Populo licuisse: quia scilicet Comitiales erãt de numero Fastorum, itaq; & illud, omnium Fastorum commune habebant, vt lege agi posset, & hoc præterea proprium, vt etiam cum Populo posset: Alterum autem de Fastis diebus, quibus ait lege agi licuisse, cùm Populo non licuisse, in prima parte verum esse video, in secunda, quî possit non esse falsum, haud facilè reperio. quî enim Fastis agi cũ Populo non licet, cùm Comitiales omnes fasti sint, & Comitialibus agi licuisse cum Populo, iam ostenderim? dixisset hoc modo: Fastis omnibus lege agi licet, cũ Populo nõ omnibus licet: nihil erat, quod reprehenderes: siquidem quod docuimus, quibusdam Fastis agi cum Populo poterat, quibusdam non poterat: quibus poterat, eos si quis Fastos, aut Fastos Comitiales diceret, nõ erraret. cùm dies fuerit nullus Comitialis, quin idem & Fastus: sed Comitiales potius, quàm

Fasti,

Fasti, vt à reliquis Fastis proprio nomine distinguerentur, & Comitiales item potius, quàm Fasti Comitiales, breuitatis caussa, vocabantur. Verùm, quia libenter, quantum in me est, Antiquitatem soleo tueri, Macrobium, à quo multa didici, quasi gratiæ referendæ loco, ita conor excusare: vt, cùm Fastos nominauit, de ijs tantùm intellexerit, qui Fasti vulgò dicebantur, non etiam de ijs, qui, etsi Fasti ipsi quoq; erant, Comitiales tamen appellabantur. spectauit igitur non verbi vim, quæ dies omnes, quibus Prætor tria verba fari posset, siue Comitiales essent, siue non, complectitur, sed consuetudinem loquendi, quòd Fastos nominabāt eos, quibus tantùm lege agi posset, cùm eos, quibus cum Populo posset, Comitiales præcipuo vocabulo mallent appellare. Quæritur hic fortasse, cùm Comitiales omnes essent Fasti, ijsq; & cum Populo, & lege agi posset, cum populo, quia Comitiales, lege, quia Fasti, fieret ne simul vtrunq;. Negatur. nam, etsi licebat vtrunque eodem die, non tamen vtrunque poterat eodem tempore. cùm enim Populus in Forum cōuenisset, quid iudicibus, aut litigantibus loci relinqueretur? porrò, si vacaret locus, qui tamen posset Prætor, aut iudices, in tanto strepitu, quantus coacta in vnum locum multitudinis solet esse, eorum, qui caussas agerent, orationes attentis auribus, animoq;, vt par est, excipere. sedata mente diligenter aliquid considerantibus opus est. itaque absurdum est, credere, potuisse eodem tempore & cum populo agi, & iudicijs operam dari; sicuti Fastis ijs, qui Comitiales non erant, eodem quidem die, non tamen eodem tempore, & Lege actum, & Senatum

esse

esse habitum inuenio, sic, vt Lege ageretur primùm, deinde Senatus haberetur. quod cùm ex alijs locis, tū ex 3. & 12. epistola libri 2. ad Quinctum fratrem intelligitur. Ergo, cùm omnes Comitiales essent Fasti, nō quia semper Lege ageretur, sed quia semper liceret, si modò cum populo non ageretur, (nec enim vtrunque simul fieri, iam diximus) ita concludemus: Fastos, littera F in Kalendario notatos, iurisdictionem omnes habuisse: Fastus, littera C notatus, & ius dici: & agi cū populo, eodem tamen tempore, potuisse: ideoq; Fastos eos quoq; fuisse dico, non ex eo quòd fieret, sed ex eo, quòd liceret. Hæc de Fastis: supersunt Nefasti. His omninò neq; lege agi, neq; cum populo licebat. cum enim opponantur Fastis, quorum è numero sunt Comitiales, eò iure, quòd omnes Fasti, siue Comitiales, siue nō Comitiales, habent, prorsus careant necesse est. Festus etiam sic: Die nefasto apud Prætorem lege agere, religiosum erat. Caussas tamen agi, & Concionem haberi, & Legem promulgari, licebat. nam neque Caussas agi, est Lege agi: neq; Concionem haberi, aut, Legem promulgari, est cum Populo agi. quæ probare singula, magni negotij non est. Agitur lege, cùm Prætor tria verba fatur, Do, Dico, Addico: qui est vltimus iudicij dies: cùm verò caussis audiendis Prætor operam dat, Lege tunc non agitur. quare Fastos esse necesse non est omnes dies, quibus aut pro reo, aut contra reum dicitur: sed Fastum eum quidem esse, necesse est, quo Prætor, aut qui iudicio praeest, cum consilio Iudicum sententiam ferre debet. itaque in epistola 3. libri 2. ad Quinctum fratrem, Ad 3. Idus, inquit, dixi pro Bestia, de

Ambi-

Ambitu, apud Prætorem Cn. Domitium. Quem tamen diē (est autem 3. Idus Februarij) Fastū non fuisse, Kalendariū indicat: notatur iam, vt Nefastus, litterā N. nec omninò de octo diebus, qui ab Idibus appellantur, mense Februario Fastus vllus fuit, vltimo tantum die, hoc est, Idibus ipsis, excepto, qui Nefastus priore, Fastus posteriore parte fuit: notatur enim sic, N P. Conciones licèt ad Populū haberentur, nō tamen Comitiali tantū die, sed & Fasto, qui Comitialis nō esset, et Nefasto pariter haberi poterāt. nolo enim quenquā in eo falli, quia fortasse, agi ad Populum, & agi cum Populo, idē esse videatur: quæ diuersa sunt. nam agebatur ad Populū cùm ad Populum concionē aliquis habebat, vt Gellius docet lib. 13. cap. 5. Agebatur autē cum Populo, vt ait Festus, cùm magistratus ad Cōsilium, aut Comitia, vocabat. quod fieri Comitiali duntaxat die licebat. Concionari autē omnibus æquè diebus licuisse, exemplu demonstrant. itaq;, quoties aliquod S. C. erat factum, dimisso Senatu, & S. C. ad populum recitato, magistratus aliquis, aut etiam priuatus Senator, Concione ei à magistratu data, ad Populum verba faciebat. nec tamen is erat dies Comitialis. nā Comitialibus fieri S. C. aut omninò Senatum haberi non potuisse, demonstratū est. & Festus hæc apertè distinguit, cùm ait: Forū est, in quo iudicia fieri, cum Populo agi, Conciones haberi, soleant. Quo die igitur, Agi cum Populo, eodem, Agi apud Populum, licebat: quo autem, Agi apud Populū, eodem, Agi cum Populo, non semper licebat. Exempla sibi quisque notet in legendo: quod facillimum est: sunt enim infinita. itaque puto me facere non ineptè,

quod

quod iis recitandis, quæ paßim extant, conterendum mihi tempus esse non existimem. Illud addendum vnum videtur: Cùm aduocabatur Concio, vt Populus aliquid suffragiis, rogante Magistratu, sciscere, tunc actum esse cum Populo, non ad Populum: cùm verò Magistratus, aut etiam priuatus aliquis, magistratu ei Concionem dante, ad Populum verba faciebat, non vt suffragia deinde ferrentur, sed vt aliquid exponeretur, tunc non cum Populo, sed ad Populum actum esse. aliud est igitur, Habere concionem: aliud, Aduocare Concionem. Habere Concionem, est Agere ad populum: Aduocare concionem si aduocatur, vt suffragia ferantur, est, Agere cum populo. ideo scripta sunt hæc apud Macrobium lib. 1. Sat. Iulius Cæsar Auspiciorum lib. 16 negat, Nundinis Concionem aduocari posse, id est, cum populo agi: ideoq; Nundinis Romanorum haberi Comitia non posse. Addita enim sunt illa verba, id est, Cum populo agi, quia non semper, Concione aduocata, cum Populo agebatur, sed interdum ad Populum duntaxat. Nundinis autem, cum Populo quidem agere, non licuit, ex quo sequebatur, vt Comitia haberi non possent: ad Populum autem agere, hoc est concionem habere, certè licuit. non enim aduersatur illud, quod à Cicerone scriptum est, lib. 4. ad Atticum: Ante diem 10. Kalen. Nundinæ: Concio biduo nulla. Quibus verbis, id quod factum non est, non id, quod non licuit, ostenditur. nam, cùm haberi Nundinis Comitia non possent, quod non ex Macrobio tantùm, verùm etiam ex Plinio libro octauo, cap. 3. cognoscitur, propterea ne concionandum

dum quidem P. Clodius, Appius, Metellus putauerunt, qui proximis diebus, Comitiorum caussa, Conciones habuerant. Superest de Lege promulganda id enim de tribus, quæ proposuimus, erat tertium. Ferendæ Legis, & Promulgandæ non eadem ratio fuit. Ferebatur die tantùm Comitiali, Promulgabatur etiam non Comitiali, siue Fastus, siue Nefastus esset. itaque C. Cato Tribunus pl. rogationem de abrogando Lentulo imperio, die non Comitiali, promulgauit. cùm enim & post 4. Nonas Februarij, & ante 8. Idus eiusdem mensis promulgauerit: quod ex epistola 3. libri 2. ad fratrem colligitur, Comitiali die promulgare non potuit, ac ne Festo quidem. primi enim duodecim Februarij dies Nefasti omnes fuerunt. Haberi autem Senatum per Nefastos omnes licebat: nec per omnes tamen, sed tantùm, cùm res postularet, habebatur, eorum Magistratuum, quibus id iuris erat, arbitratu. ita Senatus in hoc præstare Populo videbatur: quòd agi cum Populo per vnum modò dierum genus, hoc est per Comitiales, quæ Fastorum pars erat, haberi autem Senatum per duo genera, hoc est, & per Fastos eos, qui Comitiales non essent, & per Nefastos omnes, licebat. Erant prætereà Dies aliquot promiscui, quibus totis lege agi, neque omninò licebat, neq; omninò non licebat, sed partim Fasti erant, partim Nefasti. horum tria erant genera: alij, prima & postrema diei parte, Nefasti, media Fasti, qui dicebantur Intercisi, & in Kalendario hi duabus litteris notantur, E N. quod est, Endotercisi, pro Intercisi. Veteres enim Endo, pro In, vsurpabant. itaque dixit Cicero lib. 2. de Legibus: Quos endo cælum

cœlum merita vocauerint. Et Festus notat, Endoitium pro, Initium. Varro autē, lib. III. de re Rust. Endo suā domū. Alij priore parte Nefasti, posteriore Fasti: qui notantur ipsi quoq; duabus litteris N P. sed cōiunctis, hoc modo NP. quod valet, Nefastus primo. cuiusmodi fuisse dies fere omnes Festos, inspecto Kalendario cognoscitur. Nonnulli, priori parte Fasti, posteriore Nefasti: qui notantur sic, F. P. quod Fastus primo, significat. quo ex genere videmus in Kalendario Vinalia fuisse. Dies eos, qui priore parte aut Fasti erant, aut Nefasti, de veteribus, quod meminerim, nemo nominat. de Fastis aūt media diei parte, hoc est de Intercisis, Varro sic lib. V. de lingua Lat. Intercisi dies sunt, per quos mane & vesperi est nefas: medio tēpore, inter hostiā cæsam, & exta porrecta fas: à quo, quod fas tum intercedit, Intercisi dies: aut, quod intercisum nefas. Patet iā, his litteris, quæ sunt in Kalēdario, F. N. C. F. P. NP. EN. sex dierū genera significari, Fastos, Nefastos, Comitiales, Fastos primo, Nefastos primo, Intercisos. Quod si cui veniat in mentē, hac duarū litterarū connexione NP. non significari, quod nos diximus, Nefastus primo, sed potius, Nefas Prætori: huius opinionē argumentū primo è coniectura, vel ex ipsa potius, vt ego sentio, ratione ductū, deinde etiam Historiæ veteris infirmat auctoritas. argumentū est hoc. Nemo cui pauciora sufficiunt, pluribus vtitur. quid opus erat, vt ij Dies, quibus adscriptum videmus NP. Nefasti esse indicarentur, duas potius litteras, quā vnam, apponere? cur NP. inquam, non N? præsertim cū Nefasti dies omnes hac vna littera, N, notentur: sicuti & Fasti,

sti, eorum quasi aduersarij, vna littera, F, demonstrantur. Age, dicat aliquis, leue hoc esse, planeq; nugatorium argumentum. quod sanè mihi videtur contra. quid Ciceroni respondebitur? mēdacij ne, & falsitatis, quasi testem corruptum, aut inscientem, arguemus? non ita vt opinor, quisquam desipiet. Sunt igitur hæc in Epistola, Risi, Ciceronis verba, libro II. ad fratrem: Cognosce nunc Idus. Decimus erat Cœlio dies. Domitius ad numerum iudices non habuit. Quibus verbis, cū Idus Februarij, de quibus Cicero loquitur, Fastum ex parte diem fuisse, satis constet: quandoquidem eo die Prætor Domitius, vt de reo cognosceret, sententiamq; ferret, in Forum descendit: sequitur, vt N P. quod Idibus omnium mensium, exceptis Iunijs, in Kalendario adscriptum videmus, Nefastus dies omninò significari non posit. Eodem in libro altera est Epistola, quæ sic incipit, Sextius noster absolutus est ad II. Idus Mart. qui dies, si eo die Sextius absolutus est, certè Nefastus planè non fuit. fuit autem, cum ei sit adiunctum N P. priore quidem parte Nefastus, posteriore autem Fastus: sicuti & Idus Februarij, de quibus proximè diximus, & omnes dies, quibus in Kalendario N P. appositum animaduertimus. Aggrediamur nunc: quando & de Dierum ratione, & de litteris, eos significantibus, satis multa, atque etiam, vt arbitramur, satis vera dicta: alias, quæ à Kalendario sunt, litteras: aut concisas, eoque obscuriores dictiones interpretari: vt, quos Antiquitas capit, eorum commodo pro nostra virili parte consulamus.

KALEN-

KALENDARII ROMANI EXPLANATIO.

F. *Fastus dies.*
C. *Comitialis.*
N. *Nefastus.* NP.

IAN.

NON. *Nonæ.*
AGON. *Agonalia. Ouidius.*
EN. *Endotercisus: pro, Intercisus. Varro, & Macrobius.*
CAR. *Carmentalia: quod sacra tum, & feriæ Carmentis. Varro.*
EID. *Idus.*

FEBR.

LVPER. *Lupercalia: quod in Lupercali Luperci sacra faciunt. Varro.*
QVIR. *Quirinalia: à Quirino: quod huic deo feriæ. ad Quinct. fr. 2. Ouid. fast. II.*
FERAL. *Feralia ab Inferis, & Ferendo, quod ferunt tũ Epulas ad sepulchrũ, quibus ius ibi Parentare.*
TER. *Terminalia: quod is dies Anni extremus constitutus. duodecimus enim mensis fuit Februarius.*
REGIF. *Regifugium. Ouidius. quamquam est inter Ouidium, & Kalendarium, de Die Regifugij controuersia. ille enim aßignat ei Februarij diẽ XXIII. in Kalendario autem video ad XXIV. esse appositũ. nec sane, si modo Regifugij dies N fuit, videtur esse potuisse die XXIII. hoc est Terminalibus: qui NP. dies fuit. alioqui dies idem & NP. & N fuisset.*

EQ. Equiria. Varro, Festus, Ouidius.

MART.

LIB. Liberalia. Varro.

QVIN. Quinquatrus. Varro.

TVBIL. Tubilustrum: quod eo die in Atrio sutorio Sacrorum Tubæ lustrantur. Varro li. V. Ouidius libr. 3. Fast. & 1. & Festus.

Q. REX C. F. Quando Rex Comitiauit, Fas. Varro. Festus. Scaliger in Festi castigationibus. In Fastis marmoreis, qui exstant Romæ, inuenio bis notatū hunc diē, IX. Kal. April. itē IX. Kal. Iunij. Nemo quod sciā, explicauit quis esset mos huius diei, qui ritus, quæ antiquitas. Sciendū, Regi sacrorū neq; magistratū gerere, neq; verba ad populū habere fas fuisse. propterea in Comitiū ire illi non licebat, nisi hoc die, qui notatus est in Fastis. Ibat enim in Comitiū sacrificij causa, quo properanter patrato protinus fuga se è Comitio eripiebat. Plutarchus: Ἐςὶ γοῦν τις ἐν ἀγορᾷ θυσία τῷ λεγομένῳ κομιτίῳ πάτριος, ἣν θύσας ὁ βασιλεὺς κατὰ τάχος ἄπεισι φεύγων ἐξ ἀγορᾶς. Varro: Dies, qui vocatur sic, Quando Rex comitauit, fas, dictus ab eo, quod eo die Rex sacrificus dicat ad Comitiū. Si à docto viro quarā, quid sit, Dicere ad Comitiū, sane nō agnoscet Latinū hoc genus loquēdi. & profecto ineptū est. Legendū enim, Itat ad Comitium. Ita loquitur alibi: Milites appellant, quod itent, vti milites, cum ferro. Quare ob id aliter notas, quæ legebantur in Fastis, interpretabantur: Q. R. C. F. Quando Rex Comitio fugit. Quod Ouidius manifesto nos docet.

Quat-

Quattuor inde notis locus est: quibus ordine lectis,
Vel mos sacrorum, vel fuga Regis inest.

Vtrumque enim complexus est: Quando Rex comitiauit. hic enim est mos sacri, quod faciebat in Comitio. & Quando Rex Comitio fugit. Tangit enim fugã Regis è Comitio. Plutarchus: ἀπὸ δ᾽αὶ φεύγων ἐξ ἀγορᾶς. *Quid certius hoc testimonio? At Paulus: Quando rex sacrificulus diuinis rebus perfectis in Comitiũ venit. Imò, quando rebus diuinis perfectis abit è comitio quare eius commenticiæ caussæ in ruderibus Festi ne vestigiũ quidem apparet. At, quid aiunt docti viri? Ouidiũ ignorasse, quid sibi vellent illæ litteræ singulares. quasi fas sit doctißimum poëtam ignorare, quod formularios, leguleios, litigantes, ac minimos quosque de fæce Numæ scire oportuit. Nam, de Regifugio ipsum nõ intellexisse, testis erit ipsemet, qui de eo in mense Februario ante tractauerat,*

APR.

CIRC. *Circenses.*

FORD *Fordicidia: à Fordis bubus. Bos forda, quæ fert in ventre, quod ea die publicè immolantur boues prægnantes in Curijs complures à Fordis cædẽdis Fordicidia dicta. Varro l. 5. Ouid. l. 4.*

CER. *Cerialia. Varro.*

PAR. *Parilia: à Pariendo, vt ait Victorinus Afer. Alij, Palilia, à Pale: quod eo die Feriæ ei deæ fiunt. Varro l. 5. Ouidius lib. 15. Fast. Festus in verbo, Pales: &, Parilibus. Tibullus, el. 6. lib. 2. Propertius in 4.*

VIN. *Vinalia: à Vino. Varro.*

ROB. *Robigalia: dicta ab Robigo, secundũ segetes. Varro.*

FLOR. Floralia Ouidius, Plinius.

MAI.

COMP. Compitalia.
LEM. Lemuria. Varro, Ouidius.
LVD. MART. IN. CIRC. Ludi Marti in Circo. Ouidius.

IVN.

MART. CAR. MONET. Marti, Carnæ Deæ, Monetæ Iunoni. Macrobius, Ouidius.
IN. CAPIT. In Capitolio.
VEST. NF. PR. Vestæ, Nefas Prætori.
MATR. Matri Matutæ. Ouidius.
Q. ST. DE. Quando Stercus defertur. Varro, Festus, Ouidius.

IVL.

POPLIF. Poplifugium: pro, Populifudium.
APOLLIN. Apollinares.
MERK. Merkatus.
VICT. CAESAR. Victoria Cæsaris.
NEPT. Neptunalia.
FVRR. Furinalia.

AVG.

FER. Feralia.
HISP. VIC. Hispaniam vicit.
PORT. Portunalia.
VIN. F. P. Vinalia, Fas Prætori. Varro, Plinius.
CONS. Consualia. Plutarchus.
VOLC. Volcanalia. Varro.
OPIC. Opiconsiua. Varro.
VOLT. Volturnalia. Varro.

H.D.ARA.VICTORIAE.IN.CVRIA.DEDIC. EST. *Hoc die Ara Victoriæ in Curia dedicata est.*

S E P T.

FER. NEP. *Feriæ Neptuno.*

F.EQVOR.PROB. *Feriæ Equorum probandorũ. Valerius Max. lib. II.*

LVD.CIR. *Ludi Circenses, in Augusti die natati. Suetonius, Dio.*

O C T.

MEDITR. *Meditrinalia, à Meditrina Dea. Varro.*

AVGVST. *Augustalia.*

FONT. *Fontinalia. Varro.*

ARM. *Armilustrum. Varro.*

N O V.

EPVL.INDICT. *Epulum indictum.*

LVD.PLEB.IN.CIRC. *Ludi Plebeij, in Circo. Suetonius.*

D E C.

AGON. *Agonalia.*

SAT. *Saturnalia. Macrobius.*

OPAL. *Opalia. Varro, Macrobius.*

DIV. *Diualia, Diuæ Angeronæ dies festus. Is dies à Varone lib. V. de ling. Lat. appellatur Angeronalia, ab Angerona, cui sacrificium fit in curia. Macrob. Saturn. I. XII. Kal. Ian. feriæ sunt diuæ Angeroniæ, cui Pontifices in sacello Volupiæ sacrum faciunt.*

LAR. *Larentinalia. Varro, Ouidius, Plutarchus.*

F I N I S.

INDEX IN LIBRVM DE SENATV.

Cice-

Consulere Senatum. pag. 51. et 52.

Patri-

Scenam,

Senato-

FINIS.

